Bartje zoekt het geluk

Anne de Vries

bron
Anne de Vries, *Bartje zoekt het geluk*. G.F. Callenbach, Nijkerk z.j. [1940]

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vrie011bart02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

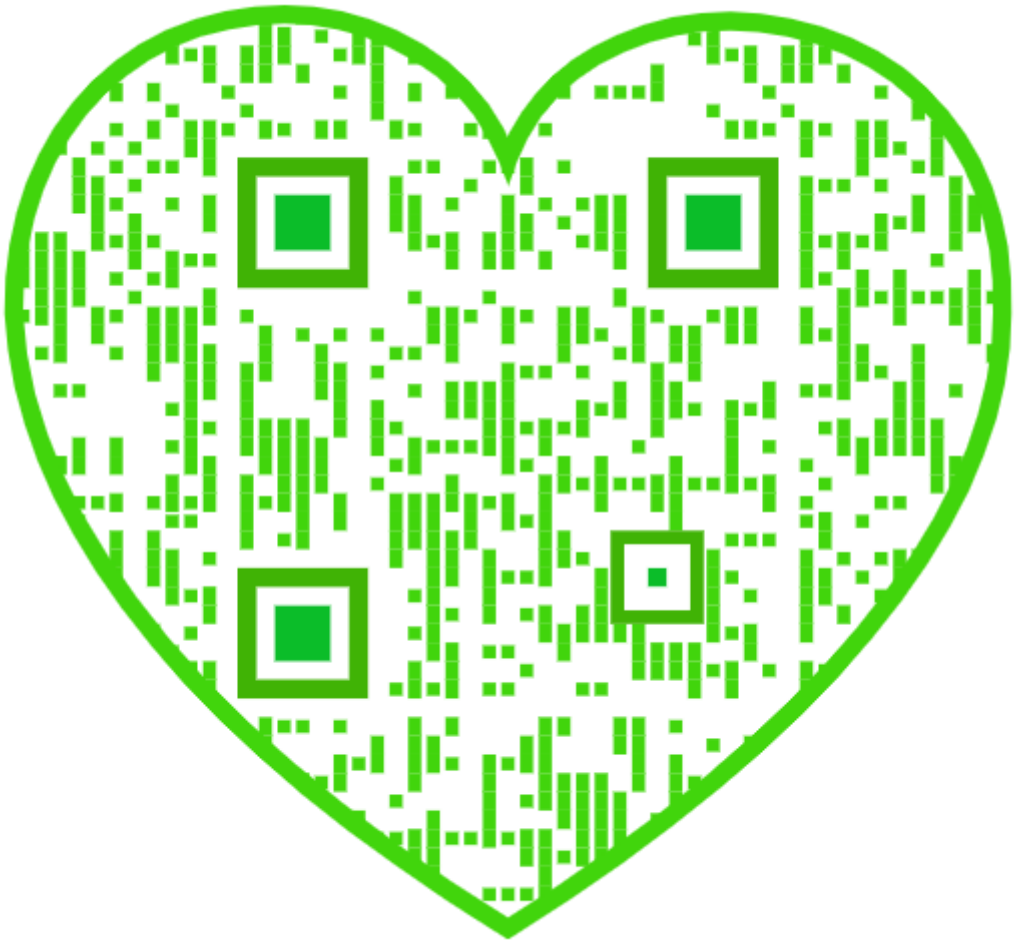

[I]

Er ligt een oud houten bruggetje over de Hunze, dat verbindt het land van Bartje's verleden met dat van zijn toekomst. Bartje heeft zijn bundeltje kleren en zijn eikenstok er al over gebracht en op de berm in het hoge spichtige gras gelegd. Toen is hij voorzichtig op de wankele leuning geklauterd, heeft zijn voeten stevig achter een half vermolmde balk gewrongen en nu zit hij daar al wel vijf minuten te rusten en te zuchten en naar beide kanten te kijken, maar hij komt er natuurlijk niets verder mee.

Links staat de zon al laag boven het land en legt een warme gloed over weiden en velden tot de verspreide bosjes aan de horizont. Daar ligt, anderhalf uur lopens ver, de streek waar Bartje geboren en getogen is en waar hij nu vandaan is komen stappen. Daar staat ergens een huisje van witte zandsteen in het veld tussen de knie-hoge rogge; dat was tot voor enkele uren Bartje's huis. Daar wonen Albert Bartels en Geesse Vlot, zijn vader en zijn tweede moeder, elk met een koppel kiender uit hun eerste trouwen en één van hen samen is op komst. Niet veel verder woont een hoofdmeester, die heeft voor een week een loffelijk getuigschrift afgegeven, waar in rondschrift op staat, dat Barteld Bartels met vrucht de lagere school heeft doorlopen. Maar gisteren is broer Gert gekomen op een splinternieuwe fiets, broer Gert, die toen nog boerenknecht was in Hunzeloo - en hij heeft Bartje overgehaald, om zijn stee in te nemen, dan mocht hij weg naar een betere, een paar uur verderop. En daarmee is een wens, een droom van jaren in vervulling gegaan. Bartje heeft zijn ouderlijk huis vaarwel gezegd. Hij zal er nog een enkele keer terugkomen om een stuk kleren te laten verstellen of om zijn broertjes en zus-

jes te zien - ja, naar het graf van zijn moeder wil hij ook nog eens toe. Als hij dat niet wat blijft verzorgen, een ander doet het niet. Maar verder heeft hij daar niets meer te maken. Een nieuw leven is begonnen. Hij is vrij en zelfstandig geworden op deze dag, hij kan z'n geluk gaan zoeken, waar het maar wenkt. En wie weet, hoeveel heerlijkheden reeds vlakbij op hem te wachten liggen. Bartje kijkt er het land van zijn toekomst op aan. Achter de weiden, geel en paars van boter- en pinksterbloemen, achter de glooiïng van de es met zijn groene en zwarte vakken van korenen aardappelland ligt het dorp, waar hij straks zal wonen, - voor lang of voor kort, dat hangt van de omstandigheden af.

Grauwe verweerde rieten daken van boerderijen onder het eerste loof van de eiken, herfstachtig geel door de strenge nachtvorsten, een enkel roodpannen dak van een nieuw huisje daartussen en verderop, links en rechts in het veld, nog hier en daar een klein gedoetje tussen een groepje bomen, - dàt is Hunzeloo. De avondzon werpt er zijn glansen op en een molen zwaait er vrolijk zijn wieken boven in de koele hoge wind. Die molen staat rusteloos te wenken met zijn lange armen: ‘Kom Bartje, het wordt nou tied! Ie komt nog te laat voor het avondeten. Hier is nou joen thuus, jongen. Een eigen kamertien krieg ie en vieftig gulden in 't jaar, waar ie mee doen moogt, wat ie wilt. Kom, ze zitten vast al op joe te wachten....’

En bij die laatste waarschuwing maakt Bartje met moeite zijn voeten vrij en laat zich naar beneden glijden. Maar dan blijft hij toch nog even staan leunen, met zijn armen op het hout, zijn handen op de warme plek, waar hij juist gezeten heeft. En hij wil er zijn hoofd wel opleggen, om nog eens goed na te denken, om heel diep te zoeken in zichzelf naar een steun, naar de moed, waarmee hij van huis is getogen en die hij helemaal verloren heeft, nu hij zijn doel zo dicht genaderd is.

Het is toch ook wat, om daar nou alleen op af te moeten, een nieuwe wereld in met allerlei mensen van wie je nog niet weet, hoe je met ze om moet springen. Wie zal zich dan als jongen van

veertien jaar niet wat wankel en eenzaam voelen? Laat het overigens wezen zo het wil, in het huis van moeder Geesse was het toch wel erg veilig en vertrouwd....

Maar Bartje geeft natuurlijk niet toe aan die kinderachtigheid. Hij is een jongen uit een groot boerenarbeidersgezin, dat leefde bij de dag - hij heeft al vroeg geleerd om zichzelf voort te jagen. ‘Vooruit sufferd,’ zegt hij, ‘hou de kop d'r toch veur! Wat drommel, ie hebt toch geen kwaad in de zin? As ie de ogen open houdt, wat kan joe dan overkomen?’...

Hij knikt zichzelf bemoedigend toe. ‘En wat warken betreft, doe j' veur niet ene onder. Melken kun ie as de beste en met de peerden spring ie ook al aardig om. De boer zal nog bliede met joe wezen. En vier wulpeneier leg ie hem al dadelijk op tafel. Wat zal hij daar dan van zeggen, nou?’....

Hij knipoogt. Hij richt zich op, schraapt manhaftig zijn keel en spuugt over de leuning in de Hunze. Hij kijkt dat witte schuimvlokje na, dat haastig draaiend voortglijdt op het heldere wielende water en bij de bocht zich vasthecht aan het glimmende blad van een vette pol dotterbloemen. Maar het water duwt en dringt het weer los en voert het mee, sneller, steeds sneller, de kleine landtong voorbij, de verte in. Bartje spuugt weer en het gaat dezelfde weg. Dan heeft het spelletje hem te pakken en hij houdt er pas mee op, als hij heel zijn voorraad heeft verbruikt.

Daar gaat nou iets van hemzelf mee op het water - dat is toch wel leuk - en het vindt vanzelf zijn weg. Het beekje vindt altijd zijn weg, listig en stil sluipt het voort door het land. Iedere weerstand geeft het een andere loop, om ieder heuveltje maakt het een bocht, maar het komt waar het wezen wil. Ze zullen zich wel eerder opgelost hebben - anders zou die rij witte vlekjes morgen in de vroegte komen drijven door de streek, waar hij gewoond heeft, als een laatste groet, een laatst vaarwel. Verduid, hij wou dat hij er nu nog zat, bij die sloot, die op het diepje uitloopt, waar je in de verte het witte huis kunt zien....

Wat zou moeder Geesse zeggen, als hij daar opeens weer binnen kwam vallen?....

‘Ja, is 't nou uut!’ snauwt Bartje tegen zichzelf en met een ruk draait hij zich om en wil verder gaan. En dan schrikt hij, want hij merkt, dat hij niet meer alleen is. Langs het weggetje tussen het hakhout is een meisje dichtbij gekomen met een grote witte geit aan een touw. Zij is van Bartje's jaren, iets ouder misschien - een schraal, uit haar jurk gegroeid arbeiderswicht op hoge magere benen en met heel lichtblond haar. Er speelt een lachje om haar mond - ze heeft hem zeker hardop in zichzelf horen praten, maar haar ogen zien hem ernstig en onderzoekend aan, totdat ze zijn blik ontmoeten. Dan wijdt zij al haar aandacht aan de geit en neemt het touw wat korter. Het dier sjokt moe achter haar aan, de hals gestrekt, met opengesperde neusgaten en een stomme klacht in de grote bruine ogen - het heeft zeker al een hele reis achter de rug. En als het meisje op de brug is gestapt en Bartje zonder groeten voorbij wil gaan, dan denkt de geit daar zeker anders over - want die blijft plotseling staan en wil geen stap meer doen.

Bartje ziet dadelijk wat de oorzaak is. Er is een brede gleuf in het brugdek, waaronder het water glinstert, rood en flikkerend door de zon, die schuin onder het bruggetje schijnt. Daarvóór heeft het dier de slanke voorpoten stevig op de grond geplant en hoe zijn geleidster rukt aan het touw, het zal zich liever laten smoren dan een stap over die gevaarlijke plaats te doen, dat weet Bartje zeker.

Nu is het zijn beurt om te glimlachen. Hij staat het zwijgend aan te zien, hoe het wicht zich inspant, met schichtige blikken opzij, en zich steeds zenuwachtiger maakt. Dat ze ook niet wijzer is! Met geweld bereikt men immers niets in de wereld, vooral niet bij een dier! Ze laat zich tenslotte wanhopig tegen de brugleuning vallen en kijkt Bartje aan, met een kleur tot in haar hals van verlegenheid.

‘Begriep ie dat nou?’ vraagt ze.

‘Dat begriep ik best,’ zegt Bartje. ‘Hij is bange veur het water. Maar ie moet het niet zo trekken, het stomme dier. Ik geleuve nooit, dat dat goed veur hem is.’

‘Zeg ie dan maar es, hoe het wèl moet,’ antwoordt zij een beetje nijdig.

O, dat is een klein kunstje voor Bartje - hij heeft zo iets met hun eigen geit al zo vaak bij de hand gehad. Ze hadden, waar hij vroeger woonde, een bruggetje voor 't huis en als het water hoog stond in de sloot daaronder, was het iedere dag weer hetzelfde liedje als de geiten 's avonds in het hok moesten worden gebracht. Maar hij wist al een middeltje om ze te dwingen, toen hij nog niet naar school ging.

Hij loopt langzaam naar de berm en is zich bewust van zijn onmisbaarheid. Hij plukt daar een lange stevige grasspriet, niet zo'n zijïge, maar een met een ruwe stevige aar. Daar komt hij dan in een heel zekere houding mee achter de geit staan.

‘Ie houdt het touw goed vast, hè?’ vraagt Bartje.

‘Ja,’ zegt het wicht. ‘Maar ie moet hem niet slaan, heur!’

‘Ie bent vast niet goed wies,’ stelt Bartje verontwaardigd vast. ‘Slaan?.... Ik zou niet weten, wâ 'k liever dee.’

Neen, Bartje doet heel wat anders. Hij steekt eigenlijk geen hand uit. Alleen de grasspriet doet kietelend zijn werk op een gevoelig plekje. En dan is het vermakelijk, om het malle gedrag van de sik te zien. Zij trekt haar rug in, zij zet die in een boog, die steeds meer gespannen wordt, zij maakt zich steeds kleiner tussen de twee gevaren, die haar bedreigen. Zij tilt de achterpoten beurtelings op en schopt ermee achteruit, in 't laatst staan die beide poten te dansen. En dan wordt het een strijd tussen de twee helften van de geit - de voorste, die nog angst heeft voor het water en met heel zijn houding zweert, dat het leven er mee gemoeid zal zijn, als die vurig glinsterende streep overschreden moet worden - de achterste, voor welke dood of leven onverschillig is geworden in het steeds martelender gekriebel en die alleen maar vluchten wil. Totdat een hernieuwde aanval van

Bartje de doorslag geeft en het dier blatend toespringt. Een wanhopige sprong is dat, tot midden op het brugje. Met een tweede is het er bijna over en het meisje meerukkend, meesleurend in zijn vaart, holt het beest met malle kromme sprongen de weg op naar het dorp, zodat zij het nauwelijks bij kan houden met haar lange benen en heur haren fladderen in de wind. En Bartje, die zijn eigen angst en tweestrijd plotseling vergeten is, wandelt er lachend en trots achteraan met zijn pakje aan de stok op zijn schouder.

Beiden hijgend staan ze een eind verder op hem te wachten. Het wicht leunt tegen een boom en van haar verlegenheid is niets overgebleven. Zij ziet hem zo open en stralend aan, alsof hij reeds een goede vriend van haar is. Mooie grijze ogen heeft dat wicht toch!

‘Ie worden nog wel bedankt,’ roept zij hem toe. ‘Ik had hem alleen d'r nooit o verkregen, zo stark is dat dier!’ Bartje doet heel nederig.

‘Er is niks bijzonders an,’ zegt hij. ‘Alle dingen is maar een weet. Ie moet het onthouden, het kan joe nog te pas komen. As hij slim koppig is, neem dan maar een brandnetel, dan loopt hij vast en zeker!’

‘Hè jakkes!’ zegt het wicht en zij schurkt zich reeds als zij het zich voorstelt. Ze schiet er van in de lach.

‘Ie bent me d'r ene,’ zegt ze, met een tinteling in haar ogen.

‘Ie toch ook,’ antwoordt Bartje plagend. En hij ziet ondertussen, dat ze ook mooie tanden heeft, sterk en wit. Het is een aardig wicht, niks aanstellerig. Bartje loopt wel graag een eindje met haar op en hij doet zijn best om te lopen als een man, zwaar en gewichtig, met grote stappen. Hij zet daar ook een mannelijk gezicht bij, hij beweegt zijn onderkaak alsof hij pruimt.

‘Met zo'n wicht mos ie nou kameraad kunnen wezen,’ denkt hij. En hij jouwt er zichzelf om uit: ‘Hù, kameraad met een meid zeker! Ie wilt joen leven al goed beginnen in Hunzeloo!’....

Maar hij hoopt toch, dat zij dicht bij zijn boer zal wonen. Daar moet hij nou achter zien te komen.

‘Het is een mooie sikke,’ prijst hij. ‘Die geeft zeker een goeie vlot melk ook. Hoe ben ie er zo mee op de weg?’

‘O,’ zegt ze, ‘ons vader heeft hem kocht op de boeldag bij Harm Gronder in Noord-Zande. Maar hij had al zoveul te sjouwen, hij kon die sikke niet meer meenemen. Nou hebben wij toch weer een sikke. Onze ouwe was ziek, die moest afmaakt worden. En men kan toch niet zonder een sikke?’....

En dan praten ze over het weer en over de wind, die maar niet uit die koude hoek wil; over de rogge, die ze voorbijkomen en die klein van aar en licht van korrel zal worden als de Mei-maand zo droog blijft - en ondertussen proberen ze uit elkaars woorden af te leiden, wie ze voor hebben. Tot Bartje, als ze de eerste huizen van het dorp genaderd zijn, de vrijmoedigste is.

‘Woon ie ook in Hunzeloo?’ vraagt hij.

‘Een kwartier wiederop in 't veld,’ zegt ze. ‘Ik ben d'r ene van Jan Geerts. Ons moeder is dood en ik doe 't huushouden. En ie?’....

‘Ik ga in mien dienst,’ zegt Bartje trots. ‘Ik bin de nieuwe knecht van Willem Boest.’

Daar blijft het wicht voor staan.

‘Van Willem Boest?’ vraagt ze ongelovig. ‘Nou lieg ie zeker?’ ‘Mag mij de klompe barsten,’ zweert Bartje vrolijk. Maar zijn lach besterft, als hij de vreemde ernstige blik van het meisje ziet. Hij schrikt van die blik. Ze neemt hem op van het hoofd tot de voeten, alsof ze hem nu voor het eerst goed ziet.

‘O,’ zegt ze, ‘maar dan kun ie wel meteen weeromme gaan. Dan had ie joe die reize kunnen besparen. De boer wil joe niet hebben’....

‘Nie - niet hebben?’ stottert Bartje ontdaan.

‘Niet hèbben?’ herhaalt hij dreigend.

‘Nee,’ zegt het wicht heel beslist. ‘Willem Boest is gisteravond bij ons buren weest, bij Griete Prak, die woont geen honderd

meter van ons af en daar heeft hij Hans annomen, heur oudste jongen, die nou sinds een jaar van school is. Griete Prak kwam het ons dadelijk vertellen, want ze was er nogal wies mee. Hij zou misschien ook een broer van Gert kunnen kriegen, had de boer zegd, - dat ben ie dan zeker, hè? - maar die was hem te klein en Gert was hem nou ook niet zo biester bevallen. Die zou hij dan maar door Gert weer af laten zeggen. Vandaag, tegen de avond, zou Hans maar komen'....

Ziezo, dat weet Bartje nu. Dat wordt hem nu maar kalmweg verteld, nog vóór hij het dorp bereikt heeft. Ga maar weeromme - de boer wil joe niet hebben. Ga maar weer naar moeder Geesse en loop d'r nog maar een jaar rond tussen al die porken, daar hoor ie nog bij. Ie bent nog te klein voor 't boerenwark - ie bent nog niks - een schiet van niet, een dreutel, dat ben ie.... Bartje is wit geworden. Maar zijn ogen flikkeren en hij neemt zijn stok in de hand, alsof hij zich tegen iemand verdedigen moet. O, hij kent dien boer uit de verhalen van Gert, hij wist immers, dat die niet te vertrouwen was!.... Die laat een knecht aannemen en laat hem het loon al noemen - maar later bedenkt hij zich en neemt er toch nog maar één, die hem beter toelijkt.... Hè, als Bartje hem hier had, nou, en als de kerel twintig jaar jonger was - wat zou hij hem heerlijk op de kop in die sloot zetten, op zijn kop in de modder. Dat zou dat mannetje doen, dat hij te klein vond voor boerenknechtje, - die dreutel, dat zou die met dien ongeluk doen!....

En opeens lacht Bartje smalend, als hij er aan denkt, hoe heerlijk hij zich wreken zou.

'Geleuf ie mij soms niet?' vraagt een stem.

Och heden, ja, daar staat dat magere wicht ook nog met heur sik aan touw, dat wicht, dat alles schijnt te weten van 't hele dorp en dat nou zeker ook nog wel graag wil weten, hoe hij daarmee aan wil. En nou heeft Bartje natuurlijk al zijn mannelijkheid voor haar verloren. En als zij geweten had, dat hij *die* was, had zij zeker niet eens met hem op willen lopen.

‘Nee,’ zegt Bartje en zijn stem is hoog van opgekropt verdriet, ‘nee, ik geleuve joe niet.’ Hij zegt het alleen maar om haar pijn te doen. Hij moet iemand pijn doen op dit ogenblik. ‘Ie liegt van begin tot einde,’ zegt hij. ‘Ie kunt kletsen as een oud wief’.... En het valt hem wel wat tegen, dat ze nu niet nijdig wordt - dat ze alleen maar een kleur krijgt en zo raar, zo schrikkerig knipt met haar grote grijze ogen, alsof ze ook verdriet heeft. Ze haalt haar schouders op.

‘Ie zult het dan wel zien,’ zegt zij. ‘Hans is er misschien al wel. Gert is dus zeker niet bij joe weest, om het af te zeggen?’....

Maar Bartje heeft zich al omgedraaid en zonder antwoord, zonder groet, loopt hij haastig het dorp in.

‘Ik zou het er niet bij laten zitten, heur!’ hoort hij haar dan nog roepen.

En dan steekt hij toch maar even, zonder om te kijken, zijn hand op.

[II]

Bartje zet er de pas in en rept zich het dorp door, zo snel dat zonder op te vallen mogelijk is. Er staan hier en daar mensen bij de huizen te praten, een boer gaat voorbij op een wipkar, twee meisjes achtervolgen een jong varken, die allen nemen hem nieuwsgierig op. Zijn groet is bescheiden en vriendelijk, zoals dat past voor een vreemde, zijn gezicht is effen en rustig, maar van binnen is alles in opstand tegen de vernedering, die men hem aan wil doen. Zal hij hier straks weer langs moeten met de kous op de kop? De terugkeer naar moeder Geesse is opeens het verschrikkelijkste geworden, wat mogelijk is. Maar hij zal zich niet de boter van 't brood laten krabben zonder toe te slaan. Ze zullen daar bij Willem Boest een kwaje aan hem hebben, dat zweert hij zichzelf en ondertussen pijnigt hem de angst, dat het toch niet helpen zal. Wat kan men anders met een hellige kop, dan nog meer scherven maken?

'Ik doe net, of ik nergens weet van hebbe,' neemt hij zich plotseling voor. 'Dat is toch ook zo, ik weet toch nergens van? Dat wicht hoefde mij toch zeker de boodschap niet over te brengen?'....

Hij haast zich voort, met lange stappen, hij moet de eerste zijn op de boerderij. Sufferd ook, om zo lang op dat brugje te zitten aarzelen en dromen. Nou is hij natuurlijk net te laat. Als hij de bocht bij de molen voorbij is, ligt het spul van Willem Boest voor hem, een laag en langgerekt huis, omringd door oude eiken met een veeg avondrood op de knoestige stammen en van de andere kant nadert een jongen met een bundel kleren als hij. Die stapt zonder aarzelen door het poortje in de groenende meidoornheg

en verdwijnt reeds in de openstaande zijdeur, als Bartje bij het erf gekomen is.

Van die tegenvaller blijft Bartje een paar seconden besluiteloos staan.

‘Lamstraal,’ zegt hij, ‘onderkroeper!’ En de tranen springen hem in de ogen van teleurstelling en woede. Wat zee het wicht?....

Ik liet het er niet bij zitten, zee ze. Wat drommel, dat zal hij ook niet!.... Hij brengt een vuist aan zijn mond en knaagt op zijn knokkels in hevige spanning, met bonzend hart. Dan stapt hij snel het erf op, langs de wagenschuren, het half vergane schapenhok, de mesthoop, hij sluipt als een dief om het huis en schiet door een achterdeur binnen. Nu is hij in de schuur, de hoge lege ruimte is stil als een kerk. Hij weet hier de weg, hij is hier geweest, om Gert te halen, toen zijn moeder gestorven was. Hij loopt over de lemen deel naar voren, over de rode lichtbanen, die de zon door de halfronde raampjes werpt. Op de pompstraat, vóór hem, roept iemand: ‘Volk!’ Dat is die snertvent, die staat daar nou te wachten. En rechts, op de hilte, op de zolder boven de koestal, is het kamertje van Gert, waar straks die goffert slapen zal.

‘Hij of ik?’.... denkt Bartje. ‘Wie zal het wezen?’....

En plotseling heeft hij een plan, zó mooi, dat hij geen ogenblik aarzelt. Hij klimt als een aap het laddertje op en verdwijnt in het kamertje. Het bed met het roodbonte dek ligt er al opgemaakt, een klerenkast gaapt met lege planken, het ruikt er fris naar zeepsop, ze hebben het pas een schoonmaakbeurt gegeven.

Bartje rukt zich de kleren van het lijf, zijn beste pakje uit, zijn werkkiel aan. Zo hoort hij bij dat huis, zo is hij vreemde af.

‘Wat weten ze ervan, hoe lang ie hier al bent,’ zegt hij. ‘Het kan best een kwartier wezen, een half uur al wel.... Hier, joen klompen. Hier, joen eier.... En nou as de wind de ladder weer af, klaar veur het wark. Nou maar in de schuur an 't vegen, tot de boer komt.... Die schuur heeft wel een beurt nodig.’

‘Volluk!’.... klinkt het ongeduldig op de pompstraat.

Wat is dat? Staat die vent daar nou nog al?.... Dan niet aan

het werk, dan de kamer in. Als 't een beetje wil, is Bartje hem nog op alle manieren voor!....

Bartje springt naar de deur, hij doet die deur schijnbaar kalm open en stapt op de rode geschrobde tegels. Een grote grijze hond schiet met een grauw op hem af en besnuffelt zijn benen. De schrik bonst in Bartje's lijf, hij had op die smerige hond heel niet gerekend. Maar zijn trillende stem zegt: ‘Ha Hector!’.... alsof hij het beest reeds dagen kent. En terwijl hij dan met zware benen en bonzend hart naar de deur van de kamer loopt, heeft hij ook nog de tijd, om zijn mededinger op te nemen; een lange slordige slungel, die hem met open mond staat aan te gapen. Laat hem gapen - hij staat daar nog op de mat en Bartje loopt hier in zijn werkkleren, alsof hij hier thuis hoort. Laat hem wachten tot hij een ons weegt. Bartje vat de klink van de kamerdeur en keert zich nog even naar hem om. Hij zegt: ‘Ik zal mien boer waarschouwen dat er volk is, heur!’ En om de hond glipt hij door een smalle kier naar binnen.

Op hetzelfde ogenblik weet hij ook, waarom de roep van dien jongen niet gehoord is. De boer en zijn vrouw hebben woorden. Ze zitten aan de grote ronde tafel - twee jonge mensen nog - en eten brood, maar ondertussen gaat het hard om hard. Waarover ze 't hebben, ontgaat Bartje, want het wordt stil, zodra ze hem zien. De boerin keert zich van hem af en wist met de punt van haar schort haar tranen weg - de boer kruipt achter een grote kom koffie en drinkt die langzaam leeg. Ze gluren naar Bartje als twee betrapten.

O, Bartje kent dat! Het was vroeger thuis niet anders. En hij weet, hoe hij zich nu te gedragen heeft. In zulke omstandigheden vindt hij meteen de goede toon.

‘Goeiendag saam,’ roept Bartje opgewekt. Hij zingt het bijna. ‘Daar was ik dan al. Ik zal maar nader komen zeker?’....

Hij meende het nog opgewekter te zeggen, maar zijn stem begeeft hem. Hij slikt en praat weer door.

‘Ik heb mien kleren en schoenen al vast uuttrokken op mien

kamertien en de kiel an, dan kan 'k straks zo an 't wark, om de zwienen te voeren.'

Hij geeft eerst den boer en dan de boerin een hand als oude bekenden en knikt ze vriendelijk toe: 'Dag Boest. Dag vrouw Boest, de groeten van mien volk!'

Ze nemen die hand aan, in verbazing bedanken ze beiden voor de groeten. Ze weten niet, hoe ze er mee aan moeten, langs Bartje heen kijken ze naar elkaar en de boerin begint alweer met haar schortpunt te vegen. Nu niet aarzelen, Bartje weet immers nergens van? Hij groet de meid, die uit de kelder komt met een kaas, hij geeft die dikke rode meid ook een hand.

'Ha Trude!' zegt hij, en hij doet, alsof hij haar verbazing niet ziet. De boer en de boerin fluisteren druk over hem en eens zijn ze 't niet. Maar daar stoort Bartje zich ook niet aan.

'O, en dat is mien stee zeker,' zegt Bartje en hij schuift een stoel naast den boer aan de tafel. De boerin knikt warempel van ja - van haar zal Bartje het moeten hebben, dat weet hij al. Maar de boer heeft nu eindelijk een besluit genomen.

'Ja,' zegt hij, 'alles goed en wel, maar eh'....

En op dat ogenblik zet Bartje voorzichtig zijn pet af en legt twee grote wulpeneieren in zijn hand. 'Kiek es, Boest, wat zeg ie daar wel van?' Hij loopt de tafel rond en legt ook twee naast het brood van de boerin. 'Asjoeblieft,' zegt hij, 'die heb ik veur joe meenomen as welkom. Ze bent nog best, heur! De leste is vanmorgen fris uut de wulpe komen.'

En zie nou die boerin verwijtend kijken naar haar man. Ze bedankt Bartje hartelijk. 'Ie bent een beste jongen,' zegt zij ook en ze maakt zich gereed om brood voor hem te snijden. En zie nou dien boer daar hulpeloos zitten met die twee wulpeneieren in zijn hand.

Bartje schikt naast hem aan tafel, hij vouwt zijn handen op de rand en buigt zijn hoofd, om te bidden voor zijn brood. Maar de boer heeft dat zeker niet gemerkt, want die vraagt: 'Is Gert dan niet bij joe weest?'

‘Sst,’ waarschuwt de boerin.

Nu heeft Bartje mooi de tijd, om een antwoord te bedenken.

‘Gert?’ vraagt hij, als hij zijn ogen opslaat. ‘O, ja zeker, die is er weest’.... Hij neemt een hap van een snee tarwebrood met kaas. ‘Die heeft mij uut joen naam as knecht annomen,’ zegt hij.

‘Nou, ik was wat bliede, heur! Boerenwark....’

‘Ja maar....,’ begint Willem Boest.

‘Boerenwark is mien lust en mien leven,’ gaat Bartje door en hij praat maar, hij praat maar in zijn angst. ‘Ik ging al twee jaar met mien vader naar boer Wapse en melkte 's morgens en 's avonds drie koeien’....

‘Ik hadde Gert anders vanmiddag ook nog weer naar joe toestuurd,’ zegt Willem Boest. Die ellendige kerel, wat houdt hij het vol. Bartje eet snel zijn mond leeg.

‘O ja?’ vraagt hij droog. ‘Nou, ik heb hem niet zien, heur Boest! Och, dat was ja ook niet meer neudig. Alles was ja afsproken?.... Wat zee ie, vrouw Boest? Of ik melken kan? Ja, as de beste, heur!’....

‘Tenminste,’ voegt hij er bescheiden aan toe, ‘dat zee boer Wapse altied. Zwartploegen gaat ook al.... Wâ'k zeggen wou, heb ie de bonen er al in? Ik heb ze vanmorgen nog gauw bij ons poot, maar 'k heb ze eerst in olie legd, dan schimmelen ze niet zo gauw’....

En zover heeft hij ze dan toch, dat ze daarop ingaan. Neen, ze hebben de bonen nog niet gepoot, ze wachten op regen en beter weer.

Nou, dan zal Bartje dat wel doen, dat spreekt hij maar vast met de boerin af, en die knikt daarop en legt nog meer brood voor hem neer. Bartje weert zich flink in dat brood en laat niet merken, dat iedere hap hem moeite kost. Hij drinkt zijn koffie, hij voert de roodbonte poes, die zich vleiend strelen komt langs zijn benen en wat er nu door boer en boerin op gedempte toon besproken wordt, dat veinst hij niet te horen. Ze hebben het over hem in bewoordingen, die hij niet begrijpen mag. Wel, dan be-

grijpt hij die ook niet, maar er ontgaat hem weinig. Ondertussen is hij de enige, die het merkt, dat er op de pompstraat weer geroepen wordt.

‘Heb ik het joe niet zegd?’ vraagt de boerin, ‘het is toch ook geen wark? Daar moest ja wel drukte van komen’....

‘Ja,’ zegt hij smalend, ‘achteraf heb ie altied geliek! Mense, schei toch uut, nou zal ik de schuld nog kriegen! Ie zeden toch ook: as hij is, as die wij hebben’....

‘Maar ik heb toch niet zegd, dat ie naar die Griete Prak zouden lopen,’ gaat zij daar weer tegenin. ‘Wat uut zo'n nest komt, kan niet veule wezen. En dit heb ie ook veur met deze, ie gaat niet zo over 't pad. Want die Griete’....

‘Daar is volk op de pompstraat,’ zegt de meid en zij staat op. Maar meteen gaat de deur al open en de slungel steekt zijn hoofd om de hoek.

‘Ie heurden mij zeker niet,’.... zegt hij en zijn ogen zijn op Bartje gericht.

Neen, en ze hadden hem ook liever maar niet gezien, dat blijkt uit heel hun houding. Bartje kan gerust zijn, hij knikt zijn mededinger met volle mond vriendelijk toe. De boer wisselt blikken van verstandhouding met de boerin.

‘Handel 't in 't achterhuus maar af,’ zegt zij. ‘Maar pas op heur, ie weet, wie de oudste rechten heeft.’

En de boer gehoorzaamt. Hij verdwijnt met Hans op de pompstraat. Als het lang duurt, gaat de boerin hem na. En die schijnt er beter slag van te hebben, want geen twee minuten later gaat de slungel met een verongelijkt gezicht voor de ramen langs. De boer en boerin komen binnen en zijn het al weer oneens. Nu strijden ze er over, wie naar Griete Prak toe zal, om het weer goed te maken, voor er praat van komt. En deze keer verliest de boerin het, want die heeft haar zin gekregen en daar moet ze wat voor over hebben.

‘Stil nou maar,’ zegt zij. ‘Moet ieder, die hier in huus komt, nou dadelijk al weten, hoe het er bij staat met ons tweeën?’....

En dan wordt de verstoorde maaltijd zwijgend ten einde gebracht. Bartje zegt ook weinig meer, want groter dan zijn dankbaarheid is zijn vermoeidheid. Een loden vermoeidheid is na al deze spanning op hem gevallen. Maar dat mag hij niet laten merken, hij moet den boer nu niet dadelijk tegenvallen. En daarom loopt hij ijverig voor hem uit bij het varkensvoeren en wandelt daarna, opgewekt pratend, met hem rond in de schemering door de schuren en de hof, om een beetje wegwijs te raken.

De boer is veranderd, zodra hij tussen het werk zijner handen staat. De norse trek is uit zijn gezicht verdwenen, zijn houding is rechter en niet zo moedeloos. Wanneer hij met Bartje de wei inloopt naar zijn kalveren, schuift hij zijn vette petje in de nek en bekauwt snel en vergenoegd zijn pruim. Bartje prijst die kalveren, hij bekijkt ze met Willem Boest van alle kanten, hij prijst ook de stand van het gewas en hij kan het eerlijk doen, want hij is bij een goeden boer gekomen, die recht heeft, om trots te zijn op zijn bezit. Hij staat naast hem en laat de roggehalmen door zijn handen glijden, ze knielen samen op de aardappelakker, om te onderzoeken, waarom sommige aardappels weggebleven zijn. Het is de schuld van de ritnaalden, ze dachten het wel. Die vervloekte ritnaalden, die zijn er in menigte na die zachte winter. Ze verpletteren ze tussen hun vingers en vegen de handen schoon aan hun broek - ze zien elkaar aan en hebben er beiden zorg over, hoe dat nu gaan moet met die aardappels. Het is toch nog zo'n nare kerel niet, die Willem Boest - hij is in elk geval een goede verstandige boer, die hart heeft voor zijn land en voor de lof van Bartje is hij niet onverschillig. Als ze op huis aan lopen, legt hij hem even de hand op de schouder.

'Ik geleuve,' zegt hij voorzichtig, 'dat wij het samen wel klaar zullen speulen.' En Bartje kijkt even omhoog in zijn kleine glimmende oogjes, in zijn rond en tevreden gezicht en hij knikt nadrukkelijk - hij is er ook van overtuigd. De liefde voor het gewas heeft hen reeds verenigd, - daar zal moeilijk iets tussen kunnen komen. -

Maar wanneer ze dan van de deel af het huis inlopen, schuift de boer zijn pet weer terug in de ogen, zijn gezicht wordt weer stroef en zijn blik donker. Hij schopt ook zo ruw zijn klompen tegen de muur, het is alsof hij daar iemand mee uitdagen wil en het schijnt hem tegen te vallen, dat alleen dikke Trude voor het raam de aardappels voor de volgende dag zit te schillen. De boerin is nog niet terug, die is zeker nog aan 't bekvechten bij Griete Prak. Zij moet maar zien, hoe zij zich redt. Wie zijn gat gebrand heeft, moet op de blaren zitten, daar is nou eenmaal niks aan te doen.

Trude's lippen krullen een beetje spottend om, als zij den boer vraagt of zij de koffie maar in zal schenken. Hij knikt somber. Er is hier nog heel wat, dat Bartje niet begrijpt, maar het interesseert hem weinig meer, hij is er te moe en te voldaan voor. Haastig slurpt hij zijn kom leeg, griezelt van de laatste mondvol brabbel, zegt met verwrongen lippen welterusten en zoekt zijn kamertje op. Zittend op het laddertje heeft hij dan nog in het halfduister een onderhoud met Trude, dit hem snel achterna gelopen is met de aardappelemmer. Zij vertelt hem, wat hij reeds weet: waarom de boerin er niet is, geeft den boer de schuld van alles en vertelt in een paar minuten verschrikkelijk veel kwaad van hem. Hij kan zijn vrouw niet zien of luchten, daardoor is het hier iedere dag kermis, daar moet Bartje zich maar op voorbereiden. En dan brengt zij haar gezicht nog dichter bij het zijne, legt hem de hand op de schouder - dat is nou al de tweede, die dat doet vanavond! - en maakt gebruik van de vertrouwelijke sfeer, die er door al haar mededelingen is gegroeid, door hem fluisterend te vragen, of zij 's Zaterdagsavonds gebruik mag maken van zijn kamertje als Garriet-Jan, haar vrijer, komt. Dat had ze van Gert ook de leste tied - men zit daar zo veilig en afgezonderd en in het stookhok heeft men zoveel last van het geloer en geloop van de jongens. Als men trouwplannen heeft, wil men toch wel eens wat praten, wat een ander niet hoeft te horen, dat begrijpt Bartje toch zeker al wel. Daar knikt Bartje op, maar het is hem een raadsel, hoe er iemand bestaan kan, die met Trude

alleen op zo'n klein kamertje wil zitten. Zij is rood en lelijk en dom en voor haar adem kruipt Bartje haastig nog een tree hoger. Die Garriet-Jan zal er dan ook wel de vrijer naar wezen. Neen, Bartje heeft er heel veel bezwaar tegen om zijn kamertje af te staan. Maar het zou onverstandig wezen, om dat ronduit te zeggen. Daarom knikt Bartje weer en zegt, dat hij nog wel eens zien zal.

'Ie hoeft er geen slaap tekort om te komen - ie kunt dan veur die nacht mien bedde in de hooihoek wel nemen,' zegt Trude smekend.

'Ja, ja,' zegt Bartje, 'daar praten wij dan nog wel over'....

En dan strompelt hij doodmoe de ladder verder op en zijn kamertje in en doet de deur dicht, hoewel Trude nog steeds niet uitgepraat is. Ze klost teleurgesteld weg door de schuur. Bartje legt zijn kleren beter terecht in de kast en ordent zijn bezittingen: een paar schriften en Zondagsschoolboekjes, zijn getuigschrift, zijn bijbeltje, dat hij meekreeg het leven in bij het verlaten van de school. Dan kleedt hij zich geeuwend uit, kruipt in bed en kijkt zijn kamertje rond. Een laatste glimp licht van de avondhemel valt door het open dakraam en legt een tere glans op de ruwhouten wanden. Het is een mooi kamertje. Bartje houdt er nu al van.

Hij is vol goede moed. Hij heeft zich een plaats in de wereld veroverd en verder zal hij ook zijn weg wel vinden, daar kan hij rustig op gaan slapen. Hij rolt zich om op zijn buik en verbergt zijn hoofd in de armen; - dat is zijn gemakkelijkste houding. Een meisjesgezicht met ernstige grijze ogen komt dan nog even voor hem zweven. Dat wicht weet het nou zeker al, hoe het hier is afgelopen. Zij knikt hem toe en lacht.

'Ie bent me d'r ene,' zegt zij olijk.

Het is wel een aardig wicht. Bartje zou best eens langs haar huis kunnen lopen over een dag of wat.

[III]

's **M**orgens, een half uur voor zon, slaat de klink van de huiskamerdeur rammelend de nachtelijke stilte kapot. Een tastend geschuifel van voeten, die in het donker naar klompen zoeken, volgt daarop. Drie, vier bonzende stappen over de tegels van de pompstraat - dan worden de grendels van de buitendeur geslagen, met zó'n geweld, dat meteen tot de uiterste hoeken van het huis de tijding is doorgedrongen: de boer is opgestaan.

En al wat leeft in schuur en stallen, geeft daar antwoord op. De kippen klokken zacht op de hilte boven de koestal en fladderen van hun stokken, de haan is reeds buiten en zendt zijn schorre schreeuw de grijze wereld in, de varkens schuren zich hongerig knorrend tegen de deur van hun hok. En over de dunne zolder van Bartje's kamertje is het snel getrippel van rattepoten naar de veilige schuilhoeken tussen het hooi.

Bartje heeft dan nog wel even de tijd, om zich uit het paradijs van zijn dromen op de werkelijkheid te bezinnen. Hij ligt met zijn handen onder het hoofd lodderig te knipogen naar het schemerig vierkant van het dakraam en luistert toe, hoe de boer buiten bij het mestgat zijn keel staat te schrapen. Willem Boest doet dat iedere morgen zo hevig en grondig, alsof hij pas bij vergissing iets afschuwelijks heeft geproefd en als men niet beter wist, zou men denken, dat hij er griezelend zijn hoofd bij stond te schudden. Maar hij staat slechts in zijn onderbroek bij de vlierstruik het weer te keuren en aan de manier, waarop hij even later weer binnenkomt, is meestal reeds te merken, hoe hij er over denkt. Staat het hem aan, dan klossen zijn klompen haastig en helder over de pompstraat en hij snuift als een jachthond, die een

prooi op het spoor is. Regent het en is hij dus gedwongen om bij zijn vrouw in huis te blijven, dan sloft hij langzaam over de drempel en gooit de deur met een slag weer dicht. Deze morgen blijft de deur open. Het weer is dus goed.

Ondertussen is ook de boerin opgestaan, heeft het vuur opgerakeld en laat de pompzwengel gieren door het huis. De boer doet de deur naar de koegang open en roept: ‘Trude!.... Trude dan toch!’....

Trude slaapt vast, vooral als haar vrijer de vorige avond geweest is. Het is gebeurd, dat de boer haar de deken af moest trekken, om haar wakker te krijgen. Maar toen is de boerin, die dat niet fatsoenlijk vond, zó tekeer gegaan, dat hij iets anders bedenken moest.

Een week later nam hij de putemmer en liet haar een flinke scheut water bij het nachtjak inlopen. Toen kreeg hij twee vrouwen aan de hals, die beiden tekeer gingen, alsof ze hem wilden vermoorden.

Maar na die dag is het dreigement van een herhaling reeds voldoende, om Trude te wekken.

‘Trude, moe'k de emmer kriegen?’....

‘As ie 't hart in 't lief hebben!’ kreunt Trude.

‘Nou, d'r uut dan!’....

‘Ja, stil maar, ik kom al’....

‘Bartje!’ roept Willem Boest.

‘Present!’ zegt Bartje en hij daalt met zijn kiel over de arm de ladder reeds af. Dat is niet uit vrees en uit overdreven ijver. Hij rept zich slechts, om de eerste te zijn, die zich wast bij de pomp, want daar hangt maar één handdoek, die door allen gebruikt wordt. Meestal duikt hij reeds in zijn kiel, als Trude in haar lijfje, steunend en zich rekkend, verschijnt.

In de vale schemer, die door de deur naar binnen dringt, draaien dan vier mensen als spoken om elkaar. De boer groet Bartje met een grauw, Trude doet het met een geeuw, de boerin met een zucht. Elkaar groeten ze meestal niet. Dat schijnen ze voor 't ge-

mak maar afgeschaft te hebben. Wat dat betreft, kunnen ze nog wat leren van de hond, die kwispelstaartend binnenkomt en die niet tevreden is, vóór hij ieder met zijn natte neus heeft aangeraakt. Bartje grijpt hem meteen en voert hem stoeiend naar buiten, waar hij hem vastlegt voor de kar.

Aan alle kanten is de donkere lucht vol vogelgekweel. Lijsters en vinken en leeuweriken, alles zingt en fluit reeds dooreen. De hanen weren zich nu aan alle kanten met hun schel gekraai; de hond blaft woest om zijn voer en er is geen vogel, die er aanstoot aan neemt. Bartje zet de melkbussen op de kar, ook de zeef en de emmers, hij brengt de hond zijn brood, waar het dier woest op aanvalt en voegt er een scheut ondermelk bij uit de varkenston. Dan gaat hij naar binnen, om koffie te drinken.

De lucht in de kamer is zwaar en benauwend; Bartje heeft zijn vaste plaats bij het fornuis, onder de brede schoorsteenmantel en zit daar stil te kijken en te wachten, tot hem zijn kom en zijn snee brood worden toegestoken. De boerin loopt nog in nachtjak en onderrok en d'r haar hangt meisjesachtig in twee vlechten op haar rug. Haar ogen zijn verwijtend op den boer gericht - wie weet, wat hij nu weer misdreven heeft - maar hij ontwijkt haar blik. Trude ademt hoorbaar door haar neus. Allen zwijgen. 's Morgens is ieder woord teveel. Ze proppen haastig het brood naar binnen en slurpen de hete koffie. Het lijkt een wedstrijd, wie het eerst klaar zal zijn. Die kan Bartje gemakkelijk winnen, want hij neemt alleen maar koffie om de klont, die er onderin zit. Die vist hij er uit op met een broodkorst.

‘Hoe heb ik 't nou, staat de klokke stil?’ vraagt hij dan.

En terwijl ze allen omkijken naar de wand, laat hij snel de bittere inhoud van zijn kom in de turfbak glijden.

Nee, de klok loopt. Het is bijna kwart over vier. Wel, dan wordt het ook tijd voor Bartje. Hij springt haastig de kamer uit, zuigend op zijn klont, en zucht van verlichting, als hij buiten weer vrij kan ademen.

De laatste slaap is nu uit zijn lichaam. Het tintelt en jeukt in zijn

lijf van levenslust en drang naar beweging. Met de hond schijnt het net zo te wezen, die springt en rukt aan zijn ketting, zodra hij Bartje ziet. Maar hij moet nog even geduld hebben, Bartje moet eerst de fiets van den boer klaarzetten tegen de muur, zo houdt hij Willem te vriend. Die van Trude ook?.... Vooruit maar, je kan nooit weten, waar 't goed voor is.

Geen minuut later heeft hij er spijt van. Over de weg ratelt een hondekar voorbij en een kleine, mismaakte jongen, die daarop zit, maakt plagend een lange neus tegen Bartje.

'Waar blief ie, nustkoek?' schreeuwt hij.

Dat is Kees van malle Janke, die gaat ook heen melken en iedere morgen is het een strijd, wie het eerst bij het weiland zal zijn. Zelfs de honden weten dat en nou is 't oppassen met Hector! Die is door niets meer te houden. Die rukt dwars door zijn halsband en schiet met een grauw vooruit. Nauwelijks kan Bartje zich aan de kar vastgrijpen en op de dam een aanrijding met de hekpaal voorkomen. De spaanders kraken van het halfvermolmde hout, als de as van de kar nog juist even de hoek van de paal raakt. Bartje loert in zijn draf achterom. De boer was nog niet buiten. 't Geluk moet maar met je wezen.

Op de straat kan het hem niet te hard gaan. Hij moet klein Keesje inhalen. Hij slingert zich met een schelle schreeuw op de rand van de kar en hotst over de keien door het nog stille dorp, met zo'n vaart, met zulke vreselijke schokken, dat hij zijn lijf met beide handen vast zou willen houden. Maar hij heeft er geen gelegenheid voor. Hij moet met een lange twijg de heemhonden van zich af slaan en de andere hand heeft hij nodig, om zich vast te klemmen. Zijn ogen zijn in spanning gericht op de kar van zijn mededinger. Kees heeft een voorsprong van minstens vijftig meter en zijn hond is zeker twee vinger groter dan die van Bartje, maar er zit niet half zoveel vuur in. Die Hector is zo'n jaloerse duvel, die kan geen ander voertuig vóór zich verdragen. Niet ver buiten het dorp heeft hij den ander reeds ingehaald en even later jagen ze naast elkander voort, elk met een wiel over de berm,

hissend en schreeuwend. Ze stoten elkaars kar met de voeten opzij, om een botsing te vermijden, ze proberen in volle vaart elkanders klompen te grijpen. Het is een leven als een oordeel van rammelende emmers, ratelende wielen, geblaf en geroep. Een oude arbeider, die met het gereedschap op zijn schouder op weg is naar zijn werk, brengt zich met zijn stijve benen haastig in veiligheid achter de bomen. De zon, die juist is opgekomen, blinkt op het ijzer van zijn schop. Hij steekt zijn vuist op, maar wie zou daar iets om geven? Kees maakt de gekste grimassen tegen hem, zoals alleen hij dat kan met zijn bewegelijk gezicht. En dan raakt Bartje vóór.

‘Waar blief ie nou met joen nustkoek?’ roept hij voldaan.

‘Mien bochel is te zwaar,’ schreeuwt de ander uitgelaten.

Daar heb je 't weer. Kees spreekt over zijn gebrek, alsof hij er trots op is. Bartje heeft dat nu al dikwijls van hem gehoord, maar nog steeds wordt hij er een beetje verlegen door.

‘Joen dikke kop zal 't wezen,’ vergoelijkt hij.

‘Ja, ja!’ schatert Kees. ‘Mien harsens! Daarom kun ie zo gauw, lelijke leegheufd!’

‘Och, windbuul!’

‘Schereslieper!’

‘Pierenslikker!’

‘Opvreter van joen boers kapitaal!’

Hoe lasterlijker hun scheldwoorden worden, hoe hartelijker zij ze uitschreeuwen. En vrolijk zwaaien ze elkander gedag, als Kees bij het weiland van zijn boer is gekomen. Ze mogen elkaar wel. Van de eerste dag af, dat Bartje hier kwam, zijn ze vrienden geweest.

Bartje rijdt in een kalm vaartje verder en zingt zijn hoogste deun. Maar als hij de zandweg in moet draaien, springt hij van de kar en duwt er achter door het mulle spoor, om de hond te sparen. Het dier hijgt, dat zijn lijf er van schudt en als Bartje bij de wei het gareel heeft losgemaakt en hem nog even heeft geliefkoosd, daalt het dier dadelijk af in de sloot en staat tot zijn hals

in het water te drinken. Maar Bartje draaft het land in door het zwaar bedauwde gras, waar de zon op flonkert, om de koeien bijeen te jagen.

Wanneer hij dan terugslentert achter Blaartje, met haar staart in zijn hand - Blaartje, die de oudste en de langzaamste is - overweldigt hem even de stralende schoonheid van deze zomermorgen.

'Heere, Heere,' zegt Bartje, 'wat is joen wereld toch mooi!'.... En hij zou nog veel meer willen zeggen, maar hij weet geen woorden voor het spannend geluksgevoel, dat hem warm naar de keel is gestegen. Daarom gooit hij plotseling zijn hoofd in de nek en breekt los in een luide schreeuw, een soort jodelkreet, die galmt door de stille velden tot aan de verre bosrand. Het is eigenlijk maar een mal geluid, dat van daar terugklinkt en hij schaamt zich een beetje voor de koe, die met haar grote verbaasde ogen verschrikt achterom kijkt. Fluitend bindt hij haar en de andere koeien vast bij het hek en wanneer ze alle negen in 't gelid staan en het melkgerei van de kar is geladen, springt Willem Boest van zijn fiets en ook Trude komt hijgend nader.

'Ik meende, dâ j' daar straks vermoord werden,' zegt de meid nieuwsgierig.

'Vermoord?'

'Ja, ie schreeuwden zo benauwd.'

'Nou, dat scheelde ook niet veule,' redt Bartje zich. 'Daar kroop toch een adder achter mij an, nou, zo'n groot stuk venien heb 'k nog nooit zien. Daar bij de achterste koe is hij krek de sloot ingleden.'

'Ie liegt,' zegt Trude. Maar haar ogen gaan reeds bezorgd die kant uit, terwijl zij zich het melkschortje voorbindt, want dat is juist de koe, die zij moet melken. Die grote meid van honderd en zestig pond is bang voor alle dieren, die niet tot de huisdieren behoren. Maar de oude zeug van Willem Boest, die soms kwade kuren heeft, daar gaat zij onbevreesd bij in 't hok en houdt het

beest met haar klompen op een afstand. 't Is raar soms met de vrouwen.

‘Neem ie de achterste vandage?’ vraagt zij smekend.

‘Ik zou joe danken,’ roept Bartje. ‘Ik heb mien leven te lief!’ Hij knipoogt tegen den boer, maar die grijnst slechts zo'n beetje. Daar wordt zijn gezicht nog zwaarmoediger van. Lachen kan Willem Boest alleen, als hij een borrel op heeft.

‘Koman, wij zult beginnen,’ zegt hij. ‘Trude, laat joe toch niks wiesmaken, halve gare.’

Hij is vast met 't verkeerde been uit bed gestapt vanmorgen. Bartje schuift maar gauw de klep van zijn pet in de nek en schikt zich onder de koe. Een uur lang is er geen ander geluid dan het sprietsen van de melk in de emmers, het snuiven van de koeien en soms een verwensing uit de mond van den boer, als zijn koe niet stil wil staan. Ondertussen klimt de zon hoger en schijnt warm op Bartje's rug. Van voren verwarmt hem het koeienlijf, waar hij met zijn hoofd tegen leunt. De handen doen snel hun werk, maar de gedachten behoeven daar niet aldoor bij te zijn. Die gaan hun eigen wegen, die zweven op het eentonige rhythme van de zingende stralen de toekomst in en pogen te onthullen, hoe het later zal zijn, als Bartje zelf de boer is en onder zijn eigen koeien zit. Ze worden slechts even teruggeroepen, wanneer een koe is leeggemolken en een andere aan de beurt is. Zodra Bartje zijn handen heeft bevochtigd en zijn hoofd weer tegen een warme huid heeft gevlijd, omzweven ze opnieuw de geheimen van het leven, zoals de bijen in de wei het de bloemen doen. Ze gaan en keren op sterke vleugels van verwachting en werken aan het huis van de toekomst, een blank en schoon gebouw, dat elke dag klaarder Bartje's ziel vervult. En Bartje verheugt er zich dikwijls in, maar hij houdt het voor ieder verborgen.

Hij strompelt met stijve benen naar het hek, steunend tegen een zware emmer melk met een kop van ruisend schuim. Wanneer hij die door de zeef in de bus heeft laten vloeien, blijft hij even staan uitrusten op de dam en duwt zuchtend de vuisten in de lendenen,

- om de doffe pijn die daar heerst van de lange zit op het wankele melkblok. Maar zijn ogen staren daarbij dromerig in de zonnige verte en er is een glimlach om zijn mond.

Wat kan men beter doen dan zich opsluiten in zichzelf, wanneer men heel de dag met grote mensen samen is? - Ook zij hebben allen hun geheimen, waarin zij niemand door laten dringen en loeren alleen op hun voordeel. Dat Trude zo vriendelijk en mededeelzaam was, die eerste dagen na zijn komst, dat was alleen om het kamertje. Toen zij dat niet kreeg, was het uit met de liefde.

De eerste Zaterdagavond lag Bartje al in bed, toen Garriet-Jan kwam; toen konden ze hem er toch moeilijk weer uithalen. De week daarop vond hij een oud grendeltje in Willems spijkerbak, daar zette hij de deur aan de binnenkant mee op slot en klom daarna het dakvenster uit, om naar klein Keesje te gaan, dien hij op weg naar de wei had leren kennen. De ladder uit de wagenschuur had hij tevoren reeds klaargezet tegen de goot, die verborg hij nu onder de struiken. Toen hij bij donker terugkwam en op zijn tenen langs het stookhok sloop, hoorde hij Trude met Garriet-Jan over hem smoezen.

'Ik heb nog nooit zo'n gloeperd van een ventien zien,' zee Trude. 'De avonden, as ie d'r bent, ligt hij wel een uur eerder op bedde as anders. Maar kriegen zal ik hem.' Daar lachte hij zachtjes om, terwijl hij op de goot zat en naar de sterren keek. Een gloeperd van een ventje, moest men dat niet wezen in de wereld? - Hij was er een beetje trots op, dat hij zo genoemd werd. En plotseling, terwijl hij nog lachte, werd hij toch woedend ook en hij trapte de ladder met zo'n knal tegen het stookhok, dat Trude hard begon te gillen en Garriet-Jan met een vloek naar buiten stoof. Die rende driemaal het huis om en riep tegen de duistere weg, of het nou uit zou wezen met dat geloer en geplaag, anders zou hij er den veldwachter bij halen. Maar Bartje zat al op zijn

bed, was zijn boosheid vergeten en beet op zijn knokkels van het lachen.

Sedert die dag was er met Trude niets te beginnen. Ze zei geen stom woord meer tegen hem, maakte een paar morgens zijn bed niet op en als zij de koffie moest inschenken, vergat zij in zijn kom de klont. Erg was dat niet, hij sliep op een hard bed net zo lekker, en de vergeten klonten heeft hij al lang weer vergoed gekregen, want tegenwoordig doet Trude er voor hem een dubbele in. Dat komt, doordat het nu uit is met Garriet-Jan. Daardoor is zij bijgedraaid als een blad aan een boom, want nu moet Bartje er voor haar op uit, om bij de jongens te vernemen, of haar vroegere vrijer al weer wat anders aan de arm heeft. Nou, dat wil Bartje wel. Maar hij heeft geen haast met de opdracht, want het gaat hem zo wel naar de zin.

Zo is Trude. Die denkt alleen aan zich-zelf. En met den boer en de boerin is het niet anders, - die zien Bartje ook alleen als ze hem nodig hebben. Voor 't overige hebben ze genoeg met elkaar te stellen.

De boerin zit te wachten met de pannekoeken, als ze thuis komen van het melken en beklaagt zich, dat zij ze zo lang warm heeft moeten houden. De duistere beschuldigingen in haar ogen zijn nog feller geworden. Zij praat met haar man over het werk van de dag - het zijn maar een paar karige woorden over en weer - maar in die woorden zijn angels verborgen en het duurt niet lang, dan hebben ze hun gewone ochtendruzie. Over onbetekenende dingen gaat het meestal - vanmorgen over het varkensmeel, of ze de vorige keer honderd of honderdvijftig kilo gekocht hebben - maar ze strijden er over met een ijver en een heftigheid, of het om hun leven gaat. Dan zorgt Bartje maar, dat hij genoeg krijgt van de pannekoeken en van het spek. Het ligt niet aan het eten, dat hij iedere dag magerder wordt. Dat is de schuld van het werk, van de lange dagen op de akker en van al de karweitjes, die hij daarvóór en daarna nog mag verrichten als duvelstoejagertje van de boerderij. Nu zal er wel weer wat wezen, maar hij verlangt er

naar, om rustig bezig te zijn onder de wijde hemel in het stille veld. Hij heeft Freerk Kruk, den arbeider, al een poos geleden over het erf zien gaan. En daarom dankt Bartje maar gauw, zonder dat iemand het merkt, staat zwijgend op, haalt een schoffel uit de schuur en volgt hem naar het aardappelland. Laten ze hem daar maar halen, als ze hem nodig hebben. Het is zo ver van huis, dat Freerk van het erf af op een kabouter lijkt, met zijn gebogen rug en zijn kromme benen.

Hij staat juist een verse pruim te nemen uit zijn roodkoperen tabaksdoos, als Bartje nader komt. Zijn wang gaat er scheef van hangen, zo geweldig is die pruim.

'Zo maat,' praat hij langzaam, met een spier tabak nog uit zijn mond, 'was ie daar ook al?'

'Ja,' zegt Bartje, 'de duvel was weer los in huus. Toen ben ik hem maar smeerd.'

'Of ie geliek hebben,' knikt Freerk.

'Wanneer die twee eens leren, om vrede te houden,' zucht Bartje.

'Bemoei joe daar maar niet mee,' raadt Freerk. 'Hoe meer men in de beerton roert, hoe meer of het stinkt.'

'Maar ze bent toch man en vrouw,' roept Bartje. 'Waarom bent ze dan met mekaar trouwd?'

'Ja - ja,' zegt Freerk, 'waarom?'.... Er is een listige glimlach om zijn mond. 'Het huwelijk is een raar ding,' zegt hij, 'en dat van heur in 't bijzonder.'

En met een zucht: 'Koman, dan zullen wij es zien, dat wij de dag klein kriegen, jong.'

En dan spuwt hij in zijn handen en begint zijn werk en Bartje werkt zwijgend achter hem aan. Hij ritst zijn blinkend schoffeltje door de wortels van het onkruid, met lange halen tussen de rijen, met snelle voorzichtige wendingen om de jonge aardappel-planten. En het valt hem niet moeilijk, om Freerk bij te blijven, want zoals die praat, zo werkt hij, op zijn elf-en-dertigst.

Veel is er met Freerk niet te praten. Wat hij zegt, komt altijd

weer op hetzelfde neer, dat hij tenslotte maar een arbeider is.

‘Een arbeider,’ zegt Freerk, ‘dat is een dier op twee benen, onthoud dat van mij. Met dit onderscheid dan, dat men een dier soms niet neudig heeft en het tòch z'n eten geeft. Welke boer geeft een arbeider z'n eten, as hij niet warkt? - Ze hebben de slavernij in ons land afschaft, wordt er beweerd. Geleuf ie 't? Dan geleuf ie meer as ikke. Ben ik meer as een slaaf? Ben ik soms vrij om te doen, wat ik wil? - As dat zo was, dan wist ik het wel.’

‘Wat dan,’ vraagt Bartje nieuwsgierig, ‘wat dee ie dan, Freerk?’ Maar daar geeft Freerk niet eens antwoord op, zo ver ligt die mogelijkheid van hem af.

‘As ik niet warken wil veur het loon, dat de boer mij geeft,’ gaat hij voort, ‘dan neemt hij een ander. As ik niet krek zo wark en praat as hij wil, dan kan 'k wel ophoepelen en honger lieden. Wat zal ik joe zeggen, maat, de riekdom heeft ons nog net zo goed in heur macht as veur duzend jaar.’

En daar knikt Bartje dan maar op. Want dat zijn allemaal bekende klanken, die heeft hij al uit de mond van zijn vader opgevangen, toen hij nog maar een pork van een jaar of vier was. Daar valt niet tegen te praten, dat weet hij veel te goed.

‘Neem de eerste de beste landloper,’ zegt Freerk, ‘die heeft het beter as wij. Die kan gaan en staan, waar hij wil, die is zijn eigen baas. En denk ie, dat ze het zo min hebben, die harmonica-speulers en woonwagenlu? - Ze kleden zich niet te best, natuurlijk niet, anders konden ze met schooien wel ophouden. Maar geleuf, dat ze voor een deel kunnen doen, wat ze willen. En vrij bent ze, ze hebt geen mense naar de ogen te kieken en ze zien meer van de wereld as wij’....

En daar knikt Bartje ook op, want hij wil later ook heel ver de wereld in. Niet als landloper natuurlijk, maar voor zijn plezier, wanneer hij geld genoeg heeft verdiend. Waarom zou dat niet mogelijk wezen? Er is geld genoeg in de wereld en God kan het geven aan wien Hij wil - hij zal Bartje daarbij niet vergeten.

Dat hij nou slechts boerenknecht is, heeft daar niets mee te maken, - dat is hij slechts geworden, om van huis weg te komen. Vroeg of laat zal hij zijn kans wel krijgen, om iets beters te worden.

Zolang hij daar nog op moet wachten, gaan zijn gedachten vooruit. Hij kijkt er de horizont op aan, de melkwitte nevelige einder, die hij rondom zien kan, om het vlakke zonnige land. Hij staat met zijn hand boven de ogen te staren; - daar ergens, achter die einder, ligt zijn geluk op hem te wachten. Hij hoort hier niet, hij is hier nog slechts zo lang, tot hij de richting weet, waarin hij het zoeken moet. Net als dat kleine grauwe vogeltje op het heuveltje bij de sloot, dat zit ook naar alle kanten te kijken, waarheen het vliegen zal. Laat hij dàt nou eens afspreken met zich-zelf: in de richting, waarin dat vogeltje vliegt, ligt zijn geluk. Vooruit ding, schiet op, Bartje is er nieuwsgierig naar....

Wat nu?.... Kijk, nu gaat het bijna recht naar boven, met kleine schokjes, met sprongetjes, als over de treden van een onzichtbare trap en zingend als een orgeltje. 't Is een leeuwerik. Hoe kon Bartje ook zo gek wezen, om een leeuwerik te nemen? - Boven is ook geluk, natuurlijk, het eeuwig geluk in de hemel, waar zijn moeder nou van geniet, maar daar is hij nog niet aan toe. Dat komt later, als er in dit leven niets meer te wensen valt.... Laat hij liever die kraai nemen, die aan de rand van de akker in de elzeboom zit te loeren. Prr, vort, kss, schiet op, zwartkop! Bartje gooit hem haast met een zandkluit van de tak. De vogel vliegt scheldend weg, recht op Hunzeloo aan, het is een torenkraai. Dus - dáár zal 't wezen!.... Niet in Hunzeloo natuurlijk, maar die kant op; wie weet, hoe ver weg....

Vanmorgen willen Bartje's gedachten tòch de horizont niet over. Hij moet eerst flink poot-an, om Freerk in te halen, die hem door dat gedroom haast een halve rij vóór is geraakt. En dan speelt hem nog door het hoofd, wat de oude arbeider over het trouwen van Willem Boest en Annechien zei. Hij schijnt daar meer van te weten, want hij lachte zo vreemd.

Het huwelijk is een raar ding, heeft Freerk gezegd. Dat is ook eigenlijk zo, daar moet Bartje hem gelijk in geven. Het is één van die ondoorgrondelijke geheimen van het leven, waar je nooit op uitgedacht raakt. Als je over het huwelijk leest in boeken of er den dominee over hoort in de preek, dan is dat eigenlijk het mooiste wat er bestaat in een mensenleven. En Bartje's hart zegt daar amen op. Bij zijn huwelijk vinden zijn dromen altijd hun eind. Achter zijn trouwdag is niets dan het zuiverste geluk, een paradijs op aarde.

Maar zie nou de mensen eens aan, wat die er van gemaakt hebben. Neem nou eerst zijn oudste zuster Lammechien met Harm van Zwarte Jaante. Die Harm heeft van haar schooljaren af achter haar aangelopen. Hij wou haar hebben, zee hij overal, zij ontglipte hem niet. Toen heeft hij jarenlang alle andere vrijers, die om Lammechien kwamen, lastig gevallen; het mes is er vaak bij te pas gekomen. Een sergeant heeft hij zo gesneden, dat hij er een maand voor achter de tralies moest. Dat alles heeft Harm van Zwarte Jaante voor Lammechien over gehad. En nou hij haar eindelijk heeft en nou het kind gekomen is, dat zij verwachtte, nou zit hij de halve tijd in de herberg. De laatste Zondag, toen Bartje thuis was en ook even naar de Lange Jammer liep, dat oude gebouw, waar ze nou wonen, toen was Lammechien alleen in huis en klaagde haar nood tegen hem.

'Hij geeft geen zier om mij,' zee Lammechien, 'en om het kiend ook niet. Ik had hem nooit moeten hebben, Bartje. Was ik maar in Holland bleven. Was ik maar in 't water sprongen, dat was beter weest'....

En ze schreide niet, toen ze dat zei, het kwam er dof en onverschillig uit en ze leek wel tien jaar ouder dan voor haar trouwen. Wat moest Bartje antwoorden? Hij streelde haar ruwe hand, alsof het half per ongeluk gebeurde, hij had nog een stukje chocola, dat legde hij in haar schoot. - En toen ging hij er maar gauw vandoor, want het liep hem koud over de huid, toen hij er aan dacht, dat dit nou dezelfde Lammechien was, op wie hij vroeger

altijd jaloers was geweest, - dat dametje, dat zo dartel en vrolijk het leven doorging.

Nou, is dat een raadsel of niet? - En neem dan zijn eigen vader en moeder. Het is wel wat raar, om daarover te denken, maar die moeten toch ook van elkaar gehouden hebben, toen ze jong waren, waarom namen ze elkander anders? - En Bartje herinnert zich niet, dat ze ooit elkaar een kus gegeven hebben. Nou zegt dat gekus natuurlijk niets, daar moet je voor in de stad komen, onder de burgers, die hebben de tijd om te flikflooien. Maar Bartje kan de dagen tellen, dat het helemaal goed was in huis. Op haar sterfbed was moeder nog bang voor vader; wat ze toen riep, dat vergeet Bartje zijn hele leven niet. Nou, zand er over, weg, af, niet meer aan denken. Nou leeft vader met moeder Geesse en heeft weinig meer te vertellen, daardoor houden die twee wel aardig vrede met elkaar.

Nou Willem en Annechien, de boer en de boerin. Die hebben toch zeker ook verkering gehad, net als anderen. Die hebben in 't stookhok of in de hooischuur bij mekaar op schoot gezeten en mekaar gezoend en gestreeld en lieve tere dingen gezegd. Dat is toch, wat men vrijen noemt, althans, beter weet Bartje niet. Nou geven ze mekaar geen goed woord meer. Bartje heeft er vaak op gelet: ze veranderen, zodra ze in mekaars nabijheid komen. Hij versombert, zijn wenkbrauwen trekken bijeen, zijn stem wordt scherper, - net een egel, die al zijn pennen uitzet. Met haar is 't net zo erg. Zij zakt ineen, zij wordt lijdend, zuchterig, klagerig: ‘Zo'n zwaar leven heb ik en dat doe ie mij an’....

Nu Bartje eenmaal weet, dat Freerk hem de oplossing van dat raadsel zou kunnen geven, nu rust hij niet, voor hij hem het geheim van het huis heeft ontfutseld. Hij moet er lang tegen trekken en hij moet er bijna de vingers voor opsteken, dat hij nooit ergens zal laten blijken, dat het Freerk is, die hem zo wijs heeft gemaakt, want hij is eigenlijk nog veel te jong, om die dingen te weten en Freerk zou er drukte mee kunnen krijgen, als men er achter kwam, dat hij met een half-was jongen daarover bad gepraat.

Maar wanneer Trude de koffie heeft gebracht en ze samen in de schaduw van de boswal zitten te schaften, dan maakt de wijde stilte van het eenzame land hem vertrouwelijk en dan legt hij Bartje uit, dat het eigenlijk Willem Boest is, die het meest te beklagen valt.

Willem is er ingevlogen, zo zit dat met die twee. Hij is op een smerige manier an Annechien van Diek blijven hangen. Annechien woonde in Noord-Zande en zij was al niet zo jong meer, toen Willem om heur liep. Willem was althans een flink stuk jonger en hij zat dik in de duiten, daarom wou zij hem bitter geern hebben. Heur volk, de oude Van Diek en zien vrouw, dachten er ook zo over, die waren bange, dat ze met Annechien zouden blijven zitten en vrijden al net zo hard mee.

Maar Willem Boest, die schoot maar niet op. Hoe is dat, als men een kater vastbindt op het spek, dan wil hij d'r niet van vreten. Willem werd hoe langer hoe koeler, hij liep al veur middernacht bij Annechien weg en hij praatte d'r over, dat die reize naar Noord-Zande iedere Zaterdagavond hem eigenlijk ver genoeg was. Zo zou Annechien wel begriepen, meende hij, hoe hij er over dachte.

Nou, Annechien begreep dat dan ook blinders goed. Maar zij liet Willem zó maar niet glippen! Moest je net ene van die Van Dieken, van die peerdekopers, veur hebben, die bent zo glad as een aal. Annechien vond wel wat, om Willem vast te houden. Op een goeie dag zee zij Willem an, hij moest eens over de trouwdag denken, het was zo wied met heur.... 'Ie begriept mij wel?'.... Ja, Bartje begrijpt het best. Hij is niet voor niets een boerenarbeidersjong.

'Goed, met die boodschap kon Willem gaan en hij zat er slim mee in de mage, dat begriep ie ook. Maar, of het hem nou zinde of niet, hij kon er niet meer voor weg. Want Annechien had het al overal rondverteld, hoe het met haar stond, bij haar volk en in de buurte, en dat waaide ook al gauw over naar Hunzeloo. En wie Annechien zag, die twijfelde niet, want zij groeide bij de dag.

Nou, toen legde Willem hem d'r maar bij neer, want hij leefde met een huushoudster en dat was ook niet alles. Hij trouwde in de Meitied met Annechien van Diek en dee zien huushoudster weg. En toen hâ j' 't lieve leven gaande. Want na de trouwdag werd Annechien weer zo slank as die schoffelstok, dèr!.... En toen begreep Willem al gauw, wat daarachter zeten hadde. Het was weer overbeterd, zee ze, maar zij had zich natuurlijk opstopt met het een of ander. Hij zat an haar vast, dat begriep ie en veur zien hele leven, maar hij kon heur niet meer luchten of zien. Veul liefde had er nooit bij hem zeten, maar nou kon hij haar wel dwars door de muur heen trappen. Zij had hem nou wel, moet hij zegd hebben in die tied, maar veul plezier zou zij niet van hem hebben, daar kon ze 't lelijkste woord op zeggen, wat zij kende. Nou, en ie ziet nou, wat er van terecht komen is'....

Ja, dat ziet Bartje iedere dag en hij knikt daar ernstig op. Het is een verschrikkelijke geschiedenis, hij is er glad van ondersteboven.

'En was zij nou nog een goeie boerin,' gaat Freerk voort, 'maar zij kan van 't boerenwark niet zóveule! En bovendien bleek zij nog een wit peerd te wezen ook, dat meer stro nodig heeft as een ander. Dat kocht maar en dat pronkt maar en Willem kan 't betalen.... Daarom loopt hij zo hard naar huus, as de lappieskoopman d'r is.... Maar meest is het dan al te late'....

En dan steekt hij Bartje zijn hand toe, dat die hem overeind zal trekken uit het dorre blad, waar hij met zijn stijve lichaam diep in weg is gezakt, want het schaft is lang geworden door al dat gepraat.

Als hij steunend naar zijn schoffel gaat, zegt hij nog: 'Er is één geluk bij dit alles: dat dit ongeluk an een boer en niet an een arbeider overkomen is. Die heeft al verdriet en zorgen genoeg in z'n leven.... Zo kriegt ieder z'n deel in de wereld, moe' j' maar rekenen'.... En terwijl hij voldaan in zijn handen spuugt, vraagt hij nog eens: 'Ie praat er niet over?'....

‘Al moest de kop er ook af,’ belooft Bartje. ‘Daar kun ie op rekenen, Freerk’....

En dan schuifelen ze weer zwijgend achter elkander door de aardappelrijen in de felle zonnebrand, waarin het onkruid verschroeit, zodra ze het losgewroet hebben, tot een sombere huiltoon uit de richting van de boterfabriek hen waarschuwt, dat het middag is geworden. Maar dan is het verhaal van Willem en Annechien nog geen ogenblik uit Bartje's gedachten geweest. Hij kijkt er den boer en de boerin op aan onder het eten. Ze zwijgen nu, maar ook als ze zwijgen, twisten ze nog. De manier, waarop zij het eten op zijn bord schept en er een stuk vlees bij kwakt, als voor een schooier doet zij dat. En hoe zij hem dan zijn bord toeschuift: ‘Hier, weerd ben ie 't niet, maar ie kriegt het nog van mij; stel het op pries’.... Zo'n houding durft zij nou nog aan te nemen.

De boer zegt geen woord. Maar zijn blik glijdt even koud en scherp als staal langs haar heen: ‘Mense, waarom val ie niet dood, hier op 't zelfde ogenblik?’ - Zo bedankt hij haar voor het eten.

Bartje heeft het nooit zo duidelijk gevoeld hoe ze elkaar haten en verachten. Hij heeft het er altijd best bij uit kunnen houden, maar vandaag benauwt het hem. Hij zou met de vuist op de tafel willen slaan, om dat drukkende zwijgen te breken. Als hij groot en sterk was, dan zou hij ze door elkaar schudden, hij zou ze met de koppen tegen mekaar willen slaan en schreeuwen: ‘Hou er mee op! Maak mekaar niet dood met dat eeuwige geruzie. Leg het bij of ga weer uut mekaar, één van tweeën’....

Ondertussen zit hij zich-zelf te vermanen: ‘Jongen, waar maak ie joe druk over?.... Ie bent toch niet met heur getrouwd? Eet en zwieg en ga joen eigen gang. Hoe meer men in de beerton roert’....

Maar hij kan onmogelijk bedanken voor het eten, dat zij hem toereikt. Hij geeft kort en nors antwoord, als zij hem vraagt, of hij nog meer wil hebben: ‘Nee, 'k heb genoeg.’

En als zij blijft nodigen, met zo'n lieve valse draai in haar stem: ‘Ik zeg joe toch, dâ 'k genog heb?’.... Want zo vriendelijk is zij nou natuurlijk alleen, om den boer nog meer te sarren, dat voelt Bartje goed. -

‘Serpent,’ denkt hij, ‘slange van een wief’....

En na het eten, als hij den boer zwijgend over de rand van het varkenshok gebogen ziet, dan komt hij even bij hem staan en geeft hem een duwtje met zijn elleboog: ‘Willem, moe 'k nog tabak veur joe halen?.... Nee?.... Kan 'k dan anders nog wat veur joe doen?’....

En er trilt iets binnen in hem, als de ogen van den boer even dankbaar opblinken en hij vriendelijk zijn hand op Bartje's schouder legt.

‘Ga ie maar weer naar 't land,’ zegt hij, ‘maar zet een strohoed op, de zonne is heet. Er ligt nog wel een ouwe op de zolder bij de kunstmestzakken’....

Die haalt Bartje dan maar en als hij buiten komt en de blauwe stralende hemel ziet, dan zucht hij een keer heel diep en is plotseling zo vrolijk, alsof er een engeltje tegen hem gelachen heeft. Hij zeilt de oude hoed over het erf, dat de kippen kakelend opzij stuiven en is plotseling alle narigheid vergeten. Hij bekijkt zichzelf met die grote hoed in het water van de regenton. Hij trekt malle gezichten en brengt de ton in beweging, zodat dwaze trillingen over het spiegelbeeld beginnen te lopen.

‘Ie liekt de sultan van Bibberebonsie wel,’ zegt hij. ‘'t Is maar goed, dat joen toekomstige vrouw joe zo niet zien kan’....

En dan plaagt hij de hond, die zich in de schaduw van de muur heeft uitgestrekt, net zo lang, tot die zijn luiheid vergeet en hem die malle hoed bijna van het hoofd trekt. Hij loopt naar het achterhuis, om wat overgeschoten aardappels voor zijn konijn, een blauwe Weener, die hij voor twee kwartjes van Keesje heeft gekocht, - te betalen, wanneer hij zijn loon heeft gebeurd. Hij geeft Trude, die gebogen een pan staat uit te boenen bij de pomp, een kletsende klap op die plaats, waar haar vette rug zijn fat-

soenlijke naam verliest, zodat ze gillend overeind springt en hem de boender nagooit. En later loopt hij weer achter Freerk over de akker met zijn schoffeltje en dan keren zijn gedachten toch weer terug tot het raadsel, dat hem heel de dag reeds bezighoudt.

Hij wil daar nog meer met Freerk over praten, hij moet nou eens aan de weet zien te komen, hoe die het heeft in zijn trouwen. Want er zal toch wel eens één rondlopen op de wereld, die het net zo gaat als in de boeken. Maar nou moet hij voorzichtig te werk gaan, want zo gauw ouwe Freerk in de gaten heeft, dat hij uitgehoord zal worden, zegt hij natuurlijk geen woord meer.

'Heeft 't eten smaakt, Freerk?'

Ja, dat ging nogal. Al was 't dan geen vetpot, het eten smaakt Freerk altijd best.

'Hoe is 't met de vrouw, de leste tied?'

'Goed,' zegt Freerk. En meer niet.

'Die is toch ook al niet zo jong meer,' houdt Bartje aan.

'Acht en vieftig, een jaar jonger as ikke.'

'En kan ze d'r nogal wat tegen?'

'Och ja, dat wil wel. Ze heeft te veule wark moeten doen in heur leven, dat gaat een mens niet in de kleren zitten. Een arbeidersvrouw, jong, wat heeft die veur een leven?.... Ik zegge wel eens: een arbeider'....

Maar die kant wil Bartje niet op.

'Hoe lang ben ie nou trouwd?' vraagt hij gauw.

'Hoe lang?.... Dat is nou met de Meitied krek negen en dartig jaar weest. Dâ 's een hele tied.'

'Dus - ie waren nog maar twintig,' zegt Bartje.

Ja, twintig was Freerk. Veul te jong, dat wil hij nou wel zeggen. Bartje moet maar verstandiger wezen en wachten tot z'n dartigste. Dan heeft hij nog wat aan zien jeugd....

'As men trouwd is, heeft men er toch ook nog wel wat an,' meent Bartje.

'Wàt zou het!' roept Freerk. 'Dan komen de kiender en de zorgen en de ellende. Een arbeider, mien jongen'....

‘Ja, ja,’ zegt Bartje, ‘maar die kiender, hoe zal ik het zeggen.... die brengen toch ook geluk an, zou 'k zo zeggen....’

‘Dacht ie dat?’ vraagt Freerk. ‘Nou goed, ze hebben wel eens aardige dingen, dat geef ik toe. Maar ze brengen meer lasten as lusten, geleuf dat van mij. Ie kiekt er nog veul te mooi tegenan, jongen. Dat komt, deurdat ie nog jong bent. Toen ik zo oud was as ie, toen dee 'k dat ook. En wat is er van terecht komen?.... De jeugd is gauw voorbij, Bartje, en dan komt men wel tot andere gedachten. Wat mij betreft, ik ben eigenlijk nooit jong weest. Ik was maar een klein en min ventien, ik kon met het jonkvolk niet meedoen. Toen ik onder dienst moest, had ik nog nooit een meid had. Maar toen kwam ik met verlof en mien soldatenpak was in trek. Toen ging ik een avond met Miene uut. Toen ik drie maanden later uut de dienst kwam, toen moest ik met heur trouwen, ofschoon ik heur nauwelijks kende. Nee, as ik mien jeugd nog eens over kon doen, dan zou het anders gaan. Dan werd ik ook geen arbeider, daar ku' j' gerust duvel op zeggen. Want een arbeider’....

En dan zingt hij weer zijn oude klaagzang en Bartje laat hem nu maar, want hij weet genoeg. Freerk heeft ook het geluk niet gevonden, anders zou hij zo niet praten. Hij is er eigenlijk ook ingevlogen, net zo goed als Willem Boest, hij moest ook een vrouw nemen tegen z'n zin. Zo als het hem ging, had hij gemakkelijk net zo'n helleveeg kunnen treffen als Annechien is. En wat zou hij dan gedaan hebben?....

‘Freerk?’

‘Wat is 't, jong?’

‘Wat zou ie doen, as ie in Willem Boest zien schoenen stonden?’....

‘Ikke?’ vraagt Freerk verwonderd. ‘Jongen, wat kû j' toch malle vragen doen. Hoe ik met Annechien an zou?.... Ik gaf heur iedere morgen bij 't opstaan een waand met de garde op heur blote lief. Daar zou ze wel van opknappen.... En ie?’....

‘Ikke?’ vraagt Bartje verschrikt.

‘Ja,’ zegt Freerk, ‘want zowat kan joe later ook overkomen’.... Bartje lacht.

‘Ik takelde heur op an de hoogste boom,’ zegt hij, ‘en daar liet ik heur hangen, net zo lang, tot ze genezen was’....

En dan heeft hij niets meer aan Freerk te vragen. Hij doet zwijgend zijn werk, die hele middag en glimlacht stil voor zich heen. Zou hem dat kunnen overkomen, zoals Freerk zee? - Neen, dat is zo onmogelijk, dat hij het niet eens behoeft tegen te spreken. Wat weet zo'n oude domme arbeider van zijn leven en van zijn toekomst? Daar weet niemand wat van dan hij zelf en niemand heeft het recht, om daarover mee te praten. Het geluk, dat hem te wachten staat, dat is zo hoog verheven boven alles, wat ze vandaag besproken hebben - dat wordt daar in 't minst niet door geschonden. En het meisje, dat eens zijn vrouw zal zijn, dat is zó verschillend van alle vrouwen en meisjes, die hij kent, die valt met niemand te vergelijken, - dat is een wezen uit een andere wereld dan zij. Bartje draagt haar al meer dan een jaar lang mee in zijn hart. En deze middag, na al dat gepraat over het trouwen van anderen, zijn Bartje's gedachten bij haar, op de akker, op de hondekar, als hij voor de tweede keer gaat melken - en daarna het grootste deel van de avond. Hoe zij heet, weet hij niet - misschien Hildegard, zo heette een mooi meisje in ‘Liefde en Wraak’, een roversroman in meer dan zeventig afleveringen, die vroeger in hun huis verdwaald was geraakt. Waar zij woont en wat zij doet, het is hem allemaal nog onbekend. Maar zij moet reeds ergens zijn en op hem wachten, zoals hij wacht op haar. En al hebben ze elkaar nog nooit gezien, ze zullen elkaar herkennen bij de eerste ontmoeting, want God heeft hen voor elkaar bestemd en hij zal hen vroeg of laat samen brengen, dat gelooft Bartje zeker. Dan zal hij met haar een schoon verbond sluiten, - iets heel anders dan de mensen van het huwelijk hebben gemaakt. Nu Bartje daarvan is vervuld, wat kan het hem nu nog schelen, dat de boer en zijn vrouw elkaar weer bij de kop hebben? - Het maakt niet de minste indruk meer op hem, het raakt hem niet

meer. Hij klimt na het eten naar zijn kamertje, hij zit er aan de grote kist, die zijn tafel moet verbeelden en heel het grauwe leven van alledag verzinkt en wordt onwezenlijk, wanneer hij uit zijn venster staart.

Voor hem staat de toren, goud-omrand, tegen het goud van de avondlucht. Daarheen vloog de vogel, daar, ergens ver, moet zij wonen, die zijn leven gelukkig maken zal. Als hij wist, waar het was, zou hij haar kunnen schrijven en een brief van haar terug ontvangen. Bartje verlangt zo vurig naar haar, het verlangen kropt heet in zijn keel. Waarom schrijft hij haar eigenlijk tòch niet? Hij kan de brief immers bewaren en later aan haar geven, zodra hij haar ontmoet? Dan zal zij weten, hoeveel hij aan haar heeft gedacht, hoe lang hij al van haar gehouden heeft....

Beneden is gestommel in de schuur. Trude roept, dat er koffie is, maar hij antwoordt niet, het dringt niet eens goed tot hem door. Hij scharrelt in zijn kast, daar ligt nog een oud schoolschrift tussen de boeken en kleren, die hij van huis heeft meegenomen. Een potlood heeft hij ook nog. En dan zit hij voor de kist en het schrift ligt open bij een schone bladzij en hij denkt en droomt met het potlood in zijn mond - en staart in het avondrood, maar hij kan geen woorden vinden. Het wordt zo armelijk en zo gewoon, wat hij zegt, zodra hij het in woorden heeft uitgedrukt. Er zijn geen woorden voor zijn liefde. Misschien is hij er ook te moe voor, om ze te vinden. Hij werpt het schrift in de kast en bergt het potlood op. Liever kleedt hij zich nu maar uit en gaat op zijn bed aan haar liggen denken. Misschien staat zij nu ook voor haar raam en denkt aan hem. In gedachten groet hij haar, hij steekt zijn hand tegen haar op en zij knikt hem toe en lacht tegen hem. ‘Hildegard, liefste,’ fluistert hij. Dat is eigenlijk een boeken-woord, maar voor haar is er geen ander.

‘Bartje,’ zegt zij vriendelijk. En er springen lichtjes in haar ogen en blonde krulletjes dansen om haar voorhoofd.

Dan schrikt hij plotseling op van een daverende slag, die dreunt door het huis. O ja, dat is zijn boer, Willem Boest, bij wien hij nu

nog knecht is, die nijdas, die doet de buitendeur op slot.

Hij geeuwt en trekt de deken over zijn schouder. Hij doet zijn avondgebed en bidt ook voor haar. Of God haar voor hem wil bewaren en niet zo lang meer wachten wil, met hen bij elkaar te brengen.

Met haar naam op zijn lippen slaapt hij in.

[IV]

De jongens van Hunzeloo komen 's winters bijeen op het kruispunt bij de bakkerij, maar 's zomers ontmoeten ze elkaar bij de ingang van het dorp, in de luwte van Oldenbannings bosje. Ze verschijnen er in allerlei leeftijden, boeren- en arbeidersjongens, dat maakt hier geen verschil. De groten leunen tegen een boom of liggen op de berm te kaarten. De kleineren stoeien er wat bij rond, of maken het de voorbijgangers lastig. En als er iemand is, die er voor betalen wil, dan vertoont klein Keesje hier zijn kunsten tegen vast tarief. Voor drie centen bijt hij een pier de kop af, voor een stuiver slikt hij hem door. Voor een dubbeltje onthoofdt hij met zijn tanden een kikker en voor hetzelfde bedrag laat hij een ringslang bij de boord van zijn boezeroen inglijden en uit zijn broekspijp weer te voorschijn kruipen. Zo moet klein Keesje aan centen komen, want bij den boer verdient hij alleen de kost en zijn moeder Janke is een arme, zuinige weduwvrouw, van die krijgt hij ze ook niet. En als klein Keesje zijn pijpje niet roken kan, dan voelt hij zich doodongelukkig. Maar hij moet het altijd hier doen, want Janke houdt hem klein, die wil geen pijp bij hem zien.

Hier wordt de stand van het gewas besproken, en de voortgang van het werk. Hier krijgt ieder der dorpelingen zijn beurt en wordt getoetst op zijn kwaliteiten als boer en als mens. Hier wordt een ongeschreven gedragslijst bijgehouden van al de dorpsmeisjes en is bekend met wie ze verkering hebben. En soms verschijnt Jan Ottens, de oude zwerver, met zijn harmonica en zit de hele vergadering er tot in het donker de oude liedjes te galmen, van liefde en moord en roverij, van ongelukkige liefde het meest. Maar wanneer het laat wordt, komt Jan Oldenbanning zijn erf

af en zegt, dat het uit moet wezen, hij wil nou wel eens gaan slapen. En al is hij maar een klein, verschrompeld mannetje en al is het meeste geld hem toegeluid met de begrafenisklok, de jongens gehoorzamen zwijgend, want hij is de dikste boer van 't Hunzeler karspel en wethouder en voorzitter van de boerenleenbank. Hij stamt nog af van de scholtes, die Hunzeloo in vroeger eeuwen hebben bestuurd en zijn naam heeft een klank als van oud, zwaar goud. Als hij met de sjees door de dorpsstraat rijdt, sturen de andere boeren soms hun kar op de berm en staan daar te wachten, tot hij voorbijgereden is. Maar al is hij gouden Jan, hij vindt het goed, dat de padjongens bijeenkomen naast zijn erf, want daar dichtbij, in zijn bosje, vertelt hij dikwijls, werden vroeger de volksvergaderingen gehouden. Zo wordt hij door de jongens nog herinnerd aan de oude roem van zijn geslacht.

Erg welwillend wordt Bartje niet ontvangen, als hij zich voor het eerst hier vertoont. Hij ziet een bekende figuur op de uitkijk staan, terwijl hij schuchter met Keesje naderbij komt slenteren. Dat is die slungel, die hem bijna voor was bij Willem Boest.

Hans Prak, zo heet hij eigenlijk, maar Hans Donder wordt hij genoemd - zo heette zijn vader ook. Die steekt zijn hoofd verrast naar voren, als hij Bartje herkent en smoest haastig wat tegen de anderen. Dan wordt het onheilspellend stil en het is niet meer mogelijk voor Bartje, om zich onopvallend tussen de troep te voegen, zoals zijn plan was geweest. Hij staat voor het gericht van twintig paar onheilspellende ogen en op zijn groet krijgt hij nauwelijks antwoord.

‘Dat is nou dat ventien, dat mij mien stee as boerenknecht ontstolen heeft,’ klaagt Hans Donder hem aan. ‘Die onderkroeper heeft dat klaar kregen met zien mooi-praterij. Hij nam eier mee voor den boer, hè 'k van Trude hoord. Zo gooide hij met een metworst naar een ziede spek, die gloeperd! Zo stond ik door hem op de keien.’

Maar vóór Bartje zich verdedigen kan, springt Keesje voor hem in 't geweer. Hij heeft er een beste advocaat aan, want zo handig

als die Kees kan bekken, daar is 't eind van weg. Bartje is zonder schuld, daar komt zijn betoog op neer, dat zweert hij bij zijn bochel. Hans Donder is een sufferd, een jan-gat, die heeft zich handig door Willem Boest laten befoekselen. Die heeft Willem Boest vertrouwd, die nog nooit te vertrouwen geweest is. Keesje voert de bewijzen aan: Hoe was 't met die koe, die Willem aan Harm Zingstra verkochte, was die soms drachtig, zoals hij beweerd hadde? Hoe heeft hij dat volk van Berends behandeld in 't eerappelkrabben?....

En Keesje roept getuigen op in deze zaak: ‘Willem Geerts, kom hier, ie kunt er van spreken, ie waart er bij, toen Annechien dien langen sladood af kwam zeggen, want ie woont er naast.’

En Willem Geerts treedt naar voren - aan zijn smal rustig gezicht is best te zien, dat hij een broer is van het wicht, dat Bartje met de geit heeft geholpen - en hij verklaart, dat hij geen kwaad woord van Bartje gehoord heeft. Annechien gaf heur man van alles de schuld. En datzelfde heeft zij ook bij den bakker in de winkel gedaan - dat kan een ander getuigen.

Nou, dan moet Hans Donder ophouden met zijn gezeur, daar is de vergadering het nu over eens. Vooruit, die vent kan komen zitten, hij weet allicht wat nieuws te vertellen. En een paar schikken al op. Maar anderen beweren - en de slungel schreeuwt dat boven alles uit - hij moet eerst tegen de boom. Dat is goed voor hem, want hij komt van de kant van Assen, daar heeft het volk altijd wat meer verbeelding dan hier. Bovendien, dat gebeurt hier meer met nieuwe knechten.

En daar ontkomt Bartje dan niet aan. Ze grijpen hem in de nek en drukken hem met het hoofd tegen de ruwe schors van een eik, zo diep voorover, dat zijn broek strak gespannen staat. Dan komen de jongens achter nem staan en een van die allen geeft hem met de vlakke hand een lawibus er voor, dat het knapt in zijn hersenen! Dan mag hij zich omkeren en zeggen, wie het gedaan heeft. Zo gauw hem dat drie keer gelukt is, zal hij vrij zijn en worden opgenomen in de kring.

Maar die opgave valt niet mee, want ze doen allemaal even schijnheilig. Twee wrijven hun hand, alsof zij zich bezeerd hebben bij de slag, één fluit een deuntje, een ander roept, dat hij het is geweest. Kees steekt zijn pijpje aan en hij wipt dat pijpje met half dichtgeknepen ogen op en neer in de rechter mondhoek.

Bartje weet het niet. Maar hij houdt zich goed. Hij zegt: ‘Ja jongens, â'k dat veuruut weten hadde, dan hâ 'k een plankie in de broek stopt. Maar ik heb een goeie Drentse britse, die kan er nog wel een poossien tegen. Wie doet me wat? Sla me maar veur mien eersgat.’

En dan staat hij weer krom, knijpt zijn billen stijf tegen elkaar en let scherp op, of hij tussen het gelach en gefluister iets op kan vangen, dat hem zijn beul kan aanwijzen. Hij hoort een voetstap heel dichtbij met een rabbelende klomp en meteen ontvangt hij een snerpende slag, die een vlijmende herinnering oproept aan de klabatse van vroeger, waarmee zijn vader sloeg. Hij kan slechts met moeite een kreet onderdrukken. Daarom blijft hij nog even staan en keert zich dan snel om. Dacht hij het niet, de klomp van Hans Donder is gebarsten. Hij staat onverschillig op zijn pruim te kauwen, maar zijn ogen flikkeren. En Kees van Janke beweegt zijn pijpje met handige lipbewegingen naar de andere mondhoek, zodat het recht naar de borst van den slungel wijst.

‘Dat was ie, mien jongen,’ zegt Bartje. Hij zegt het vriendelijk, hoewel hij vervuld is van haat tegen den vent. ‘Maar dat was geen slag met de vlakke hand, zoals afsproken was!’....

‘Hij sloeg met 't kniepmes!’ gilt Keesje. ‘Daarveur moet hij straks zelf een afstraffing hebben!’....

Hans Donder stoot hem hoonlachend uit de kring, maar Keesje komt er aan de andere zijde weer in. En zijn pijpje wijst Bartje ook verder de weg. Eén keer raadt hij met opzet mis, om geen argwaan te wekken en trotseert een slag van den smidsknecht, die zijn broek in brand lijkt te zetten. Dan mag hij het mishandelde lichaamsdeel afkoelen op het vochtige bermgras. Maar de anderen gaan nog een poos door met het spel en het schijnt

hen vreemd op te winden. Er zijn jongens, wier koppen er rood van aanlopen. Kees krijgt zijn zin. De slungel wordt tegen de boom geplaatst, al vloekt hij nog zo lasterlijk en het duurt lang, vóór hij vrijgelaten wordt. Dan zakt de hele troep om Bartje neer en vraagt hem het hemd van 't gat. En Bartje doet, of hij zich uit laat horen, maar hij vertelt niet meer dan hij kwijt wil. Ondertussen berekent hij zijn kansen bij een gevecht met Hans Donder, dat onmogelijk kan uitblijven, want de vent houdt met treiteren niet op. Hij mag dan een kop groter wezen dan Bartje, en zo onverschillig als wat - vlugger is hij niet en hij staat maar slap op de benen.

Bartje's woede wordt groter, hoe meer de vergelijking in zijn voordeel uitvalt. Hij voelt, dat alle jongens op hem wachten, dat dit de tweede vuurproef is, waar hij door moet en hij laat ze geen tijd, om ongeduldig te worden. Onverwachts springt hij op, slaat den vent recht in het gezicht, kruipt hem dan tussen de benen en laat hem over zijn rug op de stenen smakken. Dat was altijd zijn manier van vechten - zo heeft hij dat van de jongens uit de Lange Jammer geleerd. Vóór zijn tegenstander tijd heeft om zich op te richten, is Bartje reeds als een kat op sijn borst gesprongen en slaat zijn hoofd nog een paar maal op de keien van de dorpsstraat, tot de jongens roepen, dat hij op moet houden. Dan neemt hij bleek en voldaan zijn plaats weer in, met opeengeklemde lippen en Keesje springt van vreugde als een clown om hem heen.

Hans Donder komt nog grienend met het mes voor Bartje staan, maar dat wordt hem door de anderen afhandig gemaakt. Dat mes zit hem veel te los in de zak, zeggen ze. Laat hij maar naar de herberg gaan, om het af te drinken, wel ja - hij heeft er de jaren voor. En zij praten over hem tegen Bartje als Hans verdwenen is, als tegen een kameraad. Ze kloppen hem op de schouder en feliciteren hem en betuigen hun bewondering met zijn overwinning.

‘Die Hans,’ zeggen ze, ‘daar komt niks van terecht. Dat wordt een zuiperd en een vechtersbaas, net als zijn vader.’

‘Die zal de jenever nog dubbel zo duur maken, voor hij twintig jaar is,’ zegt Piet Doeks. Dat is een jongen van Bartje's jaren en de grappenmaker van de troep, die zegt niets dan malle over-dreven dingen, maar 't is toch wel een aardige vent. Bartje houdt van Piet Doeks - hij houdt eigenlijk ineens van al deze jongens. Hij knikt en luistert en houdt zich groot, maar hij trilt van binnen van blijdschap en trots.

Hij voelt, dat zijn aanzien gevestigd is. 's Avonds, op weg naar huis, neemt hij zijn eerste echte pruim uit de doos van den smidsknecht - maar die spuugt hij walgend weg, zodra hij alleen is. En voortaan, in zijn dromen, moet hij Hildegard verdedigen tegen een stel duisterlingen, die hij allemaal zonder veel moeite vloert als Hans Donder.

Een paar weken later gebeurt er iets, waardoor Bartje's aanzien onder de jongens nog aanmerkelijk wordt versterkt. Dat gebeurt op een warme zomeravond, als hij in een slechte bui - hij weet niet waardoor - het dorp uitgeslenterd is in de richting van Wittelte. Dan komt er langs de stille weg een troep soldaten aan in een wolk van stof en gezang. Die komen zeker terug van een grote mars en zijn nou op de terugweg naar Assen, waar de kazerne staat. Soldaten ziet men hier niet vaak, daardoor hebben de jongens er ontzag voor, ze trekken zich terug aan de kant. Maar Bartje zag ze, toen hij nog in de Lange Jammer woonde, zowat iedere dag. Bartje blijft op het fietspad staan.

Hij heeft wel goed geraden, het moet een grote mars zijn, die de troep gemaakt heeft. De soldaten sloffen moe en bezweet in de rij, het liedje, dat ze zingen, komt er maar zeurderig en zuchterig uit en de sergeant, er naast op het fietspad, sloft net zo goed als zij.

Als Bartje dien sergeant ziet, doet hij ook een stap achteruit, van verrassing. Dien kerel kent hij, dat is de sergeant van zijn zuster Lammechien, die een jaar lang verkering met haar heeft gehad en iedere Zondagmiddag met haar thuis kwam. Die daar dan zat

op te scheppen met zijn Hooghaarlemmerdieks en zijn mooie uniform, die er bij stond te lachen, toen Bartje voor het laatst zo slim de klabatse kreeg te voelen, daar loopt hij nou! Die toen later door Harm van Zwarte Jaante over 't gezicht gesneden is, die in de modder heeft liggen huilen om genade en van de schrik zijn meisje meteen in de steek heeft gelaten, - daar komt hij nou weer aanstappen met dezelfde branie als vroeger. Maar Bartje doet voor dien vent geen stap meer opzij, want hij voelt al de wrok van vroeger weer boven komen. Is het fietspad niet net zo goed van hem?

Zijn ogen zijn uitdagend op den sergeant gericht, op een litteken, waardoor diens wang wordt samengetrokken en hij voelt, dat de man hem heeft herkend in het naderkomen. De vent wil over hem heenkijken, maar het lukt hem niet. In Bartje's ogen is teveel spot, nu hij dat litteken heeft gezien.

Bartje doet heel onverstandig, dat voelt hij zelf wel, maar hij kan op dat ogenblik niet anders. Hij geniet, als hij de verlegenheid van den sergeant ziet, hij neemt wraak voor diens valse lach op die verschrikkelijke Zondagmiddag van drie jaar geleden. En hij voelt, dat er nu iets gebeuren moet. Hij zet zich al schrap, om niet ondersteboven gelopen te worden. Maar de sergeant loopt alleen maar rakelings langs hem heen en zegt: ‘Zo knulletje.’ En vóór Bartje een antwoord heeft gevonden, is zijn pet weg. Hij grijpt er te laat naar. De pet zeilt al door de lucht tussen de troep, de jongens joelen en de soldaten lachen en proberen het ding zolang mogelijk mee te schoppen. En nu moet Bartje wel meelopen, om zijn eigendom terug te krijgen.

Hij doet het, zwijgend, tandenknarsend. Wat kan het hem helpen, of hij al schelden en razen zou? Hij moet wachten, tot al die zware, bestoven soldatenschoenen over zijn petje zijn gemarcheerd. Dan blijft een vuil en verfrommeld vod op de rijweg achter. En terwijl hij daarmee in zijn handen staat en het afklopt tegen zijn knie, terwijl de jongens hem honend omringen, kijkt de sergeant nog even om en steekt lachend zijn hand op.

‘Ja, wat doe j' d'r an?’ vraagt klein Keesje medelijdend.

‘Wat doe j' d'r an?’ vraagt Bartje. Hij sist het bijna. ‘Dat zal ik joe es laten zien, wat ik daaraan doe,’ belooft hij wraakgierig. En meteen sluipt hij achter de bomen en rent over de berm de troep achterna. Die is juist bij de ingang van het dorp gekomen. Die nadert het bosje van Jan Oldenbanning, waar de grote jongens zijn opgerezen en de troep nieuwsgierig staan af te wachten. ‘Géeft àcht!’ wil de sergeant daar commanderen en hij gooit er zijn hoofd al voor in de nek. Kaarsrecht marcheert hij nu naast de troep. En op dat ogenblik schiet Bartje achter een boom vandaan en dient hem een schop onder zijn broek toe, zodat het bevel overgaat in een rare schreeuw en de vent bijna achterover slaat van de schrik.

‘Asjoeblief!’ roept Bartje, ‘en de groeten van Lammechien, heur!’

De sergeant loopt natuurlijk door en probeert te doen, alsof er niets gebeurd is, maar hij kan het toch niet laten, om even aan zijn broek te voelen. De achterste soldaten slaan bijna dubbel van het lachen. En Bartje slentert voldaan terug, maar hij hinkt een beetje, zó hard heeft hij toegetrapt.

Hij geeft uitleg aan de grote jongens en die zien hem bewonderend aan.

‘Ie bent toch ook een halve duvel,’ zeggen ze. ‘Een sergeant! Die schopt een sergeant haast van de sokken!.... Ie laat toch ook niks op joe zitten, geleuf ik!’....

En ze vertellen het rond in het dorp, wat er gebeurd is. Zelfs Trude weet er van de volgende morgen.

‘Die Bartje, dâ 's een gloeperd! Hou die in de gaten. Die is den duvel onder de staarte vandaan kropen.’

Zo wordt daarover gepraat. De gloeperd, dat wordt zijn naam na deze dag. Bartje weet dat wel en hij voelt er zich gestreeld door. Al staat hem die bijnaam niet helemaal aan, - dat zelfs Hans Donder nu ontzag voor hem heeft en zijn wrok vergeten schijnt te zijn, maakt alles goed.

‘Ie moet joen kans waarnemen,’ dat heeft hij er door geleerd. Voortaan wordt er geluisterd, als hij zijn oordeel geeft over een zaak. Hij wordt met achting behandeld. Er vormt zich zelfs een groepje van jongens, die hem als hun aanvoerder beschouwen en altijd om hem zijn. Het zijn geen jongens, waar veel bij zit, - uitgezonderd Willem Geerts en Piet Doeks misschien - dat weet Bartje heel goed, maar hij verwacht ook niet meer dan een beetje gezelschap van hen. Vrienden zal hij niet met hen worden, daarvoor moet hij zich ook voor hen te veel in acht nemen met zijn woorden. Over zijn schone toekomst kan hij met die jongens niet praten - zijn hart sluit hij voor hen af. Maar het is toch goed om aan te denken, dat er nu een paar andere boerenknechten zijn, die naar hem verlangen, die hem komen halen, als hij zich een week niet vertoont en die met hem lopen te hunkeren langs de weg naar iets beters dan het eentonige leven biedt. Hij kan best kameraden met hen wezen en wat malligheid met hen uithalen, zolang hij hier in Hunzeloo is. Als hij er dan op uit zal gaan, om ergens anders zijn geluk te zoeken, zal hij hen vergeten zijn, nog vóór hij hun de rug heeft toegekeerd.

[V]

Hoe meer de zomer naar zijn volheid groeit, hoe meer een boerenmens door het werk wordt voortgedreven. De eerste streep van het morgenrood rukt hem uit zijn rust en iedere dag zijn er meer stemmen, die hem roepen, van zijn vee en zijn gewas, dat niet leven en gedijen kan zonder zijn zorg. Een stadsmens neemt vacantie in deze tijd, een boer kan geen dag zonder schade worden gemist.

Bartje heeft dat altijd wel geweten, maar nu voelt hij het pijnlijk. Er komt geen eind aan het werk. Nauwelijks zijn de aardappels schoon, dan vragen de bieten hun beurt. Maar ook tussen de jonge groenten is het onkruid opgeschoten, de worteltjes stikken er bijna onder, de stokbonen zwaaien met lange wilde ranken in de wind en schreeuwen om een steun. Het gras staat te wachten op den maaier - het is nog donker als het lied van de zeisen reeds weerklinkt over de vlakke landen bij de beek en heel de dag werkt Bartje mee in de felle zon, om het hooi te keren, bijeen te harken, te opperen, om het op de wagen te laden en te bergen in de schuur. Na een paar weken van verademing is de zwarte haver aan de beurt, de rogge volgt vlak daarna, het is een werken tot misselijk wordens toe, om het koren bij droog weer binnen te krijgen. Daar tussendoor moet het vee worden geholpen, de koeien moeten op tijd gemolken worden, de varkens kunnen niet omkomen in de mest, het kalf bulkt om zijn slobber. Bartje heeft zijn deel aan al dit werk en hij schrikt er niet voor terug. Er komen dagen, dat hij 's avonds zijn mishandeld lijf met moeite tegen de ladder opsleept, als een blok in de bedstee rolt en steunend zijn pijnlijke leden rekt. Hij ligt dan hoogstens tien seconden wakker, zonder gedachten - dan zinkt hij weg in een diepe,

droomloze slaap, die bijna een bewusteloosheid is. Maar zijn lichaam is jong en veerkrachtig en als de boer zijn naam noemt, is hij weer present. Een beetje napijn in zijn spieren is alles, wat dan nog van de vermoeidheid is overgebleven. Die is na enkele stappen verdreven en hij staat weer klaar voor het werk.

Hij doet dat anders dan Freerk Kruk, hij werkt niet om de dag klein te krijgen. Hij verstaat ook reeds de roep van het gewas. Een groot deel heeft hij mee geplant en gezaaid en hij is er van gaan houden. Het gaat hem aan het hart, dat het iets te kort zal komen.

Hij zegt tot den boer: ‘Willem, hoe is 't, moeten wij de knollen niet zaaien? Het is morgen toch Zweeler markt?’

Hij roept hem 's avonds uit de kamer bij de varkens: ‘Willem, dat ene zwien is zo stil en verdrietig en het heeft ook haast niet vreten, toen ik voerde. Ie moet er es even bij kieken.’

Hij is een knecht naar Willems hart. Dat weet hij en het streelt hem. Het is zijn trots, dat de boer meermalen met hem het werk bepraat en niet meer met den arbeider. Wanneer ze samen langs de akkers gaan of door de stal - dan voelen ze zich aan elkaar verbonden door dezelfde liefde en er groeit een onuitgesproken kameraadschap tussen hen. Maar dat is ook het enige, waarin ze elkander verstaan, verder dan het werk gaat hun gemeenzaamheid niet. Bartje is er reeds aan gewend geraakt en hij vindt het goed. Hij eet met de anderen en hij werkt met hen, hij praat soms mee over de dingen van alledag. Wat heeft hij verder met hen te maken?.... Niets. Zij hebben hun zorgen en hun geheimen en ze moeten maar zien, dat ze daar klaar mee komen. Hij heeft ook aan zich-zelf genoeg.

Maar soms begrijpt hij zich-zelf niet meer. Er zijn eigenlijk twee Bartjes in hem. De ene, dat is de knecht, die zich heeft verhuurd voor vijftig gulden in 't jaar - die schoffelt en spit en ook al graag even de zeis in handen neemt. Dat is de man, die zijn spieren en zijn verantwoordelijkheid voelt, die soms achter het paard gaat met een pluk zuring-blaadjes achter zijn kiezen, prui-

mend en spugend als ouwe Freerk en foeterend op de vos.

De andere, dat is de jongen, die ook Bartje heet en die het spelen nog steeds niet heeft afgeleerd. Die staat er jaloers bij te kijken, als hij de kleine dorpsjongens bezig ziet met hun knikkers en als er niemand in de buurt is, koopt hij gauw voor een cent en doet ook nog even mee. Die stoeit met de hond, tot het beest bijna niet meer tot bedaren is te brengen; die kruipt door de heg, om een muts van oude buurvrouw Smit van de bleek te gappen. Die witte floddermuts bindt hij dan haar geit op de kop, die op de berm staat te grazen, en hij heeft de grootste pret, als het dier, na enkele vergeefse pogingen, om er zich van te ontdoen, de hele muts vergeet en herkauwend en knikkend naar de weg staat te kijken, waar binnen een kwartier het halve dorp verzameld is. En diezelfde Bartje kan ademloos van bewondering zitten kijken bij een nest met vier jonge stoppelkatten, dat hij gevonden heeft op het hooi en dat hij natuurlijk aan niemand verklapt, opdat ze niet verdronken zullen worden.

Soms heeft hij 't met den anderen Bartje aan de stok, als ze samen op de akker zijn.

‘Ie bent gek, dâ j' zo hard warken,’ zegt Bartje, de jongen. ‘Geenene ziet joe hier. Ga nou eerst es bij de sloot kieken, of die koppel eenden er weer zit. Misschien kû j' ze wel vangen met een netje of met een strik. En aalstrikken moe' j' d'r ook es zetten. Want aal zit er vast. Toe nou toch, dikkop, dat wark loopt ja niet weg!’....

En dan stribbelt de grote Bartje wel een poosje tegen, maar hij eindigt er meestal mee, met toe te geven. En is dat niet mogelijk, omdat de boer in de buurt is of omdat hij bij het paard niet weg durft, dan vertelt hij tot troost een verhaal van al het heerlijks, dat er in de toekomst nog gebeuren kan, als hij vrij is, om te doen en te laten, wat hij wil. Zo houden ze vrede met mekaar.

De grote Bartje doet gewichtig en kerelsachtig. Die past zich bij de grote mensen aan en bootst hen na in hun spreken en werken. De kleine drijft de spot met hen. Die voelt zich de enige wijze

tussen allemaal zotten, en als hij een kans ziet om ze beet te nemen, dan laat hij het niet.

'Ie moet toch neudig es wat met die tabaksproeme van ouwe Freerk uuthalen,' knipoogt hij op een regenachtige dag, als het mansvolk wat omkrummelt in de schuur.

Die pruim ligt op de hoek van de vensterbank in het achterhuis. De boerin heeft juist geroepen, dat er koffie is, en dan laat Freerk zich nooit lang wachten, maar zijn pruim mag niet mee naar binnen van Annechien. Wat moet Bartje er nou mee?.... Een beetje van de kippen er op smeren? Of een kluitje grauwe turf er voor in de plaats leggen?.... Maar terwijl hij besluiteloos ronddrentelt, daalt de boer van de zolder en die neemt, vóór hij naar binnen gaat, ook iets uit zijn mond en legt dat op de andere hoek.

'Moet ie geen koffie hebben?' vraagt hij.

Ja, Bartje komt zo. Hij wil nog even zijn handen wat afspoelen. Dat doet hij zelfs twee keer vanmorgen. En daartussen heeft hij snel de beide pruimen verwisseld.

Veel aardigheid is daar echter niet aan. Want al is Freerk dan maar een arbeider en Willem een boer, ze schijnen toch zowat dezelfde smaak in de mond te hebben. Althans, ze kauwen na 't koffiedrinken smakelijk op mekaars pruim, ze smikkelen en spuwen en werken weer voort en merken niet, dat er iets gebeurd is. Daarom spant Bartje 's middags, als de boer het dorp in is, met Trude samen en weet de peperbus van haar los te krijgen. Hij kan die kwistig gebruiken, peper heeft zowat dezelfde kleur in de donkere schuur. En als Freerk eindelijk klaar is met de koffie, zit hij al op de hooizolder te wachten en rolt zich om van de lach, als hij den arbeider om beurten hoort niezen en schelden. Trude staat te schateren op de pompstraat. Het is haar wel naar de zin, dat Bartje dit uithaalde - zij kan iedere dag de vensterbank boenen. En heel de dag is zij verder erg vriendelijk tegen Bartje. Maar 's avonds vliegt zij gillend het bed uit, omdat er een koude kikker over haar benen kroop, die hij, Bartje, daarin heeft gestopt. En als zij hem de huid volscheldt onderaan de ladder bij

zijn kamertje, lacht hij haar nog uit bovendien. Dat duvelse jong is ook nooit te vertrouwen.

'Ik meende,' zegt hij, 'ie konden joe wel es wat eenzaam voelen, nou ie Garriet-Jan niet meer hebt. Toen heb ik maar veur wat gezelschap zorgd'....

Op zulke dagen is er niets, dat hem deren kan. Het is van puur geluk, dat hij zulke zotte streken uit moet halen, in een overvloed van levenslust. Hij zit soms boven in de eikeboom bij het eksternest zijn hoogste lied te galmen. Hij moet zingen, want hij voelt zich zo gelukkig, al weet hij niet waarom. Hildegard is heel dicht bij hem en op een rustige, dromerige Zondagmorgen, als hij alleen zit op zijn kamertje en er geen ander geluid is dan het zingen van de kippen op het erf, begint hij toch op losse schriftblaadjes aan haar te schrijven. Het is eigenlijk geen brief en haar naam wordt er niet in genoemd. Het is meer een soort dagboek, waarin hij voortaan bij zal houden, welk werk hij heeft gedaan en wat bijzonders er op de boerderij is gebeurd. Maar het is voor haar bestemd en zij zal dat best begrijpen, wanneer zij het eens in handen krijgt.

Hij schrijft: 'De oogst is nu zo goed als helemaal binnen, nu krijgen wij het rustig tot het voorjaar. Gisteren zijn wij begonnen met diep-ploegen voor de winterrogge. Freerk Kruk liep eerst achter de ploeg en ik krabde de mest in de voor. Maar na het schaft ruilden wij. Toen kwam de boer er bij en zei: 'Dat is eigenlijk kerelswerk, maar je kunt het al best. Je moet het maar blijven doen, want het paard loopt harder bij jou.' Freerk Kruk is de arbeider, een domme oude zeur. Ik trek me er niets van aan, hoor, wat hij zegt. Wij vonden een hazelworm bij de sloot en daar was hij bang voor, had je dat nu gedacht van een grote man? Maar ik greep hem bij de staart, want een hazelworm is geen adder.

Gisteravond had W. weer slim woorden met A., dat wordt hoe langer hoe erger. Trude zegt, dat A. denkt, dat W. er een ander op nahoudt, maar ik geloof dat niet. Dat komt zeker, doordat

A. hem zelf bedrogen heeft, nu denkt zij het van hem. A. moest haar schamen, - zij plaagt hem erg. Het zijn slim ongelukkige mensen. (W. is de boer en A. is de boerin). Daarom ben ik maar naar Kees gelopen. Kees heeft een bochel, maar hij is een goede jongen. Hij wou geld van mij lenen, maar dat doe ik niet. Ik heb mijn eerste loon goed weggestopt in een builtje, ik wil er heel zuinig op zijn. Mijn fooi van de hooiïng heb ik ook nog bijna helemaal; ik wil veel sparen - dat komt later altijd te pas. Daarom praat ik thuis ook maar niet over geld. Anders wil moeder Geesse er achter.

Ik ga zowat iedere Zondag naar huis, maar ik ben altijd blij, als ik weer weg kan gaan. Vind je dat raar? Het is net, of ik er niet meer hoor. Het is ook mijn eigen moeder niet, moet je rekenen. Ik wou, dat wij al getrouwd waren en in ons eigen huis woonden, wat zou dat heerlijk zijn. De jonge katjes worden al zo groot! Vier zijn er, en ze spelen de hele dag. De oude is er zo blij mee. Oudervreugde is het mooiste, wat er is. Ik hoop, dat wij later'....

Hier houdt hij op en zit lang te aarzelen en te denken. Dan maakt hij toch de zin maar af: 'Ik hoop, dat wij later ook kinderen krijgen, liefst jongens, maar ook een meisje, vind je ook niet? Morgen ga ik verder.'

Wanneer hij daarna alles nog eens overleest, bevredigt het hem niet. Hij had iets heel anders willen schrijven en veel meer eigenlijk. Maar toch gaat hij fluitend de ladder af, nadat hij het schrift in zijn kamertje heeft verstopt in een reet tussen de muur en de planken, achter het bed, waar niemand het vinden zal. En wanneer hij dan door de hof loopt te dwalen, staat hij plotseling stil en zoekt rond. Hij heeft lust om iets goeds te doen, om iemand blij te maken of zo. Hij weet het, hij zal Kees een jong wild konijn brengen, uit het late nest, dat hij voor enkele dagen heeft uitgehaald. Hij neemt ze alle drie mee in zijn pet, - dan kan Kees uitzoeken - en maakt er een omweg mee door het veld, om het kerkvolk niet tegen te komen. Maar bij de boswal, waar hij ze

heeft gevonden, gaat hij er mee zitten. Zouden ze hun holletje nog kennen? Ze duiken rillend weg in de pet, verbergen het kopje onder elkaars lijf en maken zich zo klein mogelijk. Bartje pakt er één op, kijkt in de donkere bruine oogjes en voelt de zware angstige klop van het hartje in zijn handen. En plotseling keert hij de pet om op de grond, geeft een paar harde tikken op het warme zand en lacht, als hij ziet, in welk een razende vaart de diertjes heen en weer rennen en hoe ze, in hun verbijstering, niet weten, waar ze zich bergen zullen. Ja, nu is hij ze kwijt. Waarom heeft hij ze nu eigenlijk met zoveel moeite gevangen?

Hij legt zich languit op zijn rug tegen het zonnige walletje en de hemel is zo mooi en de wind ruist zo goed en het is, alsof het alles gebeurt voor hem. Hij moet heel diep zuchten van weelde.

En plotseling - (door wie weet wat voor duistere oorzaak) kan dan alles veranderen. Dan zit hij 's morgens zijn kousen aan te trekken en strijkt met de hand langs zijn ogen en denkt: ‘Wat scheelt mij toch vandage?’ Hij daalt het laddertje af en hij weet het nog niet. Maar wel weet hij, dat het een verduld akelig laddertje is, waar hij af moet, een krakend wiebelig ding en dat het een schandaal is, dat de boer hem geen nieuw geeft, zoals hij beloofd heeft. Dat vertikt die lelijke boer, die bulkt van het geld. Nou vertikt hij het eens, om hem te groeten vanmorgen, als die vrek dat maar weet. En die anderen ook, met hun zwarte gezichten. Ze kunnen allemaal stikken voor zijn part. Hij zit op zijn gewone plaats, bij het fornuis - en slurpt van de koffie, die bitterder is dan ooit en hij voelt ineens, dat hij een hartgrondige hekel heeft aan al deze mensen. Hij sloft naar buiten en scheldt op de hond - die verdraaide wilde hond, die er vandoor wil met de kar, voor hij er op zit. Hij heeft een hekel aan die hond en aan het werk en aan heel dat rottige Hunzeloo. Hij voelt zich eenzaam en ellendig en omringd door vijanden. Hij heeft zin om weg te lopen en die hele rotte boel hier in de steek te laten. Maar dat durft hij immers toch niet?.... Hij is een schieterd van een vent,

een lafaard en anders niks, o, dat weet hij zelf het best. Hij blijft gehoorzaam aan zijn werk - ja, een slaaf, wat is hij meer? Maar hij doet niet meer dan zoveel, daar kan de boer op rekenen. Hij werkt zich niet dood voor die gulden in de week, voor die zestien centen per dag, voor een goeie cent in het uur. 's Middags breekt hij de mestvork, en nou moet de boer het hart eens hebben, om daar wat van te zeggen. Dan zal hij antwoorden: ‘Val dood veur mien part, mest dan zelf de stal maar uut.’ Dan gaat hij er zeker van door - ogenblikkelijk. En een knappe kerel, die hem in deze pestboerderij weerom krijgt.

Hij zet de stukken voor de deur, waar Willem langs moet komen. Even later staat die ze al op elkaar te passen.

‘Ja,’ daagt hij uit, ‘zo heeft 't zeten’....

Willem haalt de schouders op.

‘Wat zâ 'k zeggen?’ teemt hij. ‘Ik heb nog geld veur een nije.’

Dâ's nou net wat voor zo'n grootse boer: Altijd laten merken, dat hij het geld heeft!.... Zou je hem de stukken van de vork niet naar de oren slingeren?

Tegen de avond ziet Bartje een egel, die in de hof op jacht is. Hij heeft er al lang op geloerd, om die bij Trude in bed te stoppen - daar zou ze nog anders van gillen dan van een onschuldige kikker. Maar nu kijkt hij er niet naar om. Wat kan hem die stinkmeid schelen? Bartje de jongen is helemaal zoek op zo'n dag. En Bartje de knecht zit later op zijn kamertje en kijkt naar zijn handen. Rood en ruw zijn die handen, gebarsten en verweerd, met vereelte blaren aan de binnenzijde van de vingers. Verduld, dat zijn nou *zijn* handen. Zulke klauwen heeft hij gekregen van het werk. Hij kijkt rond, en hij ziet ineens, op wat een kaal en armoedig vertrekje hij zit, een hok met vermolmde houten wanden en behangsel van vergeeld smerig krantenpapier, 't Is eigenlijk niet beter dan de stal, die er onder ligt. Een cel is het en hij is de gevangene, die zo gek is geweest, om hier te komen en die zich hier nou iedere nacht laat opbergen.

Hij heeft het benauwd, hij kan maar moeilijk meer ademhalen.

Hij smakt de deur open en zegt een lelijk woord, als die terugslaat tegen zijn hoofd. Hij trapt met opzet door de onderste wrakke tree van de ladder. Laat de boerin er de nek over breken, als zij hem mocht gaan zoeken, beter heeft zij niet verdiend.

Hij zwerft het veld in. En als hij dan tegen de boswal zit en de zon ziet ondergaan, schoon en rood, in een bed van gouden dons, dan vervloeit zijn opstandigheid in een oneindige weemoed. Hier zit hij nou, Bartje Bartels, in de wijde eenzaamheid en hij heeft geen mens, die wat om hem geeft in de hele wereld. Als hij hier dood ging vanavond en achterover zakte tegen de wal, dan zou er niemand wezen op heel de wereld, die een traan om hem laten zou. Ze zouden hem onder de grond stoppen, zoals ze zijn moeder onder de grond gestopt hebben en binnen een week zouden ze hem vergeten wezen. Behalve de boer misschien, die zou niet gauw een knecht weer krijgen, die zo gek was om zo hard te werken als hij. Nou ja, om hem zelf geeft die boer ook geen zier....

Bartje heeft dat zeker van zijn moeder: die werkte ook als een ezel en nòg leed ze gebrek. Ach, zijn moeder!.... Wat was dat een goeie tijd, toen zij hem soms haar arm om de schouders legde, toen hij met haar zijn geheimpjes had. Och Heer, dat hij haar nou niet meer heeft, nou heeft hij niets meer over, nou wil hij ook wel doodgaan. Dan hoefde hij ook niet meer in dat beroerde kamertje.... Wat moet hij nog in de wereld? Er is toch immers niks, dat de moeite waard is om voor te leven?.... De hele wereld is rot - er is niemand, bij wien hij aan kan komen met zijn verdriet. Liefde is nergens op aarde - waar heeft hij nou ware liefde gezien? En een waarachtig mens bestaat niet - hij kent niemand, dien hij nog nooit op een leugen heeft betrapt, ook niet één. Niemand is er, die iets van God in zich heeft.

Behalve Arend-Jan Offers, zeggen de jongens, dat is de enige eerlijke kerel, dien ze kennen. Maar dat zal ook wel tegenvallen. Het moet een jonge boer wezen, daar ergens buiten Hunzeloo, naar de kant van Battelte, een vrome boer, die elke Zaterdagavond met evangelisatie-blaadjes bij de weg loopt. Nou, hou die

juist in de gaten, die er de mond zo vol van hebben!....

Als hij hier nou dood gaat, dan is hij gauw bij zijn moeder. Die hield van hem, zoals nooit een mens van hem houden zal. Hildegard?.... Och wat, die wacht niet op een armen boerenknecht met zulke handen als hij....

'Bartje!' riep moeder, toen zij op haar sterfbed lag. Hoe verdrietig riep zij dat: 'Bartje, mien jong!'....

Als Bartje dat weer hoort, schiet er een brok in zijn keel. Hij wil niet schreien, hij knarst op zijn tanden, hij vertikt het, maar hij doet het toch. Hij ligt tegen de wal en klauwt de handen in de grond, hij trekt in zijn bittere wanhoop de graspollen uit en als hij de geur van de aarde ruikt, dan wordt hij kalmer, dan is het tòch, alsof hij iemand heeft, bij wie hij uit kan huilen. Tot hij plotseling rechtop zit, zijn ogen afwist en schuw naar alle kanten ziet. Het is bijna donker. En door dat donker gaat hij op huis aan, in een doffe berusting, huiverend in de nevels, die van alle kanten op hem aan komen dringen. Hij tast zich voort door de schuur en gaat zonder groet naar zijn kamertje. Op de onderste tree van de ladder stapt hij mis, maakt een rare buiteling en slaat met zijn kop tegen het schot. Laat maar pijn doen, het is hem alles onverschillig, de hele wereld kan hem niks meer bommen. Hij ligt op zijn bed te staren met brandende ogen. Hij ziet de avondster voor het venster en zucht tegen die ster in zijn verlatenheid, maar er wil geen woord over zijn lippen. Zelfs het bidden staat hem tegen. God heeft hem ook verlaten, het is de vraag, of Die nog naar hem luisteren wil.

De slaap ontfermt zich eindelijk over hem. En de volgende morgen is soms alles plotseling weer goed. Op wonderlijke wijze heeft de nacht hem genezen. Maar een groot verlangen naar vriendschap en vertrouwelijkheid blijft. En meer dan vroeger loopt hij op deze donkere herfstavonden naar het dorp, om de kameraden te zoeken.

[VI]

Bij het transformator-huisje, op de hoek van de weg naar Battelte, waar een electrische lantaarn zacht hangt te slingeren onder de kale druipende boomtakken, zodat alle voorbijgangers te herkennen zijn, daar heeft de troep van Bartje een eigen plaats van samenkomst gevonden. Daar staan ze elkaar op te wachten in de luwte, in de diepe schaduw van het overstekende dak, de jonge boerenknechts en anderen, die thuis ook geen gezelligheid hebben en roken en spuwen en proberen elkander te vermaken met hun grappen. En Bartje legt er dikwijls zijn oor tegen de koude ijzeren deur, die bekrast is met allerlei viezigheden, want daarbinnen is soms een zachte welluidende toon, als van een orgel in de verte, die hem een diepe voldoening kan schenken. Als hij er lang naar luistert, is het, alsof alles binnen in hem meetrilt met die toon. Dan sluit hij de ogen en zucht een keer en dan vergeet hij voor enkele minuten zijn bitterheid en zijn eenzaamheid, hij vergeet zelfs waar hij is - het lijkt, alsof hij meezweeft op die muziek naar een plaats, waar het goed is en warm.... Tot hij huiverend de ogen opslaat.... O ja, hij is hier - en het motregent en hij heeft kippevel.... En dat is Piet Doeks, die zich lawaaierig tussen hen indringt. Die zet altijd een mond op, alsof de smederij, waar hij werkt en de vrachtwagen, waar hij soms op rijdt van hemzelf zijn, maar hij is ook niet meer dan knechtje bij een altijd-dronken baas.

‘Zo jongens, is er nog wat te beleven?’ - Dat is de gewone groet van ieder nieuw-aangekomene. Vanavond is er al bitter weinig. Bij Mans Koekoek, weet Hendrik Popken, daar zitten nog wat peren aan de boom, die rollen d'r al af, als je tegen de

boom aanblaast. Laat ze maar meekomen, hij heeft een zaklantaarn. Och man, wat heeft men aan die peren, die harde winterjannen, daar kun je iemand mee voor de kop gooien, dat hem het wit van de ogen zwart op de rug zit. Mans Koekoek vertikt het ook, om er zijn tanden kapot op te bijten - daarom laat hij ze aan de boom verrotten. Nou, wat dan? - Kunnen ze 't nog niet eens laten spoken hier of daar?.... Zoals een week of wat geleden, toen ze die stro-pop, met een wit laken om, uit de boom lieten zakken op de weg naar Noord-Zande? - O jong, wat schrokken die wichter, daar was d'r niet ene bij, die 's avonds slapen kon, geleuf dat gerust. Maar 't is beter, nou de veldwachter daar weet van heeft - om dat nog niet te herhalen. In 't hok is men gauw genoeg. Goed, maar wat dan? Verdikkeme, ze kunnen zich hier toch niet laten verkleumen!.... Morgenavond is er een vrij huussie bij het volk van Barelds, dan gaan de ouwe lui op slachtvisite bij Bakkers Berentien. Daar zijn dan wel vijf wichter alleen in huis: Janke Barelds met heur vriendinnen en allemaal zo van hun jaren, boven de zeventien is er niet ene bij. Willem Geerts weet het zeker, zijn zuster Harmke gaat er ook naar toe. Nou, dan maar stil houden voor andere jongens en dan moeten ze daar morgenavond maar eens op af.

'Wat zeg ie, Bartje - ie bent er toch ook morgen, ie gaat toch niet naar huus? Nou en ie wilt toch ook wel een wicht hebben?' 'Al was 't er twee,' zegt Bartje, 'aan elke kant ene, dan werd ik tenminste eens warm.' Ja, hij gaat graag mee morgen, want die zuster van Willem Geerts, dat is datzelfde wicht, dat hij met de geit over de brug heeft geholpen, de eerste dag, dat hij hier in Hunzeloo kwam - dat was een aardig wicht en hij heeft het nog nooit weergezien dan op een afstand.

Dâ's voor morgen dus, maar daar hebben ze nou niks mee. Nou, dan zal Piet Doeks eens wat vertellen. En de helfte liegen zeker? Liegen - wie wil Piet beschuldigen, dat hij ooit heeft staan liegen? Hendrik Popken soms of de bochel? Dan zal hij die eens met de neuze over de straat halen, dat ze geen behang meer voor

de kop hebben. Nou, zeg op, liegt hij?.... Geen antwoord?.... Nou dan, hij is vandaag wezen vissen in een kolk van 't Hunzeler diep, hij heeft er nou de tijd voor en 't wil veel beter dan 's zomers. Om twee uur was hij er en om vier uur moest hij ophouden om de regen, toen had hij zeuven pond vis. Dâ's raar, hè? Maar ze kunnen het navragen. En nou zal Piet eens vertellen, hoe dat kwam, dat die vis zo bijten wou. Dat kwam door de pieren, die hij gebruikte.

'De pieren, was dat dan wat bijzonders?' vraagt klein Keesje belangstellend. Kees is een hartstochtelijk vissertje; zolang het water open is, zit die bij 't diep.

Ja, daar kan Kees op an, die pieren, dat was zeker wat bijzonders. Met wat voor pieren vist hij altijd?

'Nou - met een gewone pier, zoals je die overal vindt.'

Een gewone pier? Maar die sufferd van een Kees toch, hij weet toch wel, dat er twee soorten pieren zijn? Dat moet hij weten. Als er één verstand van pieren heeft, dan is het Keesje wel. Die kleine rooie, dat is de steenpier, dat is de beste, maar daar zijn een hoop vissen aan gewoon geraakt. Dan heb je ook zo'n dikke witte, dat is de mestpier, daar bijt geen vis aan, - omdat hij stinkt. Maar nou heeft Piet een pier gekregen, die houdt zowat het midden tussen die twee. Dat is zo'n mooie pier, die zou Kees voor zijn plezier de kop afbijten, 't Is ook een mirakel, zo gek als de vissen daarop zijn.

'Wel, wel!' roept Keesje en hij springt van opwinding, 'hoe kwam ie daar dan wel aan, Piet?.... Nou moe j' dat ook vertellen'....

Nou, dat zal Piet dan wel doen. Ze zijn ook niet voor niks kameraden. Die had hij van den veearts. Dat is een klare vent - dat weten ze allemaal, die wordt vast nog eens professor. Wat die man al niet uutvonden heeft op 't gebied van dieren en dierenziekten, daar staat men versteld van. Nou, en nu heeft hij dan een nieuwe pier uutvonden - die heeft hij fokt in zo'n glazen bak, in zijn laboratorium - hoe heet zo'n bak ook weer - in

ieder geval, het is een kruising van de mestpier en de steenpier, daar komt het op neer. En toen moest Piet gisteren toch bij den dokter wezen, om een pakje af te geven, toen zee hij: ‘Laat mij daar eens mee vissen, dokter....’ 't Is natuurlijk best mogelijk, als Kees het hem ook zo vriendelijk vraagt....

‘Ja,’ zegt Bartje, ‘en zal ik joe nou eens zeggen, wat ie dan vangen, Kees? Een kruising van snoeken en waterrotten.’

Maar kleine Kees is al niet meer te redden. Ze kunnen nou spotten en lachen zoveel ze willen, hij maakt zich net zo kwaad om hun ongelovigheid, als Piet Doeks het schijnbaar doet en Maandag stapt hij zeker naar den veearts toe. Wat Piet beweert, is evangelie voor hem.

Maar nou stil, want er komt iemand aan op de weg. Een stevige tred is het, een nog jeugdige boer met een fiets aan de hand verschijnt in de lichtkring. Hij heeft de kraag van zijn duffel opgezet en houdt het hoofd iets gebogen, zeker is hij diep in gedachten.

‘Hei Arend-Jan!’ roept Piet Doeks. ‘De fiets kapot?’ De boer blijft staan en kijkt naar alle kanten rond.

‘Nee,’ zegt hij, ‘de fiets niet, maar het licht. Waar zit ie eigenlijk, jongkerel?’

Ze treden uit de schaduw om een praatje te maken, maar Bartje blijft wat achteraf, - hij heeft een beetje angst voor Arend-Jan. Want die is ouderling van de kerk, waar Bartje ook toe hoort, net zo goed als klein Keesje en Willem Geerts, maar Bartje is er hier nog niet geweest. Hij is meestal 's Zondags thuis en dan gaat hij daar een keer met zijn vader, omdat die zegt, dat het moet. Hier is niemand, die dat zegt en dus gaat Bartje niet - hij is veel te blij met zijn vrije dag en zijn doopattest heeft hij nog steeds niet aangevraagd en hier ingeleverd en vader denkt er ook niet om. Maar hij is toch ook wel nieuwsgierig naar dien Arend-Jan, hij neemt hem wel graag eens wat beter op. Want dat moet een vreemde man wezen, zoals Bartje niet dacht, dat er één zou bestaan.

‘Met een kapot licht kun ie toch wel fietsen,’ meent Piet. ‘Of bin ie zo bange veur den veldwachter, Arend-Jan?’

‘Nou, bange is 't woord niet,’ zegt Arend-Jan, Hij lacht en kijkt de kring rond - wat een vriendelijke sterke lach heeft die man. - ‘Ik denke, na die spokerij van veurige weke, dat ie met mekaar banger veur hem bent as ikke,’ zegt hij. ‘Maar kiek, dat zit zo. De veldwachter heeft mij es snapt zonder licht, dat is nou zowat een jaar geleden. En toen heeft hij mij nog laten gaan, op veurwaarde, dat het niet meer gebeuren zou. Nou, en daar hou ik mij dan maar an. Beloofd is beloofd, wat zeg ie, Piet Doeks? As een belofte niet meer geldt, waar blieven wij dan in de wereld?’....

De jongens zwijgen. En Bartje treedt verwonderd nog wat nader. Want een kerel, die er zo over denkt, moet hij van nabij eens goed opnemen. En meteen doet ook Arend-Jan een stap in zijn richting, pakt hem bij de schouder en draait hem om naar het licht.

‘Joe ken ik niet, jongkerel,’ zegt hij, ‘van wie ben ie d'r eigenlijk ene?’

‘O,’ antwoordt Bartje wat onverschillig, alsof dat er niet op aankomt, ‘ik ben knecht bij Willem Boest.’

En dan heeft hij plotseling veel aandacht voor de lantaarn, waar Piet Doeks al ijverig mee aan 't prutsen is.

‘Zou het het lampie niet wezen?’ vraagt hij, en hij voelt, dat twee scherpe ogen nog steeds op hem gericht zijn.

Ja, het is het lampje. En dat kan Piet verhelpen. Hij rukt Hendrik Popken eenvoudig de zaklantaarn uit handen, draait daar het lampje uit en zet het over in de lantaarn van Arend-Jan. Even het wiel ronddraaien.... ‘Hij doet het, Arend-Jan!’

Wel gloepens, wat is de boer daar blij mee, want hij is nog een eind van huis en hij heeft nog veel te doen vanavond. Hij geeft Hendrik een kwartje voor een nieuw lampje en nodigt ze allemaal op de koffie, de hele troep. Zouden ze nou dadelijk maar niet komen, dan rijdt hij vooruit en zorgt, dat ze bruin is. Nee?

Willen ze naar huis? - Nou, dat moeten ze dan maar doen, dat is beter dan hier in de kou bij de weg te staan. Maar als ze een volgende avond niet weten, waar ze heen moeten, de deur staat open. Afgesproken?....

Goed, ze spreken het af.

'En ie ook, jongkerel, hoe moe' 'k joe noemen?' -

'Bartje,' zegt Bartje, en hij verzwijgt listig zijn achternaam. 'Ik hoop er aan te denken, Arend-Jan.'

'En ie bij mij achterop, Kees,' gebiedt de boer. 'Ie hoort bij joen moeder.'

En daar gaat kleine Kees, zonder mopperen. De jongens lachen er om, terwijl ze zich huiverend terug trekken in de luwte. Dan was Willem Geerts verstandiger, die heeft zich niet eens laten zien. Anders was hij zeker bang, dat hij ook mee moest?

En Willem Geerts wil dat wel bekennen, want tegen Arend-Jan kan niemand op. En ze hadden eigenlijk ook best met hem mee kunnen gaan, vindt hij, ze zouden een gezellige avond gehad hebben. Daarover krijgt hij het met Hendrik Popken aan de stok. Die vindt het een flauwe kerel, dien apostel, met zijn gemoeder over de jongens en met zijn 'beloofd is beloofd'. Maar Piet Doeks spuwt ineens vuur en vlam. Die wil geen kwaad woord van Arend-Jan horen. 'Is het, omdat ie joen lampie kwiet bent, stakker? Veur Arend-Jan moe' j' wat over hebben, ie net zo goed. Al is hij dan vroom en al praat hij soms as een dominee, het is een beste kerel, daar gaat niks van af.'

'Maar hij heeft toch maar een boel vijanden,' bromt Hendrik.

En daar lacht Piet honend om. 'Natuurlijk!' brult hij, 'natuurlijk heeft hij vijanden, maar echte vrienden ook! Lelijke sufferd, snap ie dàt dan niet? Dat is nou net het bewies, dat hij een flinke kerel is. Een vent as hij, die moet ja wel vijanden hebben, omdat hij eerlijk de waarheid durft zeggen, waar hij ook staat. Zal ik joe es wat zeggen? - Bij Arend-Jan, daar bent wij en het hele dorp maar een stel grote lapswansen bij, lauwe flauwe kerels, die

ieder naar de mond praten. Hij is de enige, van wien ik zeker weet, dat hij een Christen is.'

En dan weten ze allemaal wat van Arend-Jan te vertellen. Piet Doeks z'n zuster, die heeft hij de winter doorgeholpen met al heur kleine kiender en die was niet eens van zijn kerk. Zijn boerderijtje, dat mag d'r wezen, dat is model en als hij eens een enkele keer een arbeider nodig heeft, dan heeft die een best loon bij hem. In zijn hooihoek is een aparte slaapstee voor dien ouden zwerver, dien harmonicaspeuler. En in de gemeenteraad is hij de enige, die het tegen Jan Oldenbanning, den wethouder, durft opnemen. Wat zee hij, toen die voorstelde, om het loon van den wegwerker met een gulden te verlagen?

'Dat zou ie alleen mogen voorstellen, as ie zelf wel eens ieder dubbeltje hadden moeten omkeren en droog brood vreten hadden,' zee Arend-Jan. 'Vreten', zee hij, zo nijdig was hij. En toen kreeg hij een rapplement van den burgemeester. Maar de wegwerker hield zijn loon.

Het wordt een loflied op Arend-Jan Offers, waar Bartje met een beetje wantrouwen naar luistert, want dat lied is hem veel te hoog gestemd. Maar hij heeft toch ineens zin, om morgen hier naar de kerk te gaan, alleen om dien man weer terug te zien.

'Heeft Arend-Jan kinder?' vraagt hij.

'Ja, klein grut. Wat zou dat dan?'

O niks, Bartje dacht het maar zo. Hij kijkt verlangend naar het gele lamplicht, dat uit het raam van een boerderij straalt en denkt: 'As ie nou es zo'n vader had hadden, zou ie d'r dan niet anders voorstaan as nou, kameraad? Zou ie dan ook met joen ziel onder de arm bij de weg lopen te slenteren?'....

Ze sjouwen maar wat rond om de tijd te doden en dat gevoel van verlatenheid besluipt weer hevig Bartje's hart. Ze komen langs het huis van den meester, daar klinkt een orgel, er wordt gezongen: Daar ruist langs de wolken een lieflijke Naam.... Bartje kijkt er de wolken op aan, de duistere schaduwen, die snel voorbij drijven langs een paar glimmende sterren en hij huivert.

Er is een zware bas in het gezang, dat is zeker de meester zelf. Kent gij, kent gij die Naam nog niet?.... Ja, Bartje kent die wel. Hij heeft vroeger dit versje op school gezongen en hij kreeg eens in de hoogste klas een pluim, omdat hij de tweede stem zo goed kende.... Hoe verlangde hij in die tijd, om weg te komen van school en de wereld in te gaan. Daar lag het geluk, meende hij. Nou is hij in de wereld, - och, al zo'n lange tijd, - en nou verlangt hij nog, - en zijn geluk, waar is het nu? Is het wel iets dichterbij gekomen? -

Hij zucht over zich-zelf. En opeens is er een verschrikkelijke gedachte, die zijn keel bijna dichtknijpt van benauwing. Het is, alsof die uit het duister op hem afkomt, - alsof een sarrende stem die woorden fluistert: ‘Ie bekiekt het alles veul te mooi, jong.... Ie loopt joen hele leven achter 't geluk an en ie bereikt het nooit.... Een arbeider, - wat heeft die van 't leven te wachten?’....

En het gezicht van ouwe Freerk is ergens in het donker en knikt hem mismoedig toe. En dan zijn er plotseling nog meer gezichten, van Willem en Annechien, van oude vrouw Smit, van Bartje's vader en moeder Geesse.... en ze knikken allemaal en geven Freerk gelijk.... Zij hebben ook gehoopt, toen ze jong waren, allemaal, en wat heeft het leven hun gebracht?.... En opeens is ouderling Wapse daar ook en geeft het antwoord: ‘En het beste van dit leven is moeite en verdriet’....

Bartje keert zich plotseling om en loopt terug, de duistere weg langs. De jongens roepen hem na, maar hij antwoordt niet. Hij moet zich verweren tegen al die stemmen. Hij moet ze van zich wegtrappen, waar leeft hij anders nog voor? ‘Stik veur mien part,’ zegt Bartje, ‘ie allemaal. Val dood veur mien part....’ Hij leunt tegen een natte eikeboom, zijn borst gaat snel op en neer, hij bijt zijn tanden opeen. ‘Noem dan es ene, die het vonden heeft,’ hoont Freerk Kruk. ‘Zou ie dan alleen een uutzondering wezen?’

Dan weet Bartje toch een antwoord. Twee ogen zien hem onder-

zoekend aan - een mond lacht blij om schitterend witte tanden.... ‘En ie ook, jongkerel - ie komt maar eens an.’

‘Arend-Jan,’ zegt Bartje in zich-zelf. ‘Die heeft het!.... En die is toch ook boerenknecht weest vroeger, naar men zegt. Maar die heeft zich opwarkt tot boer....’

En hij kijkt naar dat gezicht - naar die blijmoedige ogen.... Ja, hij twijfelt geen seconde en hij wordt er rustiger van. Een uitzondering is hij niet en er zullen misschien meer wezen als Arend-Jan, al kent hij ze ook niet. Misschien de meester, die daar binnen zat te zingen als een lijster.

Die Arend-Jan, daar moet hij toch eens meer van te weten zien te komen. Hij moet weten, of die werkelijk is, zoals hij schijnt en hoe hij het klaar heeft gespeeld, om zo anders als alle anderen te worden. Ja, hij zou eigenlijk best eens hier naar de kerk kunnen gaan, naar het kleine kerkje in Noord-Zande. Vroeg of laat zal 't er toch van moeten komen.

Natuurlijk doet hij dat de volgende morgen nog niet. 's Morgens is alles anders in het nuchtere licht van de dag. Bovendien houdt de boer er geen Zondag op na en als Bartje niet naar huis is, heeft hij een menigte kleine werkjes in de schuur, waar ze tot de middag mee bezig zijn. Dan, na het eten, vlucht Bartje naar zijn kamertje en om de kou kruipt hij gekleed met zijn dagboek in bed. Hij telt zijn geld - meer dan dertig gulden heeft hij overgehouden in dit jaar - daar wil hij nou ook geen cent meer afnemen; van de week brengt hij het naar de spaarbank. Als hij heel zuinig is en goed blijft verdienen - hoeveel zou hij dan over kunnen houden voor zijn trouwen? - Hij rekent net zo lang, tot hij de kans ziet, om op zijn drie- of vier-en-twintigste jaar een klein boerderijtje te pachten en daarop met één peerd te beginnen, net zo goed als Arend-Jan.

Daardoor is hij monter, als hij 's avonds op pad trekt met de jongens naar het vrije huisje, waar Willem van sprak. Ze zwerven om het oude boerderijtje, waar het volk van Barelds woont

onder een zilveren dak en ze horen de wichter daar binnen lachen, maar ze vinden alle deuren op slot.

Daar weten ze wel raad op - klein Keesje is tot alles te bewegen. Dien tillen ze op het bouwvallige dak en die licht daar wat pannen op, zo komt hij in de koestal. Maar hij kan de bovenste grendel niet van de schuurdeur krijgen, daar is hij te klein en te onbeholpen voor. Daarom krijgt hij bevel, om het met de voordeur te proberen, maar dan moet hij eerst de wichter uit de kamer lokken. Hoe zal hij dat doen? - Laat hij een koe in de staart knijpen, dan komen ze wel. Van die opdracht kwijt klein Keesje zich zó goed, dat het dier bulkt, alsof het vermoord wordt en als de wichter hals over kop aan komen rennen, weet hij ze werkelijk in het donker voorbij te glippen en de voordeur open te krijgen. Ze zitten met z'n zessen al deftig in de kamer thee te drinken, als de wichter terug komen uit de stal. Vijf wichter zijn er; dat komt precies uit, als men kleine Kees niet meerekent. Ze doen eerst wel wat kwaad en nukkig, maar dat hoort er natuurlijk zo bij. - Ze hebben er wel op gerekend, dat de jongens er in zouden komen en als het lang geduurd had, hadden ze zelf de grendel wel weggeschoven. Marchien Koops is al gauw aan 't stoeien met Willem Geerts om haar stoel en het eindigt er mee, dat zij er nog één voor hem haalt. Die twee hebben al zo'n beetje verkering, dat is algemeen bekend.

Voor de andere jongens is dan ook nog wel een stoel te vinden. Harmke Geerts komt al aandragen met een voor Bartje, die grijpen hij en Hans Donder tegelijk vast en ze kijken elkaar fel in de ogen. Maar Harmke duwt Hans eenvoudig opzij en die moet dan zijn troost wel zoeken bij 't wicht van Nijenhuis, dat is de enige, die nog over is. Dan staat klein-Keesje nog alleen bij de kachel, voor hem is er geen stoel en geen meisje meer. Hij moet maar op zijn duim gaan zitten, zegt Janke Barelds, dan heeft hij een draaistoel. Zij schenkt ook thee in voor allen, behalve voor hem. Maar Keesje zet zich met een verongelijkt gezicht op de turfbak en hij verdwijnt nog niet. Bartje heeft medelijden met

hem, maar hij wil toch ook niet met hem ruilen, want hij zit naast Harmke Geerts en zij is flinker geworden, sedert hij haar het laatst zag, voller en mooier. Hij wil graag wat met haar praten vanavond, alleen is hij wel wat verlegen, want hij maakte zo iets voor de eerste maal mee. Piet Doeks, die heeft geen last van verlegenheid - die kietelt dikke Griet Kamps, dat ze rood is van 't lachen en dan neemt hij haar doodeenvoudig op de knie, waar ieder bij zit. Maar wat doet Kees daar nou nog? Denkt hij, dat ze een opzichter nodig hebben - een vijfde rad aan de wagen? Vooruit, malle Kees, hoepel op.

Kees is koppig - hij wil niet weg. Of hij de jongens daarvoor naar binnen heeft geloodst? - vraagt hij.

Ja, dan zullen ze hem er uit moeten smijten, maar het kan ook nog anders. Piet Doeks knipoogt de kring rond en dan begint hij te vertellen. Nou moeten ze toch eens horen, wat hij beleefd heeft. Hij was de vorige week in Groningen met de vrachtwagen en daar brak hem de vooras, toen kon hij niet meer weg. Toen moest hij daar blijven in een hotel, hij en de oudere knecht. En 's nachts om een uur of een, toen hier alles al sliep, och man, toen was het daar nog volop dag op de straat door al die lampen en toen konden ze nog in de herberg terecht. Ze hadden dorst en ze liepen zo'n ding binnen, veel bijzonders leek het niet - en nou moeten ze eens raden, wie daar zaten?.... Dat moet klein Keesje nog eens raden!.... Daar zaten de dominee van de grote karke en de dominee van 't kleine karkie in Noord-Zande, die zaten daar heel genoeglijk te drinken en te kaartspelen....

‘Hoe is 't mogelijk!’ roept dikke Griet, en ze rolt bijna van Piets knie van verbazing. En anderen stemmen mee in: ‘Hoe is 't mogelijk, Piet!.... Die lelijkerts toch!’....

Maar Kees op de turfbak tilt even zijn hoofd op en zegt somber:

‘Hij liegt het.’

‘En vluken, dat ze deden!’ gaat Piet voort. ‘Nee jongens, het werd mij gruun en geel veur de ogen’....

‘Ie liegt het, lelijke leugenbuul!’ roept klein Keesje.

‘Och mannechien,’ zegt Piet, met de grootste minachting, ‘wat weet ie nou van de wereld af. Dacht ie, dat een dominee ook niet eens een borrel lust? - Maar in 't eigen dorp kan hij toch slecht in de herberge gaan. Nou, dan zorgt hij wel, dat hij eens een vergadering heeft, een einde van huus. As ie mij niet geleuven willen, dan zal ik het joe nog starker vertellen. Wie komt daar opeens de gelagkamer inzwaaien en gaat bij de dominees zitten? - Arend-Jan Offers. Die heurde ook bij 't gezelschap!’....

Nu lacht klein-Keesje, zo honend als hij kan, maar zijn lippen trillen en er is angst in zijn blauwe ogen.

‘Nee, toen werd het mij toch te bar, hè? - Ik d'r op af. Ik zegge: Joe smeerlappen, bij ons in 't dorp hè j' een groot woord en hier kniep ie de katte in 't donker, hè?’....

‘En wat zeden ze,’ vraagt Griet, die evenmin weet, wat ze geloven moet.

‘Och man, ze lieten me niet eens uutpraten,’ beweert Piet met de grootste ernst. ‘Ze bidden en smeekten, wat ze konden, ze lagen alle drie veur mij op de knieën in de gelagkamer.’

‘Ie liegt het!’ gilt Kees wanhopig.

Piet hoort hem schijnbaar niet eens. ‘Zij boden mij vief gulden, as ik het toch maar niet vertellen zou. Nou, daar ging ik dan maar op in. Maar ze konden niet meer as een rieksdaalder bij mekaar brengen, die zoeplappen. Al het andere hadden ze d'r al deurbracht. Asjeblief, daar is hij’..... En Piet kletst een blinkende rijksdaalder op tafel. ‘Maar de andere,’ zegt hij, ‘die zou 'k vanavond veur zes uur had hebben en ze hebben hem niet bracht. Nou, daarom vertel ik het jullie. Dáár dan, nou weet ie d'r alles van.’

Ja, nu weten ze alles. En de wichter vooral hebben veel schik om het gedurfde verhaal van dien gekken Piet. Maar kleine Kees springt snikkend op en schreeuwt hem toe, dat hij dan wel eens naar Arend-Jan toe zal gaan, om het na te vragen en dat hij naar den veldwachter zal lopen, als 't gelogen is. Hij loopt wild snotterend de deur uit en staat voor het raam nog een poos te schel-

den. Hij is in staat, om zijn bedreiging uit te voeren, daar vreest Piet achteraf toch ook voor. Nu moet hij zelf nog klein-Keesje achterna, om dat te voorkomen en hij neemt zijn meid maar mee, dan vinden ze meteen wel een plaatsje, waar ze de avond door kunnen brengen.

Als hij weg is, lokt Willem zijn Marchien mee naar het opkamertje en Hans Donder verdwijnt met Trientje Nijenhuis in de schuur.

Vooruit, zegt Janke, nou moeten Bartje en Harmke ook opschieten, want zij is hier de baas in huis, zij moet met haar jongen in de kamer blijven. Nou, dat doen ze dan maar. Harmke kijkt zo ernstig als bij een begrafenis. Zij weet de weg en trekt Bartje aan zijn hand in het duister mee. In de schuur kunnen ze niet terecht en in de hooihoek ook niet, - daar zit Piet Doeks al en hij maakt geluiden als een blazende kat. Alleen de stal is nog vrij en daar zetten ze zich naast elkaar op een voerbak voor de snuivende, herkauwende koeien. Ze hebben het nog niet het slechtst getroffen, want het is er in elk geval warm. Alleen ruikt het er niet zo fris, een zindelijke boer is Wiebe Barelds nou net niet. Door een kier in het schot valt een streep licht van het lampje, dat in het achterhuis hangt - die gouden streep ligt net over Harmke's gezicht. Een hond blaft in de verte en achter hun rug knabbelt een muis in het stro.

‘Daar zitten wij dan,’ zegt Bartje.

‘Ja,’ zegt zij.

‘'t Is hier donker....’

‘Ja,’ zegt zij weer.

‘Hoeveel koeien staan hier? - Vier?’....

‘Ja....’

‘Kun ie niks anders zeggen as ja?’ vraagt Bartje Zij lacht.

‘Ik vind het eigenlijk zo gek,’ zegt ze.

‘Wat is gek?’

‘Dat wij hier zo bij mekaar zitten.’

Dat vindt Bartje ook. Maar hij beweert, dat het helemaal niet gek is.

‘Nou kunnen wij toch eens rustig praten,’ zegt hij. ‘Het is zo lang leden, dat wij mekaar zien hebben.’

Ja, dat vindt zij ook. Zij lacht, als zij weer aan het avontuur met de geit denkt. Het is een beste geit, vertelt zij, ze hebben er thuis veel wil van. Maar wat deed Bartje lelijk, toen zij het hem vertelde, dat Hans Donder ook aangenomen was als knecht. Hè, het leek wel, of hij haar opvreten wou. Dat kwam zeker van de schrik? - Maar hij heeft het toch gewonnen, hoe speelde hij dat wel klaar? -

Och, dat is al zo lang geleden - dat weet hij niet goed meer, hij had de oudste rechten, daar kwam het maar op aan. En dan praat hij over het werk bij Willem Boest en dat hij er zich weer voor een jaar heeft besteed. Ja, och, wat zou hij anders? - Het is er niet, zoals hij zou willen, maar hij heeft er toch een beste stee. - Zo, wat zal hij dan nu verdienen? Honderd gulden? Ja, dat is een mooi loon voor zijn jaren.

Vreemd is dat, - dat heeft Bartje nog voor ieder verzwegen en hier heeft hij het verteld, voor hij er om denkt.

‘Ie praat er niet over,’ zegt hij.

‘Welnee,’ verzekert ze. En dan schikt hij een klein eindje van haar weg, want hun handen raakten elkaar.

‘Ik zag joe laatst achter de ploeg,’ vertelt ze zacht en zij stoot hem even aan. ‘Ie liepen zo recht en veerdig - in de verte leek het net, alsof de boer d'r zelf liep’....

‘Zo,’ zegt Bartje, ‘nee, hij is niet veel groter as ik. O, ik doe zowat alle werk al. Behalve zaaien. Maar dat moet van 't jaar ook wezen’....

‘Ik vind het zo raar, dat ze joe nog Bartje noemen,’ zegt ze. ‘Daar moe' j' Bart van maken. Dat klinkt niet zo kinderachtig.’ En dan komt hij toch weer wat dichter naar haar toe.

‘Nou moet ie heur toch eigenlijk een kus geven,’ denkt hij. ‘Dat doet men toch, als men alleen met een wicht in het donker is....’

Maar zijn hart begint reeds te bonzen, als hij er aan denkt. Wat zou ze er van zeggen, als hij het deed? Ze joeg hem misschien de stal wel uit, want mak is ze niet, dat heeft hij al begrepen.

Als 't Hildegard nu was, die naast hem zat, dan zou hij wel weten, wat hij deed. Hij zou de arm om haar heenslaan en zij zou het hoofd aan zijn borst leggen en dan mocht de hele wereld om hem instorten, het zou hem niets kunnen schelen....

'Wat bin ie nou ineens stille,' zegt een stem. 'Waar denk ie an?' 'Hè, watte?' schrikt Bartje. 'Stille? - O ja, ik dacht er net an, dat ie zo weinig zeden....'

En dan beginnen ze beiden weer druk te praten, eerst maar weer over de koeien en dan over thuis, over zijn broers, dat worden nou al zulke grote kerels. Maar Jan is net als Arie, die wil geen melken leren, nou doet Egbert het al. En Rikie is door moeder Geesse van school genomen, die heeft nou een dienstje voor de morgen in Assen, dat scheelt alweer een daalder. En Harmke's vader heeft weer trouwplannen, maar hij schiet er niet erg mee op, hij kan zijn vrouw nog niet vergeten. Hij meent, dat het nodig is voor Harmke, dat er een vrouw in huis komt. Maar zij kan het werk best aan, alleen heeft zij soms zorg over Willem, die loopt zoveel bij de weg en zij kan hem niet thuis houden. Of Bartje een oogje op hem wil houden, dat het niet verkeerd met hem gaat. En dan praat zij over haar moeder en hij over de zijne, - die zijn in 't zelfde jaar gestorven, dat is toch singelier - en ze waren ook zowat even oud. En dan neemt zij toch zijn hand en streelt die en zegt: 'Wij staan d'r gelieke veur, jongen.'

Ze heeft, door wat hij zei over zijn moeder, begrepen, dat hij ook van de kerk is en hij moet haar beloven, dat hij er ook hier voortaan heen zal gaan - de boer moet hem er vrij voor geven, dat is hij verplicht.

Dan valt weer een zwijgen. En haar hoofd komt voorzichtig nader en vlijt zich tegen zijn schouder, haar hand ligt warm in de zijne....

Bartje wordt er onrustig van, want hij denkt: ''t Is een goed

wicht, een verstandig wicht, en ie kunt best met heur praten, maar ze denkt er veel te veel van. Wat ben ik toch begonnen?.... Ik heb ja eigenlijk verkering'....

En daar moet hij dan meteen een beetje om lachen. Verkering heeft hij natuurlijk niet. Maar hij heeft toch een ander meisje in de gedachten. En daarom zou hij eigenlijk haar hoofd moeten wegduwen, maar dat durft hij toch ook weer niet. Daar is Harmke te goed en te vriendelijk voor. En 't is toch vreemd, dat hij zo gauw vertrouwelijk met haar geworden is.... Hij zou best nog eens vaker met haar willen praten. Maar nu is hij blij, dat Janke haar hoofd om de staldeur steekt en waarschuwt, dat de jongens weg moeten gaan, omdat haar ouders al gauw thuis zullen komen.

Ze staan dan nog even in het achterhuis bij mekaar. Haar ogen zijn vast op hem gericht - met een heel bijzondere blik. Mooie rustige ogen heeft zij, - dat ziet hij nu voor de tweede maal.

'Kom nog eens met Willem mee?' vraagt zij.

Dat wil Bartje graag eens doen.

'Willem is mien beste kameraad,' zegt hij.

Ze houdt zijn hand nog vast. Het schijnt, alsof ze op iets wacht. Maar Piet roept op de deel, of hij hier wil blijven slapen en daarom gaat hij maar gauw.

'Tot ziens dan, Harmke,' zegt hij.

'Dag Bart,' antwoordt ze.

Dat klinkt zo plechtig uit haar mond. Bij de deur kijkt hij even om. Ze staat nog roerloos op dezelfde plaats en haar ogen zijn nog steeds op hem gericht.

Hij denkt: 'Ik had haar tòch maar een kus moeten geven.' En hij heeft een stille angst, dat hij zich als een kind gedragen heeft.

Maar bij de jongens laat hij daar niets van merken. Willem is nergens te zien. Die zal nog wel bij Marchien wezen. De anderen doen erg dik over wat ze met hun meisje beleefd hebben. En als ze Bartje vragen, hoe hij het gehad heeft, doet hij net als zij: 'Nou, die Harmke, dat is nog es een wicht! Ze wou eerst nergens

van weten, maar ik zee: Waarom ben ik hier dan naar toekomen? Nou, daar heeft men het goed, bij dat wicht!....'

Maar als Hans Donder dan zegt, dat hij ook eens met haar uit wil, kan hij zich zijn tong wel afbijten en is er een vreemde pijn in zijn hart, die hij nog nooit eerder heeft gevoeld. Hij zwijgt plotseling en neemt zich voor, om het wicht voor Hans Donder te waarschuwen. Morgen aan de dag zal hij er Willem voor opzoeken.

[VII]

Een dag of wat later valt plotseling de vorst in. Het vriest, dat de balken knappen. De ton met ondermelk staat stukgevroren in de schuur, de kippen lopen met witgevroren kammen en Bartje's rechteroor is ook niet zuiver. Het ziet rood en gezwollen en het jeukt verschrikkelijk. Willem heeft nog een soort zalf, die hij ook voor de uiers van een zieke koe heeft gebruikt, een wonderzalf zegt hij en daar smeert hij er iets van op. Maar wonderlijk is alleen, hoe snel die rommel het oor kapot bijt, - het brandt als vuur en 's avonds zitten er korsten op. Voortaan slaapt Bartje met een das om zijn hoofd en een op de kachel verhitte kei aan zijp voeten, en als hij wakker wordt, hangen de ijspegels aan de deken, waar zijn adem er over is gegaan.

Voor Freerk Kruk is nu geen werk meer op de boerderij, hij wordt op slag bedankt, al klaagt hij nòg zo over de rechteloosheid van den arbeider. Er is nauwelijks werk voor den boer en Bartje. Ze krummelen na het melken wat rond in de schuur, ze mesten het varkenshok uit, dat nog schoon genoeg is, ze beschermen het kippenhok tegen de kou met zakken en zoden. Bartje spijkert ook een paar zakken tegen het schuine dak van zijn kamertje. Na 't koffiedrinken zitten ze in de stal te praten en Willem is erg vertrouwelijk geworden, nu Bartje weer voor een jaar getekend heeft, hij heeft omtrent het bedrijf geen geheimen meer voor hem en laat soms ook al een schimpscheut horen op zijn vrouw en op Trude.

‘Ie bent de enige, waar ik mee praten kan,’ zegt hij, ‘ie bent al een hele steun veur mij.’

Van dit gunstig ogenblik maakt Bartje gebruik, om naar de

schaatsen te vragen, die aan de zolderbalk hangen, bijna ongebruikte schaatsen van Annechien, scherp als een vlijm.

‘Neem ze maar,’ zegt Willem, ‘maar houd ze onder de jasse, as ie d'r mee wegloopt. Wat het oog niet ziet’....

Zo denkt Bartje er ook over: hebben is hebben, krijgen is de kunst. Vroeger reed hij op één oude schaats van zijn vader en één van Opoe Tjobbe en de jongens vroegen hem, of ze bij hem achterop mochten staan. Nu zwiert hij 's middags deftig op het kanaal langs Freerk Kruk, die daar te baanvegen staat en voor hem de bezem presenteert en hij verwondert zich over de flinke slag, die hij maakt. Hij ziet Harmke Geerts met haar vriendinnen, zijn kameraden duiken de een na den ander op en spoedig is het stel van Zondagavond weer compleet en maken ze samen een tocht tot aan de Wittelterbrug. Harmke rijdt achter hem en haar hand ligt vast in de zijne. Maar hij brengt haar niet naar huis, zoals Willem dat Marchien Koops doet. Hij staat er bij, als zij de schaatsen afbindt en tegen de hoge wal opklautert in de schemering. Zij staat dan nog even en kijkt naar hem en in haar ogen ligt weer dezelfde onuitgesproken vraag, maar hij wendt de zijne af.

In deze week brengt hij ook zijn geld naar de spaarbank. Het kost hem moeite, om van de blinkende rijksdaalders en guldens afstand te doen, hij telt ze nog eens uit op de kist in zijn kamertje, hij streelt ze met zijn koude vingers, maar de begeerte naar de rente doet hem zijn aarzeling overwinnen. Hij doet zijn hele bezit in het zakje, waar hij vroeger zijn knikkers in bewaarde, en stapt met een gewichtig gevoel bij den kassier van de boerenleenbank het kantoortje binnen. Wie zit daar dan, met zijn pet op, achter een bureau vol papieren? Dat is de voorzitter, Jan Oldenbanning, die de boeken controleert. Die knikt hem tevreden toe, als hij Bartje's vraag om een boekje hoort en prijst hem zeer. ‘Een halve cent is 't begin van de honderdduzend,’ zegt hij, terwijl hij speelt met zijn brede gouden horlogeketting. ‘Zo'n knecht mag ik wel, die zien loon d'r niet deurbrengt, zoals de meesten.

Bin ie de knecht van Willem Boest?.... Ja, ik heb al van joe heurd, mien jongen, ie bent een flinke werker ook, dat weet ik al.'

Dan kleurt Bartje, omdat de machtige gouden Jan, wien het halve dorp geld schuldig is, zoveel belang in hem stelt en hij was van plan om een rijksdaalder in de zak te houden, maar nu zet hij alles op zijn boekje, tot de laatste cent toe.

'Zeven en dertig gulden, vier en tachtig, asjeblieft jongeman.'

'En zorg maar gauw, dat er nog wat bij komt,' roept Jan Oldenbanning hem na.

Dat belooft Bartje plechtig en op weg naar huis loopt hij zich al suf te denken, hoe hij nog wat extra's zal kunnen verdienen. Maar voorlopig is er niets, hij gaat die middag weer schaatsenrijden en als hij met de kameraden over de baan stuift, denkt hij: 'Ik wete, wat ie niet weten. Ik hebbe zeuven en dartig gulden vier en tachtig op de spaarbank en dat groeit daar iedere weke met een halve stuver an, zonder dâ 'k er een vinger veur uutsteek.' En dat geheim doortintelt warm zijn hart.

Na zo'n dag moest er geen avond meer zijn. Hij kan het op zijn kamertje niet langer dan een half uurtje uithouden, dan strompelt hij half-bevroren de huiskamer in en daar bevriest hij van binnen. De bitterheid waait hem tegen, zodra hij de deur heeft geopend en al verschuilt hij zich bij de kachel achter de krant - op de duur is het toch, alsof hij ademt in een vergiftigde atmosfeer.

'Hoe die twee mensen het zo lang bij elkaar uit kunnen houden,' denkt hij. Willem mag nu wat vaker naar de herberg lopen, om zich een stuk in de kraag te drinken, vroeg of laat staat hij toch altijd weer op de drempel. Als hij lang wegblijft, loopt Annechien te kermen door het huis: 'O Bartje, Trude, waar zit die man?'.... Ze bezweert Bartje onder tranen, dat hij den boer moet gaan zoeken, men zou zeggen, dat zij echt in onrust is over hem. Nauwelijks is zij thuis, of zij achtervolgt hem met haar venijn en haar wantrouwen. Als men haar hoort, zou men denken, dat hij overal in het rond slechte vrouwen heeft zitten, bij

wie hij zijn troost gaat zoeken. Maar met een borrel in de maag schijnt Willem alles, wat zijn vrouw hem toedicht, onverschillig te laten. Hij maakt er grapjes op, hij vermaakt zich er mee.

‘As ik ooit merk, dat ie het met een ander houdt,’ sist Annechien.

‘Wat dan?’ vraagt Willem, met vriendelijke belangstelling.

‘Dan maak ik mij ogenblikkelijk van kant,’ huilt Annechien.

‘Mooi,’ zegt Willem goedkeurend. ‘Daar reken ik dan maar op. Dan kan 'k meteen met die andere trouwen.’

Met zo'n zet maakt hij Annechien wild. Die raast en scheldt, tot zij haar adem kwijt is of tot Willem eindelijk zijn geduld verliest en nauwelijks van haar af kan blijven. In beide gevallen is het resultaat hetzelfde: een nors geprikkeld zwijgen, een bot negeren van beide kanten. Zover is het meest tegen een uur of acht. Het ritselen van Bartje's krant, het suizen van de lamp, het tikken van de klok zijn dan de enige geluiden, daar moet Bartje tenslotte wel naar luisteren. Die klok - of is dat verbeelding? - tikt onregelmatig: eerst langzaam, dan even op een holletje, alsof hij de tijd in wil halen en telkens weer het nutteloze er van inziet - een kleine jongen op een sukkeldrafje achter zijn vader.... En de lamp suist steeds ergerlijker, de stilte suist tegen de klok, de klok tikt tegen die verstikkende stilte. Die tikt, die slaat hoe langer hoe harder - die bonst tenslotte door het huis en door Bartje's hoofd.... Tot hij opspringt, de krant neergooit en naar zijn kamertje vlucht.

Op een Zaterdagavond, als de boer en de boerin juist weer aan het grote zwijgen toe zijn, - daar is een vlugge stap op het hardgevroren pad om het huis. Er komt volk aan. Willem gaat wat rechter zitten en pakt ook een stuk van de krant. Annechien veegt haastig haar ogen af en oefent zich al vast op een glimlach. Zij heeft die juist, uit wie weet wat voor diepte opgehaald, als de klink van de kamerdeur wordt gelicht en wie staat daar op de drempel?

‘Goeienavond volk,’ schalt een opgeruimde stem. Daar staat warempel Arend-Jan Offers. Met een berenmuts over de oren en een bevroren drup aan zijn snor staat hij achter de tafel zijn handen te wrijven.

‘Kom toch gauw bij de kachel,’ kweelt Annechien.

Nee, Arend-Jan heeft slim last van killende vingers. Dat wordt bij de kachel nog slimmer.

‘Steek ze in joen haar,’ raadt Willem aan.

‘Ja, gauw in joen haar!’ vleit Annechien.

En dat doet Arend-Jan dan maar.

‘Gelukkig heb ik nog haar,’ zegt hij, met een knipoogje naar Bartje en een tweede naar de half-kale schedel van Willem Boest. Hij zit bij de kachel met de handen in zijn haar als een wanhopige, maar zijn ogen blinken Bartje vrolijk tegen.

‘Zo jongkerel,’ groet hij nog eens extra.

‘Arend-Jan,’ knikt Bartje.

‘Kun ie d'r nogal tegen met die kolde?’

‘Best heur.’

‘Geen weer om bij de weg te zwerven, hè?’ -

‘Nee,’ lacht Bartje en hij kleurt een beetje.

‘En ie, Trude? - Net weer om te trouwen, wicht, dan ku' j' warm blieven 's nachts. Wat zeg ie, Willem?’

Ja, Willem is het daar mee eens. Hij lacht zuur. Geen wonder ook. Die zou er een mooie stuiver voor over hebben, als hij Annechiens warmte niet meer hoefde te voelen. Maar hoe vriendelijk hij nu overigens ineens is en Annechien ook. Voor Bartje en Trude houden ze zich niet meer in, maar hoe zorgvuldig ze voor een vreemde proberen te verbergen, dat er iets tussen hen is.

‘Schenk mij ook nog maar es in,’ vraagt Willem.

‘Dâ's goed, jong,’ antwoordt Annechien.

‘Asjoeblieft man,’ zegt ze warempel.

Ze praten zo opgewekt en zo eendrachtig mee over de prijs van het koren en van de winteraardappels en over het aanschaffen van de kunstmest, alsof ze nooit herrie gehad hebben. En als

Arend-Jan de opmerking maakt, dat men dankbaar moet wezen voor de dagelijkse zegeningen van God en zijn naaste behoort lief te hebben, dan stemmen ze dat van harte toe.

'Als men zich goed indenkt, met hoeveel liefde Hij ons leven leidt, dan wordt men er stil van,' zegt Arend-Jan.

En Willem en Annechien worden er ook stil van en knikken ontroerd.

Van krantlezen komt zo niet veel. Bartje doet maar alsof, uit bescheidenheid, want Arend-Jan is natuurlijk voor Willem Boest gekomen. Maar over de krant heen zit hij den jongen boer te begluren. Het is toch een bijzondere man, het hele huis schijnt op te fleuren door zijn vrolijke praat. 't Is jammer, dat hij alweer wil vertrekken, Bartje had nog graag wat meer naar hem geluisterd. 'Ie kunt het nog wel doen,' zeggen Willem en Annechien tegelijk.

Nee, Arend-Jan laat zich niet overhalen. Hij zet zijn kraag op en neemt afscheid.

'Waar kwam hij nou eigenlijk voor?' piekert Bartje. En meteen ligt de harde hand van den bezoeker op zijn schouder en knijpt daar eens vertrouwelijk en zijn diepe stem zegt: 'As ie nou eens een stap met mij meeliepen, jongkerel. Dan kwam ie d'r ook nog es uut.'

Welja, dat zal Bartje dan maar doen. Hij trekt in het achterhuis zijn jas aan en kan de tweede mouw niet vinden van de haast. Hij is geschrokken en er is toch ook een begin van vreugde, van verwachting, omdat deze man, waar ieder ontzag voor heeft, zich met hem bezig wil houden. Hij vraagt zich tevergeefs af, wat Arend-Jan eigenlijk met hem voor heeft, terwijl hij huiverend naast hem stapt door de stille winteravond, onder de sterren. Maar de boer laat hem niet lang in onzekerheid.

'Ik kwam joe de groeten brengen van joen volk,' zegt hij.

'Van mien volk?' vraagt Bartje verbaasd. 'Ben ie daar dan weest?'

Arend-Jan grinnikt om zijn verbouwereerdheid. Ja, natuurlijk, hij is daar geweest.

‘Hoe wist ie dan, dat mien volk daar woonde?’ wil Bartje vragen, maar hij durft niet. En alsof Arend-Jan dat vermoedt, gaat hij verder: ‘Nou zul ie wel denken, hoe komt hij daar zo? Nou, dat zal ik joe vertellen. Toen ik joe een weke leden bij de andere jongens zag, toen dacht ik: Wat is dat toch veur een jongkerel? Ie leken mij, ik zal 't maar ronduut zeggen, niet van het soort, dat bij de weg pleegt te slenteren. Nou, toen heb ik eens naar joe informeerd en toen heurde ik, dat ie een broer van Gert waren. En Gert was dooplid van de kerk, dus, het zou al raar wezen, as ie dat ook niet waren. Daarom heb ik meteen maar joen doopattest even ophaald en hier bij den dominee inleverd. Begriep ie?’ Ja, Bartje knikt en zijn hart klopt onrustig. En hij trekt zijn hoofd in de schouders voor de kou en voor het standje, dat nu wel komen zal van den ouderling, omdat hij hier nog nooit in de kerk is geweest. Maar dat standje blijft uit. Er komt heel wat anders.

‘Ie neemt mij toch niet kwalijk, dâ 'k mij zo met joen zaken bemoei?’ vraagt Arend-Jan.

O nee, natuurlijk niet, dat ontkent Bartje ten sterkste.

‘Ik dacht, het kon beter even in orde maakt worden.’

Ja, dat vindt Bartje nu ook.

‘Ie hadden 't zeker niet nodig vonden, orndâ j' toch zoveul Zondags thuus waren,’ zegt Arend-Jan.

‘Zo is 't,’ antwoordt Bartje, met een gevoel van opluchting. En om nu niet al te slecht te schijnen, voegt hij er aan toe: ‘En dan ging ik daar ook geregeld naar de kerk’....

‘Kiek,’ zegt Arend-Jan. ‘En nou joen doopattest hier is, nou ga j' hier morgen natuurlijk ook. En voortaan geregeld.’

‘Natuurlijk,’ knikt Bartje.

‘Dâ's dan afgesproken,’ bezegelt Arend-Jan tevreden. ‘Ik ben bliede, dâ 'k joe heb leren kennen, jong. An flinke trouwe jongkerels hebben wij altied behoefte. Nou, dan maar gauw weeromme, want 't is te koud om stil te staan.’

De koude hand van den boer knijpt zo stevig en vertrouwelijk, alsof ze mekaar al jaren kennen.

‘Tot morgen, kameraad,’ zegt hij.

‘Tot morgen,’ zegt Bartje, zo vast hij kan. Maar zijn stem trilt een beetje. En wanneer hij op een sukkeldrafje terugloopt met de handen aan zijn ontstoken oren, dan maakt zich plotseling een blijde opwinding van hem meester. Dan slaat hij spelend zijn klompen tegen elkaar en probeert daarna, of hij nog, als vroeger, al lopend, tegen zijn achterwerk kan schoppen. Er is een man, en wàt voor een man, die aan hem heeft gedacht en voor hem zo'n grote tocht door de kou heeft gemaakt. Die heeft kameraad tegen hem gezegd en vertrouwen in hem gesteld. Dat zal hij zich waardig maken. Hij is blij, dat hij dien man morgen terug zal zien.

Morgen? - Dat was immers zijn uitgaansdag? Verduld in geen einde, moet hij nou na de kerk de hele Zondag bij Willem en Annechien zitten? Beloofd is beloofd, tegenover dien man kan men een belofte niet breken. Laat hij dan ook maar eens wat voor Arend-Jan over hebben.

Hij zit nog een poosje bij de kachel en wacht tot zijn kei gewarmd is. Annechien probeert hem uit te horen en als haar dat niet lukt, begint zij Arend-Jan verdacht te maken.

‘Het liekt wel een dominee,’ zegt ze. ‘'t Was beter, dat hij an zijn boerderij dacht.’

‘Daar zal hij meer an denken as ie,’ tracteert Bartje haar giftig. ‘Ja, ja, een handige prater is hij wel,’ teemt Annechien. ‘Hij heeft joe al helemaal wonnen, dat merk ik wel. Maar met mooi praten kan men de kost niet verdienen.’

‘Met kwaad-spreken net zo min,’ weert Bartje zich.

Het draait op een flinke ruzie uit, waar Willem vol leedvermaak om zit te lachen. Bartje is rood van ergernis, als hij zonder groeten de kamer uitloopt en in bed ligt hij nog op Annechien te schelden. Maar intussen is er toch iets van haar laster blijven hangen. Een handige prater, ja, dat is Arend-Jan. Voor Bartje het wist, had hij beloofd, om in de kerk te komen. Wat zit er achter, dat die

man zoveel moeite voor hem doet?.... Wil hij een goeie beurt maken bij de kerkeraad? Of wil hij Bartje als knecht hebben, omdat hij misschien gehoord heeft, dat hij goed werken kan?

Bartje neemt zich voor, om hem toch maar niet te veel te vertrouwen. Met dat plan slaapt hij in en het groeit in de nacht. Als hij de volgende morgen onder de koe zit, kan hij zich wel voor de kop slaan, dat hij zo gek geweest is, om zijn vrije Zondag op te offeren. Bovendien ziet hij er tegenop, om naar een vreemde kerk te gaan. Het is een moeilijke gang, zo'n eerste keer, hij treuzelt tot het laatst en zijn benen zijn zwaar, als hij het kerkje nadert. Wel verduld, nou is hij nog te laat ook, daarbinnen zingen ze al. Moet hij nu een volle kerk binnen of zal hij maar teruggaan? Hij durft het een zo min als het ander, maar na zich-zelf eens flink de les gelezen te hebben, opent hij toch de deur en het eerste gezicht, dat hij ziet, is dat van Arend-Jan. Arend-Jan staat achter het voorlezersbordje en wenkt Bartje. Hij wijst hem een plaats, in het voorgestoelte warempel, in de bank van de domineesfamilie. Bartje geeft zich daar een houding, door met de pet voor zijn ogen te bidden. Van bidden komt natuurlijk niet, hij verzamelt moed, om de blik van al die verwonderde ogen te doorstaan. Intussen is Arend-Jan aan de mededelingen voor de gemeente begonnen. Hij leest ook: ‘Ingekomen met doopattest Barteld Bartels.’ En als Bartje schuw de kerk ingluurt, ziet hij Harmke, die hem glunder tegenlacht en haar broer Willem, die hem een knipoogje toewerpt. Keesje's gezicht komt grijnzend achter de witte muts van de bakkersvrouw vandaan. En dan is Bartje toch dankbaar, dat hij hier zit, want bij Kees en Willem hoort hij, en ook bij Harmke. Ja, dat heeft hij al gevoeld, toen hij haar de eerste dag zag.

Van de preek hoort hij eerst niet veel, hij heeft zijn aandacht bij de mensen. Het is toch wel leuk, dat hij in 't voorgestoelte zit, - nu kan hij goed zien, wie uit Hunzeloo bij de kerk hoort. Er zijn veel, van wie Bartje het niet had verwacht. Boer Stiems ook warempel en die stond bij Willem Boest te vloeken in de schuur,

toen hij ruzie met hem had. En die bleke bakkersknecht, die iedere keer schuine praatjes tegen Trude heeft!.... Dat is toch niet in orde met die mensen, denkt Bartje, dat ze door de week net zo zijn als ieder ander. Het zit er toch niet diep bij hen....

'En ie dan?' vraagt hij zich-zelf, 'ben ie dan anders weest als de andere jongens?'

En dat moet hij beschaamd erkennen, hij is niet beter dan al die anderen. Maar Arend-Jan, denkt hij, die is anders, die fleurde de hele kamer bij Willem en Annechien op. Zo was Opoe Tjobbe vroeger ook, daar kwam je altijd blij vandaan. Zulke mensen moesten er meer wezen, denkt Bartje, dan zou de wereld er anders uitzien. En ieder, die bij de kerk hoorde, die God lief wilde hebben, die moest eigenlijk een speldje op zijn borst dragen, een kruisje of zo, dan zouden ze misschien beter oppassen, wat ze deden....

Maar nou moet hij toch ook eens naar den dominee luisteren, waarom is hij hier anders. Het is geen onaardige jonge kerel en hij springt soms haast van de preekstoel af in zijn ijver, om de mensen aan hun verstand te brengen, dat het geld hun geen geluk kan geven. Waar uw schat is, daar zal ook uw hart zijn, dat is zijn tekst. En dat lijkt wel regelrecht voor Bartje bestemd - want die heeft zijn hele schat naar de spaarbank gebracht, tot de laatste cent toe en nou heeft hij niks voor het kerkezakje als een knoop en een knikker. Daarom doet hij bij de eerste collecte, of hij het zakje pas ziet, wanneer het hem reeds wordt voorgehouden en begint dan, schijnbaar verrast, haastig in zijn zakken te zoeken tot het den diaken verveelt en die verder hengelt. Maar Bartje heeft de blik van Arend-Jan op zich voelen rusten en daarom, bij de tweede collecte, werpt hij toch de knikker maar in het zakje. Ondertussen zingt hij van Gods goedertierenheid, die beter is dan dit tijdelijk leven en hij heeft het erg benauwd. Maar kon hij anders? - Wat zou Arend-Jan gedaan hebben, als hij er zó voor gezeten had? -

Bezitten als niet-bezittende, daar heeft de dominee het nou over.

Doet Bartje dat ook niet met zijn geld?.... Nu het op de spaarbank staat, is 't net, of hij het niet meer heeft. Hij moet iedere dag zijn spaarbankboekje inkijken, om er zeker van te wezen. Maar de dominee bedoelt het natuurlijk anders - wij moeten geen waarde aan het geld hechten, zegt hij. Wij moeten het desnoods voor Christus en voor onze naaste willen geven. Ja, hij heeft makkelijk praten - voor hem ligt iedere maand een vast salaris klaar. Maar een boer en die boer wil worden, die moet potten en schrapen, want zonder geld is het onmogelijk, om boer te wezen. Een boer zonder kapitaal is een zeeman zonder schip. Dat zal die dominee toch ook wel weten. Hij spreekt over den rijken jongeling en over den man, die een schat vond in de akker. Wie Jezus volgt, heeft een schat in de hemel. Wie aan Hem toebehoort, heeft een geluk gevonden, dat met geen andere schatten te betalen is. En daar is Bartje het weer dadelijk mee eens. Dat moet zo wezen - hij heeft het aan zijn moeder en aan Opoe Tjobbe gezien, - het is raar, bij die twee komt hij altijd terug in zijn gedachten. Maar ze waren beide dicht bij de dood - oud de een, afgesloofd de ander - ze verlangden beiden om heen te gaan. Wie is er, die in de kracht van zijn leven het geluk in Christus zoekt? Bartje speurt onder het dankgebed tevergeefs in zijn herinnering.... Er komen wel enkele gezichten voor zijn gesloten ogen zweven: Wapse, de meester, bij wien hij vroeger school ging, maar hij weet van hen toch ook wel dingen, die met hun woorden niet kloppen. Eigenlijk gelooft hij van hen allemaal, dat ze hun geluk zochten in het geld.... Arend-Jan, denkt hij opeens, dat zou de eerste wezen.... Hij opent zijn ogen en ziet hem staan tussen de andere ouderlingen, allen even eerbiedig, even deemoedig gebogen. Zo op 't oog is er geen onderscheid. Oordeelt hij misschien te hard en te haastig over de mensen? Of is Arend-Jan wellicht toch niets beter dan de anderen?....

En dat is nu het gekke, dat hoopt hij eigenlijk heel sterk na deze preek, - dat Arend-Jan toch ook een mens als alle anderen zal blijken te wezen. Het is, alsof Bartje zich dan pas rustig zal kun-

nen voelen. Hij neemt zich voor, om scherp op hem te letten en al zijn gebreken te onthouden.

Hij schrikt van die gedachte, als Arend-Jan plotseling naar hem kijkt en hem toeknikt, vóór hij met de kerkeraad in de consistorie verdwijnt. Hij slaat zijn ogen neer en knikt maar verlegen terug. ‘Wat bin ie toch veur een vent?’ denkt hij. ‘De kerk schient joe slechter instee van beter te maken!’....

Maar buiten schijnt de zon zo verblindend wit op de sneeuw en de sijsjes hangen zo vrolijk kwetterend te pikken aan de berkeproppen, dat hij blij en verruimd kan ademhalen. Hij loopt naast Willem en Harmke met de wind in de rug naar Hunzeloo en het is zo aardig van hen, - ze doen alsof ze 't heel gewoon vinden, dat ze Bartje ineens in de kerk zagen. Ze praten over het weer en over de zon, ze zijn 't er allemaal over eens, dat je het voorjaar door de sneeuw heen ruiken kan. Bartje verlangt naar het voorjaar, want Willem Boest heeft hem beloofd, dat hij proberen mag, om 's avonds na het werk wat extra's te verdienen met het peerd, door hier en daar een akkertje te ploegen voor een arbeider. Een gulden of tien extra levert dit allicht op. Dat wordt dan bijna vijftig gulden totaal op de spaarbank....

Kijk, daar heb je 't al weer, daar loopt hij al weer over geld te denken. Waar uw schat is.... Arend-Jan had het eens moeten weten, hoe hij er aan toe is, - dan had hij misschien niet zoveel moeite voor hem gedaan....

Maar Arend-Jan weet het niet en daardoor doet hij nog meer moeite voor Bartje.

Hij springt achter hem van de fiets, als Bartje afscheid genomen heeft van Willem en Harmke en de weg naar Willem Boest in zal slaan.

‘Ga met mij mee en blief vandage bij ons,’ nodigt hij uit. ‘Of word ie bij den boer verwacht?’....

En of Bartje al tegenstribbelt, tegen Arend-Jans hartelijkheid kan hij niet op, - hij weerde zich eigenlijk ook alleen voor het fatsoen. Even later zit hij achter de brede rug van den boer op de

bagagedrager en draait beurtelings zijn hoofd naar links en naar rechts van de mensen af, die ze ontmoeten. Nu weet meteen het hele dorp, dat hij bij Arend-Jan en bij de kerk hoort. Was het Arend-Jan misschien daarom te doen?

En dat wordt dan een wonderlijke dag voor Bartje, waarop hij van de ene verrassing in de andere valt.

Hij weet niet, dat er reeds zo iets bestond, als hij nu te beleven krijgt in het huis van Arend-Jan. Dat huis lijkt van buiten als ieder ander, een grauw, laag boerderijtje, met een smal en nog lager voorhuis, dat tussen wat eiken en kale vruchtbomen ligt gedoken, als een haas in zijn leger. Maar onder het gelapte rieten dak is Bartje's ideaal, dat hij in stille uren heeft gekoesterd, stralende werkelijkheid geworden.

Want zoals Arend-Jan daar nu op de hoek bij het fornuis zit met een kind op zijn schoot en twee aan zijn knieën, zo gelukkig en tevreden heeft Bartje in zijn droom zichzelf altijd gezien. Zoals zijn kleine frisse vrouw door de kamer gaat, met zo'n vriendelijke lach en zo'n leutige glans in de ogen, zo zag hij Hildegard door het huis van zijn toekomst gaan - 's avonds vóór hij insliep op het kamertje bij Willem Boest. Zij heeft zo'n bijzondere manier, om haar man in de ogen te kijken, over de blonde hoofden van de kinderen heen, dan strelen, dan kussen hun blikken elkaar. Met zo'n warme blik van verstandhouding ziet Hildegard hem 's avonds aan in zijn verbeelding.

‘Marie, dit is Bart Bartels, die bij Willem Boest in dienst is. Die blieft de hele dag bij ons,’ zo heeft Arend-Jan hem voorgesteld. ‘Bart,’ zee hij, als van een volwassene - met net zo'n waardering als Harmke Geerts in de klank van die naam weet te leggen.

‘Nou, daar doe j' goed an, Bart,’ zee ze. ‘Dat is gezellig, dat wij joe es tot gast kriegen.’

En zij gaf hem een hand en knikte hem bijna dankbaar toe, alsof zij 't een eer vond, dat een boerenknecht over haar drempel trad.

En nu zit hij dan tegenover Arend-Jan bij de kachel, met een kop koffie en een sigaartje, maar hij vergeet ze beide van verwondering, dat het ergens zo goed en vredig kan zijn. En hij vergelijkt het met de twee huizen, waarin hij heeft gewoond. Met dat van zijn ouders, daar leefden ze altijd onder de beklemming van vaders kwaad humeur; - met dat van Willem en Annechien, daar ademt hij vergift.

De tegenstelling maakt hem verlegen - hij heeft het gevoel, dat hij hier niet hoort, dat hij de goede sfeer bederven zal door zijn aanwezigheid - en hij is bang, dat iemand aan hem merken zal, uit welk een nest hij komt. Maar er is niemand, die argwanend op hem let, - ze doen allen, alsof ze hem reeds lang hebben gekend. Het jongetje komt bij hem staan, legt vertrouwelijk een handje op zijn knieën en vertelt hem ernstig van het peerd, dat zo'n groot ongeluk heeft gehad, dat door de gladde weg zijn poot gebroken heeft. Daar schrikt Bartje van. ‘Wel gloepens, Arend-Jan, is joe dat overkomen? Daar wist ik ja niks van....’ Nee, den groten Arend-Jan is dat niet overkomen, maar den kleinen - die voert Bartje aan zijn hand mee naar de hoek van de kamer, naast het kabinet, waar hij zijn boerderij heeft ingericht. Daar staat het houten peerd en de poot is er helemaal af. Vanmorgen is 't gebeurd. Wel, wel, wat is dat jammer! Maar als Bart er nou eens een nieuwe poot aanzette?

‘Kan Bart dat?’ vraagt de kleine Arend-Jan.

O, dat is maar een klein kunstje voor Bartje, hij heeft verstand van zieke peerden. Hij belooft ook een nieuwe wagen en een reparatie aan het dak van de stal. Hij zit op de vloer met de porken om zich heen en bespreekt allerlei belangrijke plannen. Zo maakt hij het noodzakelijk, dat hij hier nog gauw eens terugkomt. Zo steelt hij het hart van den kleinen Arend-Jan. Die wil naast hem zitten aan tafel, als de soep wordt opgeschept en door hem geholpen worden.

In deze sfeer is voor wantrouwen geen plaats. Wat wou Bartje ook weer? Loeren op Arend-Jan, of hij wel was, zoals men zei?

- Hij schaamt zich, als hij er aan denkt.

‘Heer Jezus, kom zelf aan deze tafel en wees Gij onze Gast,’ zo luidde het korte gebed, dat Arend-Jan voor de maaltijd heeft uitgesproken. En het is best mogelijk, dat de Heiland onzichtbaar in de kamer tegenwoordig is en dat engeltjes naar beneden gluren door de reten van de zolder. Bartje zit als op een feest, hij koestert zich aan de warmte, aan de liefde in dit gezin. In deze feestelijke sfeer is het niet gek, dat Arend-Jan na het eten een schort voorbindt en zijn vrouw helpt met de vaat, terwijl Bartje zich inspant om een paardepoot te scheppen uit een kachelhoutje. Een Jan-hen is Arend-Jan ondanks dat niet. Zijn boerderijtje mag er wezen, daar kan Bartje's boer nog heel wat van leren. Als de vrouw naar de middagkerk is, lopen ze samen de boel langs en Bartje verwondert zich bij iedere stap. Vier koeien en een pink heeft Arend-Jan slechts, maar ze glanzen als eikels en het lijkt, of ze tevredener herkauwen dan die van Willem Boest. De zon straalt door de grote ramen van het kippenhok daarnaast, de kippen krabben bedrijvig in een dikke laag haverdoppen en Arend- Jan haalt maar een mooie mand vol eieren uit de nesten.

Hij voert Bartje verder, langs de varkenshokken, zindelijk als nergens, - langs de broedmachine, waar in vierhonderd eieren het jonge leven groeit, - naar de bijenkasten achter de wagenschuur, waar hij allerlei leuke verhalen over 't leven der bijen vertelt. Het is een klein model-boerderijtje, het bezit van Arend- Jan.

‘Man, hoe krieg ie 't alles zo veur mekaar?’ roept Bartje.

‘Warken,’ zegt Arend-Jan eenvoudig. ‘En studeren. En verder maar afwachten, of God het zegenen wil.’

Studeren? - Bartje dacht, dat studeren goed was veur een dokter en een dominee.

‘Precies,’ knikt Arend-Jan. ‘En as ie zo blieft denken, jongen, dan kom ie geen stap meer verder. Zo denken d'r meer, die warken maar domweg deur, zoals 't altied gebeurde, alsof er geen landbouwhogeschool en geen vakbladen bestaan. Maar 't kan ook

anders. Ie gaat nog niet naar de landbouwcursus? - Zo gauw mogelijk er heen.' En dan neemt hij Bartje mee naar binnen en laat hem in het opkamertje zijn boeken zien. Hij schuift hem een onder de arm over de bijenteelt, dat moet hij meenemen en lezen, hij heeft er de tijd voor, nu het vriest.

Dat is toch geen ouderling, die daar tegenover Bartje zit, die met hem praat over de schoonheid van het boerenleven en hem de weg wijst, om daarin vooruit te komen? - Dat is een gewone jonge boer, een oudere kameraad, die belang in hem stelt en met wien men alles zou kunnen bepraten. En wanneer in de schemering de gezichten niet meer te onderscheiden vallen, geeft Bartje toe aan een drang in zijn hart en hij levert zich geheel aan Arend- Jan uit. Hij praat maar en doet niet eens meer zijn best, om meer te schijnen dan hij is. Arend-Jan doet maar niets dan luisteren; alleen als Bartje over zijn moeder vertelt, dan lacht hij zacht, dan lacht hij over haar schone dood. En plotseling tast hij naar Bartje's hand en zegt: 'Kameraad, ie moet hier vaker bij ons komen. Ie moet dit huus maar as joen eigen beschouwen.'

En dan komt zijn vrouw, die met gejubel door de kinderen wordt begroet, die ontsteekt een klein schemerlampje in de hoek van de kamer en schenkt thee en later zingen ze samen, net als vroeger thuis, de goede bekende psalmen en liederen, die in de schemering het schoonst klinken. En als Bartje naar huis gaat, dan zingt hij ze nog, tegen een sneeuwjacht in. Want hij heeft het gevoel, dat zijn leven nu pas zal beginnen, hij durft het weer aan en heeft er vertrouwen in, want zijn ideaal is niet te hoog gegrepen. Het bestaat en hij kan er zich van overtuigen, zo vaak hij dat wil.

Morgen begint hij dadelijk aan het karretje voor kleinen Arend- Jan. En ja, dan zal hij toch ook wel even naar de spaarbank moeten, om een rijksdaalder weerom te halen.... Of zou hij den boer om een klein voorschot vragen? - Van diens geld kan beter wat af dan van het zijne. En wie weet, - als Willem Boest een goeie bui heeft, - misschien verwaarloost hij het dan later bij het uitbetalen van het loon.

[VIII]

Veertien dagen bleuien,
Veertien dagen greuien,
Veertien dagen striepen,
Veertien dagen riepen.

Dat is een oud rijmpje op de groei van het koren, dat Bartje al kende, voor hij naar school ging. Nadien heeft hij de juistheid van dat versje jaar op jaar aan de werkelijkheid kunnen toetsen en er mankeerde zelden een dag aan. Met dergelijke overgeleverde wijsheid en met wat de ervaring hem heeft geleerd, leidt Willem Boest zijn bedrijf. Maar zijn half-was knecht Bartje loopt met een stomp potlood in zijn broekzak en een schrift van drie centen onder zijn kiel en heeft iedere dag de een of andere bijzonderheid aan te tekenen over de ontwikkeling of de opbrengst van de gewassen. Dat vergelijkt hij dan 's avonds met wat hij in het voorjaar heeft vastgelegd omtrent de hoeveelheid en de soort van de meststoffen, die hij met Willem op het land heeft gebracht en met wat zijn boeken daarover zeggen. Want hij wil een boer worden als Arend-Jan, bij wien hij nu als kind in huis is, die uit een stuk grond haalt wat er in zit en die net zolang zoekt en probeert, tot hij elk gewas kan geven, wat het toekomt.

Freerk Kruk schudt zijn wijze hoofd over al dat geleerde gedoe. Een arbeider, zegt hij, die heeft zich daar niet mee op te houden - die doet zijn werk en beurt zijn loon en daarmee uit. Waarom plaagt Bartje zijn hersens met al dat geprakkezeer? - Een arbeider blijft hij er toch om. En ook Willem Boest doet er maar wat minachtend over.

Ondertussen informeert hij steeds vaker naar wat de boeken zeg-

gen over het een of ander geval. En 's avonds - als de klok zo nadrukkelijk begint te tikken, kan Bartje soms de somberheid van den boer verjagen door een boom op te zetten over veeziekten of over kippenfokkerij.

Eens in de week kan hij met zijn wijsheid bij den meester terecht. Dien geeft hij raad over zijn tuintje, na de taal- of boekhoudles, die hij daar op raad van Arend-Jan is gaan nemen. Veel succes heeft hij niet met zijn bemoeiïngen, want de vrouw van den meester is de baas, ook in de tuin, en die wil er niet van horen, dat daar natuurmest op komt.

Dat brengt men die stadsmensen niet aan hun verstand, dat de grond honger kan hebben, zo goed als een mens of een dier, terwijl zij het toch aan hun tuinwoestijntje kunnen zien. De meester laat alles, wat hij gezaaid heeft, vrolijk verkommeren en eet groenten uit blik. Hij heeft geen verstand van tuinieren, daar komt hij rond voor uit, hij zit liever bij zijn boeken. Uit die boeken haalt hij ook zijn oordeel over het leven en het werk van de boeren. Een boer ploegt het land en zaait er wat in en God zorgt, dat het groot wordt. Jawel, maar God laat ook het onkruid groeien, de brandnetels en de distels en de blauwe korenbloemen, die een pest zijn voor het land. Hij laat zijn zon schijnen op boze en goede gewassen en de boze schijnen er altijd het meest van te profiteren. Hij geeft den boer niet meer, dan hij verdient. Als er te weinig kali of stikstof in de grond zit, dan maakt God dat met zijn zonneschijn niet goed. Bovendien houdt Hij de regen soms in, wanneer het gewas er naar snakt en laat het stromen, als er meer dan genoeg is. Met al die dingen en met nog honderd meer moet een goede boer rekening houden. De aarde vraagt niet alleen zijn werk, maar ook zijn verstand, zijn hart en zijn voortdurende zorg. Zij eist hem geheel en al op. Wie niet met liefde zaait en mest, die zal Gods liefde in de oogst niet prijzen.

Als Bartje dat zo beredeneert, kan de meester er niet veel tegenin brengen. Maar hij wil toch het laatste woord hebben, daar is hij nu eenmaal een meester voor. En dat is Bartje wel naar de zin,

want hij heeft een onweerstaanbare lust om te redetwisten, hij grijpt daar in dit jaar iedere gelegenheid voor aan. De meester vraagt, of Bartje wel genoeg de poëzie van het boerenleven ziet, want over 't algemeen lopen de boeren daaraan voorbij. Die zien alleen maar geld groeien op het land, beweert hij, en geen levende schone gewassen. Wat zonder nut is, noemen ze lelijk en waar ze rijk van worden, dat is mooi. Maar nu moet Bart eens horen, hoe de dichters de boeren zien. En hij grijpt een boek uit de kast, hij zoekt even en leest voor:

> ‘Ik zag op het verlaten land
> Een boer, die eenzaam koren zaaide -
> Hij ging gebogen en zijn hand
> Deed stil het groot gebaar, dat zaaide.
> Want zaaien is een need'rig werk....’

‘Ho!’ zegt Bartje.

De meester kijkt een beetje verstoord op. Hij zat er helemaal in, zijn arm is nog uitgestrekt om te zaaien. Je moet dat zien, als hij zó over de akker liep, gooide hij 't koren over de sloot.

‘Zou die dichter wel eens een boer hebben zien zaaien, meester?’ Wel ja, natuurlijk, dat weet de meester wel zeker. Het is een heel knappe man, dat weet hij ook, een doctor in de letteren. Maar wat zou dat dan?

‘Dan heeft die man bij die gelegenheid nog nooit goed uit zijn ogen gekeken,’ beweert Bartje.

Hij kan het nu weten. Hij heeft van 't jaar voor 't eerst bij Willem Boest met de zware zaaibak voor zijn buik gelopen en hij ging hoe langer hoe meer achterover hangen, zo kneep hem het zeel in de nek.

‘Een boer, die aan 't zaaien is, - d'r kan niet ene wezen, die rechter en trotser loopt,’ zegt Bartje.

‘Nou ja, goed, maar daar blijft dat vers toch mooi om,’ meent de meester.

Nee, houdt Bartje vol, een vers, dat met een leugen begint, dat is

bedorven. Dit is een vers van iemand, die van het boerenleven niks afweet en die hem schamen moest, dat hij er over durft schrijven. Hij kan nog wel een hele hoop mooie dingen beweren, maar hij is Bartje's vertrouwen kwijt.

‘Die man moet maar eens een jaar knecht worden bij Willem Boest,’ zo denkt Bartje er over, ‘dan maakt hij vast heel andere versjes. Of misschien is hij het versjes maken dan wel helemaal verleerd, maar dan weet hij meer van de poëzie van 't boerenleven dan nu.’

En Bartje knikt nadrukkelijk bij die laatste woorden, met zijn lippen stijf op elkaar geknepen, zoals Arend-Jan dat ook kan doen. Hij heeft meer dingen van Arend-Jan overgenomen: hij loopt in dezelfde steile houding, als hij bij den meester vandaan komt. Hij is gelukkig en fier, hij voelt zich sterk - een man uit één stuk is hij, hij heeft een doctor in de letteren ontmaskerd en den meester met zijn kast vol boeken schaakmat gezet.

Op zo'n succes kan hij een paar dagen teren. Daar klampt hij zich aan vast, als hij weer twijfelt, of het hem ooit zal lukken, om te worden als Arend-Jan. Want dàt is nu zijn ideaal. Meer dan aan zijn droom werkt hij dit jaar aan zich-zelf. De Bartje van vroeger was een vent van niks, dat heeft hij nu geleerd. Hij walgt van dien vent, daar deugde nou letterlijk niets van. Die zit hem nu nog vaak weer dwars, maar dat is ook geen wonder; daar hebben zijn vader en moeder schuld aan, die hebben hem zo gemaakt. Ze hebben het hem met de paplepel ingegeven, om net het tegenovergestelde te wezen van wat Arend-Jan is.

‘Pas op, dat ie joen mond niet veurbij praten,’ zeden ze. ‘Zwieg over dit en over dat. Toon nooit het binnenste van joen hart, de waarheid vindt toch geen plaats en vet wil altied boven drieven, al is 't ook van een hond. Wat kan het joe schelen, wat een ander beweert? Met zwiegen en ja-knikken houdt men vrede, ondertussen kan men denken, wat men wil.’

En ze moesten mooi weer spelen bij den boer, bij wien vader werkte, Bartje en zijn broers, ze moesten zich op de kop laten

zitten door diens zoon, dien opschepper van een Sikko, al jeukten hun ook de vingers. Met mooi weer spelen en gelijk-geven kwam men 't verst in de wereld, met list en met onderdanigheid.

Maar Arend-Jan blijft zich-zelf gelijk - onder alle omstandigheden, en tòch gaat het hem goed. Wat hij tegen Bartje en zijn vrouw in de kamer zegt, dat herhaalt hij even openhartig in de gemeenteraad, dat staat later zwart op wit in de krant. Hij nam Bartje mee naar Assen, naar een vergadering van de boeren- en tuindersbond en daar strafte hij een spreker af, een kamerlid nog wel, die terwille van de lieve vrede maar zwijgen wou over de onrechtvaardigheid van sommige regeringsmaatregelen. Dat zal Bartje nooit meer vergeten, hoe Arend-Jan het podium opvloog en met de vuist op de bestuurstafel sloeg.

'Wel wis en blikstien!' riep Arend-Jan, 'zwiegen, as de waarheid vermoord wordt? - En noem ie dat vrede, meneer, as joe 't bloed onder de nagels wegparst wordt? De waarheid boven de vrede, zeg ik joe....'

Hij vergat in zijn drift om Nederlands te spreken, hij gooide de woorden d'r uit, zoals ze opbruisten in zijn verontwaardigd hart. Maar toen herstelde hij zich en hij zette de zaak uiteen, zo kalm en weloverwogen, dat ze het er allemaal mee doen konden. Hij stond rustig tussen al die meneren, een eenvoudige boer met een zwart frontje, de hele vergadering juichte hem toe, toen hij klaar was en de spreker haalde bakzeil en zee, dat hij 't zo niet had bedoeld.

'Dan moe j' 't ook niet zeggen,' troefde Arend-Jan. 'Van een man als U mag men toch verwachten, dat zijn woorden geen misverstand wekken.'

Hij kon zijn plaats bijna niet weer bereiken, zoveel handen moest hij drukken. Bartje gaf hem ook een hand - trilleijd, bleek van emotie en bewondering. En sinds die dag vereert hij Arend-Jan als een held. Zo vrij te wezen van alle mensenvrees, zo fier en groot door het leven te gaan, dat is nou zijn ideaal. Alleen - hij zal misschien wat meer om zijn voordeel denken. Arend-Jan

kreeg een mooi bod op een van zijn koeien, die hij wel graag kwijt wou, omdat het dier zo zwaar kalfde en het was een bod van een veekoper met geld, die het best betalen kon - maar hij verklapte hem het gebrek. Dat is te bar - ieder kon zien, dat die koe te smal was in 't kruis - nou die kerel zo stom was, om dat voorbij te kijken, had Arend-Jan dat niet behoeven te zeggen. Later liet de burgemeester hem bij zich roepen, die kon hem een baantje bezorgen als regerings-controleur, dat bar goed betaald werd, maar Arend-Jan bedankte d'r voor. ‘Ik hoor op mijn boerderij,’ zee hij, ‘en dat geloer en gespionneer bij de andere boeren zou mij tegen de borst stuiten ook. Neem maar een andere, burgemeester, doe Uw best maar voor Jan Feikens, dat is een flinke kordate kerel en eerlijk als goud.’

Nou, toen kreeg Jan Feikens dat baantje en hij verdient nou dubbel zoveel als een arbeider zonder een vinger smerig te maken. Zoveel verdient Arend-Jan met al zijn werken en zwoegen misschien niet. - Hij is wat dom en eigenzinnig in zulke dingen - hij loopt zijn geluk voorbij. En praat er niet met hem over, want hij kan op dat punt geen tegenspreken verdragen. Dat is ook een gebrek van hem - wat hij eenmaal besloten heeft, daar komt hij niet op terug. Maar goed, dat zijn dingen, daar heeft hij tenslotte alleen zichzelf mee. En die vergeet men graag bij zijn prachtige oprechtheid en zijn over alles stralende blijmoedigheid. Op welk uur van de dag men Arend-Jan ziet - of hij moe is als een hond, of het er niet te best voorstaat met de oogst, altijd is Arend- Jan blij.

Prakkezeren, zoals Willem Boest, die urenlang somber voor zich uit zit te staren, schijnt Arend-Jan niet te doen. Misschien dat hij daardoor zoveel werk verzetten kan. Alleen in de drukste tijd heeft hij een arbeider en dien betaalt hij dan een kwartje meer per dag dan de andere boeren. Zijn vrouw wil hij op het land niet zien, die mag alleen wat harken en wieden in de hof. Een vrouw hoort bij de kinder, zegt Arend-Jan, - voorlopig kan ik alleen de kost nog wel verdienen. Hij bewerkt alleen zijn land, hij ver-

zorgt zijn bijen en zijn kippen, hij heeft daarnaast nog tijd voor een soort proefveldje en daar kweekt hij een nieuw soort aardappel, die volgens hem vrij van de krulziekte moet wezen en die hij naar zijn vrouw Maria Elisabeth noemt.

Bij al dat werk heeft hij ook nog zijn ouderlingschap, de kiesvereniging en zijn lidmaatschap van de gemeenteraad. En voor ieder, die met zijn zorgen bij hem komt, heeft hij een ogenblik tijd.

Hij heeft een eigen mening over alles.

'Kiek toch niet naar joen medemensen,' onderwijst hij Bartje. 'Dat doen de meesten, die bootsen mekaars werk maar onnadenkend na, daarom is de wereld zo'n groot schapehok. Mocht ie vroeger op school van joen buurman overschrieven? Luuster naar den Meester, en wat Die zegt, doe dat gehoorzaam, tot het laatste woord toe. Dat ku' j' met een half vertrouwen niet doen, dat weet ik wel, daar is geloof voor nodig. Lees de biebel en leef daarbij en denk niet na, wat ervan terecht zal komen. Zoek eerst, zoek alleen het Koninkrijk Gods.'

Als hij loskomt over de halven in het geloof, springt hem het vuur uit de ogen.

'Die doen meer kwaad dan de vurigste godloochenaars,' zo denkt Arend-Jan over hen. 'Die verknoeien hun tijd met krimmeneren: "Hoor ik er wel bij? - Ben ik wel een kind van God?" En ze bidden en klagen, maar zekerheid krijgen ze meestal niet. Weet je wel waarom niet? - Omdat ze die zekerheid, diep in hun hart, veel liever niet willen, want dan wordt er een ander leven van hen verwacht. Voor die consequentie schrikken ze terug. Het is immers veel gemakkelijker, om er maar zo'n beetje bij te hangen. Dan kunnen ze net wezen, wat ze willen, al naar het hun uitkomt: een handige koopman, een kwaadspreekster, één die zijn arbeider honger laat lijden en op zijn tijd een vrome prater. Ik weet, wat het is, ik ben vroeger niks beter weest. Jongen, als alle mensen eens ronduit voor hun geloof of hun ongeloof durfden uitkomen, wat zou het er een stuk anders uitzien in de wereld.'

Als hij zo praat, drinkt Bartje zijn woorden in, maar dan wordt het Arend-Jans vrouw soms te bar.

‘Het kunnen toch niet allemaal Elia's wezen,’ zegt zij vergoelijkend. ‘Er bent toch ook stillen in den lande. Er was ook een Obadja, die in 't geheim vijftig profeten verborg. En een Nicodemus - waar je weinig van leest, maar die na de dood van Jezus kwam, om hem te begraven.’

‘Die hadden d'r nooit moeten wezen,’ houdt Arend-Jan vol. ‘Die hazeharten! Snap ie, hoe het mogelijk is, dat zo'n Obadja an dat goddeloze hof kon wezen, tussen al die afgoden, zonder de boel kapot te slaan? En wat bent dat veur profeten, die zich laten verstoppen in een tied, dat het volk ze nodig heeft? - Nicodemus? Praat mij niet van Nicodemus. Lees maar eens na, hoe hij Jezus verdedigt in de Hoge Raad! Toen de andere raadsleden maar even lelijk tegen hem deden, kroop hij in zijn schulp. - Toen Jezus gestorven was, ja, toen durfde hij, de lafaard, - toen z'n collega's hun haat hadden gekoeld.’

Daar kan Marie niet tegenop, zij is niet zo biebelvast als Arend- Jan.

‘Ik ben soms bange, dâ j' wel eens wat hard oordelen over joen medemensen,’ zegt zij bezorgd.

Daar is zij natuurlijk een vrouw voor, denkt Bartje. Zijn moeder sputterde ook altijd tegen, als vader met recht zat te foeteren op zijn boer. Bartje geeft Arend-Jan groot gelijk. Sinds dien dag wil hij een Elia worden, een held, die voor den duivel en de halve wereld niet bang is, - een man van invloed, voor wien ieder het hoofd moet buigen.

En hij oefent zich alvast bij zijn kameraden - hij is bezield met ijver, om iets voor hen te doen, zoals Arend-Jan iets doet voor ieder, met wien hij in aanraking komt. Hij weet Willem Geerts en Piet Doeks te overtuigen, dat ze mee moeten naar de landbouwcursus - Piet ook, ofschoon die weinig met het boerenbedrijf te maken heeft - en Keesje sleept hij mee naar de jongelingsvereniging, waarvan hij zelf, op advies van Arend-Jan, al dadelijk

na hun kennismaking lid geworden is. Hij doet dat op een avond, als hij een inleiding moet houden, waar hij een week op heeft zitten werken en veel met Arend-Jan over gesproken heeft. En als hij over zijn eerste plankenkoorts heen is en de aandacht voelt, waarmee de jongens hem volgen, dan trilt het opeens door hem heen, dat hij daar staat als Arend-Jan in Assen. Klein Keesje zit met verbaasde ogen naar hem te staren, als hij flink en vrijmoedig bij de bespreking de vragers van antwoord dient. De voorzitter - de jonge meester van Noord-Zande - maakt hem zijn compliment en twee weken later, bij de bestuursverkiezing, wordt hij secretaris.

Geen wonder, dat Keesje's ogen blinken, als hij Bartje ziet en dat hij hem naloopt als een hond. Nu wil hij voor Keesje wezen, wat Arend-Jan voor hem is. Maar dat valt niet mee, want het is zo'n gekke Keesje, je weet nooit goed, wat je aan hem hebt. Ieder mens is een raadsel, zegt Arend-Jan, maar Keesje is een dubbel raadsel. De ene keer is hij zo dom en goedgelovig, dan kan men hem alles wijsmaken. De andere keer toont hij plotseling een sluwheid, die men niet van hem zou verwachten. En dan weer heeft hij buien, alsof er een van de zeven bij hem op de loop is, dan is er niets met hem aan te vangen.

Hij is nu bij den boer vandaan; die wou hem voor niets niet meer hebben, hij had meer last dan gemak van hem. Alleen 's morgens en 's avonds melken, dat doet hij nog. Verder is hij de hele dag thuis en kookt de pot en zijn moeder verdient de kost met werken bij de boeren. Die malle Janke, dat is zo'n half-wijze, die niet lezen of schrijven kan, - zij houdt Keesje nog altijd klein, al is hij zeventien jaar. Hoe hij ook zeurt om zakgeld, hij krijgt het niet en een pijp wil ze nog altijd niet bij hem zien. Maar nu heeft Keesje er wat op gevonden, om toch zijn zin te krijgen.

Hij moet iedere avond aan tafel een hoofdstuk uit de bijbel voorlezen, daar is het oude mens slim op gesteld, en wat in de bijbel staat, daar houdt zij zich aan. Hij las van de verspieders, die naar Jericho moesten.

‘En zij rookten en zij smookten en zij trokken op naar Jericho en zij kregen zakgeld, zoveel zij wilden,’ zo las hij dat aan zijn moeder voor.

‘Staat dàt er, jong?’ vroeg malle Janke verrast.

‘Ja, moeder,’ zee Keesje.

‘Lees 't dan nòg eens’....

En Keesje weer aan 't voordragen, met de ogen strak op het Boek: ‘En zij rookten en zij smookten en zij trokken op naar Jericho en zij kregen zakgeld, zoveel zij wilden’....

En toen keek hij zijn moeder verwijtend aan en vroeg: ‘Nou krieg ik het toch ook zeker?’

Ja, zij knikte, tegen de Bijbel kon zij niet op. Zij gaf hem drie stuivers, dat was alles, wat zij missen kon. En zij zocht in 't kabinet een oude pijp voor hem op van zijn vader, die al meer dan tien jaar dood is. - Die pijp, daar was het mondstuk wel van doorgebeten, maar met een draadje er om rookte die nog best.

Dat vertelt Keesje op een mooie Zaterdagavond in geuren en kleuren aan Bartje, hoe dat gegaan is. En dan beklaagt hij zich, want dat is nu een week geleden en nog steeds heeft hij niets weer losgekregen van de oude vrouw. Het kon er niet meer af, zee ze. Hij moest maar naar den dominee gaan. Als 't in de biebel stond, dat een jongen dat hebben moest, dan moest die het hem geven.

‘En ik weet, dat ze 't heeft,’ jammert Kees, ‘maar ze stopt het liever weg, het ouwe varken.’

Nu denkt hij zeker, dat Bartje hem beklagen zal, maar dat valt hem bitter tegen. Bartje geeft hem niet zuinig de zweep. Of hij zich niet schaamt, om zo van zijn moeder te spreken en zo vreselijk Gods woord te misbruiken, vraagt hij. Hoe langer hij praat, hoe meer Kees in elkaar schijnt te krimpen. Hij weet het wel, hoe slecht hij is, knikt hij tenslotte. Bartje moet maar niet kwaad meer wezen, hij zal het nooit meer doen. Heeft hij nog tabak? -

Dan heeft Bartje medelijden, deelt zijn tabak met hem en steekt zelf ook op. Ze lopen dampend verder langs de zandweg over het land van Willem Boest. Het is in het laatst van September,

maar het lijkt nog zomer, zo geurt de aarde, zo mild en zacht is de lucht. Ze zetten zich neer tegen de boswal en kijken het land over, dat ligt te glanzen in de laatste gloed van de zon. En dan begint Kees weer gek te doen. Hij praat over dingen, waar ieder over zwijgt.

'Wat een lange benen krieg ie,' zegt hij, 'ie bent al haast helegaar een man. Toen ie hier kwamen, toen was ie weinig groter as ikke. Maar ik groei zeker onderuut, net as een koestaarte, want nou schelen wij meer as een kop. Ie zult zien, as wij drie jaar verder bent, dan ben ie de starkste kerel van 't dorp, dan kun ie tegen den smidsknecht wel op.'

'En ie kriegt ook al een snorre!' roept hij plotseling geestdriftig. 'Ie moet joe scheren, man!'....

'En nou hou ie de bek,' snauwt Bartje beschaamd. 'Wat bin ie toch veur een old wief!'

Kees zit even onthutst van die uitval. Dan begint hij te vleien, om het weer goed te maken. Maar in zijn ogen flikkert iets. Hij is niet te vertrouwen vanavond.

'Weet ie, waarom ik zo geern kameraad met joe ben?' teemt hij. 'Omdat ie mij nog nooit uutscholden hebben, zoals de anderen. De anderen zeggen allemaal bochel, maar ie zegt altied Kees. Waarom doe j' dat? - Waarom scheld ie mij nooit uut? Ie weet toch ook wel, dat ik een bochel heb?' -

'Waarom zou 'k dat doen?' antwoordt Bartje. 'Een mens is zijn eigen maker toch niet? Ie kent dat versie toch wel? Ieder mense heeft zien gebrek, de een an de neuze, de ander an de bek.'

'Ja,' zegt Kees, 'behalve ie.... Of het moest wezen, dâ j' zulk lelijk wit haar hebt.'

Hij lurkt aan zijn grote pijp. Hij spuwt met een vies gezicht een stukje tabak uit. Hij peutert zijn pijp leeg en stopt meteen weer een nieuwe. Ondertussen loert hij naar Bartje, die het niet laten kan, om even over zijn haar te strijken. Bartje weet best, dat dit het zwakke punt is in zijn verschijning. Hij maakt zijn kuif

's Zondags nat, vlak voor hij naar de kerk gaat, dan zit die beter en lijkt veel donkerder.

‘Zâ 'k es witkop tegen joe zeggen?’ gnuift Keesje.

‘As ie daar plezier in hebben, gerust,’ staat Bartje toe.

‘Lelijk haar is 't,’ plaagt het ventje. ‘Melkboeren-hondehaar. - Een witkop ben ie. Boeh, lelijke witkop! Witkop, hè j' met joen harsens in de karnemelk legen?’....

Dat verdulde Keesje, wat wil hij nou eigenlijk? - Hij houdt er niet meer mee op. Hij begint compleet te sarren.

‘Witkop,’ grijnst hij. ‘Gloeperd! Nou zet ie net een gezicht as Arend-Jan Offers. Ie bent misschien wel een onechte van Arend- Jan Offers. Maar zo'n mooie bos haar krieg ie in der eeuwigheid niet! - En ie durft wel een sergeant een schop te geven, maar mij uutschelden, dat durf ie niet. Gloeperd!’

Maar dat scheldwoord kan Bartje in deze tijd niet meer verdragen. Dat jaagt het bloed naar zijn hoofd van drift.

‘As ie nou niet dadelijk ophoudt,’ knarsetandt hij, ‘dan griep ik joe bij kop en kont en gooi joe de sloot in, lelijke’....

Nee, het wil toch niet over zijn lippen.

‘Lelijke krompoot,’ zegt hij, maar Keesje's benen zijn zo recht als van ieder ander.

En weer zakt Keesje's hoofd op zijn bult van deemoed.

‘Wat ben 'k toch ook een gek!’ klaagt hij. ‘Ie moet het mij maar niet kwalijk nemen, Bartje.’

En dan schiet hij plotseling op een kikker af, maakt een even dwaze sprong als die kikker zelf, grijpt hem en komt er mee voor Bartje staan.

‘Zâ 'k hem de kop afbieten?’ biedt hij geestdriftig aan. ‘Bij een ander neem ik de leste tied twaalf centen, maar veur joe doe 'k het veur niks, Bartje. Zeg het maar, da 'k het doen moet, dan gebeurt het ogenblikkelijk!’....

Bartje springt op en slaat hem het beest uit de handen. Hij duwt Keesje nijdig de weg op naar huis.

‘Bàh, vieze vent,’ vermaant hij, ‘schei toch uut! Hoe vaak heb

ik joe zegd, dat ie daar mee op moet houden. En nou bin ie van de weke toch ook weer bezig weest veur de herberg. Ja, ontken maar niet, ik heb het van meerderen heurd. As ie zo doet, Kees, dan kun ie stikken veur mien part. Dan trek ik mien handen van joe af.'

En zie, daar loopt Kees nu woest te snotteren. Hij vloekt van chagrijn.

'Ik hou d'r niet mee op,' roept hij. ''t Is het enige, wat ik kan en een ander niet. Gun ie 't mij soms niet? Mag ik dan helemaal niks kunnen? En hoe moet ik anders an centen komen?' -

'Denk ie, dat ik het veur mien plezier doe?' jankt hij, met zijn vuisten voor Bartje's gezicht. 'Denk ie, dat het zo lollig is, om in zo'n kolde kikker te bieten? Probeert het dan zelf es, lelijke salamander! As ie zelf maar eens een bochel hadden, dan zou ie wel anders praten'....

En dan laat hij zich op de grond vallen en snikt zijn wanhoop uit. Hij slaat met armen en benen, het kleine mismaakte kereltje en het lijkt geen menselijk wezen meer.

'Ze zegt, dat er een God is, die mij zo maakt heeft,' schreit hij. 'As dat waar is, ga 'k nooit meer naar de karke toe. As God dat daan heeft, dan wou ik, dat ik Hem vermoorden kon!'....

Hij daagt God uit. Hij steekt zijn lange armen met gebalde vuisten omhoog naar de hemel.

'As ie dat daan hebt,' gilt hij, 'kom dan es hier, as ie durft. Dan zal ik joe!'....

Maar de hemel zwijgt. Witte wolkjes met glanzende gouden randen drijven langzaam naar het avondrood. Bartje kijkt er naar en rilt plotseling van afschuw. Hij zou Keesje kunnen slaan, hij zou hem kunnen trappen van afgrijzen.

En misschien moest hij hem nu slaan, misschien zou Arend-Jan dat ook doen, - maar hij weet niet meer, wat hij doen moet. Het wordt hem te machtig. Zo iets verschrikkelijks heeft hij nog nooit gezien. Hij gaat een eind verder aan de slootkant zitten en kauwt somber op een grasspriet. Maar het duurt niet lang, dan

komt Keesje al weer bij hem en hij lacht ook al weer. Alleen is hij bleek, heel erg bleek en zijn bochel lijkt groter dan anders. Dat is misschien de straf voor zijn zonde. God laat zich niet bespotten. Bartje loopt dat somber te bedenken. Maar Keesje schijnt over alles heen te zijn en fluit op zijn vingers een speels uitdagend wijsje, zoals alleen hij dat kan. Hij staat even stil, om naar een lijster te luisteren, die in de top van een eik bij de boerderij van Willem Boest het avondrood een groet brengt. Dan bootst hij die zo meesterlijk na, dat Bartje verwonderd roept: ‘Jongen, hoe is 't mogelijk! - Weet ie, wat ie moet hebben? Een dwarsfluite of een occarino! Wat zou ie daar gauw op kunnen speulen!’

‘Zou het?’ vraagt Keesje verrukt. ‘Zou ik dat kunnen, Bartje?’.... Hij blijft er voor staan en grijpt stijf Bartje's arm. Maar dadelijk verslapt zijn greep - zijn ogen verdoffen, zijn hoofd zakt weer tussen zijn schouders.

‘Die krieg ik toch nooit,’ zegt hij. ‘Waar zou ik het geld vandaan halen?’

En dan, in zijn lust om den stakker te helpen, is Bartje even geen Bartje meer.

‘Die krieg ie van mij,’ belooft hij gul. ‘De andere week moe 'k toch naar Assen, ik mag een nieuw pak kopen veur rekening van den boer. Dan zal ik hem veur joe meenemen, een mooie grote fluite. Misschien kun ie d'r later wel geld mee verdienen bij de huzen, dat zal joen moeder ook waarderen, zeg!’

Hij neemt van een snikkende Keesje afscheid en stapt met een zwaar, gewichtig gevoel de boerderij binnen. Voor hij op zijn bed ligt, heeft hij spijt van zijn overijld besluit. Hij is te goed geweest. Zo'n ding kost allicht een daalder, wie weet! Die had hij ook naar de spaarbank kunnen brengen.

Maar hij zit er nu aan vast. Keesje verzuimt geen dag, om hem te herinneren aan zijn belofte. Hij loopt mee tot de Hunze, als Bartje naar Assen gaat en laat in de avond, als die weerom komt, zit hij daar in de maneschijn op het brugje te wachten. Hij is in de wolken met zijn fluit, - dat het een beschadigd exemplaar is,

dat Bartje ver beneden de prijs heeft gekocht, behoeft hij niet te weten. Hij loopt dadelijk te oefenen en vóór ze bij het dorp zijn, fluit hij de eerste regels van het Wilhelmus.

‘Ie moet hem mij later weerom betalen, heur!’ waarschuwt Bartje.

Ja, dat zal Kees, dat belooft hij plechtig. En werkelijk brengt hij na een week of wat al zeven stuivers, een deel van wat hij heeft verdiend met fluitspelen bij de huizen. Voortaan zal hij een kwartje per week aflossen, zegt hij. En twee weken achtereen doet hij dat ook. De derde week blijft hij weg.

‘Hij speult nou in de harbarge,’ weet Trude te vertellen. ‘Net, wat hij wil. En de jongens en wichter dansen d'r bij.’

Zo blijkt het ook te wezen. De volgende avond, als Bartje laat van Arend-Jan weerom komt, - daar zwaait Kees stomdronken over de straat, keffend als een hond, met een troep gichelende jongens achter zich aan.

‘Witkop! Lelijke witkop!’ roept hij, als hij Bartje herkent.

Bartje grijpt hem in de kraag en brengt hem op naar zijn huis, onder 't gejouw van de jongens. Daar geeft hij hem over aan malle Janke en vóór hij het erf af is, hoort hij Keesje gillen onder de straffende hand van zijn moeder. Het mormel heeft niet beter verdiend. Bartje zal hem misschien ook nog wat geven, zodra hij hem weer ziet. En als dat niet helpt, moet Arend-Jan er maar eens aan te pas komen.

Een raadsel is de mens; dat merkt men pas goed, als men zich met hem gaat bemoeien.

Piet Doeks is altijd de vrolijkste van de kameraden geweest. Hij kan grappen maken en leugenverhalen vertellen, zo geestig en dol, dat de andere jongens hun meid in de steek laten, om hem te horen. En wat zegt hij in een vertrouwelijke bui, als hij samen met Bartje een wandeling door het veld maakt? -

‘Ik kan toch soms zo verschrikkelijk somber wezen,’ bekent Piet Doeks, ‘dan kan het hele leven mij niks meer schelen en heb

ik zin, om er maar een eind aan te maken. Dan maak ik grappen, om er overheen te komen en dan kan ik soms niet mal genoeg doen. En as ie dan met mekaar loopt te brullen van het lachen, dan wis ik in het donker mien tranen soms af'....

Wat moet men nu met zo iemand? - Bart je praat lang met hem, maar hij heeft het gevoel, dat hij hem nog dieper in de put werkt. Eindelijk weet hij hem geen betere raad te geven, dan maar eens naar Arend-Jan te gaan.

'Daar ben ik ook genezen,' zegt hij.

En al stribbelt Piet een poosje tegen, diezelfde week nog gaat hij, voortaan komt hij er geregeld en van zijn somberheid schijnt hij weinig last meer te hebben.

'Die hebben wij onderspit in de tuun bij Arend-Jan,' lacht hij. Is 't niet wonderlijk met dien man? - Waar haalt hij die invloed en die wijsheid vandaan? En dit is ook vreemd, dat iets van het vertrouwen, dat de mensen in hem stellen, zich nu ook op Bartje schijnt te richten. Arend-Jan heeft hem al voorspeld, dat hij het nog druk zou krijgen met zijn medemensen.

'As ie naar één mens, die in nood zit, joen vinger uutsteekt, dan griepen er tien joen hand,' zegt Arend-Jan.

Hij heeft gelijk. Bartje's vader is de laatste tijd ook zo vreemd openhartig.

'Praat ie es met Jan,' zegt hij, 'die wil niet oppassen bij zien boer en ik kan er niks an beginnen, dat voel ik zelf.'

Vader is veranderd de laatste tijd; vroeger zou hij zich liever de tong hebben afgebeten, dan te bekennen, dat hij één van zijn kinderen niet baas kon. Hij is ook de oude driftkop niet meer, van zijn opstandigheid en zijn wrok tegen de boeren is weinig overgebleven. Hij kan zo moedeloos in zijn stoel zitten staren met den kleinen Albert, het kind van hem en moeder Geesse, op zijn schoot, hij laat dat kleine lastige jong zo geduldig in zijn grijze haren graaien, dat Bartje hem bijna niet meer herkent, en terugverlangt naar zijn vroegere brute kracht. Hij schijnt soms alleen maar lichamelijk tegenwoordig te zijn, zijn ogen staren

leeg in de verte, men moet hem twee, drie keer aanspreken, eer hij antwoord geeft. Dan is hij misschien met het verleden bezig, want als hij met Bartje alleen is, leidt hij altijd het gesprek daarheen terug.

‘Toen joen moeder nog leefde,’ zegt hij, ‘dat was toen een goeie tied.... Hou joen moeder al tied veur ogen, jongen, betere vrouw was er op de hele wereld niet, maar een mense wil z'n geluk niet zien’....

Als Bartje dan aarzelend over het geloof van moeder begint te spreken, zwijgt hij. Hij kan over geestelijke dingen niet meepraten, hij heeft dat nooit geleerd. Hij knikt alleen, hij wist soms een traan weg en iedere Zondagmiddag maakt hij zijn vaste wandeling naar het graf, waarbij hij niemand mee wil hebben dan Bartje of Egbert. Daar staat hij dan een poos te zuchten en zijn hoofd te schudden, wiedt een klein onkruidje weg met zijn grote hand en als hij thuiskomt, kan plotseling zijn oude felheid weer even opbruisen tegen moeder Geesse, om het minste of geringste, wat zij zegt, maar zijn drift stuit van haar terug als de branding tegen een rots - bij moeder Geesse heeft hij nog altijd niets te vertellen. Later brengt hij Bartje een eind op weg en waarschuwt hem voor haar hebzucht.

‘Geef heur geen geld,’ zegt hij. ‘Maak ie maar een mooi spaarpottien, mien jongen, dat komt joe later nog wel van pas. Wij redden er ons wel om en zij is toch een vat zonder bodem.’

Die waarschuwing is overbodig, maar Bartje waardeert die toch. Hij voelt de kameraadschap met vader van lang geleden weer groeien. De volgende keer brengt hij een doosje sigaartjes voor hem mee, daar is de man zo blij mee als een kind. Hij staat voortaan op de uitkijk, als Bartje aan komt stappen en hij praat er over, om hem eens op te zoeken in Hunzeloo, maar daar komt natuurlijk niets van, hij ziet teveel op tegen de reis en de drukte.

Bij Willem Boest kan Bartje de mensen nu ook niet links meer laten liggen.

‘Ie bent de enige, die daar wat veur ze doen kunt,’ heeft Arend-Jan gezegd. ‘God heeft joe niet vergeefs bij die mensen bracht. As mien buurman verloren gaat, dan is dat ook aan mij te wijten, zo denk ik er over. En dat geldt ook veur joe.’

Dat is waar, een vreemde komt er niet tussen bij Willem en Annechien, zelfs de dominee van Hunzeloo niet. Die heeft er van gehoord, dat het hoe langer hoe erger wordt met die twee en op een goeie dag, daar komt hij aanstappen, maar dan doen Willem en Annechien net, alsof ze smoorverliefd zijn op mekaar. Hij heeft ze wel door en hij maakt voorzichtig een opmerking over de praatjes die omtrent hen de ronde doen. Maar dan raadt Annechien hem ronduit aan, om zich met zijn eigen zaken te bemoeien en als hij aanhoudt, wijst Willem hem de deur.

‘Bid je wel eens?’ vraagt de dominee voor het weggaan nog.

‘Nee,’ zegt Willem, ‘maar mest ie wel eens een koestal uut?’

‘Dat is geen vergelijking,’ zegt de dominee beledigd.

Maar Willem is van mening, dat het om de drommel wel een vergelijking is en een heel goeie. Elk doet het werk, dat hij geleerd heeft. ‘Een dominee en een hond verdienen de kost met de mond. De ene met blaffen en bleken, de ander met bidden en preken. Maar een boer en een peerd bent zonder werken geen cent meer weerd.’

En daar kan de dominee mee gaan. Hij is niet van eigen volk en daarom bereikt hij niets. Maar van Bartje laat Willem het zich welgevallen, dat hem de huid volgescholden wordt, als hij dronken thuiskomt en steevast belooft hij beterschap. Dan is Annechien al door Bartje overgehaald, om hem zonder verwijten te ontvangen en hij krijgt ze rustig op bed.

Ondertussen helpen zijn bemoeiingen niet veel; soms hebben ze elkaar midden in de nacht weer bij de kop. Schaamte hebben ze niet, - op een keer zit de boer zijn vrouw in de onderbroek achterna, zij vlucht bij Bartje het kamertje binnen en Willem staat te razen op de deel. Bartje heeft lang werk om hem weer te bedaren en onder de wol te krijgen. Als hij dan zuchtend naar

zijn bed terugkeert, ligt Annechien te geeuwen op zijn plaats en vraagt slaperig, of Bartje niet in 't hooi kan kruipen, want zij wil niet naar Willem weerom. En dat doet Bartje dan maar, hij slaapt drie nachten in 't hooi. Dan schijnen de boer en de boerin zich weer zowat verzoend te hebben, althans Willem vraagt hem, om de vrouw weer naar beneden te sturen en met heel veel moeite gelukt dat dan.

Maar een week later, op een mooie maanlichte winteravond zonder vorst, is Annechien spoorloos verdwenen, als Bartje van de landbouwcursus komt. Willem heeft haar een pak slaag gegeven en toen is ze de deur uitgelopen, dat is alles, wat Trude ervan weet. En ze jammert het opeens uit, ze is zo bang, dat de vrouw zich zal verdoen. En Willem zit er bij en hoort het aan zonder een spier te vertrekken.

Bartje trekt zuchtend zijn jas weer aan, hij zoekt het erf af en de schuren, hij staat te roepen in de hof, maar hij vindt geen Annechien. Hij licht met een lucifer op de modderige weg, die het land opgaat en daar vindt hij het spoor van haar pantoffels. Hij volgt haastig dat pad, dat binnendoor naar de beek loopt, de stille glanzende velden over, zoekend en speurend naar alle kanten en eindelijk vindt hij haar bij een kolk van de Hunze. Daar zit Annechien in het natte gras, zonder mantel, blootshoofds, ze staart wezenloos voor zich uit in de nacht, over het murmelende water en zegt niets anders dan: ‘Nou ga 'k mij verzoepen, nou ga 'k mij vast verzoepen....’

Ze is vast en zeker gek geworden, want hoe meer hij tegen haar praat, om haar te kalmeren, hoe wilder en wanhopiger zij wordt. Zij trekt zich de haren tandenknarsend uit het hoofd en als hij haar aangrijpt om haar van het water weg te trekken, doet zij juist al haar best, om er in te springen. Een gruwelijke angst, een ontzettend afgrijzen grijpt hem aan, terwijl hij met haar worstelt aan de rand van de beek, in het holst van de nacht. Hij bidt hardop om hulp. En plotseling grijpt hem ook de drift, dat dit ongelukkige schepsel voor geen rede vatbaar is. Hij slaat haar,

tot ze haar verzet opgeeft en sleurt haar met geweld mee naar huis, waar hij haar maar weer op zijn kamertje opbergt. Hij moet Trude wakker maken, om haar te helpen, - die zit bij de tafel te slapen. Dan geeft hij Willem de zweep en vertelt hem, wat er gebeurd is. Maar die haalt daar onverschillig de schouders over op.

'Allemaal aanstellerij,' bromt hij, 'dat wief verzoept heur niet. Ie hadden moeten vragen, of ie heur een handje helpen zouden'... Dat wrede egoïsme wordt Bartje teveel. Hij klaagt zijn nood bij Arend-Jan.

'Nou weet ik niet meer, hoe ik er mee an moet,' zegt hij. 'Ik heb ook geen zin meer, om mij ermee te bemoeien. Ik walg er soms van.'

'Ie moet daar weg,' antwoordt Arend-Jan. 'Die lui speulen komedie tegen joe, allebei. Er is geen gevaarlijker soort mensen as komediespeulers. Zolang een mens nog eerlijk is, is hij te redden, - op die twee hê 'k soms ook geen hoop meer. Maar ie hebt joen best daan, ie kunt joen eigen zieleheil er niet an opofferen. Zeg het ze maar vlak veur de kop, waarom ie weggaat. Misschien helpt dàt nog wat.'

Maar van die raad is Bartje geschrokken.

'Ik verdien er nou honderd en vief tig gulden,' aarzelt hij, 'en ik zou er licht nog wat bij kriegen'....

'Zo'n stee vind ik wel veur joe weer,' belooft Arend-Jan. 'As ik wark veur joe had, zou ik joe dadelijk veur tweehonderd willen hebben.'

Nou, dan moet het maar. Bartje. zal zijn stee opzeggen, maar het valt hem moeilijk. Want hij is ondanks alles zo vastgegroeid bij Willem Boest, hij is gehecht aan de grond, aan de kale akkers, waar nu de kraaien op rondzwerven, - er schiet een brok in zijn keel, als hij er aan denkt, dat hij ze niet meer bewerken zal. En Willem Boest praat zo vertrouwelijk met hem over de rogge, die in deze dagen afgeleverd wordt, - het stuit Bartje tegen de borst, om dat vertrouwen te beschamen. Maar allo, hij zal een andere

stee krijgen, waar hij meer verdient. Als de laatste zak rogge voor een beste cent de deur uit is en Willem tevreden op zijn tabakspruim staat te kauwen bij het varkenshok, zegt hij het.

‘Ik wou wel es veranderen,’ zegt Bartje.

Daar schiet Willem de pruim van in de keel. Bartje moet hem op de rug kloppen, om hem uit zijn benauwdheid te helpen.

‘Veranderen?’ roept de boer hikkend. ‘Wou ie hier vandaan? - Hè' j' 't hier dan niet naar de zin? Is 't eten niet goed? He' j' geen mooi kamertien?’....

‘Dat kamertien mag wel zo wezen,’ zegt Bartje. ‘'t Is kold in deze tied. En die stinkende petroleumkachel’....

Nou goed, Willem zal hem een nieuwe petroleumkachel kopen en de muren laten betimmeren. Dat was hij toch al van plan.

‘Ik verdien ook niet genoeg,’ zegt Bartje.

Willem Boest doet heel verontwaardigd. Dat weet hij ook wel, dat Bartje opslag moet hebben. Hij heeft een dik stuk werk verricht van 't jaar. Maar laat hij zijn mond dan opendoen!.... Nooit heeft hij een woord van het loon gezegd en nou praat hij meteen van veranderen....

‘As ik joe d'r dan es vief en twintig gulden bijgeve,’ stelt Willem voor, met een scheve blik.

‘O,’ roept Bartje, ‘ik kan een stee kriegen, waar ik veule meer verdien. Arend-Jan zegt ook’....

Zo, zit Arend-Jan d'r achter. Wil die Willem Boest een goeien knecht aftroggelen! Maar Willem laat zich door Arend-Jan niet op de kop zitten. Tweehonderd gulden zal Bartje hebben, dèr! Dat krijgt hij nergens anders.

Maar Bartje houdt vol, dat krijgt hij zeker. ‘En bovendien,’ voegt hij er nu moedig bij, ‘al dat geruzie en gedoe hier, altied - dat is ook niet alles. Het wordt met de dag slimmer. Ik vertik het, ik blief niet langer’....

Willem heeft met de rogge-kooplui een stevige borrel gedronken, - nu is hij spoedig bewogen.

‘Moe j' mij mien ongeluk nou ook nog verwieten,’ klaagt hij,

met trillende lippen. ‘Dat hâ 'k niet dacht, dat ie mij daarom in de steek zouden laten. Ik kan joe niet missen, heur ie dat? As ie vortgaan, is 't hier heiendal geen leven meer. An joe alleen hê 'k nog wat praat’....

En als Bartje blijft zwijgen, windt hij zich op.

‘Denk ie, dat ik mij mien knecht deur Arend-Jan laat ontroven? Ik doe veur Arend-Jan niet onder, wat drommel! Tweehonderd vieftig gulden zâ 'k joe geven, dèr! En wat dat andere betreft, ie zult van mij geen kwaad woord meer heur en.’

‘Meen ie dat?’ vraagt Bartje verrast. Hij bedoelde het loon. Maar Willem zweert: ‘Geen vloek, geen kwaad woord, in der eeuwigheid niet!’

‘Dus, honderd rieksdaalders ben 'k joe weerd?’ weifelt Bartje. Ja, die kan hij hier verdienen.

‘Maar man, dan heb ik het leste jaar ja veul te weinig verdiend!’ roept Bartje.

En nu speelt hij de beledigde. Nee, hij gaat toch maar weg. Over een fiets heeft Willem eens gesproken en die heeft hij ook nog altijd niet. Die had hij al nodig moeten hebben.

Dan belooft Willem hem nog een fiets d'r bij. Maar dat is dan ook het laatste, dat voelt Bartje. Hij neemt de nieuwe voorwaarden aan en herhaalt ze even in de kamer, waar Annechien bij is. Dat is voor de zekerheid, als Willem na zijn halve roes zijn beloften vergeten mocht zijn. Annechien klaagt steen en been over zo'n loon. Maar juist daardoor is Willem overtuigd, dat het niks teveel is, en om haar te treiteren, stelt hij voor, om maar dadelijk naar den fietsenmaker te gaan. Dan zoeken ze samen een beste kar uit met lantaarn en al van over de dertig gulden. ‘Heb ie nou joen zin?’ vraagt Willem, als ze met de fiets weerom lopen.

Ja, Bartje is in de wolken, want wie heeft het ooit gehoord, dat het loon van een knecht bijna verdubbeld werd? Maar hij laat zijn vreugde niet teveel merken. En hij neemt zich voor, om vanavond niet naar Arend-Jan te gaan, zoals zijn plan was, maar

om op zijn nieuwe fiets als een meneer bij Harmke en Willem aan te komen.

Dat doet hij dan. Harmke is alleen thuis en ze is zo innig blij om Bartje's succes, ze grijpt zijn hand, ze legt hem de arm om de schouders en bijna, in zijn grote vreugde, geeft hij haar een zoen. Het is toch een lief wicht, denkt hij, als hij tegenover haar aan tafel zit. Zij wordt ook mooi, de laatste tijd, zij is bijna een jonge vrouw geworden, het is tòch mogelijk, dat hij haar nog eens vraagt. Hij zit tegenover haar aan de tafel, drinkt koffie en vertelt haar van de onderhandelingen met Willem Boest. Alleen over Arend-Jan spreekt hij niet. Is zij ook niet van mening, dat hij zulke voorwaarden niet af kon slaan? - O ja, dat geeft zij hem dadelijk toe, zij kent als arbeiderswicht en als hoofd van de huishouding ook de waarde van het geld. Als hem het geruzie daarginds verveelt, moet hij maar hier zijn troost zoeken, nodigt zij uit. En hij moet nu niet op de fiets naar de kerk gaan, anders missen ze hun gezellige wandeling, samen met Willem.

Dat belooft hij. En dan komt vader Geerts thuis, die nog steeds niet hertrouwd is, die moet ook het hele verhaal nog eens horen. Bartje wordt door hem geprezen om zijn flinkheid tegenover den boer en hij laat zich nog eens gelijk geven, dat hij zich voor dat loon weer heeft besteed.

Als hij naar huis gaat, rijdt hij voor zijn plezier nog een eind om en luistert met welgevallen naar de zachte muziek van de dynamo. Maar de volgende avond gaat hij te voet zijn gewone bezoek bij Arend-Jan brengen en hij is niet helemaal rustig, als hij in diens heldere ogen ziet.

‘Heb ie joen stee al opzegd?’ vraagt Arend-Jan.

Ja, dat heeft Bartje.

‘En wat zee Willem?’

‘Hij wou mij niet laten gaan.’

‘Dat zal hij wel moeten,’ roept Arend-Jan.

‘Maar hij heeft mij honderd gulden meer boden,’ zegt Bartje.

‘En ook nog een nije fietse!’

‘Niet annemen,’ adviseert de jonge boer. ‘Joen zielerust is meer weerd as een handvol geld.’

‘Ik heb 't al annomen,’ bekent Bartje dan aarzelend.

Er schijnt plotseling een vreemd licht in Arend-Jans ogen. Hij ziet Bartje aan, alsof hij iets nieuws in hem ontdekt. Zo'n grote ontnuchtering ligt in die blik, dat Bartje zijn best moest doen, om zijn ogen niet neer te slaan.

‘Ik val hem slim tegen,’ denkt hij verschrikt. Meteen is er ook iets van opstand binnen in hem. Is hij niet vrij om te doen, wat hij wil? Arend-Jan kan makkelijk zeggen: Niet annemen. Hij heeft een vrouw getrouwd, die een paar duzend gulden meebracht, dat weet iedereen....

‘Heb ie beloofd, dat ie blieven zouden?’ vraagt Arend-Jan.

‘Ja,’ zegt Bartje, ‘en de fietse heb ik al.’

Er is iets uitdagends in zijn stem. Arend-Jan merkt dat wel en nu trekt hij van leer.

Bartje heeft één groot gebrek, daar komt zijn straf rede op neer, en dat is zijn geldzucht. Als hij die niet kwijtraakt, komt hij nooit waar hij wezen moet en vindt geen waar geluk. Hij heeft zich verkocht voor een paar centen, maar achter dat geld loert de duivel, daar moet hij aan denken. Geld op zichzelf is goed, en sparen is goed; hoe meer geld hoe liever, zo denkt hij er ook over, maar de ziel moet er geen scha bij lijden.

‘Die lijdt bij mij geen scha,’ beweert Bartje verlegen.

‘Dat weet ik beter,’ zegt Arend-Jan, ‘wij spreken mekaar nog vaker. Enfin, zand er over.’

En als Arend-Jan iets begraaft, dan haalt hij het niet meer op. Hij praat opgewekt als altijd over allerlei dingen. Piet Doeks, die ook nog even aanloopt, zal geen verandering in zijn toon tegenover Bartje merken. Maar Bartje zelf heeft toch het gevoel, alsof er iets tussen hen gebroken is. Hij is niet meer de jongkerel naar Arend-Jans hart, niet meer zijn oudste zoon, zoals die eens schertsend zei. En het geluid van de dynamo op zijn fiets, als hij die 's avonds nog even berijdt, is toch eigenlijk maar een zeurderig liedje.

[IX]

Het regent en de zunne schient
't Is kermis in de hel.
De duvel daanst op sloffies
En 't regent evenwel.

Dat staat Greet te jubelen op de pompstraat, bij het schuren van de melkbussen en het is eigenlijk maar een raar versje, maar uit haar mond klinkt het goed en schoon. Hoe hoog en blij schalt haar helder stemmetje door het huis. Als van een vogel zo blij. Levenslustig als een vogel in het voorjaar is Greetje.

Bartje moest nu eigenlijk weer naar buiten, want hij krummelt hier in de schuur maar zo'n beetje rond en de bui is afgedreven. Hij ziet het door het halfronde schuurraampje, het is weer zo goed als droog en een stralende regenboog staat als een grote kristallen poort boven de akker, waar hij bezig was bij de aardappelkuil. Maar hij kan er nog niet toe komen, om heen te gaan - die bekoorlijke stem op de pompstraat houdt hem hier. Bovendien, hij is begonnen, de deel te vegen, daar kan hij toch niet halverwege mee ophouden? - 't Is alleen jammer, dat de regen niet langer duurde. Toen hij die geweldige wolken zag, had hij al hoop, dat hij heel de verdere dag in de nabijheid van Greetje had kunnen zijn....

Hoe is het huis veranderd sedert de dag, dat zij er haar intree deed! Wat een geluk eigenlijk, dat die dikke vadsige Trude overhaast moest gaan trouwen in een tijd, dat er geen andere meid te krijgen was en dat Willem toen op de gedachte kwam, dat Annechiens halfzusje Greet hen wel uit de nood zou kunnen helpen.

Annechiens zuster, de oudste en de jongste uit hetzelfde gezin. Hoe is het mogelijk, dat die twee ten dele hetzelfde bloed zouden hebben! Bartje wil er niet aan. Annechien moet een voorkind wezen, - die twee zijn volkomen vreemd van elkaar. Zo traag en klagerig de een is, zo bewegelijk en vrolijk is de andere, 's Morgens tintelen Greetje's donkere ogen reeds van levenslust onder haar verwarde krullen, wanneer zij bij de pomp verschijnt, om zich te wassen, 's Avonds, wanneer zij met een grappig geeuwtje, met een kruik in haar arm, beweert, dat zij met haar vrijer naar bed gaat, kan zij het nog niet laten om ieder ten afscheid een plagend duwtje te geven.

Zie haar daar nu bezig, gebogen over de melkbus! Bart je staat haar glimlachend te begluren door een brede kier in het oude schot.... Hoe vlug en vaardig gaat haar kleine hand op de maat van haar lied over het metaal, dat reeds blinkt als zilver, hoe handig en krachtig rolt zij de zware bus om en om. Zij werpt haar krullen terug met zo'n grappig zwaaitje - dat hij nog nooit van een meisje zag, zij zet de bus op het rek en neemt een andere. Iedere beweging van haar jong, veerkrachtig lichaam is soepel en mooi. Als Bartje daarnaar kijkt, moet hij altijd aan het dure raspaard van Jan Oldenbanning denken. Een raspaardje is zij ook, het mooiste en kostbaarste, dat er bestaat.

Een jong ding is zij nog, een paar maanden jonger dan Bartje zelf. Maar zij werkt tegen een grote op, evengoed als hij. Wat een boerin zal dat worden later - wat zullen ze samen, Bartje en zij, zich op kunnen werken op hun boerderij.

Zij samen?.... Bartje zucht en wendt zich af. Soms is hij er heilig van overtuigd, dat het gebeuren zal. Wanneer hij haar ziet, een ogenblik later, is niets onwaarschijnlijker. Hij vat de bezem en veegt drie, vier streken - dan staat hij diep te denken met de steel tegen zijn kin. Zijn droom is nu heel dichtbij gekomen. Hij zit aan de haard, in een kleine moderne boerderij - en zijn Greetje gaat door de kamer, met haar soepele gang, met haar vrolijke lach en knikt hem toe. Ja, hij weet het op dit ogenblik

weer heel zeker, zij zal het wezen en anders geen. Zijn hart heeft reeds bezit van haar genomen en staat haar niet meer af. Ze was nog geen week hier in huis - toen wist hij het al, dat zij het was, op wie hij wachtte. Hij merkte het hieraan: Hildegard was verdwenen, alsof zij nooit had bestaan. Al zijn gedachten draaiden om Greet. Hildegard en zij zijn één. Van haar heeft hij gedroomd van zijn schooljaren af, om haar heeft hij gebeden in een vurig verlangen. Voor haar heeft hij zijn dagboek geschreven, dat in een gleuf naast de balk op zijn kamertje zit. En nu kan men toch eens zien, hoe wonderlijk het gaat in een mensenleven: Hij dacht, dat hij voor haar de wereld in moest reizen en nu brengt God haar bij hem in huis. Nu is toch wel bewezen, dat er leiding is in een leven, zoals Arend-Jan zegt. Hoor, nu zingt ze weer....

> Mien vader zee lest tegen mie,
> Mien jong, ik weet een mooi wicht veur die,
> Mien jong, ie moet gaan trouwen....

Dat is van dien jongen, die niet wist, hoe hij het aan moest leggen, om een meisje te vragen. Bartje kan het zich levendig indenken, dat die jongen daar geen raad mee wist - er is geen moeilijker ding. Nu draait hij al dagenlang om Greet heen, en als hij tegenover haar staat, dan wil er geen woord over zijn lippen. Als hij de lichtjes in haar ogen ziet tintelen, sprankelende spotlichtjes, dan wordt hij een slungel, een kwajongen bij haar. Waar is zijn flinkheid, zijn mannelijkheid gebleven, waar hij het laatste jaar zo fier op was? Hij durft zelfs geen toespeling maken op wat hem innerlijk beroert. En dikwijls draait het er dan op uit, dat zij hem er danig tussen neemt, soms in het bijzijn van Willem en Annechien. Wat zal zij wel van hem denken? - Hij moet nu eindelijk eens moedig doorpakken en niet meer terugdeinzen - het is toch eerlijk en goed, wat hij wil? De eerste de beste keer, als hij met haar alleen is, zal hij zeggen: ‘Greet, luuster naar mij, ik moet joe wat vertellen. Ik hou van joe met mien hele hart, Greet. Ik

kan niet meer zonder joe leven. Hier bin ik, laat mij joen man worden, Greet.'

Dàt zal hij zeggen - rond en openhartig; volkomen oprecht, daar komt men altijd het verste mee. En dan zal zij - ja, wat zal zij dan zeggen? Terwijl hij zich dat probeert voor te stellen, hoort hij lichte voetstappen achter zich en voor hij zich om kan draaien, worden twee kleine koele handen over zijn ogen gelegd.

'Greet!' zegt hij verrukt. En hij laat de bezem vallen en grijpt naar die handen, maar zij, vlug als een katje, is al weer weggeglipt.

'Dromer!' schatert ze, met haar hoofd om de deur van de pompstraat. 'Waar stond ie an te denken?'....

'An joe!' bekent hij eerlijk.

'Dat zal wel!' lacht ze. 'Hoe joen kiender an de kost zullen komen zeker! Kom liever koffie drinken, ze is al inschonken.'

Hij loopt met bonzend hart de kamer in en zet zich op zijn plaats. Greet schuift met een knipoogje zijn kom naar hem toe. Hij kan zijn ogen niet van haar afhouden - iedere beweging, die ze maakt, is hem lief. Zie, hoe zij drinkt - met de glundere ogen boven haar kom. Die ogen zien naar Willem, die op zijn plaats bij de kachel somber uit het raam zit te staren. Hij heeft het weer dik te pakken - zelfs aan het werk stoort hij zich niet meer de laatste tijd en zijn koffie vergeet hij glad. Maar Greet loopt met de ketel bij hem langs en tikt hem met de vinger op de neus. Zij rijmt: 'Kop op, zwager, van 't prakkezeren wô j' zo mager!'.... En als hij alleen maar een nijdige beweging maakt met zijn schouder, houdt zij hem haar duim vlak voor zijn nors gezicht.

'Lach es tegen duimpie!'.... vleit ze, met haar schitterende ogen recht in de zijne.

En dàt moet al een hardhuid zijn, die voor zoveel bekoorlijkheid niet bezwijken zou. Willem wil niet, maar hij moet lachen. Het wordt maar een rare grijns - maar hij lacht tòch en zijn ogen blinken plotseling op met een vreemde gloed. Hij grijpt naar haar, maar ze ontglipt hem nog net. Het is precies Lammechien

in die jaren, ze kan bij niemand kwaad doen. Annechien doet vlak daarop weer slim lelijk tegen haar man. Wat mankeert die Annechien toch, om de goede stemming weer te bederven? Willem valt ruw tegen haar uit. Maar Greet staat er al tussen.

‘Uut is 't!’ zegt ze beslist. ‘Vecht dat nou vanavond na beddegaanstied maar eens uut. Wat zeg ie, Bartje? Dan hebben wij er geen last van.’

Ja, Bartje is alles met haar eens. Hij kijkt haar bewonderend aan. Maar als zij haar hand op zijn schouder legt, wordt zijn blik onzeker. Want van die hand schijnt een prikkelende stroom door zijn lichaam te gaan.

‘Vertel ie mij nou eens, waar dat naaistertien woont hier in Hunzeloo,’ vraagt ze. ‘Ik ben hier nog zo slecht bekend.... Nee, stil nou Annechien, dat kan Bartje veul beter’....

En Bartje holt naar zijn kamertje om papier en potlood te halen, want dat moet hij voor haar tekenen, zo'n chaos van weggetjes is het daar in die hoek van het dorp. Haar hoofd komt vlak naast het zijne, terwijl hij het haar uitlegt. Een haar kriebelt op zijn wang en zijn hart begint er zo van te jagen, dat hij bijna niet uit zijn woorden kan komen.

Zij bedankt hem met een klap op zijn schouder en huppelt naar het opkamertje, om zich te kleden. En nu rept hij zich naar buiten, hij moet bij de aardappelkuil aan de weg zijn, als zij langs komt. En dan zal hij haar vragen, want hij kan geen ogenblik meer wachten.... Hij loopt koortsachtig heen en weer op de akker, tot hij haar het erf af ziet rijden. Dan begint hij schijnbaar ijverig te werken en als hij het knerpen van haar fietsbanden hoort op het grintpad, kijkt hij op en roept haar aan.

‘Greet, heur es even, ik heb joe wat te zeggen’....

Maar wanneer hij dan over de sloot is gesprongen, en vóór haar staat, dan ontzinkt hem toch weer de moed. Zij is geen boerenmeid meer, die de melkbussen schuurde, - zij heeft zich omgetoverd in een dametje met een coquet hoedje en een kort bontjasje en mooie vleeskleurige kousen en zij heeft een fiets met blin-

kende nikkelen vellingen. Zo is zij plotseling weer de dochter van den rijken veekoper Van Dijk, die pas een kasteel van een huis heeft laten zetten. Wat kan dat worden met een armen boerenknecht? Wat verbeeldt hij zich eigenlijk, dat hij aan haar durft denken?

'Nou, wat heb ie veur nieuws?' vraagt zij en de lichtjes in haar ogen vlammen plotseling weer op.

'Ik - ik eh - ik heb mij daarnet vergist,' stamelt Bartje. 'Ie kunt beter anders rieden naar de naaister. Heb ie 't papier nog?'....

Nee, dat heeft zij natuurlijk niet, maar zij komt er zo ook wel.

'Ik loop in geen zeven sloten tegeliek,' lacht ze. 'Dag Bartje!'.... Zij trekt hem met een vlugge beweging de klep van de pet over de ogen en wèg is ze. Hoog en helder klinkt haar lachje, terwijl ze hem plagend toewuift.

En hij staart haar na en heeft het tot stikkens toe benauwd van wanhoop en van liefde. Maar uit de marteling zijner gedachten wringt zich tòch de hoop weer omhoog. Wat stoort zich liefde aan geld en goed? Zij mag hem toch, dat voelt hij en ze heeft durf genoeg, om hem te nemen, als zij dat wil - ook al is haar familie er tegen. Maar dat hij nu al die dagen nog met zijn vieze werkbroek aanloopt - bekorst met mest en modder! Hij moet er anders uitzien, vóór ze terugkomt.

En dan haast hij zich met het werk en rept zich naar zijn kamertje. Hij trekt de broek van zijn looppak aan en een schone boezeroen. Hij scheert zich ook nog gauw en staat zich voor het gebarsten spiegeltje te keuren. Een baard van niks heeft hij, dat is waar. Wat een fijne baard heeft Piet Doeks al! - Maar een flink mannelijk gezicht heeft hij toch wel en zijn kuif lijkt niet gek, nu hij die weer flink nat heeft gemaakt. Sterk is hij ook en een halve kop groter dan Greet. Zou het zo onmogelijk wezen, dat zij hem nam, om zijn knap gezicht en om zijn kracht?....

Nog diezelfde avond valt de beslissing.

Ze hebben samen gemolken, Greet en hij - want Willem is nergens te vinden. Die laat tegenwoordig alles maar aan Bartje over en er gaat geen dag voorbij, dat hij niet in de herberg zit. Maar wat zal Bartje zich nu nog met hem bemoeien? - Ze zingen samen, hij en Greet, elk aan een eind van de stal, dat de beesten er onrustig van worden. En telkens, als zij haar emmer komt legen bij de melkbus, is hij er ook. Daarna helpt zij hem met afvoeren, met hooidragen uit het kalverhok, dat tijdelijk voor bergplaats is ingericht, en plotseling treft het zo, dat ze tegenover elkaar staan op de smalle koegang, hij met zijn armen vol hooi.

'Ga opzied,' zegt Bartje.

'En as ik dat nou es niet doe?' daagt zij uit.

'Dan gooi ik joe opzied,' zegt hij lachend.

Meteen grijpt zij hem reeds aan. Hij laat het hooi vallen en als hij haar veerkrachtig lichaam tegen het zijne voelt, moet hij even zijn ogen sluiten en het lijkt, alsof zijn armen slap zullen worden. Zij weet hem enkele meters terug te dringen. Maar dan herstelt hij zich, zijn spieren trillen plotseling van een wonderlijke kracht. Hij neemt haar op en draagt haar de hele stal door. Wat zal hij met haar doen, met zijn liefste?....

'Bartje, wat bin ie stark!' fluistert zij aan zijn oor.

Hij draagt haar het kalverhok binnen en legt haar hijgend neer op het hooi. Maar zij laat zijn hoofd niet los. Hijgt zij ook?.... Hij voelt haar warme adem op zijn gezicht. Hij ruikt weer die heel bijzondere, die prikkelende geur van haar haren. Zij trekt hem bij zich neer in het hooi, hun gezichten raken elkaar. Dan weet hij niet meer, wat hij doet en hij drukt zijn lippen op de hare. En nòg houdt zij hem vast, zij zoent hem terug en het is, alsof zijn hart uit zijn borst wil springen van vreugde.

'Greet,' stamelt hij, 'ik hou zoveul van joe. Van de eerste dag af, dâ 'k joe zag'....

'Sufferd, dat wist ik ja al lang,' lacht ze. Sufferd, zegt ze! Maar hoe goed klinkt het uit haar mond. Hij

zit naast haar op het geurende hooi en legt een bevende arm om haar heen. En zij drukt haar hoofd tegen het zijne en houdt niet op, hem te liefkozen. Tot ze plotseling opspringt, omdat er gerinkel is aan de staldeur. Zij drukt Bartje weer neer, zij grijpt een armvol hooi en stapt de koegang op.

'Het eten is klaar,' hoort hij Annechiens temerige stem. 'Waar is Bartje?'

'In z'n vel zeker, als hij niet pas gestroopt is,' antwoordt Greet. Hij lacht zacht en spiedt om de deur van het hok. De stal is leeg, zij is weg. Maar nu is zij van hem, voor eeuwig en altoos. Het liefste, het mooiste, het beste wicht van de wereld!....

[X]

Hoe wonderlijk zoet ls het leven, wanneer het gezegend is met liefde. De dagen zijn als feesten, het is, alsof Bartje er door gedragen wordt. Wanneer hij 's morgens ontwaakt, kan hij het leven tegenlachen als een kind, als lang geleden, toen hij over de bedsteeplank leunde en hongerde naar de wonderen van de dag. Hij kan er niet genoeg van krijgen, hij moet soms op de akker bij het ploegen even het paard inhouden en rondzien over de kale velden en diep ademhalen en zich bewust maken: 'Ik, Bartje Bartels, die verkering heb met Greet....' De boer heeft er niets dan voordeel bij, want daarna heeft hij nog meer behoefte, om zijn krachten te meten met alles, wat zich daarvoor aan wil bieden. Wanneer hij tegen de avond met pijnlijke spieren op huis aankomt, heeft Greet al naar hem uit staan kijken in de staldeur en waar zij haar hand legt, daar is geen moeheid meer. Nadat de beesten zijn verzorgd, zijn ze heel de avond samen, daarna heeft Bartje nog zijn studie voor de landbouwcursus en voor den meester. En als hij dan, soms diep in de nacht, zich doodmoe uitstrekt op zijn bed, dan is hij nog niet verzadigd van het leven - dan bloeit in zijn verbeelding het geheim van zijn verbond met Greet nog open tot groter heerlijkheden.

Want een geheim blijft het, al is nu hun verkering niet meer voor de mensen verborgen. Niemand dan hij weet, wat het zeggen wil, om de uitverkorene van Greet te zijn.

Annechien merkte al na drie dagen, hoe het er bij stond met hen beiden. Toen werden ze door haar betrapt, terwijl ze elkaar omarmden in de kamer. Het was een geluk, dat zij er zo goed over dacht. Zij sloeg verrast de handen ineen en ze was waarlijk op-

recht in haar vreugde. Het was opeens even de oude Annechien niet meer.

‘Kiender, kiender,’ riep zij, ‘wat ben ik daar toch bliede om! - Nee, dat kan ik joe niet zeggen, hoe bliede ik dáármee ben, dat ie mekaar vonden hebt!’....

En sinds die dag vrijt zij bijna mee. Zij biedt hun het opkamertje aan, om er 's avonds te zitten, zij doet een boodschap voor Greet, dat die thuis kan blijven, zij brengt hun, nu ze toch Bartje's eigen slaapkamertje verkozen hebben om samen te zijn, de thee 's avonds boven. Maar nooit heeft Bartje zo'n hekel aan haar gehad als in deze tijd. Want er is iets kleverigs, iets indringerigs in haar belangstelling - zij laat geen gelegenheid voorbijgaan, om bedekte toespelingen te maken op hun verhouding. Nooit nadert zij gewoon Bartje's kamertje, wanneer Greet daar is; zij sluipt de ladder op òf zij doet beledigend luidruchtig.

Maar Annechien is voor geen cent te vertrouwen. Eerst heeft zij Bartje en Greet aangeraden, om hun verkering stil te houden voor Willem, - een dag later was zij het zelf, die het hem verteld moet hebben. Nou heeft zij weer een fris uitgangspunt om met hem te twisten, want Willem is er gloeiend tegen - dat blijkt uit heel zijn houding. Hij is nors en stil, tegen Bartje zowel als tegen Greet, hij zegt geen woord meer dan nodig is over het werk en loopt met de lip op het derde knoopsgat door huis. Nou is hij net op de helft, want hij zal vanzelf wel weer bij moeten draaien. Die verkering maakt hij niet uit met een lelijk gezicht.

‘Laat hem maar in zijn eigen vet gaar smoren,’ heeft Greet gezegd en dat doet Bartje tot nu toe, maar het moet niet lang meer duren, want dan zal hij den boer eens een handje helpen en hem goed de waarheid zeggen.

Hij vreest daar niet voor - hij deinst voor niets meer terug. Dat is vreemd - nu heeft hij zolang zijn best gedaan, om te worden als Arend-Jan en het is hem nooit goed gelukt. Er was soms toch een stille onrust, een geheime angst voor de mensen, die het hem belette. En zie, nu ineens, nu is hij Arend-Jan gelijk - zonder dat

hij aan hem denkt. Hij is een man en niet de eerste de beste; een man, die de liefde van een meisje als Greet heeft gewonnen, - de meest bevoorrechte van alle jonge mannen uit het dorp. Hij voelt zich frank en vrij en koninklijk rustig. De liefde kent geen vrees - staat dat niet in de bijbel?.... Op de landbouwcursus is een leraar, een oude vechter met felle ogen en een grote hangsnor - die heeft hem altijd verlegen kunnen maken alleen door hem aan te kijken. Hij voelde zich nooit tegen dien man opgewassen. Nu staat hij tegenover hem als gelijke - hij durft met hem van mening verschillen, als de man zich waagt aan de praktijk van het boerenleven. Of eigenlijk, daar is geen durf voor nodig - voor Bartje het weet, heeft hij hem beleefd en toch heel beslist uiteengezet, waarom zijn redenering er naast was. En nu begrijpt hij ook, waarom Arend-Jan daar in Assen zo weinig trots was op zijn succes. Wat betekenen de bewonderende blikken van de andere cursisten bij de liefde van Greet, die op hem wacht?

Wanneer hij terug rijdt in de donkere avond met zijn kameraden Piet Doeks en Willem Geerts, gaan zijn gedachten reeds naar haar uit - hij kan niet over haar zwijgen. Dan komen de anderen ook los. Willem heeft nog altijd verkering met Marchien Koops en Piet Doeks heeft nu ook wat aan 't handje - dat zwarte mokkel van den smid. Bartje heeft een sprong op hen voor, zeggen ze: Vrijen onder één dak is een groot gemak. Geen wonder, dat hij het zo dik te pakken heeft, dat de anderen hem nauwelijks bij kunnen houden. Nu moesten ze samen een afspraak maken, stelt Willem voor. Wie het eerst trouwt van hen drieën, die krijgt een cadeau van de anderen en nodigt ze op de bruiloft, waar die ook gehouden wordt, al is 't ook in Amsterdam. Wat moet een man hebben, die trouwt? Die moet melk hebben voor zijn gezin, een koe of een geit moet die hebben. Maar een koe is te duur - ze zijn alle drie maar arbeidersjongens, daarom zal het een sik worden. Dat beloven ze mekaar met handslag; wie het eerste trouwt, die krijgt een sik van de twee anderen.

‘Maar ik trouw misschien niet met die zwarte joekel,’ zegt Piet

Doeks, ‘en wie weet hoe lang het nog duurt, eer ik het zover hebbe....’

Dat geeft allemaal niks, al trouwt hij met een Chinese en al duurt het nog tien jaar, - als hij de eerste is, verschijnen de twee anderen met de sik.

En dan rijdt Bartje in dolle vaart naar huis, - klein Keesje staat bij de herberg en roept hem aan, maar hij heeft geen tijd voor klein Keesje - en als hij de schuurdeur open draait en zijn fiets naar binnen duwt, hangt zij al aan zijn hals. Ze is voor hem opgebleven, die trouwe schat, ze heeft meer dan een uur op hem gewacht en op zijn kamertje is brood en koffie, de pot staat gezellig te pruttelen op het petroleumkacheltje. Zij snijdt het brood met zijn mes, het grote snoeimes, dat hij op zijn verjaardag van Arend-Jan heeft gekregen. Zij reikt hem de koffie aan, zij heeft warempel ook nog stilletjes een ei voor hem geklopt. Lijkt het niet, alsof zij reeds zijn kleine vrouwtje is? -

Hij vertelt haar van de afspraak met de vrienden en zij lacht er om.

‘Die geit kunnen wij gauw verdienen,’ zegt ze. ‘Zullen wij morgen maar dadelijk naar 't gemeentehuis stappen?’

‘Ik zou niets liever willen,’ bekent Bartje. Hij trekt haar naar zich toe en vertelt haar nog eens, wat zij voor hem betekent. Hij verzwijgt haar niets, hij levert zich geheel en al aan haar uit. En altijd is het, alsof hij haar nog meer bekennen moet - alsof hij haar nog dieper in zijn hart moet laten blikken.

Vanavond laat hij haar zijn dagboek lezen, voorzover de muizen het gespaard hebben en zij vermaakt er zich mee, dat hij jaren geleden al zo precies wist, hoe zijn huis er uit moest zien. Hij kan daar nu ook om lachen, het waren kindergedachten. Nu denkt hij ook anders over een heleboel dingen.

‘Maar de wieg,’ zegt zij olijk, ‘daar lees ik nergens wat van....’ Zo helder kijkt ze hem aan, zo gewoon praat ze daar over. Ze is beter dan hij - hem slaat de kleur bijna uit. Hij haalt haar naar zich toe en zegt: ‘Dàt hoop ik, wicht, dat God ons kiender geven wil.’

Zij knuffelt zich weg in zijn armen.

‘Zou God zich daarmee bemoeien?’ vraagt zij. ‘Dan heeft hij nogal wat te doen in de wereld.’

Hij neemt het haar niet kwalijk, dat zij zo spreekt, zij is niet anders opgevoed. Hij kan haar zo begrijpen. Als hij zijn moeder en Arend-Jan niet gehad had, wat was er dan van hem terecht gekomen? Maar van hem zal zij anders leren, hij verzwijgt zijn geloof voor haar niet.

‘O wicht,’ zegt hij vurig, ‘ik geleuve, dat God ons hele leven bestuurt van onze wieg tot ons graf....’

Hij redeneert daar nog een poosje over door en zij ligt stil in zijn arm en kijkt hem aan, zo grappig verwonderd, alsof ze hem ziet voor het eerst.

‘Geleuf ie niet, dat Hij ons bij mekaar bracht heeft?’ vraagt Bartje.

Dat weet ze niet, daar twijfelt ze zelfs aan.

‘Ik zag joe en ik nam joe,’ zegt ze. ‘Ik vond joe zo'n lieve jongen met joen kuif en joen ernstige ogen. En ik vond joe ook zo stark!’ -

En als hij er nog op doorgaat en beweert, dat hij jarenlang op haar heeft gewacht, speciaal op haar en haar nu als een geschenk van God gekregen heeft, dan zucht zij, en zet zich op zijn knieën. Dan pakt ze zijn kuif en schudt zijn hoofd heen en weer, als om die ernstige gedachten er uit te schudden.

‘Ie bent toch zo'n malle lieve jongen,’ zegt zij verliefd. ‘Weet ie, wat ie bent? Een jongen met verdiepings. Ie hadden dominee moeten worden. Geef mij maar liever een smok....’

Ze denken een poos alleen aan elkaar. En dan schuift hij haar zacht van zich af, neemt haar arm en voert haar mee in de hof, waar het maanlicht als vloeibaar zilver op de bomen ligt. Daar dwalen ze rond, tot Greet het koud begint te krijgen en naar bed verlangt. In het achterhuis nemen ze afscheid, - het is dan al diep in de nacht. Ze warmt haar handen onder zijn jasje, - ze moest Greet niet zijn, als ze daar geen gebruik van maakte, om

hem eens flink te kietelen. Het draait nog best op stoeien uit, voor ze van elkaar gaan.

Zij is nog zo jong en zo speels - ze kan het stoeien niet laten. Het zit haar in het bloed, ze laat geen gelegenheid voorbijgaan. Wodan begint te snuiven, als ze in zijn buurt komt en verliest haar geen moment uit het oog, ze heeft hem reeds te dikwijls geplaagd. Zij drijft het te ver - ze moest eraan denken, dat een bloedhond nooit geheel te vertrouwen is. Bartje waarschuwt haar tevergeefs. Eens maakt zij het dier zo dol, dat het haar bespringt als een leeuw en als Bartje op haar hulpgeroep toeschiet, ligt zij op haar rug in de schuur, het woedende beest staat met de voorpoten op haar borst en het lukt haar slechts met inspanning van al haar krachten, om de kwijlende bek van haar gezicht verwijderd te houden. Bartje moet een waar gevecht leveren - zo is de hond door alles heen - voor het mogelijk is, om hem het pak slaag te geven, dat hij verdiend heeft. Voortaan laat Greet het dier nu wel met rust en stoeit ze nog wat meer met Willem. Dat is tot daar aan toe - Willem is familie en zij doet het natuurlijk, om hem uit zijn somberheid te helpen. Dat lukt haar steeds beter; het is toch een wonderlijk wicht - Willem is tegen haar al weer de oude. Hij maakt soms grapjes, als Annechien niet in de buurt is. Als hij Bartje ziet komen, zwijgt hij ook, - hij schijnt het nog steeds niet te kunnen verkroppen, dat een boerenknecht ook een dochter van den rijken veekoopman zal krijgen. Afijn, daarin zal hij nou ook wel gauw bijdraaien, hij kan onmogelijk tegen haar vriendelijk en tegen Bartje nors blijven, - Greet en hij zijn één.

Daarom juist moeten anderen nu weten, waar ze zich aan te houden hebben. De bakkersknecht, die gore bleekneus, moet nu zijn grappen voor zich houden en zijn handen thuis - voor die is geen meisje veilig.

Bartje praat er met Greet over. Ja, zij knikt, zij is dat met hem eens, het is niet prettig voor hem, dat die wel eens met haar stoeit.

Maar hij moet er niets achter zoeken, hoor! Zij is van hem alleen, helemaal van hem alleen. Wel ja natuurlijk, daar twijfelt Bartje immers geen seconde aan - maar hij heeft het toch liever niet, hij kent dien jongen. Goed, maar wat kan zij er aan doen, als hij weer begint?

'Roep mij maar,' zegt Bartje. 'En ben ik er niet, sla hem dan maar een keer op zijn gezicht.'

Ja goed, dat zal zij doen, dat belooft ze hem. En de volgende dag - Bartje is bezig aan de paardestal en hij staat al op de loer - dan geeft ze den bakker een oplawaai, dat het klinkt over de pompstraat. Maar ze lacht er bij en dan moet zij naar buiten vluchten, om uit zijn handen te blijven. Hij rent haar na om het huis, hij volgt haar de schuurdeur binnen en daar gooit Bartje hem de kruiwagen voor de voeten, zodat hij hals over kop op de lemen deel tuimelt. Hij strompelt kreunend naar de haverkist en zit daar met een boos en pijnlijk gezicht zijn voet te wrijven. Die heeft hij vast verstuikt, zegt hij met een vloek. Maar Bartje heeft geen medelijden met hem en als Greet is weggegaan, wonderlijk stil en ernstig ineens - belooft hij den bakker, dat hij hem beide benen zal breken, als die het nog eens waagt, om een vinger naar zijn meid uit te steken.

'O, is 't joen meid,' grijnst de ander, 'nou, dan feliciteer ik joe. Daar zul ie wel een goeie an hebben.'

In die woorden alleen zit eigenlijk geen kwaads. Hetzelfde heeft Piet Doeks ook gezegd. Maar in de ogen van den vent en in de toon van zijn stem is iets, dat Bartje woest maakt. Daarom zet hij hem dadelijk buiten de deur. Asjeblieft, hij moet doorwerken en opzichters heeft hij niet nodig.

En als hij hem dan door het schuurraampje weg ziet hinken naast zijn zware fiets en nog vrolijk ziet wuiven naar de voorkamer, waar Greet zeker staat - dan zegt hij tegen zichzelf, dat hij er dien kerel nog veel te gemakkelijk af heeft laten komen. Hij had hem voor die woorden over Greet het pak slaag moeten geven,

dat hem toekwam. Hij had het niet toe moeten laten, dat er op zo'n toon over zijn meisje werd gesproken.

Hij kan geen kwaad woord over haar horen. Daarom aarzelt hij ook, om naar Arend-Jan te gaan. Hij heeft hem alleen maar 's Zondags gezien, in de ouderlingenbank - na de kerk wist hij niet, hoe gauw hij weer thuis zou komen. Maar nu gaat Greet op een Zondag naar huis en kan hij niet langer wegblijven. Hij staat na de dienst met zijn fiets aan de hand bij het hek te wachten. De laatste kerkgangers gaan hem voorbij - Harmke is er ook tussen met haar zusjes. Die heeft hij in lang niet gesproken - hij knikt haar vrolijk toe. Zij groet hem terug.

'Dag Bart,' zegt zij.

Wat is er met die ogen van Harmke? Zo diep-ernstig keek ze hem aan - alsof zij hem aan iets herinneren wilde, alsof ze hem iets vragen wou.... Wat wou Harmke hem vragen? Hij kijkt haar na, - wat een flink wicht wordt zij toch, groot en sterk, maar wat een verschil bij zijn slanke, poezele Greetje. Nu kijkt ze naar hem om. Hun ogen ontmoeten elkander, één seconde slechts, maar op hetzelfde moment weet hij het: ze vraagt, waarom hij zo lang is weggebleven. Het is ook niet mooi van hem, om zó zijn vrienden te verwaarlozen. Dat hebben ze niet aan hem verdiend. Zie Arend-Jan maar, die is gewoon uitbundig, als hij Bartje ontdekt bij het hek en schudt hem de hand, alsof Bartje een verre gevaarlijke reis heeft gemaakt. Misschien meent hij, dat het uit is met Greet en doet hij daarom zo blij? - Dat zal dan straks wel blijken. Maar waarom praat Arend-Jan er nu niet over? Hij heeft het over de oogst en over het weer, terwijl ze samen naar Hunzeloo fietsen. Een mooie herfstdag is het. Ja, dat ziet Bartje nu ook, - het weer is hem altijd goed de laatste tijd. Hij beantwoordt kort Arend-Jans vraag naar Willem en Annechien, als ze de boerderij voorbij rijden.

'Hoe gaat het daar de leste tied?'

'O, veel beter.'

‘Zo, veel beter? Nou, dat is ja gelukkig. Geen bijzonders verder?’....

‘Eh, nee - geen bijzonders.’

Dat is waar. Na wat Arend-Jan reeds moet weten, is er geen bijzonders gebeurd! Maar waarom zegt hij nu niets? Waar is nu zijn veelgeroemde openhartigheid? Hij is immers tegen de verkering, dat weet Bartje zeker, want hoe vaak heeft hij niet over de gevaren van het gemengde huwelijk gesproken?.... En toen gaf Bartje hem in alles gelijk, maar toen kende hij Greet nog niet.

Ze komen thuis, de koffie geurt, de sigaren staan klaar, de goede sfeer van liefde en gezelligheid in dit huis omvangt Bartje, maar hij kan er zich niet in verblijden als anders. Want Arend-Jans vrouw doet net als haar man, zij praat opgewekt over alles en nog wat, alleen niet over dàt, maar in haar ogen is dezelfde ernst als in die van Harmke. Is het ook haar de moeite niet, om er een woord van te zeggen? Denken ze hier misschien, dat het maar een voorbijgaand scharr eitje is?....

Bartje voelt zich hoe langer hoe onrustiger worden. Hij praat druk en luidruchtig, maar zijn wangen gloeien en hij ligt voortdurend op de loer.

‘Toe nou maar,’ denkt hij, ‘begin nou maar met joen preek! Ik zal joe wel van antwoord weten te dienen.’ En hij voelt zich bijna beledigd, omdat Arend-Jan maar net doet, of er geen Greet op de wereld is.

Wanneer ze dan samen voor het eten nog even de stal doorlopen, kan Bartje zich niet langer beheersen.

‘Ik heb verkering,’ daagt hij uit, als ze bij de nieuwe broedmachine staan, midden tussen Arend-Jans uitleg door. De jonge boer glimlacht.

‘Dat weet ik,’ antwoordt hij. ‘Dat weet het hele dorp.’

‘Dan had ie mij wel es mogen feliciteren,’ merkt Bartje op. Hij wil het laten klinken als een grap, maar zijn stem is plotseling scherp. En Arend-Jan merkt dat wel.

‘Dat doe ik,’ zegt hij ernstig. ‘Ik hoop van harte, dat ie ge-

lukkig mogen worden, dat weet ie toch wel, jongen! Ik heb alleen maar lopen wachten, tot ie mij zelf over joen verkering spreken zouden.'

Wat is er nu, dat Bartje zich toch teleurgesteld voelt? Arend-Jan meent toch, wat hij zegt? Dat is aan zijn trouwhartige ogen wel te zien. Maar waar blijft nu zijn preek?

'Ken ie heur?' vraagt Bartje.

'Wie?'

'Nou, mien wicht, Greet heet zij.'

'Nee,' zegt Arend-Jan. 'Heur familie ken ik wel....'

Nu zal 't komen.

'Wat wô j' daarmee zeggen?' vraagt Bartje kort.

Maar Arend-Jan is niet los te krijgen.

'Wat ik er mee zeggen wil?' antwoordt hij. 'Ie moet niks achter mien woorden zoeken, jong. Ie kent heur familie toch ook?'....

'Ja,' zegt Bartje, 'die is niet van de kerk, hè?'....

En dat is dan ook de laatste uitdaging, waartoe hij de gelegenheid krijgt. Arend-Jan gaat recht voor hem staan en legt hem de handen op de schouders. Het valt Bartje moeilijk, om de warme blik van zijn eerlijke ogen te doorstaan.

'Nee,' zegt Arend-Jan, 'die is niet van de kerk, en er zit geen spier godsdienst in. En dat is heel jammer veur joe, jongen. Maar daar wil ik nou niet met joe over praten, - dat doen wij later wel. Nou zouden wij er toch maar ruzie over kriegen. Ik wil joe maar één ding vragen, Bart, man tegenover man: Leef ie dicht bij God in deze tied?'....

Bartje is volkomen ontwapend.

'Nooit dichter as nou,' antwoordt hij zacht. En dat meent hij - hij kan de hele dag wel psalmen zingen.

'Dan is 't ja goed,' zegt Arend-Jan blij. 'Zolang dat zo is, kan er niks verkeerd gaan. Dan vertrouw ik joe meer as ene anders, kameraad!'

Hij leest aan tafel de lofzang op de liefde, één Corinthen dertien: 'Al ware het, dat ik de talen der mensen en der engelen sprak, en

de liefde niet had, zo ware ik een klinkend metaal of luidende schel geworden'....

En als Bartje vertrekt, loopt hij mee tot de weg.

'As ik vriendschap met iemand sluut,' zegt hij dan, 'dan ben ik zien vriend deur alles heen. Ie toch ook, Bart?'

'Ja zeker, Arend-Jan,' zegt Bartje.

'En as ik joe es neudig heb, krek geliek waarveur, dan kan ik bij joe terecht?'

'Absoluut!' antwoordt Bartje.

'Kom dan ook hier, as ie geen weg meer weet'.... vraagt Arend-Jan.

Dat belooft Bartje met handslag. En als hij dan naar huis fietst, zijn het juist die laatste woorden, die hem onrustig maken. Verwacht Arend-Jan dat dan, dat hij binnenkort geen weg meer zal weten? - Twijfelt hij er aan, of het wel goed is tussen hem en Greet? Kent hij Greet soms toch en weet hij iets van haar, dat hij nu niet zeggen wil? -

Och wat, weg met al die argwanende gedachten! De liefde denkt geen kwaad - de ware vriendschap evenmin. Daar ligt de boerderij van Willem Boest en Greet staat aan de deur. En als Arend-Jan zou weten, hoe blij ze Bartje begroet, hoe vurig ze hem omarmt - alsof ze een week van hem weg geweest is en geen halve dag - zeker zou hij zo niet meer spreken....

Ze zitten die avond weer op zijn kamertje en hun samenzijn is inniger dan ooit.

Zij heeft de lamp uitgedraaid, nu staat het maanlicht in een brede zilveren balk door het kleine vertrek en op de wand, over de lijst van chemische meststoffen, die Bartje moet leren voor de land-bouwcursus, bewegen zich schaduwtakken van de pereboom als zwarte spookachtige vingers. Het kacheltje bromt zacht en op de straat is soms wat geschreeuw van jongens. Daar heeft hij ook eens lopen hunkeren, verkleumd tot in zijn ziel - en wat een rijkdom heeft hij nu ontvangen....

Hij slaat zijn arm vaster om Greet heen. Zij is zo lief, zij is zo vertrouwelijk vanavond. Zij heeft geen goede dag gehad. Het was hommeles thuis - zo zegt ze dat - hommeles was het. Haar vader en moeder lopen al dagen te bokken tegen mekaar, het lijken Willem en Annechien wel. Met dit onderscheid dan, dat hier Annechien de schuld heeft, - want Willem is een beste kerel, vindt Bartje ook niet? - Ja, natuurlijk, dat vindt Bartje ook. - En dáár heeft haar vader de schuld. En waarom bokken ze dan? Och, dat weet ze niet, dat kan haar ook niet schelen. Zij is blij, dat ze weer hier is - bij hem. En hoor eens, haar vriendin gaat trouwen, die is nog een jaar ouder dan zij - hoe vindt Bartje dat? Nou, dat vindt Bartje aardig voor dat meisje, tenminste als zij een goeie man krijgt. Ja, dat krijgt ze, maar een zonder centen, een boerenknecht, net als Bartje, en haar ouders hebben centen zat. Maar ze moeten trouwen, hoe denkt hij daar over?

Ja, dat is een rare vraag, daar kan Bartje niet dadelijk een antwoord op geven, hij voelt zich ook plotseling wat beklemd.

'Hoe denk ie daar zelf over,' wil hij vragen, maar dat doet hij niet. Geen slimmigheden tegenover haar. Want wat vertrouwt ze hem, dat ze dit met hem bepraat, het teerste, waar een meisje over spreken kan!

'Hoe zou ie 't vinden,' vraagt zij nu zacht, 'als wij ook trouwen moesten?'.... En die vraag is haar zeker ontvallen tegen haar wil, want zij verbergt haar gezichtje bij hem. Het lijkt wel, of zij van schaamte helemaal bij hem weg zou willen kruipen.

Bartje voelt haar wang tegen de zijne - in die wang trilt iets. En dat beklemmende en toch prikkelende gevoel wordt nog sterker. Het is ook, alsof een stem van binnen hem waarschuwt: 'Pas op, Bartje, wat ie zegt. Pas nou op, wat ie zegt, jong!'

En dan zegt Bartje het kras, meer voor zichzelf dan voor haar. Hij zou dat heel erg vinden, zegt hij, heel slecht, hij zou dat zonde vinden, hij zou het zich nooit vergeven....

'Maar als men toch van elkaar houdt,' werpt zij aarzelend tegen.

Ja, dat moet hij toegeven, dan voelt men zich al één en men wil zich steeds meer één gaan voelen. Dan heeft men geen geheimen meer voor elkaar. -

En terwijl hij dat zegt, voelt hij ook, hoe verschrikkelijk moeilijk het zal worden, om avond aan avond samen te zijn op een klein stil kamertje.

Maar toch houdt hij vol, dat het verkeerd is - hij voelt dat beter dan hij het zeggen kan. Men kan toch wachten, vindt hij. Als men van elkaar houdt, dan kan men toch wachten, dan wil men toch niets, wat de ander niet wil. Juist als men van elkaar houdt en zeker is van elkaar.

'Maar het gebeurt toch allerwegen, dat men trouwen moet,' merkt zij rustig op.

Wil zij hem nu beproeven? Zo zal het wezen, zij wil weten, hoe hij er aan toe is. O, hij zal haar niet tegenvallen....

'Maar zie dan ook eens, wat er van die huwelijken terecht komt,' zegt hij. 'Neem mien ouders - mien moeder is nou dood, het was een beste vrouw, dat stemt mien vader nou zelf toe, maar zij heeft zelden een goed woord van hem had. En is dat nou zo'n slechte kerel?.... Neen, maar hij heeft een zwaar leven had - en vooral, hij paste niet bij heur, dat was alles. En joen eigen vader en moeder - die moesten zeker ook trouwen vroeger? Ja, zie je wel? En nou is 't hommeles. En mien zuster Lammechien en ouwe Freerk en.... Och wicht, ik zou er twintig kunnen noemen. Maar neem daarbij nou Arend-Jan en Marie, waar ik vandage weest ben. Bij die was 't geen moeten, dat heb ik al lang uutrekend en die bent het nog net zo eens met mekaar als een pasgetrouwd stel. Net een paar tortelduiven is dat soms....'

Ze lacht.

'En mien zuster Annechien met Willem dan?' vraagt zij. 'Die hoefden toch ook niet te trouwen....'

'Dat zal hun schuld niet weest hebben,' zegt Bartje. 'Eigenlijk moesten ze wel.'

'Mm,' zegt ze peinzend. Daar moet zij even over denken.

‘Dus,’ vraagt ze dan, ‘ie meent, as een jongen dàt met een wicht had heeft....’

‘Ja,’ zegt Bartje, ‘dan heuren ze veur altied bij mekaar. Veur altied en ieuwug.’

Ze zwijgt. Ze zucht.

‘Veur altied en ieuwug,’ fluistert ze bij zijn oor. Ze slaat de armen stijf om zijn hals en drukt zijn hoofd tegen zich aan. Daar verdoezelen de gedachten bij - daar kan men dronken bij worden van geluk, als men zo'n lief meisjeslichaam in zijn armen houdt. Dan weet men bijna niet meer, waar men is; en wat men juist besproken heeft, dat weten de handen niet meer.

Maar het hart weet het nog. En het komt recht uit het hart, als Bartje zegt, meer tegen zichzelf dan tegen haar: ‘Ie zult joe nooit over mij te beklagen hebben, heur Greet!’....

‘Maar ikke....,’ fluistert zij plotseling. Meer behoeft zij niet te zeggen. Haar adem gaat zwaar en streelt warm in zijn hals. En Bartje kan plotseling niet meer denken. Bij deze ontroerende bekentenis valt alles weg. De wereld zinkt in het niet. De tijd houdt op. Maar twee ogen zien hem aan met diepe ernst. En hij weet niet, van wie die ogen zijn, maar hij moet het weten. Hij worstelt om het te weten. Van zijn moeder?... Van Harmke Geerts?... Van Arend-Jan Offers zijn ze en zijn stem zegt blij: ‘Ik vertrouw joe meer as ene anders, kameraad.’

En dan vindt Bartje zich plotseling terug, zoals hij het niet heeft gewild. Hij springt op - hij stoot Greet bijna ruw van zich af.

‘Nee,’ roept hij, ‘nee Greet, laten wij verstandig wezen. Wij zouden alles bederven zo.’

Zij staat even voor hem in het maanlicht, - zwijgend, alsof zij het niet begrijpt en strijkt met een hand langs haar voorhoofd. Een stralenkrans glinstert in haar haren, die schijnt zij met haar handen weg te willen doen. Zo zielig staat zij daar, zo beschaamd. Maar als hij op haar toeloopt en haar grijpen wil, is zij weg. Hij hoort haar voeten snel op de ladder, de deur van de pompstraat slaat dicht. Zij is weg. Hij roept haar. Hij daalt ook

de ladder af, hij moet zich met beide handen vasthouden aan de treden. Hij roept zacht haar naam op de pompstraat - het blijft stil. Hij keert terug en leunt duizelig tegen de ladder. Hij loopt opgewonden heen en weer in de donkere schuur en voert een hevige strijd, of hij naar haar toe zal gaan - naar haar bed in de koegang, waar zij misschien op hem ligt te wachten - waar zij ligt te huilen om zijn ruwheid.... Maar het maanlicht straalt te zuiver door de raampjes in de schuur.

[XI]

Na deze ongelukkige dag is alles veranderd. Er is iets kapot tussen hen tweeën. Bartje wil er niet aan, hij ontkent het en probeert het zich-zelf uit het hoofd te praten, - intussen dringt het zich toch steeds sterker aan hem op.

Zij is vrolijk, zij maakt grappen als altijd, zij zingt op de pompstraat, dat het jubelt door het huis en het is toch niet meer de oude Greet. Haar ogen zijn anders - daar zijn weer die spottende lichtjes in. En heel haar doen is anders. Zij doet plotseling, alsof zij veel ouder en wijzer is dan hij. Zij stoeit ook niet meer met hem, zij drukt zich tegen het schot, als hij voorbij moet op de pompstraat met afgewend gezichtje. Even later geeft zij Willem het vertrouwelijke ribbestootje, waar hij naar heeft gesnakt.... Hij wil haar spreken, hij moet het met haar uitpraten, maar zij ontwijkt hem. De hele dag loopt hij achter haar aan, voor hij er de gelegenheid toe krijgt. Maar 's avonds, achter in de stal, krijgt hij haar apart.

'Greet,' fluistert hij, 'bê j' kwaad?'

'Welnee,' zegt ze heel verbaasd, 'waar zou ik kwaad om wezen?'....

Zij fluistert niet, zoals hij. Zij is zeker vergeten, dat Willem onder de voorste koe zit te melken.

'Is er niks tussen ons?' vraagt hij ongerust.

'Welnee,' roept ze, 'voorzover ik weet is er niks heur!' En ze huppelt weg. Hij gaat opgelucht naar de cursus en gunt zich na afloop der lessen geen tijd, om op de kameraden te wachten. Hij vliegt naar huis - maar alles is donker. Hij zet op de tast zijn

fiets weg, het blijft stil. Zij heeft niet, als gewoonlijk, op hem gewacht.

Dan sluipt hij toch naar haar bed op de koegang. Hij hoort in het donker haar rustige ademhaling. Hij ziet bij het maanlicht een blanke arm afhangen van het bed. Zij slaapt. Maar hij moet die arm in zijn handen nemen. Hij moet haar wakker maken.

'Greet,' fluistert hij, 'ik ben er weer.'

'Mooi,' zegt zij slaperig, 'ga dan maar gauw naar bed, jongen. Het is morgen weer vroeg dag.'

Alsof zij nooit op hem heeft staan wachten, zo rustig zegt zij dat. O ja, zij geeft hem ook nog een zoen. 'Wel te rusten,' zegt zij. En met een geeuw laat zij zich weer op het kussen vallen.

Hij sluipt weg als een geslagen hond en voelt zich dood-onge-lukkig. In bed ligt hij te woelen en te denken, en vindt eindelijk de verklaring van haar gedrag. Zij voelt zich beledigd en zij wil hem dat laten voelen. Goed, hij aanvaardt dat, hij heeft het verdiend. Hij is ruw tegen haar geweest, terwijl het niet nodig was. Als hij zich-zelf onder stuur had gehad Zondagavond - dan was het zover niet gekomen. Hij zal zijn straf dan wel dragen - zolang zij denkt, dat het goed is en haar niet meer lastig vallen.

En een dag bijna houdt hij dat vol. Dan wordt het hem teveel. Hij ziet een kans om haar alleen te spreken en volgt haar in het opkamertje. Daar neemt hij haar in zijn armen en zij laat dat toe. 'Greet,' zegt hij, 'ik moet joe één ding zeggen. Ik hou nog veul meer van joe as eerst. Dat ie zo eerlijk tegen mij weest binnen, zo openhartig - wicht, ik zal het nooit vergeten.'

Dan slaat zij hem toch weer om de oren. 'Ie bent toch ook nog zo'n kwajongen,' zegt zij lachend.

'Kom ie vanavond weer op mien kamertien?' smeekt hij.

Ze trekt een plagerig gezicht, met haar hoofd een beetje opzij.

'Beter van niet veur Zaterdagavond, wel?' knipoogt zij. 'Dunkt joe ook niet? Wij zouden ja alles kunnen bederven!'....

En wèg is ze, vóór hij iets kan antwoorden, voor hij haar nog eens omarmen kan. Hij zucht. Hij weet niet, wat hij van haar

denken moet, of hij nu blij of verdrietig moet zijn.

Maar die avond zit hij toch naar haar te hunkeren op zijn kamertje en hij heeft de macht niet om te werken, omdat hij aldoor luistert, of hij haar voetstap nog niet hoort. In 't laatst houdt hij het niet meer uit - hij gaat de kamer in. Daar zit Annechien alleen te naaien.

'Waar is Greet?' vraagt hij.

'Greet?' vraagt ze verwonderd terug, 'die is ja naar dat wicht van Geert Kamps.... Daar zou ze al zolang eens naar toe. Heeft ze joe daar niks van zegd?'

Ja, warempel, dat heeft ze gezegd - de vorige week al - dat zij daar eens naar toe moest.

'Er is toch niks met joe beiden?' vraagt Annechien bezorgd.

Dan doet hij net als Greet.

'Nee, welnee, wat zou er wezen?'....

Hij gaat de ladder weer op en zet zich wilskrachtig aan de studie. Hij bedankt er voor, om haar achterna te lopen, zegt hij tegen zich-zelf. En een uur later staat hij toch voor de boerderij van Geert Kamps en wacht en spiedt en verbergt zich achter een boom, als er voorbijgangers komen. - Om haar eindelijk met de twee dochters van Kamps te zien wegwandelen en die brengen haar tot het hek van de boerderij.

Zo gaat het nu iedere dag. Hij loopt hongerend om haar heen - precies als de eerste week, toen zij hier in huis was - zij vindt altijd wel een gelegenheid om hem te ontglippen. Hij neemt zich voor, om trots en zelfstandig te zijn, - hij loopt haar met het hoofd in de nek voorbij in de schuur en achter zijn rug breekt zij los in zo'n grappig tiereliertje, dat hij meteen weer vertederd is. Dan wordt hij ook weer de smekeling, de bedelaar, die hunkert naar haar gunst. Hij veracht er zich-zelf om, zo weinig fut er in hem zit, maar hij kan niet anders. Hij voelt zich ziek van liefde, het ligt alles in hem overhoop. Hij wil nijdig op haar wezen en hij lacht, als zij lacht. Hij omhelst haar, zodra hij er de gelegenheid voor heeft en zij laat dat met zich doen, maar zij staat als een

paal in zijn armen. Hij zou haar kunnen slaan en hij kust haar toch. Hij weet, dat ze met hem speelt, dat ze hem opzettelijk plaagt en hij kan er niet boos om zijn, hij kan haar zelfs niet terug plagen. Een kwajongen heeft ze hem genoemd, ja, hij is een kwajongen. Zij kan met hem doen, wat zij wil.

Op een dag dringt het plotseling tot hem door, dat Willem met de verandering op de hoogte moet wezen. Hij ziet het aan zijn triomfantelijk gezicht, hij hoort het aan de zoetsappigheid in zijn stem, als hij praat over het werk. Plotseling praat Willem weer over het werk - en zo vriendelijk en vertrouwelijk is hij, dat Bartje hem voor de kop zou kunnen slaan.

Want zó zit het natuurlijk: Willem meent reeds, dat hij zijn zin gekregen heeft, - dat het uit is tussen Bartje en zijn schoonzuster. Nu Bartje maar boerenknecht zal blijven, is Willem Boest tevreden. Hij werkt plotseling weer mee - hij doet alles met Bartje samen. Hij praat over het voorjaarswerk, of Nieuwjaar al voorbij is en aan Bartje's korte antwoorden stoort hij zich niet.

Maar intussen lijkt het er veel op, of hij zijn best doet, om Bartje van Greet af te houden. Hij is altijd in de buurt, als ze samen moeten werken, hij duikt plotseling op, als ze even te praten staan.

Op een voormiddag wordt Annechien van 't fornuis weggeroepen. De buurvrouw, vrouw Smit, is er ineens zo naar aan toe. Bartje moet uit om den dokter en als die geweest is, komt Annechien zeggen, dat ze hun gang maar moeten gaan met het eten. Zij kan hiernaast niet worden gemist. Daar is Bartje niks rouwig om, want hij is bezig met de koestal en Willem heeft zich al aangekleed om het dorp in te gaan. Die heeft daar een boodschap en hij moet de herberg voorbij. Tweemaal de herberg voorbij, het zou een wonder wezen, als hij dat klaarspeelde. Als 't een beetje wil, is Bartje de hele middag met Greet alleen.

Maar zie - nauwelijks is hij aan 't werk, of daar is Willem al weerom. Hij zal de stal wel verder uitmesten, zegt hij, want hij

voelt zich wat kouwelijk vandaag, daarom is hij ook maar gauw weer naar huis gekomen. Nu moest Bartje maar eens het paard inspannen en de bosakker gaan zwart-leggen. Dat kan nu nog met dit mooie weer.

‘Maar dat is ja onzin,’ zegt Bartje. ‘Die bosakker heeft het in de leste plaats neudig, om geploegd te worden’....

Hij geeft niet toe - wat Willem ook beweert. Hij weet, dat hij gelijk heeft. En dan draait het op woorden uit.

‘Bin ik hier de boer of ie?’ stuift Willem op.

‘Ie,’ antwoordt Bartje. ‘Maar niet ene van de slimsten, zou 'k zo zeggen.’

Hij wil nog meer zeggen, maar hij houdt zich in. Want Greet is op hun woordenwisseling afgekomen en haar ogen maken hem onzeker. Goed, hij gehoorzaamt - hij zal de bosakker ploegen. Maar 't is nu voorgoed het laatste jaar, dat hij hier knecht is, daar kan Willem Boest op rekenen.

Hij laadt nijdig de ploeg op de wagen. Hij rijdt naar de bosakker en ploegt de eerste voor. Aan 't eind blijft hij staan, neemt een kluit van de rulle aarde in zijn handen en smijt die driftig weer tegen de grond, als het tot hem doordringt, welk een gekkenwerk het is, om deze akker zwart te leggen. Hij vertikt het ook, hij doet geen gekkenwerk - hij zou niet weten, wat hij zeggen moest, als er mensen langs kwamen. Zou Arend-Jan zulk gekkenwerk doen? - Arend-Jan zou het weigeren.

Welnu, hij weigert het ook. - Hij laadt de ploeg weer op en zet het paard in draf. Buigen of barsten zal het nu worden, maar het scheelt hem niet. Desnoods zegt hij ogenblikkelijk zijn dienst bij dien prutsboer op.

Hij is niet meer dan een uur van huis geweest, als hij het erf weer opdraait. Terwijl hij het paard uitspant, komt Willem uit de staldeur.

‘Zo?’ vraagt hij, ‘bin ie d'r nou al weer?’....

‘Ja,’ zegt Bartje, ‘as ie die akker geploegd willen hebben, dan doe 't zelf maar. Ik doe geen gekkenwark’....

Tot zijn grote verbazing zwijgt Willem. Hij moppert nog een poosje door - Willem zegt niets. Hij helpt zelfs in zijn boezeroen om het paard uit te spannen, - is hij nu niet bang voor kou? - Er is ook wat schichtigs in zijn ogen en Bartje weet nu zeker, dat het den boer er om te doen geweest is, om hem van Greet weg te krijgen. In die zekerheid wordt hij nog versterkt, als Willem hem dadelijk naloopt naar binnen, nadat het paard op stal is gezet. Greet heeft de thee zo goed als klaar, ze zitten beiden te wachten, tot zij ze inschenkt. Bartje's woede werkt nog na. Greet knipoogt hem toe, maar hij reageert er niet op, want hij heeft ook al opgemerkt, dat zij tegen Willem knipoogde.

'Als dat waar is,' denkt hij, 'als zij Willem over ons tweeën heeft ingelicht en met hem tegen mij samenspant'.... En hij voelt voor het eerst iets als echte wrok tegen haar groeien.

Nu durft hij ook wel zo lang zitten, tot het Willem te veel wordt en hij eindelijk met Greet alleen is.

'Moet ie niet an 't wark?' vraagt zij dan verwonderd.

'Ja,' zegt hij, 'maar ik heb heel wat met joe te bepraten Zaterdagavond. Denk ie, dat ik mij alles laat welgevallen?'

Zij schijnt te schrikken, maar antwoordt niet. Hij gaat de kamer uit en slaat de deur hard achter zich toe.

En zie, nauwelijks is hij buiten, of zij roept hem terug naar de pompstraat.

'Bartje,' wenkt zij vriendelijk om de deur. En als hij nader komt, strekt zij de armen naar hem uit: 'Geef mij een kus?'

Wat kan hem dan heel haar vreemde wijze van doen in de laatste dagen schelen? Wat scheelt het hem, dat Annechien juist over het erf op huis aankomt? Hij neemt haar in zijn armen op de pompstraat, hij tilt haar van de grond in zijn van vreugde trillende armen. Hij kijkt haar diep in de ogen en hij ziet daar een glimp van verdriet, van verzwegen leed. Zij is ook wat bleek en het trekt om haar mond, heeft zij dan tòch naar hem verlangd in deze dagen?.... En hoe vurig kust zij hem nu!....

‘Nou, nou,’ lacht Annechien achter hen, ‘dat is dik an met joe beiden!’

Hij zou haar er wel bij in de armen willen nemen. Want Greet is weer van hem en Zaterdagavond op zijn kamertje zullen ze bijeen zijn als tevoren.

Hij gaat fluitend de stal in en gooit Willem bijna de deur tegen het hoofd. Die heeft daar natuurlijk staan loeren en nu kijkt hij weer zo somber als een pachter, die zijn huur niet betalen kan. Wat doet het er toe? Slechts één van hen tweeën schijnt vrolijk te kunnen zijn....

[XII]

Nu is alles uit. Nu is met één slag het huis van Bartje's toekomst, waaraan hij met zoveel geestdrift heeft gebouwd, ineengestort en het leven is eigenlijk niet meer waard, om geleefd te worden. Bartje dwaalt om de puinhopen van zijn geluk, hij staat er wanhopig tussen met de brokstukken in zijn handen en hij probeert zich voor te stellen, hoe schoon het geweest is - hoe schoon het nòg had kunnen zijn, als zij het had gewild.... Het liefst zou hij er maar bij gaan zitten en geen stap in het leven meer doen. Maar hij moet aldoor bezig zijn met zoeken, dag en nacht, naar de fouten, die hij heeft gemaakt, naar de oorzaak van dit verschrikkelijk ongeluk, en hij vindt die niet - het is hem een raadsel, dat alles zo is gelopen. En hij springt weer op, om naar haar toe te gaan, om haar er bij te halen en te wijzen, hoe alles in hem overhoop ligt - om haar nog eens te smeken: ‘Greet, zeg het nou eerlijk, waarom? Wat heb ik verkeerd daan, dat ik dit heb verdiend? Ik heb toch altied eerlijk tegen je weest, Greet, ik heb niks veur joe verborgen, doe het nou ook niet veur mij....’

Maar haar ogen houden hem terug, haar spottende glinsterende ogen - waarin heel diep het geheim verborgen ligt. En een angst houdt hem terug, een angst voor zich-zelf, dat hij haar lach niet meer zou kunnen verdragen in zijn ellende, dat hij voor haar op zijn knieën zou vallen of haar vermoorden zou....

Lachende heeft zij het uitgemaakt, op zijn kamertje boven de stal. Zij wipte neuriënd de ladder op - zij stak haar hoofd om de deur, terwijl hij boven zijn boeken zat. Hij sprong op haar af en kuste haar. Zij liet dat toe. Nee, ze wou niet binnen komen -

ze had maar even een boodschap - die had ze hem al lang willen zeggen, nu moest het dan maar.

Eerst wou ze nog wat vragen: of ze altijd goeie vrienden zouden blijven, zij samen? - Ja natuurlijk, maar.... Nou, dan wou ze zeggen; het moest maar uit zijn tussen hen, het zou toch nooit wat worden.

'Om u te dienen, juffrouw,' zei hij. Hij dacht, dat het een grap was - want het klonk, alsof ze een leverancier afzei, een zoenenleverancier. Ze stak haar snoetje zo grappig spits vooruit en haar ogen glansden. Toen zag hij dat vreemde in haar gezicht - dat er ook in was op de pompstraat, toen Annechien hen samen verraste, die trekking om de mond, als van verbeten verdriet. Het was, alsof hij een slag kreeg, toen het tot hem doordrong, dat zij het meende. Het duizelde hem een ogenblik, toen vloog hij haar na, greep haar arm en trok haar zijn kamertje in. Daar stond zij met de rug tegen de muur en lachte.

'Zeg op,' vroeg hij schor, 'is 't ernst?'

Ja, 't was ernst - ze zuchtte en knikte en lachte meteen.

'Waarom?' vroeg hij moeilijk.

Ze haalde de schouders op. Waarom?.... Omdat ze niet bij elkaar pasten natuurlijk.

'Greet,' zei hij, 'er is wat, er is al lang wat - ik voel het aan alles. Ie verbergt wat veur mij. Zeg op, wat is er? Dat kunnen wij toch bepraten samen, wij kunnen dat toch verhelpen....'

Ze lachte dat weg, zij schaterde bijna.

'Ie bent gek,' zei ze, 'er is niks. Maar het kan nooit wat worden met ons.'

Zij keerde zich om.

'Ik laat joe niet gaan,' riep hij. 'Ie bent van mij, Greet, ie bent maar zo niet van mij af!'....

Toen was zij voor het eerst ernstig.

'Dat zou wat moois wezen!' riep ze verontwaardigd. 'Dat kan iedereen wel zeggen! Ik heb niks meer met joe te maken, heur ie

dat goed? En zeur d'r nou maar niet meer over, dat is mij veul te lastig!'....

Toen sprong zij de ladder af. Op de deel floot zij alweer, terwijl hij tegen de muur leunde, om staande te blijven. En toen hij later met het hoofd in zijn handen zat, hoorde hij haar lach in de kamer bij Willem en Annechien. -

Waar is nu zijn rustige kracht, waarin hij Arend-Jan reeds nabij meende te komen? Waar is zijn geloof, waar hij al zo groot van dacht? Waar is God, bij wien hij zo dicht meende te leven? Hij tast in het duister rond. Hij is een hulpeloos schepsel, een prooi van zijn sombere gedachten.

Hij bidt om hulp, om wijsheid, hoe hij haar nog weer terug kan winnen en er is geen God, die het hoort, althans, hij voelt dat zo. Hij gaat naar zijn vrienden en hij weet, dat ze hem evenmin kunnen helpen. Ze zullen het niet begrijpen, zijn woorden zijn te arm, om hun uit te leggen, wat er in hem omgaat, hoe het alles kapot ligt daar binnen. Hij wil het ze ook niet duidelijk maken, hoe diep het hem heeft aangepakt. Maar toch vlucht hij naar hen toe in zijn wanhoop en zegt: 'Jongens, ik voel me zo beroerd. Mien verkering is uut.'

Ze horen het ernstig aan en vragen bijzonderheden. Ze kloppen hem lachend op de schouder en troosten: 'Kop op, jong! Zet je d'r overheen. D'r is geen handvol, maar een landvol van zulke wichter.'

En de een, Willem Geerts, maakt Greet zo zwart, dat Bartje hem tegen de grond zou kunnen slaan.

'Die meid,' zegt hij, 'die is niet weerd, dâ j' om heur treurt, die meid vertrouw ik veur geen cent. Eén keer heb ik heur zien, toen wist ik al genoeg. Ik ken dat soort, dat vlindert wat om joe heen, dat profiteert van joe, zolang het heur lust - dan gooien ze joe weg as een vod.'

Bartje bezweert hem, dat ze zó niet is. 'Ze heeft verdriet,' zegt hij. 'Ze heeft iets, wat ze niet vertellen wil.'

Maar Willem houdt vol, dat het onzin is.

‘Die slaapt er net zo goed om,’ zo denkt hij er over. ‘Of eigenlijk slaapt ze nog beter, want het gaat heur er maar om, om slachtoffers te maken.’

En Piet Doeks, die klopt Bartje weer op de schouder en vertelt een mop - die heeft hij eens gelezen, zegt hij en daar is hij het gloeiend mee eens, daar zit een grote waarheid in. Een Italiaan, als die zijn liefje verliest, dan neemt hij vergif in. Een Spanjaard steekt zich een dolk in het hart. Een Fransman schiet zich voor de kop. Maar een Hollander, weet Bartje wat die doet? - Die neemt een borrel en een ander liefje. Nou, geef Piet dan maar een Hollander....

En hij lacht, dat het klinkt door de smederij. Hij zegt, dat ze een eind zullen gaan lopen door de storm, daar knapt iemand als Bartje van op. Dat is zijn eerste verstandige woord. Ze lopen tot halfweg Battelte. Ze hebben de tijd, niemand verwacht hen, want ze zouden met een leraar op een excursie, maar die is plotseling uitgesteld om het slechte weer. Ze hangen voorover in de wind, - die slaat de woorden voor hun mond kapot, zo moeten ze vanzelf wel zwijgen. In het geraas van de storm door de bomen, in de jagende wolkenstoeten, vluchtend voorbij de maan als kudden verschrikte schapen, is een onzegbare troost. Als Bartje alleen was, zou hij aan de kant van de weg gaan liggen op de natte grond, om die verwoestende krachten door zich heen te laten gaan, tot hij niets meer wist. Maar als ze keren en met de wind in de rug weeromlopen naar het dorp, is hij toch ook kalmer geworden. Er is iets als een verdoving over hem gekomen - de storm heeft hem verdoofd. Hij kan weer meepraten over het werk, - over Jan Oldenbanning, die een nieuwen knecht zoekt, maar een lelijkert, waar zijn half-wijze dochter af zal kunnen blijven, - over de excursie, of die nou de volgende week zal doorgaan, - maar het is, alsof een ander voor hem praat. Hij ziet de mensen in het dorp, maar hij ziet ze als in een droom. Er zijn veel mensen, jongens en wichter vooral, o ja, het is Zaterdagavond.... Straks zonderen de paartjes zich af in de stookhokken

en de hooischuren, in de kamertjes boven de stal.... Stil - niet aan denken! - Daar is de kruidenierswinkel, die staat vol kakelende vrouwen, - de temerige stem van Annechien klinkt boven alles uit. Er is toch wat in die stem, dat hem aan Greet doet denken.... Ja, daar loopt hij nu weer met zijn ziel onder de arm bij de weg, - dat is in lang niet gebeurd. In lang niet?.... Zes weken. Zes weken heeft zijn geluk geduurd - nou loopt hij hier weer te hunkeren. Waar zullen ze heengaan? - Naar 't huis van Willem Geerts? Goed, het is hem onverschillig. Wat is dat voor een man, die daar hek in hek uit met een wit pak in zijn arm langs de huizen gaat? Dat is Arend-Jan, die brengt zijn krantjes rond.... Zou hij Arend-Jan gaan helpen, zoals hij al eerder heeft gedaan? Och, wat kunnen hem die krantjes schelen? - Maar Arend-Jan, daar zal hij toch wel eens heen moeten. Met Arend-Jan zou zeker te praten zijn. Heeft hij het niet beloofd, dat hij komen zou? Als hij geen weg meer wist, zee Arend-Jan, dan moest hij maar komen. Nu is het zo ver. Nu moet hij er straks maar naar toe. Maar nu ligt daar de boerderij van Willem Boest als een zwarte hoop in het donker en Piet Doeks praat over een boek van den leraar. Heeft Bartje dat nog altijd? Kan hij 't missen? - Natuurlijk, Bartje zal het halen. Hij doet het graag - het is alsof hij door de wind naar de boerderij gezogen wordt.... Ze lopen het erf op, de storm rumoert in de kronen der eiken, de windwijzer kleppert op het dak. Ze horen hun eigen voeten niet op de stenen, terwijl ze de boerderij omlopen naar de achterzijde, waar de staldeur is. Wat sluipen daar nu voor gestalten om het huis? Och heden, dat zijn dorpsjongens, die dachten Bartje te beloeren met zijn meid! - Ze groepen saam voor een stalraampje - voor het raampje van het kalverhok. Wat is daar nou te zien? - Waarom is er licht in de stal? Zou één van de koeien niet goed wezen?....

Het moet iets anders zijn. De jongens doen opgewonden. Ze trekken elkaar bij het raampje weg, ze willen allen tegelijk hun hoofd voor dat verlichte raampje brengen. Klein Keesje is er bij en

nog een paar snotjongens, - het gewone stel, dat zelf geen meisje durft vragen.

Bartje grijpt er twee in hun kraag en smijt ze achteruit. Hij kijkt, en het is alsof zijn bloed verstijft, alsof rode golven voor zijn ogen komen. Hij leunt versuft tegen de muur, door zijn gesloten oogleden ziet hij toch nog die twee - Willem Boest en Greet, in elkaars armen. Hij breekt los in een schreeuw, een vlam slaat schroeiend door hem heen. Nu is er geen verstand meer en geen gedachte, slechts één drift, één hartstochtelijke wil tot verwoesting. Hij slaat met zijn vuist door het raampje. 'Ellendeling!' Hij stort zich op de staldeur, maar die is op slot. Er zijn stemmen, die hem roepen, - een hand, die naar hem grijpt, maar hij is het huis al om en gooit de schuurdeur open. Hij rent de stal binnen, het is er donker.... Driemaal tast hij over de schakelaar, eer hij het licht heeft aangeknipt. In het hok is alleen zij. Zij zoekt wat in het hooi. Hij smakt de deur achter haar dicht en gooit de grendel erop. 'Met joe reken ik straks wel af!' brult hij. Nu staat de staldeur open, daar moet die ellendeling door zijn gevlucht. Bartje stormt het erf op, hij heeft plotseling zijn mes in de hand. De hond blaft als een razende en rukt aan zijn ketting, het hele erf is al vol met door elkaar dravende jongens.

'Bartje, wij zullen joe helpen!' schreeuwen enkele. 'Wij zullen hem kriegen, die smeerlap!'

'Bartje, hij is het land op!' Dat is de gillende stem van klein Keesje.

Bartje ijlt het donker in. Anderen rennen mee. Opeens springt de hond blaffend naast hem.

'Wodan, zoek! Zoek den baas, dien vervloekte....'

Het dier is al weg in het duister. Bartje struikelt in zijn haast en rolt in het modderige wagenspoor. Hij springt weer op en rent verder, hij trapt zich voort door de weke grond van een aardappelakker, dan staat hij plotseling hijgend stil. Dit rennen is doelloos. En waar is zijn mes nou?.... Het doet er niet toe, de wagenschuur, wat blinder, die heeft hij vergeten! Hij keert terug,

hij zoekt en tast de hele schuur af.... Niets. Hij staat op het erf te luisteren, hij moet zich steunen aan een boom. In die boom is gekreun of is dat in hemzelf? - Het zweet loopt hem in de ogen, dat wist hij af met zijn hand. Hoe lang is hij nu hier, een uur, een kwartier? Hij weet het niet. Op de weg staan mensen, die schreeuwen dooreen, de wind draagt dat geschreeuw bij flarden tot hem over. Hij gaat de pompstraat op, daar is Annechien. Die loopt met een touw in haar handen te jammeren. Zij heeft alles gehoord, zij weet alles, de mensen kwamen haar waarschuwen en nou hangt zij zich op. Och Bartje, nou hangt zij zich vast en zeker op, maar zij kan geen balk vinden, waar zij het touw aan vast kan maken....

Hij stoot haar opzij. Hij is weer in de stal, daar was een stem. Daar staat klein Keesje op wacht bij het kalverhok. Bartje gooit de deur open.

'Kom er uut!' grauwt hij.

Zij komt. Wat is zij wit.... En nog probeert zij te lachen?.... Zij zegt wat, maar het dringt niet tot hem door.

'Ga weg!' zegt Bartje. Zijn lippen fluisteren het, zijn stem weigert.

'Slet!' wil hij zeggen, maar hij kan het niet. Als hij haar ziet, vlamt de woede weer in hem op en een onzegbaar leed overmeestert hem, dat snoert hem de keel bijna dicht. Hij keert zich om en wankelt naar buiten, hij leunt tegen de muur. Daar komt een schreeuwende, juichende troep uit de donkere hof het erf op, met een worstelenden man in zijn midden. Ze hebben hem. Bartje wil er op af snellen, maar iemand grijpt hem vast. Hij rukt zich los en dringt door de jongens. Hij werpt zich op Willem Boest. De storm raast door de bomen en huilt over het erf. Er is niets anders meer dan die storm en dat gehuil.

Als Bartje tot zich-zelf komt, hebben twee handen hem vast en sleuren hem voort de weg langs.

'De veldwachter,' denkt hij. 'Nou word ik opgebracht, omdat

ik Willem Boest vermoord heb.' En hij doet een woeste poging om los te komen.

Maar de greep van die handen is als van ijzer. Een stem roept: 'Bart, kom tot joe zelf, jongen!'.... En op het geluid van die stem vloeit alle woede en alle verweer uit Bartje weg. Het is Arend-Jan, die hem vast heeft, die hem opbrengt, zó, in deze toestand. Bartje's armen vallen slap, zijn hoofd zakt op zijn borst, een snik welt op in zijn keel. Willoos laat hij zich meevoeren naar Arend-Jans huis, hij laat zich uitkleden in het opkamertje. Hij moet zich laten helpen, want hij trilt als een blad. Dan wordt hij als een drenkeling in bed gestopt. Een drenkeling, wat is hij anders? Die bijna omgekomen was in een zee van ellende. En hij ligt als een kind te snikken, als Arend-Jan geknield voor hem bidt.

[XIII]

Nu is het bijna Pasen en het windje, dat over de heide komt strijken, is zo wonderlijk zacht, dat Bartje in zijn boezeroen kan staan spitten en nog bij elke voor zijn zweet moet afdrogen tot in zijn hals. Dan zit hij een poosje diep ademend rond te zien op de kruk van zijn schop en verbaast zich er over, dat het voorjaar plotseling zo rijk en overtuigend is doorgebroken. De oranje-plekken van het haarmos gloeien iedere dag feller. Om de kruipwilg met zijn gele katjes zoemen de bijen weer. De wulpen en grutto's en kieviten, de leeuweriken bovenaan, zijn heel de dag in de lucht en een regen van zoete lokkende klanken daalt op de heide neer. En hoe die oude dorre heide nog geuren kan! Die geur kan men niet diep genoeg insnuiven.

Maar hij moet voort met zijn ontginningswerk. Hij stoot zijn blanke schop in de aarde, hij spit dat haarmos - een oerwoud van slanke boompjes - onder het grijze zand. Hij komt aan een berkje met een prachtig teer gewaad van wazig groen. Dan begroot het hem toch, om dat kleine wonder te vernielen. Hij graaft het uit en plant het over aan de slootkant. Gek is hij eigenlijk, er zijn toch berkjes genoeg? Hij spit verder en graaft een paar hagedissen bloot, die hun oude pakje in flarden meedragen over een nieuw en glanzend voorjaarskleed. En dan staat hij toch weer te dromen en naar het holletje te turen, waarin ze snel verdwenen zijn en staart naar de verre einder en zucht. - Het gaat niet meer, dit werk. Hij voelt vandaag, dat het gauw uit moet zijn, hij kan er niet meer mee opschieten. Het is geen werk voor deze tijd van het jaar. Hij spit in gedachten zijn voor ten einde. Hij wist zijn zweet af en kijkt naar de zon. Die staat boven de toren van

Hunzeloo te stralen, het zal nu wel zowat middag wezen. Hij neemt zijn broodzak en zijn koffieblik, hij zet zich neer in de heide, op de rand van de voor en doet zijn gebed. Hij zit met zijn benen in de voor te eten in de wijde eenzaamheid.

Daar ligt nu zijn werk voor hem. Hij overziet zijn werk en streelt het met zijn blikken. Vier maanden geleden was hier nog alles woestenij - nu ligt een grote akker gespit en geslecht, gereed om het zaad te ontvangen. Nog drie of vier dagen, dan is hij hier klaar - dan kan Arend-Jan komen met de lupinen. In de zomer zal een gouden zee blinken tussen bruine oevers, en een volgend jaar ruist hier het koren. Dan zal hij, Bartje, er langs kunnen lopen met de mensen en zeggen: ‘Kiek, dat is mien wark. Ik heb er vier maanden veur op de kop staan, maar zie nou ook eens, wat het worden is’.... En dan zal hij weer terug denken aan deze maanden en hij alleen zal weten, wat een deugd hemzelf dit werk heeft gedaan, wat een zegen het voor hem geweest is, om hier vier maanden alleen te wezen met God en met de heide.

O, hij kan niet dankbaar genoeg wezen, dat hij dit werk heeft mogen doen. Daar heeft Arend-Jan voor gezorgd. Arend-Jan kan meer dan een ander, die schijnt altijd te weten, wat een mens nodig heeft.

Arend-Jan heeft voor alles gezorgd. Die Zondagmorgen, toen hij de ogen opsloeg in het opkamertje, na een loodzware slaap, lagen al zijn spullen in een zak voor zijn bed en een kistje stond er naast met zijn boeken. Hij zat er een poos naar te kijken met het hoofd in zijn handen - toen wist hij alles weer. Hij draaide zich om en kroop weer onder de deken, hij durfde de kamer niet in. Maar Marie had hem gehoord. Die klopte op de deur: ‘Bart, kom ie d'r uut? Ik heb koffie.’

Toen moest hij wel. Hij sloop naar de pompstraat, om zich te wassen, - daar stond zijn fiets: Arend-Jan had hem verhuisd en was toen naar de kerk gegaan. Hij kleedde zich aan en at wat, hij dronk een kop koffie bij Marie, maar hij kon de ogen van den kleinen Arend-Jan niet verdragen. De vreugde van den jongen,

omdat Bart hier geslapen had en voorlopig blijven zou, daar draaide hem het hart van om. Hij stond op en liep het huis uit - hij dwaalde door het veld tot de middag, - de storm woedde nog steeds. Er was ergens een kromme verdraaide jeneverbes, daar stond hij bij stil, daar kroop hij onder. Hij lag er een poos naar de lucht te staren, toen viel hij warempel weer in slaap.

Toen hij wakker werd, verkleumd tot op zijn botten, was het avond. Hij zag een man door het veld dwalen, die stond groot en donker tegen de grijze lucht op een heuveltje en riep zijn naam. Het was Arend-Jan.

Ze liepen zwijgend naar huis. Marie wachtte met eten en koffie. Hij lustte geen eten, hij zat te zwijgen bij de kachel en staarde op zijn handen. Hij voelde zich ziek. In 't laatst zei Arend-Jan: ‘Ie moet heen bedde, mien jong.’

Goed, hij ging. Bij de deur van het opkamertje bleef hij staan, hij had nog wat te vragen.

‘Wat moet ik nou verder?’ zei hij.

‘Dat zal ik joe morgenvroeg wel zeggen,’ antwoordde Arend-Jan.

De volgende morgen, het was nog donker, stond Arend-Jan voor zijn bed en maakte hem wakker.

‘Hoe is 't?’

‘Goed.’

‘Kom er dan uut en trek joe an.’

Hij gehoorzaamde. Hij liet maar met zich doen. Hij at en dronk, hij kreeg een zak brood en een blik vol koffie, een schop en een kruiwagen, - toen de zon opkwam, stond hij met Arend-Jan op de hei. Die had hier een groot stuk woeste grond liggen, dat had zijn vrouw meegebracht, toen ze trouwden.

‘Ontginnen,’ zee Arend-Jan. ‘Drie steek om, de onderste boven en alles geliek. Ie ziet zelf maar, hoe ie 't an willen pakken.’

Hij beval het hem als een knecht. Hij verwachtte geen tegenspraak.

‘Ie kriegt vier gulden van de roe en ie betaalt zes gulden kost-

geld,' zei hij nog. 'As ie met deze lap klaar bent, hê 'k an de andere kante van het dorp nog zo'n stuk.'

Toen keerde hij zich om en ging weg. En Bartje paste het stuk grond af, deelde het in en spitte de eerste voor. Toen hij aan de harde oerlaag kwam, gooide hij zich daarop met een drift, alsof hij Willem Boest onder de schop had. Hij werkte, tot de nevels hem insloten en de volgende morgen was hij er weer, toen hij de voor nog nauwelijks zien kon.

Nooit zal Bartje deze akker vergeten, waar hij met de aarde geworsteld heeft, met de aarde en met zichzelf. In deze akker ligt een stuk van zijn leven begraven, een stuk van zijn hart! Daar kan hij nu rustig overheen lopen met zijn brood in de hand, nu hij weet, dat hij er spoedig afscheid van moet nemen en bij ieder gedeelte van de akker dat zijn voeten betreden, herinnert hij zich de bijzonderheden van zijn strijd.

Hier vóór, waar hij die donkere Maandagmorgen begon, heeft hij nog vele keren Willem Boest vermoord. Het is aan het werk te zien, de grauwe zandkluiten liggen groot en wild dooreen. Dat gebeurde meestal 's morgens, nadat in de nacht zijn droom weer was gaan bloeien en hij in de verwoesting van zijn idealen bijna niet geloven kon. Hij had hem onder in de voor, hij kneusde hem met de schop. Intussen vermoordde hij slechts de harde zandlaag, die de wortels der planten tegenhield en dit stuk grond onvruchtbaar maakte.

Verderop, hoe heeft hij daar weer gehunkerd naar haar, die zo diep in zijn hart geworteld was. Hoe onzinnig heeft hij gesmacht, om haar hier te hebben en te nemen wat ze hem eens had aangeboden en wat een ander hem wellicht had ontroofd. Maar hij deed slechts de maagdelijke aarde geweld aan en legde haar geheimen bloot voor het licht, voor de goede bevruchtende werking van regen en zon. Als hij diep in de avond met gekneusde ledematen op huis aanging, had hij vrede en viel na het eten boven zijn boeken in slaap.

Nog wat verder, daar zat de grond vol met stenen en hoe be-

nauwd heeft hij het daar gehad met zich-zelf, met zijn duistere zondige hart, dat hem dreef, waar hij niet wilde, - dat hem gebracht had, waar hij nooit dacht te zullen zijn en dat hem nog steeds niet met rust wilde laten. Hoe kon hij zóver komen, hij, die meende, dichter dan ooit bij God te leven? - Was er dan niets van God in zijn hart? Hij had een moordenaar kunnen zijn, - hij was eigenlijk een moordenaar, die achter de tralies hoorde en niet hier in het vrije veld. En terwijl hij dat overdacht, zuiverde hij de aarde van stenen, die nog nooit een oog had aanschouwd, hij verzamelde zonden en stenen en verbaasde zich, dat ze zovele waren en zo groot.

In die dagen viel de vorst in, maar hij bedekte 's avonds de verse zijkant van de voor met plaggen en mos en hij nam een houweel mee voor de hardste gedeelten van de bovenste steek grond. Hij kon niet bij de kachel zitten en rusten, - hij was nog niet klaar met de ontginning, hij kon de eenzaamheid nog niet missen.

Slechts aarde en hemel waren getuigen, toen hij midden onder zijn werk de schop neergooide en in de voor geknield lag te worstelen om zekerheid van vergeving en om nieuwe levensmoed. De grijze aarde dronk zijn tranen, uit de hemel daalden sneeuwvlokken op hem neer. Sinds die dag is het werk doorgegaan, bij kou en bij regen, bij hagel en zon, maar die voor is nog te herkennen. Van daar af is zijn werk beter en regelmatiger geworden, dat merkt hij duidelijk op, nu hij van het eind af zijn arbeid overziet.

Wat is er nu van dit onvruchtbare veld geworden, wat is er gegroeid uit de chaos van enkele maanden terug? - Een akker en een hart, die beide wachten op het zaad. Een degelijk bewerkt stuk grond en een diepe ernst, een klare goede berusting in het leven, zoals God het geven wil.

Nu kan hij ook weer zonder opstandigheid denken aan Willem Boest en aan haar, die de oorzaak was van deze vreemde winter. Hoe is het nou met dat volk? Zij is die Zaterdagavond in optocht door de jongens weggebracht naar haar dorp. Ze hadden er een

heel karwei an, maar ze kregen haar er toch en bij haar ouders in Noord-Zande werd zij afgeleverd. ‘Hier, daar is dat wicht weerom. Bij ons zet ze de boel op stelten, wij willen heur in ons dorp niet meer hebben. Wij villen heur levendig, als ze weer een voet over de grens durft zetten.’ Zo hebben de jongens hem gewroken. Ze zochten daarna nog lang naar Willem Boest, die avond en de volgende. Ze wilden hem een verhoor afnemen en hem beterschap laten beloven, maar ze vonden hem niet. Willem Boest was er van door met een groot deel van zijn geld, hij was de greppel al over. Zijn dikste borrelvriend, de mulder, kreeg een brief van hem uit Duitsland, uit Meppen aan de Eems, - die moest hier en daar nog wat voor hem in orde maken en hem zijn papieren sturen. Hij kwam niet weerom, schreef hij, voordat Annechien de benen had uitgestoken. Nou, wat moest de mulder doen? - Hij wou niet graag met het volk overhoop liggen, daarom vroeg hij er de jongens naar, wat hij doen zou. Die keurden het goed, hij moest die papieren maar sturen, dan waren ze voor altijd van Willem Boest verlost.

En zo is dat toen gebeurd. Annechien bleef alleen achter, die boert nou met Freerk Kruk. Ze heeft nog nooit zo'n vredig leven gehad, vertelt ze overal. En Freerk, die bevalt het wel zo. Die had dat ook niet gedacht, dat hij op zijn oude dag nog eens boer zou worden. Hij stapt rond als een stoterse haan in de duffel van Willem Boest en nou is hij op zoek naar een knecht. Hij wou Bartje wel weer hebben, heeft hij bij den scheerbaas gezegd en ieder, die dat gehoord had, kwam het gauw aan Bartje vertellen. O, het dorp is goed voor hem geweest, het leefde met hem mee. Die hem vroeger niet scheen te kennen, die groette hem nu. 's Zondags in de kerk, ze knikten hem toe van alle kanten. Harmke Geerts liet hem door haar broer een paar handschoenen brengen, die had zij voor hem gebreid, daar heeft hij veel wil van gehad op de hei. Twee, drie boeren, Jan Oldenbanning voorop, kwamen hem een stee aanbieden als knecht, met de Meimaand te beginnen, - maar hij had geen lust om een week vooruit te den-

ken, hij bedankte voor alles - het kon hem toen niet schelen, al moest hij ook zijn hele leven lang op de heide staan te spitten.

Vandaag heeft hij er berouw van, dat hij het aanbod van Jan Oldenbanning niet heeft aanvaard. Hij verlangt naar ander werk op goede oude akkers, in mest en rulle aarde. Hij moet zijn deel hebben aan het echte voorjaarswerk, waar vakkennis en liefde voor nodig is. Dit zware taaie werk op de heide is medicijn voor hem geweest, maar nu staat het hem tegen, want hij is weer gezond en tenslotte is hij ook meer dan een heidespitter. Hij heeft zijn diploma van de landbouwcursus, - met zeer goede uitslag; hij was een van de weinigen, die het zover bracht. De landbouwconsulent sprak hem toe en Jan Oldenbanning, als bestuurslid van de landbouwvereniging, deed er ook nog een woordje bij en voorspelde hem een mooie toekomst. Dat heeft Bartje niet meer vergeten. Sinds die dag is een nieuw ideaal in hem gaan groeien, hij heeft dat dagenlang overdacht en op deze milde voorjaarsdag, waarop rondom alle ingeslapen krachten schijnen te herleven, staat het groot en lokkend voor hem. Hij wil er uit, hij wil de einder over, zoals al van zijn schooljaren af zijn plan is geweest. Hij zal als boerenknecht naar Friesland of naar Holland gaan en daar leren, wat er te leren valt bij een van de beste boeren, misschien kan hij daar ergens ook nog een veeteeltcursus volgen. Dan zal hij weeromkomen als een kerel in zijn vak, hier in de buurt een spulletje pachten en het volk eens laten zien, hoe er geboerd moet worden. Dat moet kunnen lukken. Hij heeft hier bij Arend-Jan een dik stuk geld overgehouden; met wat hij reeds voor die tijd op de boerenleenbank had en in Holland sparen zal, is dat allicht voldoende. Misschien zal hij dan één van zijn jongere zusjes als huishoudster kunnen krijgen, daar is hij het goedkoopst mee klaar. Een vrouw zou natuurlijk nog goedkoper wezen, maar daar willen zijn gedachten zich niet meer aan wagen. Daar schrikken ze voor terug als een dier voor de plaats, waar het eens in de klem heeft gezeten. Een vrouw loopt er niet meer voor hem rond.

Nooit zal hij zich weer kunnen geven aan een meisje, zoals hij eens heeft gedaan.

Maar aan zijn plan mankeert overigens niets en het laat hem niet meer met rust. Nu jaagt hij zijn schop door de aarde, om zijn dagtaak af te krijgen, want hij wil nog vandaag met Arend-Jan spreken en hem voorstellen om een advertentie te plaatsen in een paar grote dagbladen: Biedt zich aan.... De zon staat nog een handbreed boven de horizont, als hij reeds nat-bezweet het erf op komt fietsen. Hij helpt Arend-Jan met afvoeren en dan wordt het hem al heel gemakkelijk gemaakt.

Arend-Jan heeft nieuws. Hij heeft wat gehoord van Willem Boest. Willem Boest is weerom gekomen. De hele winter is hij daarginds geweest, maar nu het voorjaar kwam, kon hij het daar niet meer uithouden. Hij zag er de boeren met de mestwagen rijden, toen rook hij zijn eigen grond, toen was het, alsof zijn grond hem riep.

Voor die roep van zijn grond is hij bezweken, daar is hij rond voor uitgekomen bij den mulder, en zijn wijf nam hij dan maar op de koop toe, heeft hij gezegd.

'Dus, ie weet het nou,' eindigt Arend-Jan, 'en as ie hem nou tegenkomt vandaag of morgen'....

'Maak joe niet ongerust,' glimlacht Bartje. 'Daar ben ik overheen, dat wee' j' toch ook wel, Arend-Jan.'

Ja, dat weet de jonge boer, hij knikt tevreden.

'Bovendien,' gaat Bartje voort, 'dat wist ik wel veuruut, dat Willem Boest het daar niet uut zou houden. Laat hij wezen, zoals hij wil, hij is een boer met een hart, die kan niet zonder zijn boerderij. Om joe de waarheid te zeggen, Arend-Jan, ik hou het daar op de heide ook niet lang meer uut'....

Dan komt hij voor de dag met zijn plan. Arend-Jan heeft er dadelijk plezier in. Arend-Jan keurt het allemaal goed.

'Ik heb mij niet in joe vergist,' zegt hij. 'Ie bent een kerel uut één stuk. Drente zal nog plezier van joe kriegen, mien jongen.'

En dan spreken ze af, dat Bartje nog een dag of wat naar de ont-

ginning zal gaan, om zijn werk daar af te maken. Voor de advertenties zal Arend-Jan zorgen en zolang ze daar niets op horen, kan hij Bartje in zijn bedrijf wel gebruiken.

Maar een paar dagen later, tegen het einde van een even schone en milde voorjaarsdag, als Bartje een ogenblik staat uit te blazen van het werk, - zie, daar komt een kleine jongen in woeste vaart het hobbelige heipad opfietsen. Bartje moet er om lachen, zo zit dat jong te wippen op het zadel. Het is ook telkens de trappers kwijt en toch vindt het nog gelegenheid, om de hand op te steken. Dat moet dus een bekende wezen. Wat drommel, is dat zijn broertje Egbert niet? Dan moet er wat bijzonders wezen.

Bartje loopt hem tegemoet over de akker. Hij zucht. Hij steunt een hand in zijn pijnlijke rug en voelt zich plotseling moe. Een boodschap van thuis, dat betekent ziekte of dood, - voor iets anders zouden ze hem niet laten roepen. Op de rand van de greppel ligt zijn jas, die trekt hij al vast aan, - hij zal best mee moeten. Zie maar, de ogen van Egbert zijn groot van schrik en zijn mond beeft, als hij zich van de fiets heeft laten vallen en op Bartje toeloopt. Het is vaders fiets.

'Bartje,' roept hij, 'ons vader....' Hij probeert verder te gaan, maar het lukt hem niet. Hij breekt los in een rauw geschrei en slaat de handen voor de ogen. Bartje neemt hem mee naar de greppel. Hij zet hem naast zich neer en slaat de arm om hem heen. Als hij het schokkende jongenslijf tegen het zijne voelt en rondziet over het grauwe veld, vervult hem een ontzaglijke weemoed. 'Dat dit hier gebeuren moet,' denkt hij, 'hier op deze akker'.... Hij praat als tegen een klein kind, zoals hij jaren geleden tegen Egbert praatte: 'Wat is er, mien jongien, vertel het Bartje maar'....

Maar het duurt lang, eer Egbert de betraande ogen naar hem opslaat. Door die tranen flikkert de woede.

'Het peerd van Wapse,' barst hij huilend los. 'Die jonge roen, die verrekkeling....'

Bartje begrijpt het al. ‘Heeft die vader slagen, mien jongen?’

‘Ja,’ schreeuwt Egbert. ‘Ik was d'r bij. Vader kreeg een slag veur de kop, man! O, vlak veur de kop.... Dat verdulde ding wou niet trekken, toen werd vader driftig en sloeg hem met de mestvorke. Maar ik zal dat kreng wel! Ik gooi het dood in de wei, het zal ook dood, net zo goed - zo gauw ik er de kans veur hebbe....’

Zo wanhopig heeft Bartje nog nooit een kind gezien. Dat die kalme Egbert zo buiten zichzelf kan zijn, het ontroert hem meer dan de dood van zijn vader. Heeft vader zoveel voor den jongen betekend?....

Hij is bijna niet te kalmeren. Maar als Bartje beloofd heeft, dat hij dadelijk komen zal, staat Egbert op, - het vertrouwen in den groten broer schijnt hem te sterken. Alsof die aan het feit iets veranderen kan!....

Hij hobbelt weer haastig weg over het heipad, de grijze einder tegemoet, in de richting van Beulinge, waar Gert woont, dien hij ook nog waarschuwen moet. En het is ontroerend om te zien, hoe hij probeert, om onder het rijden zijn tranen af te drogen, terwijl hij toch beide handen aan het stuur zo nodig heeft. -

[XIV]

Het is al avond, als Bartje bij het huis van zijn volk komt. De lamp brandt in de voorkamer en wijst hem de weg over het stikdonkere modderige pad op het eenzame huisje aan.

Als hij de fiets tegen de muur zet, dringt een dof gemurmel van stemmen tot hem door. Een kind huilt erbarmelijk, met lange gierende uithalen, - dat is er ene van moeder Geesse, het is aan 't rauwe geluid te horen. Haar eigen stem dreunt over alles heen: ‘Hier, ie met joen geschrouw! Spek zul ie eten, wat blinder, al zou 'k het er met de voeste in moeten stampen’.... Moeder Geesse geeft haar gezag niet prijs in haar rouw.

In het achterhuis zit het gezin aan de maaltijd, - snijbonen met spek, daar hield vader van. - De buren en vrienden van links en rechts staan en zitten er om heen, het kleine vertrekje is volgepropt met mensen.

‘Goeienavond saam.’ Kiek, daar is Bartje. Hij moet maar anschikken en mee-eten, er is nog wel een hap. Nee, Bartje heeft geen zin, hij zet zich tussen Lammechien en Wapse. Lammechien geeft haar jongste kind de borst, haar ogen zijn rood-behuild. Wat wordt Lammechien oud en wat begint ze sprekend op moeder te lijken.

‘Dag Wapse.’

‘Zo jongkerel, dat is wat met joen vader, hè?’

‘Ja, dat is zeker wat. Hoe kwam dat nou precies?’

Wapse doet het vreselijk verhaal in alle bijzonderheden. Maar de kinderen luisteren met grote ogen toe, daarom is Bartje blij, dat Harm van Zwarte Jaante tussenbeide komt. Of ze er wel aan gedacht hebben, vraagt Harm, dat Derk met de helm dit vroeger

heeft voorspeld? - Ja, dat heeft Derk. ‘Ie zult ook geen gewone dood starven, Albert,’ dat waren zijn woorden. Heeft Derk dus schuld aan dit ongeluk? Bent er van die duistere machten, die ons achtervolgen en waar niet an te ontkomen valt? Daar krijgt Wapse het met een paar andere kerels over an de stok. Bartje kijkt naar de kinderen. Zij gluren over hun bord naar hem. Ze lachen hem toe, - een ziek lachje is dat, - ondertussen eten ze verder, ze moeten zorgen, dat ze hun deel krijgen. Och, die kleine Grietien, die heeft het ook te kwaad met dat glibberige spek. Bartje doet een stap naar de turfbak, om zijn pijp uit te kloppen - hij neemt het spek van haar bord en legt het op het bord van Berend, zo maakt hij er twee gelukkig. Die kinderen, nu hebben ze geen vader en geen moeder meer, wie moet nou voor hen zorgen? - Daar zit Rikie, de oudste die nog thuis is, tegen de muur. Wat een juffertje wordt dat en wat is dat toch ook nog een kind. Zij zit te huilen bij het spiegeltje, zij begluurt zich met betraande ogen in dat spiegeltje en strijkt een krulletje glad. Als die geen toezicht meer heeft, wat zal er van terecht komen?.... Dikke Jan is ook al thuis. Die zit tussen de porken aan tafel en schept zich-zelf nog eens op, als moeder Geesse even omkijkt. Hij doet het nog net zo onhandig als altijd, moeder Geesse kwakt alles weer van zijn bord. Zij heeft haar vastberadenheid nog niet verloren. Zij heeft misschien nog geen traan gelaten om vader, zij heeft er geen tijd voor gehad.

‘Eerst vragen, wat denk ie? Omdâ j' in de stoel van joen vader zit, denk ie, dâ j' nou meer recht hebben ook?’

Dikke Jan begint op te spelen, maar Bartje legt hem vast de hand op de schouder, - daar wordt hij stil van.

‘Waarveur ben 'k hier nou eigenlijk?’ denkt Bartje. Hij zou het haast vergeten, dat vader weg is. Waar is vader, in de voorkamer? - Hij staat op en gaat naar de deur. Moeder Geesse raadt hem af, om naar het lijk te gaan.

‘Er is niks an te zien,’ zegt ze. ‘Zien kop is.... brr!’.... Ze maakt een beweging van afgrijzen en dan kermt ze tòch: ‘Och

Heere, Heere, die stumper!....' Vlak er op bonst ze de brijpot op tafel: 'Hou bij de borden en bekken dicht!'

Bartje gaat toch naar de voorkamer. De lamp brandt er laag, hij draait die wat hoger. Hij doet de deur naar het achterhuis dicht. Daar ligt vader op het bed; op dezelfde plaats, waar eens het lijk van moeder lag, ligt nu het zijne. Zijn hoofd is bedekt met een doek. Zijn handen slechts zijn zichtbaar.

Vaders handen. Ze liggen naast elkaar op het witte laken, bruin en verweerd, de linkerarm iets meer gestrekt dan de rechter, de vingers half geopend; zoals ze gegroeid zijn naar de steel van de schop, zo liggen ze nog op het doodsbed. O, Bartje kent die handen. Hij heeft er als kleine jongen al stil naar gekeken, met bewondering en met afschuw. Hij heeft ze gevoeld aan zijn lichaam, die handen als mokers, wanneer hij ondeugend geweest was, en ook wel onverdiend. Maar ze hebben hem ook gedragen, toen hij klein was - hij heeft in die grote handen geslapen als in een bed. Ze hebben hem eens uit de sloot gered, toen hij bijna verdronken was. Ze hebben zich ook een enkele maal zegenend op zijn hoofd gelegd. En ze hebben voor hem gewerkt....

Zie, hoe ze voor hem hebben gewerkt, voor hem en voor de anderen. Hoe breed zijn vaders handen, hoe misvormd door het werk, door littekens en bulten en schrammen. Het vuil van de aarde is er ingegroeid, dat heeft moeder Geesse niet weg kunnen wassen. Schoppen zijn het geworden, klauwen zijn het geworden met versleten nagels - met een eeltlaag in kussens er op. Hoeveel centenaars hebben die handen getild voor vrouw en gezin? Hebben ze niet bijna de halve aarde getild?....

Vaders handen - die waren het voornaamste van vader. Zijn woorden waren niet veel, zijn ogen waren maar somber, maar zijn handen, daarin staat zijn hele leven gegraveerd. Ze hebben zich niet meer gevouwen dan nodig was en ze hebben zich vaak opstandig tot een vuist gebald, tot een ijzerharde hamer tegen de boeren en tegen het werk. Eens hebben ze zelfs een trotsen boer de deur uitgeslagen, toen die er slechts slavenhanden in wilde

zien. En toch hebben ze zich weer gehoorzaam ontsloten om de schop te vatten - altijd weer - en hebben gestreden en gezwoegd en gegraven in de aarde en geklauwd in de mest, om aan de avond het blanke brood te kunnen vasthouden en uit te delen aan de kinderen. Nu liggen ze dood en het schijnt, alsof ze nòg vragen om de schop, om te mogen werken voor het gezin.

Bartje streelt die handen, die poten van het mensdier, dat vader was. De witte haren zijn als stoppels zo hard. Hij ziet zijn eigen handen er bij - twee paar handen liggen naast elkaar op het laken, van den ouden arbeider en van den jongen. Het zijn dezelfde handen. Wat smaller nog en wat slanker die van Bartje, wat lichter-bruin en niet zo misvormd. Maar eens zullen ze ook zo worden. Zulke handen zal Bartje hebben, als hij op zijn doodsbed ligt....

Vaders handen.... Nu rusten ze, voorgoed. Nu zullen ze stof worden in het stof, dat ze bewerkten. Hoe zei vader het vroeger? Een mens wroet net zo lang in de aarde, tot hij zich de aarde in heeft gewroet.... Bartje vat die handen in de zijne. Hij heeft die dikwijls vervloekt, als ze hem sloegen. ‘Vader, vergeef, dat ik het durfde!’.... Hij streelt ze nu, maar hij heeft ze nooit bij vaders leven gestreeld. ‘Vader, vergeef. En vergeef het ook, dat ik U jarenlang heb vergeten en mijn eigen weg ben gegaan, slechts mijn eigen geluk heb gezocht’....

Nu groeit er toch een heet verdriet in Bartje, - een vlijmende smart om de handen van zijn vader. Hij buigt zich over het bed en zijn tranen vallen op die handen en liggen te glinsteren in het licht van de lamp tussen de dikke aders.

Vier dagen later, in de week na Pasen, staat Bartje aan dezelfde kuil, waarin hij eens zijn moeder heeft zien verdwijnen. Daar komt vader nou bij te liggen. Een jaar of wat heeft hij geleefd met een andere, nou keert hij terug tot zijn eerste vrouw....

Rust zacht, lieve dode. Dat staat op het paaltje van moeders graf. Rust zacht, lieve doden, tot het laatste der dagen, als de Rechter

van doden en levenden komt. Dan, bij de opstanding, dan zullen ze hier naast elkaar staan, vader en moeder en zij zal misschien weer voor hem zorgen. O ja - dat zal ze zeker niet kunnen laten, ze zal zijn kleed glad strijken en een pluisje van zijn mouw nippen, vóór hij bij Jezus komt....

Ach, het komt zeker van moeheid, dat Bartje zijn gedachten niet beter beheersen kan. Hij heeft weer hard gewerkt in deze dagen - aan de heide en aan zichzelf. Hij moest berusten in een andere toekomst, dan hij zich had voorgesteld. Dat was niet eenvoudig - daar moest het hart weer drie steek voor om, het onderste en zuiverste boven. Vanmorgen, toen de korhoenders balderden in de eerste lichtglans, die over de heide gleed, was hij nog aan het ontginnen en om tien uur was hij klaar, toen was het alles goed. Toen kon hij zich aankleden in zijn beste Zondagse pak en een rouwband om doen, om zijn vader te gaan begraven.

En hier staat hij nu en ze kijken hem allemaal aan. Waarom doen ze dat? Waarom wenkt ome Bart?.... O ja, hij zou bedanken na het zakken van de kist. Want de dominee is ziek en ouderling Wapse heeft thuis al gesproken. Nou moet Bartje spreken op het graf van zijn vader, dat wou Gert niet doen, en wat Gert niet wil, daar draait hij voor op - zo is het altijd geweest, zo zal het wel blijven ook. Het is goed.

Hij treedt op het losse zand naast de kuil - het is loodgrijs zand, dat van Arend-Jans veld is veel beter. Hij staat daar met zijn pet in de hand en kijkt de mensen aan.

‘Vrienden,’ zegt hij. Hij voelt zich zo vreemd, zo kalm, zo goed - maar is het niet alles overbodig, wat hij zal zeggen?.... Daar staan zijn zusjes en broertjes, zijn ooms en tantes en moeder Geesse, daar staan de buren en de kennissen - die hebben toch allemaal vader gekend, wat moet hij nou nog van hem zeggen? Hij draait zijn pet, hij blikt in de kuil en kijkt weer rond. Zie, daar staat ook Arend-Jan en knikt hem ernstig en bemoedigend toe. Nee, het is toch niet overbodig, dat hij hier staat, want geen van hen allen heeft vader goed gekend. - Bartje kan nu goed

maken, wat hij tegen zijn vader heeft misdreven. Hij kan hem tonen, zoals hij hem op de avond van zijn dood heeft gezien in zijn handen.

En dan spreekt Bartje en hij zegt het maar heel eenvoudig en ronduit, net zoals het hem voor de mond komt, in boeren-Drents. ‘Onze vader,’ zegt hij - ‘dat was een man met gebreken, dat weten wij allemaal. Maar zien deugden, die zullen wij waarderen, nou hij weg is. Zo'n arbeider as hij kriegt boer Wapse niet gauw weer. En zo'n vader, die zo weinig veur hemzelf vroeg - en altied klaar stond om zien best te doen veur zien gezin, daar mogen wij toch dankbaar veur wezen. Nou is hij d'r niet meer, nou moeten wij alleen verder. - En as wij nou maar net zo doen as hij - dan gaat alles wel goed. As wij maar veule veur mekaar over hebben en veur mekaar warken willen - dan komen wij d'r wel. As wij maar een offer brengen willen, zoas het hiele leven van mien vader een offer was.... En dan bedank ik joe allemaal veur de belangstelling.’

Hij treedt terug. Ome Bart neemt zijn plaats in en bidt het Onze Vader. ‘Geef ons elke dag ons dagelijks brood,’ bidt hij ook.

‘Geef ons elke dag ons dagelijks brood,’ dat blijft naklinken in Bartje, als hij tussen de anderen langzaam het kerkhof afloopt, de weg terug naar huis. Bij het huis van Wapse voegt hij zich bij Egbert en neemt zijn hand stijf in de zijne. Want het jonge peerd wacht de stoet al op in de hoek van het weiland, de jonge ruin, de moordenaar van vader. Het draaft langs het draad, tegenover de lege lijkwagen, het hinnikt en galoppeert en werpt de graspollen omhoog, alsof het zich nog niet voldoende gewroken heeft. Maar een mooi peerd is het toch. Een lust voor de ogen.

Bij de thuiskomst is het weer net als op de dag, toen moeder was weggebracht: het lijkt, alsof de dood begraven is. In de voorkamer, om de schragentafel, om de bergen kadetjes en de grote kraantjespotten, heerst een bijna vrolijke stemming, die hoe langer hoe luidruchtiger wordt. Daar gaan de nieuwtjes over de

tong, daar wordt een grap verteld, het hinnikend lachje van meu-Triene klinkt steeds vaker op - daar begint het compleet een feestmaal te lijken.

Maar Bartje doet er niet aan mee. Hij is er te moe voor en te ernstig gestemd, hij weet, wat komen zal. Hij zit achter het huis op een blok hout met Egbert en Berend naast zich, omringd door de kleintjes en eet een kadetje uit de hand. Wie zegt dat, dat kinderen zo gauw vergeten? - Hun gedachten zijn meer bij vader dan die van de volwassenen daar binnen. Is vader nou in de hemel en zou moeder hem nog kennen? Zouden ze daar nou samen lopen te wandelen langs de paarlen poorten, over straten van goud? En zouden ze nou vanuit den hoge hun kleine witte huisje in het veld kunnen zien en nog aan hun kinderen denken?....

Dat vragen ze zich ernstig af en ze hebben er lang stof van praten over. En hoe moet het hier nou gaan, daar denken ze ook aan, daar zitten ze slim over in.

‘Worden wij nou verdeeld, Bartje, deur de familie? Hoef ik dan niet met die dikke meu-Triene mee naar Schoonoord?’....

‘Mag ik dan met joe mee, Bart?’....

‘En ik ook? - Heeft die boer daar, die Arend-Jan, niet een groot heuivak, Bartje, waar wij slapen kunnen? Wij zullen wel warken veur de kost, wij zullen holties hakken en melken en 't peerd naar 't land brengen kan ik ook al. Nou, dan kan dat toch wel, hè Bart?’....

Ach, die kinderen, die wezen.... Bartje streelt ze over de blonde koppen en hij voelt, dat zijn besluit, dat hij bij de ontginning heeft genomen, goed is geweest, - hij zal er nooit spijt van kunnen hebben. Hij staat op en haalt voor al zijn broertjes en zusjes nog een kadetje. ‘Hier, eet en maak joe geen zorgen, dat komt allemaal in orde. Ik ben d'r ook nog, heur!’

En hij wil nog meer zeggen, maar hij wordt door Lammechien geroepen, - daarbinnen willen ze 't zeker eerst van hem horen. Zie maar, ome Bart wist zijn snor af en zet zich in de houding. als hij de kamer in komt.

‘Ga zitten,’ zegt hij. ‘Ie heurt er ook bij, want wij moeten samen eens praten. Wij moeten 't er nou eens over hebben, hoe hier de boel geregeld zal worden. Zoals mij dunkt, moet er ene van de grote jongens thuuskomen als kostwinner. En dat kan het beste de oudste wezen natuurlijk.’

‘Waarom de oudste?’ vraagt Gert onverschillig, terwijl hij zijn kom onder de koffiepot zet en zich-zelf nog eens intapt.

‘Omdat die het beste het gezin kan onderhouden,’ antwoordt ome Bart en daar knikken alle ooms en tantes op. ‘Wapse wil wel een van de jongens als arbeider hebben, instee van joen vader. En ie, Gert, ie zouden er allicht het volle loon kunnen bedingen’....

‘Ik ben nogal gek,’ zegt Gert. ‘Ik heb trouwplannen.’

Bartje wist vooruit, dat hij dit zeggen zou. Gert is altijd een grote schraper geweest, die denkt alleen aan zichzelf.

Of hij dan bereid is, om het gezin te helpen onderhouden, vraagt de ome.

Nou, dat zal Gert nog wel eens zien. Wie trouwplannen heeft en boerenknecht is, die heeft niet veel te missen.

‘En overigens,’ gaat Gert voort, ‘ie moet wel bedenken, ome Bart, daar bent er een stuk of wat bij de kiender, die helemaal vreemd veur mij bent. Wie wil mij verplichten, om daar het brood veur te verdienen?’....

Het wordt er stil van. In die stilte richten zich de ogen op Bartje. ‘Dan ben ie an de beurt, jong,’ zegt ome Bart.

Ja, dan is hij aan de beurt, want Arie komt niet in aanmerking, - die zit nog in het gesticht. Zelfs voor de begrafenis is hij niet overgekomen.

‘Dan zul ie thuus moeten komen, Bart’....

Bartje knikt. Hij hoeft over zijn antwoord niet na te denken. Dat heeft hij al vier dagen en nachten gedaan.

‘Het is goed,’ zegt hij eenvoudig.

Hoe blij knikken ze hem nu van alle kanten toe. Hoe verlicht zuchten ze. En zie, nu huilt moeder Geesse tòch....

‘Ie bent de beste van allemaal,’ snikt zij. ‘Ik heb mij altied in joe vergist.’

‘En ik,’ zegt ome Bart plechtig, ‘ik spreek uut naam van allen, jong, en ik wens joe van harte des Heeren zegen toe. En as ie raad nodig hebben, dan kom ie maar, dan weet ie, waar ie terechte kunnen’....

‘En as ik meer neudig hebbe as raad?’ vraagt Bartje nuchter. ‘Want ik verdien allicht nog niet, wat mien vader verdiende’.... Hij ziet de kring van familieleden rond. Waar hij kijkt, ontwijken hem nu de ogen. Ja, dat is ook een malle vraag, zo ineens, die overrompelt ome Bart niet het minst. Maar die redt er zich wel mee.

Bartje moet er rekening mee houden, praat hij, dat hij en al de anderen er ook niet zo breed zitten. Bovendien, dat is nou weer niet flink van zo'n sterke, gezonde jongkerel. Hij moet nou eerst maar eens proberen, hoe ver hij het alleen weet te schipperen.... ‘'t Is goed,’ zegt Bartje. ‘Dan weet ik ja, waar ik an toe ben.’

Er valt een pijnlijk zwijgen. En dan springt er plotseling iemand op, die steekt zijn vuist bezwerend omhoog en roept met flikkerende ogen: ‘Maar op mij kû j' rekenen, kerel! Bartje, ik beloof het joe, jongen, iedere cent, die 'k over hebbe, is veur joe, heur!’... Dat is Harm van Zwarte Jaante, de man van Lammechien, die heiden, die driftkop, die meer in de herberg zit dan in de kerk, die maakt hier al de anderen beschaamd en van dank wil hij niet weten. Maar nu moet Bartje maar gauw de leiding nemen - hij is nu toch de baas - want anders komt er nog grote ruzie van.

‘Dan moesten wij nou maar eindigen,’ zegt hij en hij vouwt de handen. En na het danken vraagt hij ome Bart, of hij om de bus wil denken, want die komt maar eens in 't uur.

Het gaat goed. Er valt geen onvertogen woord meer. En als de familie vertrokken is en de boel wat is opgeruimd, gaat Bartje maar dadelijk op weg naar boer Wapse. Hij moet zich maar niet op de kop laten zitten, stookt moeder Geesse hem op, hij moet minstens twaalf gulden verdienen. Vader had vieftien de leste

tied, en toen was 't ook nog geen vetpot. Van minder dan twaalf ziet zij geen kans om droog brood te delen.

Ja, nu moet Bartje op zijn tellen passen, want het gaat nu om het welzijn van het gezin, waar hij zoveel als vader over is. Boer Wapse is een klein verschrompeld mannetje, dat mooi kan praten over zijn beginselen en over de zuiverheid van de leer en de begrafenisdienst heeft hij geleid met tranen in de ogen, maar hij zal wel van hetzelfde slag wezen als ome Bart van Schoonoord, die zowat ieder te glad af is. Wat was dat ook met die schoolkwestie jaren geleden? Toen nam Wapse vader in dienst als arbeider, maar het ging hem niet om vader, maar om vaders kinderen, om die weg te lokken naar een andere school, waar hij bestuurslid van was. Dat is toen bekend geworden en dat is hem slim kwalijk genomen. Daar is veel over gepraat en over geschreven in de kranten; mensen, die zelf niet veel beter waren, hadden er het meest de mond over vol. ‘Is dat een ouderling?’ zeden ze. ‘Is dàt een Christen?’ En sinds die tijd staat Wapse bekend als een man, die de kerk meer kwaad dan goed heeft gedaan en dien men voortdurend in de gaten moet houden. Maar Bartje heeft bij Willem Boest altijd moeten vechten om zijn loon en dat is hem niet slecht afgegaan, - hij zal zich ook door ouderling Wapse niet in de nek laten kijken.

Hij valt maar dadelijk met de deur in huis, zodra hij tegenover den boer heeft plaats genomen.

‘Ik kom es met joe praten, Wapse,’ zegt hij.

Wapse kijkt hem met zijn kleine oogjes ernstig aan.

‘Ie hoeft mij niks meer te vertellen,’ zegt hij. ‘Ik begriep het al lang. Joen oudste broer heeft de kop in de nek gooid en nou kom ie bij mij as arbeider.’

‘Zo is 't,’ antwoordt Bartje. ‘Tenminste, - as wij het samen eens kunnen worden.’

Dat laatste schijnt Wapse niet te horen. Maar nu doet hij toch eventjes dom. Hij vergist zich zeker.

‘Om joe de waarheid te zeggen,’ praat hij, ‘niet om kwaad van joen broer te spreken, maar ik ben er niks rouwig om, dâ 'k joe kriege. Wanneer kun ie komen?’

‘As 't moet, morgen wel,’ zegt Bartje.

Goed, morgen dan maar, want Wapse heeft het slim druk met het voorjaarswerk, hij kan niet zonder een arbeider. Hij knikt tevreden, hij gluurt naar de klok en staat op. Wietske, de meid, rinkelt op de pompstraat met de melkemmers. Maar zó zal hij Bartje niet ontkomen!....

‘En het loon?’ vraagt Bartje. ‘Moeten wij daar niet over praten?’

Nee, dat vindt Wapse niet nodig.

‘Laat dat maar aan mij over,’ probeert hij vaderlijk gerust te stellen. ‘Dat komt wel in orde, jongen.’

Nee, nou heeft hij aan Bartje een verkeerde. Die vliegt daar vast niet in.

‘Ik zou toch graag willen weten, wâ 'k joe weerd ben,’ houdt hij koppig vol.

Wapse gaat zichtbaar teleurgesteld weer zitten.

‘Wat ie mij weerd binnen,’ zegt hij langzaam. ‘Wat ie mij weerd binnen,.... dat weet ik niet, jongen. Daarveur zou 'k joe eerst een weke in 't wark moeten hebben. Maar dáár gaat het mij niet om, Bart Bartels! Om het gezin gaat het mij. Dat gezin, dat joen vader achterlaten heeft, moet toch leven?.... Daarom zal ik het joe dan maar zeggen, ik was van plan, om joe vieftien gulden te geven, net as joen vader had en om joe de leste dagen deur te betalen. As ie het daar niet mee eens kunt wezen, nou, dan moe' j' 't maar zeggen.’

Maar Bartje heeft na deze verrassende wending van 't gesprek de ogen beschaamd neergeslagen en hij kan niet anders, hij steekt zijn hand naar Wapse uit.

‘Ik ben joe hoogst dankbaar,’ zegt hij hees. ‘En ik belove joe, Wapse, dâ 'k het weerd zal wezen ook’....

En hoe eerder hij dan de deur uit kan, hoe liever het hem is. Op de

weg loopt hij verwonderd zijn hoofd te schudden. Verduid, die Wapse, wat is dat toch voor een man? Zijn eerste arbeider nam hij in dienst om de school, de volgende om een groot gezin, dat gevoed moet worden. Wapse voelt zich verantwoordelijk voor dingen, waar een ander niet aan denkt.... Heeft Bartje zo misschien niet veel meer mensen verkeerd beoordeeld? Hij kon zich uit zijn jeugd geen waarachtig Christen herinneren. Zijn ze er dan toch wel geweest? Het konden toch ook allemaal geen Arendjans wezen....

Wapse is de beste troost op deze droevige dag. Moeder Geesse, die het jongste kind zit te voeren, wordt wonderlijk stil, als ze hoort, wat Bartje wedervaren is. Dan slaat ze plotseling met de vuist op tafel, dat de kopjes rinkelen en kleine Albert hikt van de schrik.

‘En laat er nou nog es ene wezen, die een kwaad woord van Wapse zegt, waar ik bij ben!’ brult zij. ‘Die draai ik levendig de nek om, zo waar as ik Geesse heet.’

Diezelfde avond nog rijdt Bartje naar Hunzeloo, om zijn boeltje te halen en om afscheid te nemen. Wie afscheid neemt, ziet de dingen in een nieuw licht, - die weet dan pas wat de mensen voor hem hebben betekend, dat dringt nu voor het eerst in zijn leven tot Bartje door.

Die Arend-Jan, wat een fijne kerel is dat toch. Wat was er van Bartje terecht gekomen, als hij Arend-Jan niet had gehad? - En zijn vrouw Marie, ze is meer dan een moeder voor hem geweest. De kleren staan al klaar, de boeken zal Arend-Jan brengen met Asser markt. Dat spreken ze drie keer af en nog kan Bartje niet wegkomen. In 't laatst moet Arend-Jan zelf hem aan de tijd herinneren. Hoe goed zijn z'n ogen, als hij beide handen op Bartje's schouders legt en spreekt over Gods wegen, die anders zijn dan onze wegen. Maar wie er gehoorzaam op wandelt, zegt hij, die vindt het geluk, dat moet Bartje vooral onthouden.

Hetzelfde zegt Piet Doeks eigenlijk ook, al klinkt het een beetje anders.

‘As ik joe later niet in de hemel zie,’ zegt hij, ‘dan wil ik er niet wezen. Maar veur die tied hoop ik joe ook nog wel eens te zien. Van harte het beste, jongen en het ga je goed daar als vader.’

‘En denk om de sikke!’ roept hij ook nog. ‘Ik ben mooi op streek met mien zigeunerin.’

Willem Geerts heeft Bartje voor het laatst bewaard. Daar valt hem het afscheid even moeilijk als bij Arend-Jan. Hij wist niet, dat hij zich in dat gezin zo geliefd had gemaakt. Vader Geerts en Willem en de kinderen, ze zijn er stil van, als ze horen, dat hij voorgoed zal vertrekken. En Harmke is er ook stil van, die schrikt zichtbaar en veegt haar tranen weg. Wat een goed wicht is zij toch en wat een knap wicht ook! Dat hij daar toch altijd aan voorbij gelopen is.... Wie die krijgt als vrouw, is goed af, daar zit een warm hart in dat wicht....

Zij loopt met Willem mee naar buiten, - ze brengen hem samen tot aan de weg. Daar moet Willem verder naar zijn meid, zo blijft Bartje alleen met haar over in het donker.

Hij geeft haar een hand. Zij houdt die vast.

‘Harmke,’ zegt hij, ‘het beste, heur. En nog wel bedankt veur joen handschoenen’....

‘Ik zal tegen de winter weer een paar veur joe breien,’ antwoordt zij.

‘Hè j' daar tied veur?’

‘Veur joe wel’....

Het komt er zo innig uit. En ze staat zo dicht bij hem. Het wordt nu tijd, dat hij wegkomt. Een huis vol kinderen wacht op hem.

‘Heb ie niks meer op 't hart?’ vraagt ze aarzelend.

Neen, hij weet niets. Wat had ze verwacht? Hij zet zijn fiets klaar om op te stappen. Dan hangt zij plotseling aan zijn hals en kust hem zonder een woord. En snikkend loopt zij weg, het donkere pad terug.

Dan is Bartje weer even zich-zelf niet meer, want die kus is een

openbaring voor hem. Hij leunt tegen zijn fiets en hij ziet als in een flits al zijn ontmoetingen met Harmke in de jaren, die hij in Hunzeloo heeft doorgebracht. Hij ziet haar ogen voor zich in al die momenten: in die ernstige ogen was altijd dezelfde stille vraag, hetzelfde geheim. Maar nu is het geen geheim meer voor hem. Nu weet hij, dat dit meisje al die jaren reeds hem heeft liefgehad.

Het ontroert hem. Het doet hem een ogenblik alles vergeten.

'Harmke!' roept hij.

'Ja,' komt van verre een stem uit het donker.

'Ik kom weerom, Harmke!'

'Ik wacht,' roept zij terug. Het klinkt als een juichkreet.

En juist de onzegbare vreugde in die stem is oorzaak, dat hij al spijt heeft van zijn belofte, terwijl hij door de stille nachtelijke velden op huis aan rijdt. Wat heeft hij gedaan? - Is het nu een tijd, om aan een meisje te denken? Hij heeft een taak op zich genomen, voor wie weet hoe lang, waarbij hij aan trouwen en dus aan vrijen niet denken kan.... En hij wil die taak gehoorzaam verrichten, hij zal die niet als Gert zelfzuchtig van zijn schouders schuiven.

Maar is het wel waar, wat Arend-Jan zee? Keert hij nu juist zijn geluk niet de rug toe?....

[XV]

Nu zijn de dagen grauw van zorgen. Bartje gaat in de vroegte de weg langs naar zijn werk en Egbert draaft naast hem; die gaat mee melken en zijn mond staat niet stil. Bartje zegt ja en nee en er dringt niets tot hem door, - want hoe zit dat nou, dat moeder Geesse midden in de week al door haar geld heen is? Hij komt iemand tegen en groet - zijn hand gaat er voor omhoog: ‘Heui!’.... Tien passen verder keert hij zich om. Wie was dat, die daar voorbij ging? - Och ja, dat was ome Koo, de wegwerker, die wordt ook oud de laatste tijd. Wat zee Egbert nou?

‘Die zonne, zo mooi als die opkomt? Ja, mooi Egbert, prachtig.... En die nevelflarden langs de boswal, net zilver, ja, net een paradies is de wereld’.... Maar in 't paradies, daar dachten ze nog niet over centen, daar plukten ze van de bomen, wat ze nodig hadden. ‘Wat zee j' jong? - Of de vogels nou den lieven Heer groeten? Ja, misschien wel, wie zal 't zeggen?’

Een lieve jongen toch, die Egbert, altijd gewillig en goed. Melken als de beste, leren als de beste, maar altijd met zijn gedachten in hoger sferen. Nou denkt Bartje er ineens aan, dat hij vanmorgen nog niet den Heer heeft gegroet. Het is er door het gezeur van Geesse bij ingeschoten. Hij ziet omhoog naar de blauwe hemel en zucht. Hij zucht tot den Heer. Maar hoe zit dat nou met Geesse? En hoe moet dat met het geld?.... Moet hij nu alweer bijspringen van zijn spaarcenten? -

Daar is hij over bezig onder het melken - daar tobt hij nog over, als Egbert reeds weer naar huis is en hij, Bartje, aan het werk is op de akker. Hoeveel is hij er nou al bij ingeschoten? Honderd gulden zeker. Wacht eens even, met wat er overbleef aan schul-

den van de begrafenis wordt het over de honderd gulden! Dat kan toch niet zo doorgaan? - Nu is het waar, de winterbrand zit in de schuur en het was een dikke strop, dat het varken doodging - daardoor moeten ze het spek halen van den slachter. Maar die nieuwe klompen van Hendrik, dat moet nou verdikkeme maar een weke wachten. En die onderkleren van de wichter, die moet Geesse dan nog maar zien te verstellen. Nieuwe manteltjes moeten ze ook al hebben, Wubbechien en Grietien, hij kan ze zo haast niet meer meenemen naar de kerk. Die manteltjes zal hij dan nog betalen, maar de klompen, daar denkt hij niet aan. En dat hij nog tien gulden los geld in zijn kistje heeft, daar zegt hij Geesse niets van, die wil hij bij de manteltjes doen. Zodra zij het weet, zal ze net zo lang zeuren, tot zij ze in haar vingers heeft, want ze is nu eenmaal heel haar leven gewend geweest, om alles op te maken.

Wanneer hij zover gekomen is, brengt Wietske, de meid van Wapse, hem de koffie. Hij zet zich aan de slootkant te schaften en ziet de kinderen langs gaan naar school. Egbert en Berend, Wubbechien en Grietien, Hendrik van Geesse sloffend daar achter.

'Hallo Bart!'

'Hallo jongens! - Goed oppassen, heur!'

'Ja Bart, ie kunt er op an, Bart!'

Lieve flinke kiender - alleen Berend wat wild en onnadenkend - maar wat zitten ze slecht in de kleren. Daar moet toch verandering in komen....

'Bart, heur es?'

'Ja, wat is er, Berend?'

'Bart, wij hebben geen knikkers meer. Mogen wij elk een cent?' Die mooie ogen van Berend, - in de wieg had Berend al mooie ogen. De begerige van de zusjes. De ernstige van Egbert, terwijl hij de anderen meetrekt.

'Hou toch op met joen gezeur, het kan er niet af, hè Bart?' - Nee, het kan er niet af. Maar wie kan het verlangen in die

kinderogen weerstaan? Bartje tast naar zijn geldbuiltje, dat ziet Berend al.

‘Wat gelden de knikkers?’

‘Tiene veur een cent.’

‘Hier dan, elk veur een halfie, dan hê j' veurlopig genoeg.’

‘Bart, mien klompen bent kapot. Ik word er nat in.’

‘Ja Hendrik, loop maar om de plassen heen, heur! Volgende weke.’

Hij kijkt ze na, terwijl ze verder gaan. Die Hendrik toch, hij hinkt er van, hij durft zijn voet niet op de grond te zetten, nu loopt hij nog slapper en akeliger dan anders. Het kan toch zo niet. Bartje zal dan deze keer de hand nog maar eens over het hart strijken; die jongens van moeder Geesse jagen hem immers niet op kosten. Het zijn halve mallen, alle vier, maar makkelijk te regeren. Wie ze ziet slenteren langs de weg, met de bengelende koppen, die zou geen cent geven voor hun verstand en op school blijkt ook wel, dat dat niet veel bijzonders is. Maar druk ze een schop in de handen en die houden ze dadelijk vast, alsof ze er mee vergroeid zijn. Die vier zijn voor de schop geboren. Twee waren er al boerenknecht, toen Bartje hier kwam, de derde heeft zich voor een maand of wat besteed en de boer is knap tevreden over hem. Die redt zich al beter dan dikke Jan, dien luien stinkerd, die heeft zijn derden boer al en wie weet, hoe lang hij het daar uithoudt.... Nee, Hendrik moet zijn klompen hebben.

Intussen doen de handen alweer hun plicht. De hoeken van de akker liggen bijgespit, de rogge kan erop. Bartje sjouwt met de zware bak, - hoe komt het nou, dat hij ineens aan den meester in Hunzeloo moet denken? Maar hij klettert het zaad al op de glimmende voren, daar moet hij al zijn gedachten bij hebben. Later loopt hij naar de boerderij, spant den moordenaar voor de wagen en komt terug op de akker, om het zaad onder te eggen achter het paard, dat voor hem zo gedwee is als een lam. Daar gaat de morgen mee heen. Als de fluit van de boterfabriek gillend

laat horen, dat het tijd is om te eten, verschijnt Wapse en is tevreden.

‘Dat ligt er mooi bij,’ prijst hij. ‘En ie hebben het gauw flikt. Dat zou joen vader joe niet verbeterd hebben.’

Ze rijden samen terug. Op de kar is het goed praten. Bij het geratel der wielen kan men dingen zeggen, die men anders verzwijgt.

‘Hoe is 't de leste tied?’ roept Wapse. ‘Kun ie 't klaarspelen, jong?’

Bartje knikt hem geruststellend toe.

‘Ie ziet er anders niet best uut. Toch geen zorgen?’

‘Zorgen?.... Nee’....

‘Ie weet, ie kunt bij mij terechte!’

‘Ja Wapse, dank joe wel.’

Maar Bartje zal geen gebruik maken van het aanbod. Hoogstens zal hij over Jan eens een woord laten vallen, - hoe hij die aan zal pakken. Maar over klompen en manteltjes moet hij zwijgen. Het blijft toch altijd de boer, dien hij voor heeft, het zou zo licht op bedelen lijken. Bovendien, hij weet nu immers, hoe hij er mee aan moet?....

Hij gaat naar huis om te eten en Geesse staat al op de uitkijk, temidden van de troep. Zij brult hem goeiendag, zij heeft koffie voor hem bewaard. Egbert brengt hem de zeep bij de pomp, klein Appie, de jongste, komt aansjouwen met de handdoek: ‘Hier Pappa!’ Het manneke vergist zich nog telkens. Kwalijk is het hem niet te nemen, want Bartje is geheel in vaders plaats getreden. Hij zit in vaders stoel, hij bidt als Arend-Jan, daarna wordt hij het eerst door Geesse bediend. Na het eten geeft hij Hendrik geld voor nieuwe klompen en zet Berend buiten de deur, omdat die niet ophoudt met zijn gezeur om dezelfde gunst. Berends klompen zijn nog dicht, hij kan er nog zeker een maand op lopen, als hij er voorzichtig mee is. De laatste minuten van het schaft vult Geesse met klachten over de onder kleren; ook zij heeft

geld gezien. Haar kan hij niet naar buiten sturen, dus zal hij zelf maar gaan.

‘En als Rikie nou voor dag en nacht er uut zal,’ zegt Geesse, ‘dan moet die ook nog wel wat nieuws hebben.’

‘Rikie veur dag en nacht?’

‘Ja, dat zee ze vanmorgen, ze kon een dienst kriegen in Assen. Wij moesten heur maar laten gaan, dat geeft een slaapplaats meer en een dikke vretert minder in huus,’ zo denkt Geesse daarover. Voor haar is dat geen probleem, maar Bartje loopt er heel de middag achter de ploeg over te denken. Mag hij Rikie onder zijn toezicht uit laten gaan? Het ding is zo ijdel en lichtzinnig; als hij niet oppast, gaat ze Lammechien achterna. Ze moet nog zeventien jaar worden en geen keer komt ze naar huis, of ze is te laat en ze heeft een jongen achter 't gat. Ze heeft een knap gezichtje en dat weet ze, dat is heur gevaar. Zet zo een op eigen benen en ze is verloren. Of ze moest bij mensen komen, die hart voor haar hebben en meer in haar zien dan een dienstbode. Hoe moet Bartje die proberen te vinden? - En hoe zal hij deze zaak met het wicht bepraten, zonder dat ze de kop in de nek gooit?....

Als hij 's avonds moe op huis aankomt, daar staan de nieuwe klompen van Hendrik voor de drempel. Goeie klompen, zonder noest, die heeft de jongen goed gekozen. - Maar wat liggen daar nou voor stukken naast? Zijn dat de klompen van Berend niet?.... ‘Ja,’ vertelt Grietien, ‘hij heeft ze allebei kapot houwd tegen de boom, Bartje. Hij zee: ik wil toch nieuwe klompen hebben. Dat zee hij.’

Die duvelse Berend! Waar is dat jong? Hij zit doodgemoedereerd in de kamer te lezen. Bartje slaat hem het boek uit handen en sleept hem bij zijn nekvel mee. Hier, wat is dat? Is dat waar, wat Grietien vertelde? Ja, daar kan Berend niet voor weg. ‘Ik wil nije klompen hebben,’ houdt hij nog vol.

Ja, dat zal nou wel moeten, maar eerst krijgt hij met de stukken wat voor de broek, dat hij niet staan kan. Heeft hij het van Geesse ook al gehad? Niet genoeg, anders zou hij zo'n groot

woord niet meer hebben. Bartje slaat zich hoe langer hoe bozer. Als zijn hand er pijn van doet, smijt hij den huilenden jongen in de schuur en sluit hem op. Dèr, die aap! Denkt hij, dat Bartje het geld op de rug wast? -

Bartje loopt hijgend naar binnen, - de kinderen wijken bevreesd voor hem uit. Hij valt in zijn stoel bij de kachel, slurpt zijn koffie en zit donker voor zich uit te staren. Maar als hij even opzij kijkt in de spiegel, doet hij een ontdekking, waar hij van opspringt. Verduid, daar zit zijn vader tegenover hem. Zó ontmoedigd, zó somber keek zijn vader....

De schrik maakt hem murw. Hij gaat naar de schuur, om met Berend te praten. Hij is niet tevreden, voor het weer goed is met den jongen en hij hem verlossen kan. Later, als de kinderen naar bed zijn, ziet hij Geesse tobben met haar naaiwerk en heeft medelijden met haar. Op 't land is er geen betere werkkracht, maar met verstelgoed gaat ze om, alsof ze heiplaggen in handen heeft. Ze voelt zijn belangstelling en toont hem de Meertjes. Hier, een borstrok van Geertje, kan ze daar nog mee lopen, zo'n groot wicht? Daar, een broek van Egbert, en dat tegen de winter.... Nu snijdt hij zelf het onderwerp aan, waar hij vanmiddag niet over praten wilde. Hoe is dat nu toch, dat ze met haar geld niet toekomt? Vroeger, met vader, moest het toch ook?

‘Dat dankt joe de duvel,’ bromt Geesse, ‘toen is 't er ook wel eens raar toe-gaan en joen vader vroeg nergens naar. Ie wilt alles ook veule netter hebben.’

Natuurlijk, zulke onderkleren komen zijn eer te na. Hij gaat naar de bedstee en zit te rammelen bij zijn geldkistje. Hij gooit Geesse zuchtend vier rijksdaalders in de schoot. Hier dan, maar alleen voor onderkleren, hoor! En voor manteltjes zal hij ook zorgen.

‘Hè j' dan nòg al meer geld?’ vraagt Geesse begerig.

Ja, voor manteltjes, die zal hij zelf met de wichter gaan kopen. Verder heeft hij geen cent meer, als Geesse daar maar op rekent. Geesse knikt bewogen. Natuurlijk, dit is 't leste. Ze schenkt hem

een extra lekkere kop koffie in. Ze zegt: ‘Ie bent meer as een man veur mij.’

Maar hij ziet aan haar ogen, dat ze alweer met een metworst gooit naar een zij spek. Hij zal nog last genoeg met haar krijgen. Als hij niet gauw zijn maatregelen neemt, gaan al zijn spaarcenten er aan.

Zo komt Bartje tot een nieuw plan. Hij zal zijn geld vastleggen op een manier, dat moeder Geesse er niet meer aan kan komen en tegelijk de inkomsten van het gezin verhogen. Hij zal een paar moderne kippenhokken bouwen, zoals Arend-Jan heeft en daar een honderd jonge hennen in kopen. Met verstand behandeld zit daar goede winst op en de verzorging kan hij grotendeels toevertrouwen aan Egbert en Geertje. Hij bepraat de zaak met Arend-Jan, die juist in deze tijd nog eens komt kijken, die prijst zijn inzicht en belooft zijn medewerking. Hij komt met het plan bij Harm van Zwarte Jaante, die is dadelijk één stuk geestdrift. Die Harm is zo'n handige knutselaar, die wil er geen timmerman aan hebben. Avond aan avond zitten ze te rekenen en te overleggen, soms tot diep in de nacht, - dan slaan ze het hout in en nu is er wekenlang geen ogenblik te verliezen. Bij nacht en ontij bouwen ze de hokken, overdag kunnen ze bij hun boeren niet worden gemist. Harm is 's Zondags bijna niet van het werk af te houden. Hij wordt een andere, een vrolijker kerel, Lammechien fleurt er helemaal van op. Als de jonge hennen aangekomen zijn, draait hij opgewonden om Bartje heen en komt zenuwachtig met zijn vraag, of Bartje nog wat geld voor hem te leen heeft, om ook zo aan de slag te komen, al was 't maar met een dertig kippen.

Bartje aarzelt, want nu gaat het om zijn laatste spaarcenten. Maar hij ziet de begeerte vlammen in Harms donkere ogen en dan bezwijkt hij. Op één voorwaarde, stelt hij vast, dat Harm geen stap meer in de herberg doet. Dat belooft Harm graag. Het was de troosteloosheid van het leven, die hem tot de borrel dreef. De laatste weken heeft hij aan geen druppel behoefte gehad. Hij ver-

morzelt bijna Bartje's schouder onder zijn zware hand en nu zijn ze weer een paar weken druk achter de Lange Jammer, tot zo laat soms, dat Snibbechien er schande van spreekt. Daarna krijgt Harm veertig hennen en met het eerste ei komt hij naar Bartje lopen. Asjeblief, sla open, Lammechien heeft het gekookt. Heel het gezin proeft er een hapje van, maar niemand zet daar zo'n verheerlijkt gezicht bij als Harm van Zwarte Jaante. ‘As honig,’ zegt hij, ‘as moedermelk! Daar kan geen borrel bij halen!’....

Wat is er nu met Geertje? Die is al bijna een jaar van school, maar Bartje heeft er zich tegen verzet, dat zij in een dienstje ging. Het is zo'n klein en mager ding, zo'n dun scharminkel van een wicht en Bartje herinnert zich, dat moeder haar vroeger vaak wat extra's toestopte, maar bij Geesse gebeurt dat natuurlijk niet. Nou is ze zo stil en wit de laatste tijd, zo hangerig en miserabel zit ze op de stoel, dat Bartje zich ongerust maakt. Ze kan best de een of andere kwaal onder de leden hebben. Hij stelt Geesse voor, om eens met haar naar den dokter te gaan, maar zij lacht hem hartelijk uit. Welja, hij moet zijn goeie geld maar naar den dokter brengen, die net zoveel verdient met een knipoogje, als hij met een halve dag werken. Het is de leeftijd, anders niets. Het ding had allang in een dienst gemoeten.

Nou goed, daar blijft het bij. Maar op een Zondagmiddag, als Bartje bij zijn kippen zit, daar loopt het kind met roodbeschreide ogen om hem heen te draaien en als hij haar vraagt, wat er aan scheelt, breekt zij in tranen uit, maar zij wil het hem niet zeggen. Hoe hij ook aandringt, hij krijgt geen woord los.

Maar juist komen Harm en Lammechien het huis om voor hun gewone Zondagsbezoek. De grote zuster loopt een eind met de kleine het veld in en na een kwartier komen ze beiden vrolijk weerom. Geertje gaat het huis binnen en Lammechien komt lachend vertellen, dat het toch de leeftijd was. Dat rare ding wist nog nergens van; ze dacht, dat ze dood zou gaan.

Na die opluchting moet Bartje ook zijn verzet tegen een dienstje

wel opgeven. Hij trekt op een avond met Geertje op een advertentie af, hij zit ergens in een salon met een jong mevrouwtje te onderhandelen.

‘Is ze niet brutaal of eigenwijs?’

‘O nee mevrouw, daar zal mevrouw geen last van hebben.’

‘En geeft zij zich nog niet met jongens af?’

De kleur van Geertje zegt genoeg. Bartje heeft een kepi aan de kapstok gezien en hij zit in een fauteuil met goudachtig pluche. De man is dus officier, daarom pingelt Bartje nog een kwartje bij het loon en hij verhuurt Geertje voor halve dagen voor vijf en dertig stuivers in de week.

Drie weken slechts houdt zij het er uit, maar dat is meer de schuld van een ongelukkig toeval dan van Geertje zelf. Haar meneer blijkt slechts onder-officier en hoe kan het zo treffen, dat is nou net de onder-officier, die zo lang met Lammechien heeft gevrijd. Als dat uitkomt, is 't een geharrewar zonder eind. Geertje wil geen mevrouw meer zeggen.

‘Je moet mevrouw tegen me zeggen,’ zegt het mens.

‘Goed juffrouw,’ zegt Geertje.

‘Wat zeg je?’

‘Nee juffrouw.’

‘Zo en waarom niet?’

‘Omdat u haast mijn zuster geweest was,’ zegt het kleine kreng. ‘Wanneer uw man onze Lammechien niet bedrogen had, dan had die hier op uw stoel gezeten.’

Nou, toen kon ze wel oprukken, op staande voet natuurlijk. Maar Geertje wist wel, wat ze deed. Die had al lang een ander dienstje op het oog. Daar ging ze regelrecht naar toe en verhuurde zich zelfstandig voor twee gulden. Met Geertje, dat vinnige ding, zal Bartje geen last meer hebben.

Rikie is zijn voortdurende zorg. Hij heeft eindelijk een geschikte dienst voor dag en nacht voor haar gevonden, maar reeds na enkele weken komen er klachten van haar mevrouw, dat ze 's avonds nooit op tijd is. Als hij haar daarover op haar vrije

avond de wind van voren geeft, loopt ze met een kwade kop weg en laat zich in geen week meer zien. Hij sjouwt half Assen af, - tegen elf uur, als ze reeds lang in haar dienst had moeten zijn, haalt hij haar van het kerkplein, waar ze met een paar soldaten te gekjagen staat en trotseert hun spot. Dan valt er helemaal niet met haar te praten, zó is ze beledigd, dat hij haar voor de mensen beschaamd heeft gemaakt. Dat bij die soldaten Jan Rap en zijn maat zich verschuilt onder hetzelfde pakje, wil ze niet inzien. Dat het die jongens, die hier slechts enkele maanden in garnizoen liggen, meestal alleen om een grapje is begonnen, ontkent ze heftig. Bovendien beweert zij, dat ze best vertrouwd is om los te lopen en dat ze zijn gezeur niet lang meer verdragen zal. Maar als hij op haar gemoed werkt en aan moeder herinnert, begint zij te huilen en belooft beterschap. Hij levert een berouwvolle zuster af aan een boze mevrouw en ontvangt twee dagen later uit Rikie's handen een doos cigaretten voor zijn moeite. Een paar weken is er niets op haar aan te merken, dan begint hetzelfde lied weer van voren af aan.

Wie met Lichtmis zijn geldzak nog over de weg kan gooien, is een knappe kerel, zegt het spreekwoord. Bartje kan het, maar hij heeft het aan de kippen te danken. Ze leggen mirakel. ‘De eier broesen d'r uut,’ volgens Harm. Zo kan Bartje wat opgeruimder de toekomst tegengaan.

Maar nu komt er op een dag een briefje van den meester, of Bartje eens bij hem aan wil lopen. Hebben de kinderen wat op hun geweten? - Berend zet een gezicht, of hij van moord beschuldigd wordt. Egbert, Hendrik, de zusjes, ze weten van niets. Toch loopt Bartje die avond zwaarmoedig te zuchten tegen een gevoel van naderende zorgen, als hij op weg naar den meester is en dat wil niet wijken voor de hartelijkheid, waarmee de grijze vriend hem ontvangt. Dat maakt Bartje's lach gedwongen, als ze oude herinneringen ophalen en dwingt hem, om maar gauw het gesprek te brengen op het doel van zijn komst.

Ja, ze moeten samen eens praten over Egbert, die kan met Mei van school af. Wat wil Bartje met dien jongen? Moet hij boerenarbeider worden?

Ja, boerenarbeider, daar is niemand te goed voor.

Bartje moet den meester goed begrijpen. Die wil in 't geheel geen kwaad van het boerenwerk zeggen, maar Egbert is er wel te goed voor. Die jongen heeft een stel hersens, zoals zelden voorkomt. Bartje was ook altijd de beste van de klas, hij heeft zijn duizenden verslagen, maar Egbert zijn tienduizenden. En daarom wil de meester, dat hij door zal leren. Eerst nog een jaar naar de Mulo, tot hij oud genoeg is, dan examen laten doen voor de kweekschool in Groningen. Die jongen moet onderwijzer worden. ‘Wat kost dat?’ vraagt Bartje.

Ja, wat kost dat? Het eerste jaar niet zoveel. Maar dan moet hij in Groningen wonen of met de bus heen en weer reizen....

‘Onmogelijk,’ zegt Bartje.

Ja, maar nu moet hij eens luisteren. Nu treft het mooi, de meester gaat volgend jaar met pensioen en die wil dan in de omtrek van Groningen gaan wonen, want daar komt hij vandaan. Hij zou Egbert dan in huis willen nemen, dan had de jongen de kost voor 't eten. Meer kan hij niet doen, want hij heeft ook nog een zoon, waar geld bij moet. Dus zou Bartje dan voor kleren en studie-boeken moeten zorgen.

‘Wat kost dat?’

Ja, wat kost dat? Dat komt neer op een honderd gulden in 't jaar misschien.

Onmogelijk. Bartje rekent het den meester voor: zoveel inkomsten, zoveel monden. En de meester begrijpt het en knikt verdrietig, hij heeft lang genoeg tussen de arbeiders gewoond. Het was dan ook meer een wanhoopsdaad, dat hij Bartje komen liet. Ieder mens krijgt eens zijn kans in 't leven, zegt hij, en hij wilde het niet op zijn geweten hebben, dat Egbert de zijne missen zou, dat hij voor een jongen met zo'n prachtige aanleg niet gedaan had, wat hij kon. Dat waardeert Bartje natuurlijk, hij verzekert

het even beslist, als hij beweerd heeft, dat het plan onmogelijk uitgevoerd kan worden en besluit daarna met den meester om het voorgoed te begraven.

Maar in de nacht houdt het hem uit de slaap en de volgende morgen, als ze samen naar den boer stappen, kijkt hij er Egbert op aan. Het is toch een bijzondere jongen, daar heeft de meester gelijk in. Hij is wijs boven zijn jaren, hij waagt zich met zijn gedachten tot in de verste hoogten en duisterste diepten van het heelal. Hij staat te dromen bij een wonderlijk vergroeide boom met drie mooie even grote kronen bij het huis van Wapse. ‘Kiek,’ zegt Egbert, ‘de Drie-eenheid, Bart. Zo stel ik mij nou de Drieeenheid veur.’ Hij maakt een gedicht op die boom. Hij weeft zijn dromen om de grijze dingen van alledag en verheugt zich in de glans, die hij er zelf op heeft gelegd. Dat zal alles moeten sterven, als hij boerenarbeider wordt. Ieder mens krijgt eens zijn kans in het leven. Hier heeft Egbert de zijne en de meester wil de schuld niet dragen, dat hij hem die ontnomen heeft. Mag Bartje dat dan doen? Hij heeft zelf zo'n kans nooit gehad, maar àls het zo geweest was, zou hij niet heel zijn leven in opstand zijn gebleven, dat hij die niet had kunnen benutten? Want, wat is er nu van hem terecht gekomen? Zoals Egbert ongeveer is hij ook geweest, hij wandelde tussen wonderen: bij het eikenbosje stonden de tenten van Abraham, het beekje was de Jordaan, waar hij met het volk Israël doortrok, een kleine stuifheuvel was Golgotha. Later liep Hildegard hand in hand met hem door de velden en nog bij Willem Boest schreef hij een dagboek voor haar. Eerst wou hij de wereld in en later was een kleine model-boerderij zijn ideaal. Dat is allemaal voorbij - zijn dromen zijn alle gestorven, hij kan er nu nog slechts weemoedig om lachen. Hij is boerenarbeider geworden net als zijn vader, met dezelfde moeiten en zorgen. Het is, of zijn geestelijk leven verstard is in de laatste jaren, hij heeft geen tijd en geen lust, om het te voeden, er wenkt geen schone toekomst meer. Zijn leven is mislukt, dat kan hij zich-zelf niet ontveinzen. Moet dat van Egbert ook mislukken?....

Wanneer hij daarover doordenkt, is het plotseling, alsof hij in het leven van zijn broertje zijn eigen leven over kan doen. En dan begint hij toch weer te rekenen en te overleggen, maar het is alles vergeefs, hij komt er niet uit. Hij stapt 's avonds met een zwaar hoofd naar Harm en Lammechien. Vinden ze ook niet, dat het onmogelijk kan? O, daar zijn ze van overtuigd, het zou onverantwoordelijk wezen, om zich voor den jongen in schulden te steken. Hij hoopte, dat ze dat zeggen zouden, - waarom is hij nu toch teleurgesteld? Hij snijdt de zaak bij moeder Geesse aan en die scheldt hem de huid vol, dat hij er nog een woord over vuil maakt. De meester is stapelgek en hij net zo goed. Studeren is weggelegd voor burgerjongens en niet voor jongens van een arbeider. Hij stemt dat zuchtend toe en heeft haar toch nooit zo dom en onuitstaanbaar gevonden; de zaak ligt hem zwaarder dan ooit op het hart.

Maar nu schijnt Egbert te weten, wat er over hem gepraat en besloten is. Lammechien of moeder Geesse moeten iets losgelaten hebben. Hij beklaagt zich niet, daar is hij te verstandig voor, hij gaat stil en verdrietig zijn gang, maar zijn ogen benauwen Bartje. Hij probeert die te ontwijken, maar het lukt hem niet, het jong draait meer dan vroeger om hem heen en op een schemeravond, als ze samen aardappels poten in de hof, komt hij plotseling met een plan.

‘As ie nou es groenten verbouwden, Bart, instee van zoveul eerappels,’ zegt hij verlegen, ‘en ik ventte die dan es uut in Assen’....

Hij zwijgt verschrikt. Of kan hij niet verder? Zijn lippen trillen en er springen tranen in zijn ogen. En als Bartje dat ziet, kan ook hij zich niet meer beheersen. Hij wil hard zijn en toch slaat hij zijn arm om Egberts schouders, klemt zijn andere hand om de schop en belooft hem, dat het mag, dat hij studeren mag, als hij goed zijn best blijft doen en meehelpt om het gezin rond te doen komen. In een soort opstand tegen het leven belooft hij het, in een verbitterd wilsbesef, dat hem plotseling geheel vervult. In diezelfde

verbetenheid gaat hij naar huis, om zich aan te kleden, legt moeder Geesse met een snauw het zwijgen op en begeeft zich op weg naar den meester.

‘Het kan niet,’ zegt hij daar, ‘maar het moet en het zal.’ En als hij laat weerom komt, vindt hij op zijn kussen een blad papier uit een schoolschrift, - dat leest hij bij het olielampje. Het is van Egbert, een officiële schuldbekentenis, ondertekend en wel. ‘Hierbij beloof ik, Egbert Bartels, dat ik aan mijn broer Barteld Bartels dubbel zal terugbetalen, wat hij in de eerstvolgende vijf jaren voor mij uit zal geven....’

Voorlopig verdubbelen zich alleen de zorgen en trekken zich soms als zwarte onweerswolken saam aan de horizont van Bartje's denken. Bijna voor twintig gulden boeken moet Egbert hebben, maar wat komt daar veel bij, waar Bartje niet op gerekend heeft. Men kan zo'n jongen niet op klompen naar Assen sturen en niet in het gelapte manchester pakje, waarin hij de dorpsschool heeft bezocht. Bij centen en dubbeltjes moet gespaard worden, wat nodig is, om Egbert knap voor de dag te doen komen en als dat gelukt is, moet alweer iedere uitgave worden besnoeid voor het volgend jaar, als hij naar Groningen zal. Bartje vindt een busje op zolder met een gleuf in het deksel. Dat busje kent hij, daar heeft moeder vroeger in gespaard voor de vroedvrouw, nu neemt hij het in beslag voor de kweekschool. Egbert zelf vult het voor de helft, die verhuurt zich de hele zomervacantie bij een boer in de korenoogst, maar met de andere helft heeft Bartje het nog zwaar genoeg. Zijn gedachten zijn aldoor bezig met getallen. Onder het werk telt hij in verbeelding het geld, 's avonds is zijn eerste vraag, hoeveel eieren er gekomen zijn. En wat kosten ze? Gauw de krant. Maar die krant kan opgezegd worden, die leent hij wel van Wapse. Een nieuwe boezeroen voor hem kan ook overgaan, hij draagt de oude van vader wel af. En een cent voor iedere collecte in de kerk is teveel voor zo'n grote troep, dat moet een halve worden. Voortaan spaart Geesse halve centen.

Intussen gaan de andere zorgen door. Met Rikie is er altijd wat nieuws, maar zelden wat deegs. Nou beweert ze, dat ze het in deze dienst niet meer uit kan houden, ze wil naar Holland toe. Bartje praat als Brugmans, Lammechien helpt hem en vertelt de vreselijkste verhalen over al de gevaren, die een jong meisje in Holland bedreigen, moeder Geesse belooft, dat zij haar met de stok er weer vandaan zal halen, - zo krijgen ze samen Rikie van haar voornemen af. Bartje zoekt zelf een andere dienst voor haar. Daar is zij twee weken en mis is 't weer.

Zij komt op een avond thuis met verdacht rode lippen en haar wangen zijn ook niet gewoon. Als zij merkt, dat Bartje op haar let, haalt zij onder het gesprek iets uit haar tasje, - een glimmend rond doosje met een spiegel in het deksel, - daar begluurt zij zich in, poedert haar neus nog wat bij en de kleine zusjes zitten het met ogen vol bewondering aan te zien. Verduid in geen einde, waar een ander zich afbeult voor een paar centen, daar geeft zij haar geld uit voor zulke ijdele rommel, die stinkt door het huis.

Bartje springt woedend op, slaat op de tafel, dat het dreunt en sleurt haar naar het achterhuis, waar hij haar gebiedt, om ogenblikkelijk die vuile boel van haar gezicht te wassen. Beduusd door zijn drift gehoorzaamt ze. Ze geeft hem zelfs haar lippenstift en poederdoos over, - die gooit hij in het mestgat.

Maar sinds die dag zeurt ze weer over Holland. Ze heeft wel door, dat ze hem daarmee klein kan krijgen.

Een nieuwe zorg schuift zich voor deze. Er komt een briefje van Arie: ‘Beste familie, met Kerstmis kom ik thuis. Ik word vervroegd ontslagen wegens goed gedrag en reken er op, dat ik voorlopig bij jullie terecht kan.’

Ziezo, dat weten ze dan, ze zouden dien helen Arie vergeten. Hoe zal hij er uit zien en hoe zal het nu met hem zijn? Maar vooral: waar moet Arie van leven, - toch zeker niet op hun kosten? Voor jaren schreef hij eens, dat hij electriciën zou worden, later was het weer machinebankwerker. Bartje informeert eens in

Assen, er is van beide overvloed. Zou Arie dan bereid wezen, om boerenknecht te worden, als hij anders niks vinden kan? - Vroeger was hij nog te lui om te melken.

Terwijl ze daarover praten op een Zaterdagavond, als Rikie ook thuis is, wordt er plotseling hard op het raam geklopt. Een stem als een bazuin roept: 'Woont hier Bart Bartels?' En wie stapt daar binnen? - Een grote korporaal?.... Piet Doeks als korporaal warempel!.... Hij omarmt Bartje bijna en lacht, dat zijn witte tanden glanzen, hij gaat rond en geeft allen een hand, hij slaat zijn hakken met een klap tegen elkaar, als hij bij Rikie komt. Dan krijgt hij een stoel bij de kachel, maar dat is hem te warm, hij zet die tussen Bartje en Rikie in en gaat er schrijlings op zitten, dat is nog altijd zijn manier. Hij vult het hele huis met zijn daverende lach en zijn luidruchtigheid. Hij had al lang eens willen komen, maar hoe gaat dat? Hoeft Bartje niet onder dienst? Vrijgeloot?.... Mensen kinder, die heeft het geluk toch ook altijd mee! - En in Hunzeloo is nog zowat alles bij 't oude, maar Arend-Jan heeft een nieuw huis gebouwd, dat weet Bartje toch? Willem heeft nog altijd verkering met Marchien, daar komt geen ander tussen. Klein Keesje loopt nu met de harmonica, zijn moeder is dood, maar hij redt zich wel. Met de padjongens houdt hij zich niet meer op, - daar zit Arend-Jan natuurlijk achter. Hans Donder, woont die nog naast de Geertsen? Nee, die is nou verhuisd, nog veel verder het veld in. Hij is er anders niet mooier op geworden, hij heeft het Hunzeler wapen op het gezicht, een groot litteken van het oor tot de mond, dat heeft hij opgelopen bij een woeste vechtpartij met Battelter jongens, die in Hunzeloo tussen de wichter wilden. En met Willem en Annechien is 't nou helemaal mis. Iedere dag vechten ze als kat en hond. Zelfs Freerk kon het er niet uithouden, die zit nou bij Jan Oldenbanning. Bij gouden Jan? Ja, maar dat goud heeft een lelijke barst opgelopen, daar heeft zijn dochter Triene voor gezorgd. Die heeft een onecht kind, een klein Jannegien - van een student, die bij den dokter logeerde, zegt men, - maar hele-

maal goed schijnt dat kind ook niet te wezen.

Dat en nog veel meer vertelt Piet Doeks, met grappen afgewisseld en zijn ogen dwalen telkens weer af naar Rikie. Die zit met een handwerkje, maar zij mist geen woord en als haar ogen die van Piet Doeks ontmoeten, worden haar wangen rood. Dat staat haar beter dan poeder.

Piet Doeks wordt plotseling stil. Hij zit te draaien op zijn stoel en als hij van Bartje's kippen hoort, wil hij ze dadelijk zien. Nu, in het donker?.... O, met de lantaarn, dan gaat het best!.... Maar ze komen aan de kippen niet toe. Nauwelijks buiten de deur grijpt hij Bartje bij de schouder en vraagt opgewonden: ‘Is joen zuster vrij?’

‘Niet veur een grap,’ antwoordt Bartje.

Wel hier en daargunter, hoe durft hij het zeggen? Kent hij Piet dan niet meer, zijn ouden kameraad en heeft hij ooit iets slechts met meisjes van hem gemerkt? Met de zwarte joekel is 't uit, al wel een jaar, en sinds die tijd heeft Piet geen andere meid gehad. Eén heeft hij gevraagd, Harmke Geerts, maar die heeft hem een blauwtje laten lopen. Die wacht op een ander.... Ja, laat Bart zich nou maar niet zo dom houden, die wacht op hem. Want asjeblieft, hier is 't bewijs.

Piet haalt een pakje uit zijn zak en reikt het hem toe. Een paar handschoenen van Harmke Geerts. Die heeft zij Piet bij zijn laatste verlof met hartelijke groeten meegegeven. Nou, wat wil Bartje nou nog meer?

Maar Piet wil hem waarschuwen, hij moet haar niet te lang laten wachten, want dat wicht kan jongens krijgen zoveel als zij wil en daar heeft ze meer last dan gemak van. Hans Donder, dat onverschillig stuk mens, heeft ook al achter haar aangelopen.

‘Hans Donder?’ vraagt Bartje onthutst en de lantaarn trilt plotseling in zijn handen.

Ja, maar die had natuurlijk helemaal geen kans. Maar wat zal Piet haar nou voor boodschap van Bart Bartels brengen de volgende week, als hij in Hunzeloo komt?....

‘Bedank haar vriendelijk,’ zegt Bartje, ‘en doe haar de groeten weerom.’

‘Anders niks?’ vraagt Piet teleurgesteld.

Bartje zucht.

‘Nee,’ zegt hij onrustig. ‘Ik kan hier niet worden gemist.’

En daar blijft het bij, hoe Piet ook aandringt op meer, hoe de ernstige grijze ogen van Harmke ook vragen en lokken in het donker, hoe zijn hart hem ook beschuldigt om de belofte, die hij haar op net zo'n donkere avond als deze heeft toegeroepen. Hij moet daar maar niet meer aan denken, hij deed het in de ontroering van het afscheid en verleid door haar kus. Hij wilde maar, dat zij het ook had vergeten. Of wil hij dat niet?.... Als hij zich haar voorstelt met Hans Donder in het stookhok, zou hij zo op zijn fiets willen springen. En als hij zich haar voorstelt met hemzelf, schrikt hij toch terug en een oude wond gaat weer bloeden. Zo heeft hij altijd geaarzeld, als hij in deze jaren aan Harmke dacht, zo zal het wel blijven ook. Voor hem is het geluk met een meisje niet weggelegd.

Piet Doeks, die kent geen aarzeling. Die gaat 's avonds gearmd met Rikie weer weg en de volgende morgen zitten ze naast elkaar in de kerk, maar het is de vraag, of ze wat van de preek horen, want ze eten elkaar met de ogen haast op. Een week later gaat Rikie al mee naar Hunzeloo, naar Piets familie en met de verloving willen ze zelfs tot Kerstmis niet wachten, nog geen maand na hun kennismaking pronkt Rikie met haar ring.

Om haar behoeft Bartje geen zorgen meer te hebben, hij kan er verlicht van zuchten, telkens als hij er aan denkt. Als het nu met Arie ook nog wat meevalt, nou, dan weet hij toch nog niet, of hij niet eens naar Harmke Geerts zal fietsen.

[XVI]

De hele dag voor Kerstmis zit het gezin vergeefs op de uitkijk naar Arie. Na het avondeten verschijnen Harm en Lammechien met hun kinderen, om hem te begroeten, maar hij is nog steeds niet gekomen. Een half uur later stommelt iemand op het straatje voor het achterhuis, daar zal hij wezen. De kinderen duwen elkaar opzij, om de deur te openen en geven luid blijk van hun teleurstelling, want het is slechts Wapse, die binnen treedt, om de kerkbode te brengen. Natuurlijk is die ook nieuwsgierig.

Terwijl ze dan ongerust zitten bepraten, of Arie geen ongeluk overkomen zal zijn op die verre reis met de trein, wordt er geklopt aan de voordeur. Dat doet geen eigen volk, dat moet Arie dus zijn. Maar het is een vreemde meneer, die de kamer instapt, een lange meneer met een grijze flaphoed, een koffer in de hand en een bril met hoornen rand. Die bril is reeds beslagen voor hij goed en wel de drempel over is.

'Nu zie ik niets meer,' zegt die meneer. 'Goedenavond onzichtbaren. Ik geloof, dat ik terecht ben.'

Hij neemt zijn bril af en wist die grijnzend schoon met zijn zakdoek. Dan herkent Bartje hem het eerst. Het is Arie. Zulke ogen had Arie, zo flets en zo'n beetje schuin in zijn hoofd. En zulke bleke hangwangen had Arie ook. Maar wat staan die hem nu goed boven zijn witte boord, die hangwangen, wat wordt zijn gezicht daar breed en deftig van.

Ze kunnen het nog haast geen van allen geloven, dat dit nu broer Arie is. Wapse ook niet, die neemt zijn vette petje voor hem af en knijpt er dan stil tussenuit. De kinderen zeggen meneer en als ze chocola gekregen hebben: oom Arie. Harm laat zijn grote mond

openhangen van verbazing, Lammechien kleurt en gichelt verlegen, telkens als Arie haar aanspreekt en Geesse veegt maar aldoor de tafel schoon en doet zo beleefd, alsof de dominee op visite is. Zij probeert zelfs Hollands te spreken.

‘Wil Arie koffie of thee, wat zal ik zetten?’

‘O, schenk maar in, wat u hebt, juffrouw,’ zegt Arie.

‘Nee, nee,’ weert Geesse af, ‘dit kan Arie niet drinken. Dit heeft al de hele dag op de kachel staan proetelen, het lijkt wel paardemijg.’

‘Wat lijkt het?’ vraagt Arie vol belangstelling.

‘Paardemijg,’ herhaalt Geesse vriendelijk. ‘Iets van een paard, dat Arie toch ook wel kennen zal’....

Die grap van Geesse heeft het ijs gebroken. Nu hebben ze allen een gelegenheid, om hun beklemming weg te schateren en ze maken er dankbaar gebruik van. Daarna vertelt Bartje alles, wat Arie weten wil van de buurt, van de vroegere vrienden, - hij stelt ook de kinderen nog eens allemaal voor. Onder het genot van een extra kopje koffie van Geesse en een cigaret van Arie, bespreken ze hun vroegere avonturen op school en lachen nog eens om de schrik van het wandelend evangelie, toen hij Arie's twijg op zijn huid voelde in het donker. Ja, maar hij had het verdiend, hij noemde Arie Mozes, omdat die niet goed praten kon.

‘Dat wou 'k al zeggen,’ roept Harm. ‘Vroeger stotterde ie toch slim, niet Arie? Ik heb mij al verwonderd, ie liekt er wel heelendal af te wezen.’

Arie lacht, mild en toch hooghartig. Nou, of hij stotterde vroeger. Dat weet Bartje nog wel, hoe hij het soms te kwaad had met zijn spraak. En hij haalt het allemaal op, van het steentje in zijn mond, van de oorvijg, die vader hem toediende, van den stommen boerenkinkel, dien Sikko, die zo te pas kwam door Bartje's slimheid op die mistige herfstavond. Nu vertelt hij ook, dat hij eens zelfs in zijn benauwdheid zijn tong heeft ingesneden met zijn zakmes, dat doet men immers bij jonge kraaien ook, om die pra-

ten te leren. Maar van dat stotteren is hij daarginds grondig afgeholpen door een spraakleraar. Het was geen gebrek aan zijn mond of zijn keel, zoals hij meende, het was niets dan een dwanggedachte, zo noemt men dat. Arie houdt daar een hele redenering over, waar Egbert met grote ogen naar luistert. Arie geloofde, dat hij niet goed praten kon en daarom kon hij het niet. Nu gelooft hij, dat hij het wel kan en daarom kan hij het wel. Zo is het met alles in het leven, beweert Arie. Wat men gelooft, heel vast gelooft, dat gebeurt vast en zeker. Maar twijfelt men even, dan is het mis.

Dat kan Egbert bevestigen met een bijbeltekst: ‘Indien gij tot deze berg zeidet: ‘Wordt opgenomen en in de zee geworpen en niet zoudt twijfelen in uw hart’....

Maar Harm, die heiden, gooit er zijn gekheid tussendoor.

‘Dus,’ zegt Harm, ‘as ik geleuve, dâ 'k vanavond zoveul jenever kan drinken, as ik wil’....

‘Ho!’ roept Bartje.

Nou ja, het was maar bij wijze van spreken. Wat zal Harm dan nemen? Oliekoeken, daar is hij mirakel gek op. Dus, als hij gelooft, dat hij vanavond oliekoeken kan eten, zoveel als hij wil, dan gebeurt dat?

‘Ja,’ knikt Arie, ‘dan gebeurt het.’

‘Nou,’ zegt Harm, ‘dan geleuf ik het. Dan zullen wij es kieken, of dat uutkomt.’

Goed, dat zal Arie hem dan bewijzen. Hij knipoogt tegen Bartje en gaat de deur uit. Hij belt even op in 't café - Arie laat zich bedienen, - geen uur later wordt door een bakkersknecht uit Assen een grote mand vol oliebollen gebracht, daar tracteert Arie op. De volgende dag eten ze er ook nog van, als 't verloofde stel er is. Piet Doeks kan reusachtig met Arie opschieten en de kiender kijken hem naar de ogen als hun weldoener. Als Arie het woord neemt, zwijgen allen - hij spreekt met gezag en met overtuiging. Hij heeft zo'n gebaar, om alle tegenspraak af te snijden. Het worden kerstdagen vol vrolijkheid.

Maar Bartje zit er bij en heeft zorgen. Er is iets in de praat van Arie, dat hem niet aanstaat. Arie gaat ook niet mee naar de kerk - hij ligt op zijn bed op zolder of hij loopt de deur uit. Onder 't bidden zit hij rond te kijken en om het lieve brabbelgebedje van klein Appie lacht hij zo hard, dat het mannetje er verlegen van wordt.

Dat alles heeft een verkeerde invloed op de kinderen. Daarom zoekt Bartje naar een gelegenheid om Arie over deze dingen te spreken. De tweede dag, als moeder Geesse met de kinderen naar het Kerstfeest is, vindt hij die. Hij is alleen met Arie thuis en het kost hem geen moeite, om zijn broer los te krijgen. Die schaamt zich nog voor niets. Ze hebben daar op het gesticht wel zijn spraak verbeterd, maar zijn hart is hetzelfde gebleven.

De kerk? - Nee, daar moet Arie niets van hebben. Hij heeft teveel gezien in de wereld, hij heeft de mensen leren kennen. Of ze naar de kerk gaan of niet, ze blijven er precies dezelfden om. Of ze dominee zijn of ouderling, of ze zich Christen noemen of niet, ze zoeken allemaal hun voordeel in het leven. Nou, wat heeft men dan aan al die drukte van bidden en naar de kerk sjouwen en geloof, als het toch niet helpt? Dan komt Arie liever eerlijk uit voor zijn hondengeloof: het vlees is beter dan de botten. En hij zal zijn portie vlees wel krijgen, dat gelooft hij vast. Hij zoekt ook zijn voordeel als ieder ander. Ja, ieder ander, laat Bartje maar es één noemen, die het niet doet.

‘Arend-Jan Offers,’ zegt Bartje.

‘Wie is dat?’

‘Dat is een Christen. Hij woont in Hunzeloo en daar moet ie absoluut es met mij naar toe.’

Goed, dat wil Arie wel. Dan zullen ze samen dien man eens aan de tand voelen en dan zal spoedig blijken, dat ook hij tenslotte zijn voordeel zoekt. Uit, àf, - Arie maakt zijn energiek gebaar, - zo is het en niet anders.

Maar van Bartje is hij nog niet af.

‘Heb ik dan mien veurdeel zocht,’ vraagt Bartje, ‘toen ik hier

introk en mien vaders werk overnam? Was dat mien veurdeel zoeken, toen ik er langzamerhand al mien spaarcenten bij inschoot?'

Nee, dat moet Arie toch toegeven: Bartje heeft zijn voordeel niet gezocht.

'Maar jij was ook stapelgek, toen je dat deed,' zo denkt hij daarover. 'Er zijn toch weeshuizen in de wereld, hier in de buurt toch ook? Daar hadden de kinderen een verzorging gehad, zoals jij ze niet geven kan. Dan had jij je geld nog gehad en wie weet, hoeveel je er nog bij had gespaard. Wie weet, wat voor mooie levenskansen jij in deze jaren verloren hebt laten gaan.'

Ziezo, daar ligt Bartje's offer. Gekkenwerk was het. Voorbij laten gaan van zijn kansen. Dat hij Egbert liet leren en achter Rikie aanzat, zodat ze nu gelukkig verloofd is, - gekkenwerk. Dat hij ploeterde, om de kleintjes knap in de kleren te houden, - gekkenwerk. Ieder mens zoekt zijn voordeel, bidden en naar de kerk gaan deugt nergens toe, een God, die de gebeden hoort, bestaat misschien niet.

Bartje is wit geworden en zijn ogen flikkeren, als hij zegt: 'As ik dat geleufde, Arie, dan bleef ik hier net zo lief dood op hetzelfde ogenblik.'

Arie trekt schrikkerig met zijn ogen. Dan lacht hij. Kom, Bartje moet het zich niet zo aantrekken. Ze kunnen er toch rustig over praten. Laat hij dan ook eens zeggen, hoe hij er over denkt, dan kunnen ze zien, wie het verste komt.

'Wat ik geleuve?' vraagt Bartje. 'Ik geleuve, dat er een God is, die ons leven leidt en die wil, dat wij Hem gehoorzamen. Ik geleuve, dat wij verantwoording moeten afleggen van iedere stap hier op aarde - van ieder leven, dat aan ons wordt toevertrouwd. En ik geleuve in Kerstmis ook, Arie, in de liefde van God veur ons allemaal, veur joe net zo goed as veur mij.'

Hij stoot de woorden er uit. Hij zit te trillen op zijn stoel. Zo vurig heeft hij nog nooit zijn geloof beleden. Heeft hij teveel gezegd? Tussen de zorgen van alledag twijfelt hij immers dikwijls

aan Gods leiding? En Arie schijnt dat te voelen. Die zit hem kalm en verwonderd op te nemen, met een glimlach van overwicht, een vergevende glimlach, zoals men een overigens fatsoenlijk mens bekijkt, die even uit de band is gesprongen.

‘Waarom maak je je nu kwaad?’ vraagt hij. ‘Ik heb altijd geleerd: wie zich kwaad maakt, heeft ongelijk’....

‘Waarom ik mij kwaad make?’ roept Bartje driftig, ‘omdat ie hier zo durven praten in dit huus, waar ons moeder gestorven is, zoas zij stierf. Ie moest joe schamen, Arie! - En ik waarschouwe joe, jong, ie bent nog niks veranderd, ie gaat dezelfde weg weer op. Met dat geloof van joe kom ie achter de tralies terecht’.... O, daar grinnikt Arie om. Zo dom als vroeger zal hij niet meer wezen.

‘Dat was niet dom,’ houdt Bartje vol. ‘Dat was slecht. Dat moet ie eerst zien - veur dat ie één stap verder komt in 't leven. - En één ding wil ik joe nog zeggen: ik wil over joen hele geloof hier in huus geen woord meer heuren. En zolang ie hier bent, ga j' mee naar de kerk. Afgesproken, ja of nee?’

Iets onzekers, iets vijandigs is er nu in de ogen van Arie, maar dat verdwijnt dadelijk weer. ‘Om u te-te-te dienen, Hoogheid,’ stottert hij. Vreemd, nou stottert Arie weer. Hij zit een poos zwijgend naar zijn voeten te staren. Dan steekt hij een cigaret op, presenteert Bartje ook een en zegt vrolijk: ‘Kom broeder, laten wij de vredespijp roken. Je bent een beste kerel, je meent het goed.’

Dan putten zij zich beiden uit in vriendelijkheden en vermijden angstvallig het onderwerp van daarstraks. Maar die avond is het een andere Arie, die in de kring zit, een stiller, bescheidener jongen. Het lijkt toch wel, alsof hij nog over Bartje's woorden zit na te denken.

Nu wordt er ook over gesproken, hoe Arie aan 't werk zal komen. Hij moet verdienen, anders kan hij hier niet blijven. Wat is

hij van plan? Wil hij boerenknecht worden? Harm weet een beste stee voor hem.

Boerenknecht? - Arie denkt er niet aan. Wat dan, electriciën of machinebankwerker? Nee, Arie is niet zo gek, om zijn handen vuil te maken. Hij wil nu de kost met de mond verdienen, waarvoor heeft hij anders praten geleerd? - Hoe hij dat aan wil leggen? Dat zal hij morgen wel eens uitknobbelen. Maar het gezin behoeft er geen scha bij te lijden. Hoeveel kostgeld zal hij betalen? Zes gulden, is dat genoeg?

Ja, dat is genoeg. Nou, dan zal Arie er acht van maken. Hij wil het gezin ook wat steunen - hij laat Bartje niet in de steek. Heeft hij dan werk? - Nee, maar hij gelooft, dat hij het morgen hebben zal.

Dat geloof van Arie schijnt toch wat wonderlijks te wezen. De volgende morgen vertrekt hij keurig opgepoetst, 's avonds komt er een telegram uit Groningen: Heb werk - kom Zaterdag thuis - Arie.

En 's Zaterdagsavonds, daar is hij weer met zijn koffer. Hij is reiziger in een nieuw merk kunstboter, werkt op provisie in Groningen en omgeving en heeft in vier dagen vijf en twintig gulden verdiend. Als men maar praten kan, dan heeft men zijn kostje gekocht.

Ja, nu kan hij natuurlijk niet hier in de kost. Alleen van 's Zaterdags tot 's Maandagsmorgens zal hij overkomen. Hoeveel moet hij daarvoor betalen? Is twee gulden genoeg? Dan zal hij er vier van maken. Hij wil Bartje wat helpen.

Arie gaat een keer mee naar de kerk, 's middags steekt hij zijn vinger op: ‘Meester, mag ik thuisblijven? Ik heb zo'n slaap.’ Goed, hij blijft thuis. Vijf weken lang brengt hij de Zondag door in het gezin en betaalt prompt zijn vier gulden. Begin Februari, daar toetert een auto naast het huis. Een auto? - Ja, en Arie stapt er gewichtig uit. Wat zeggen ze daar wel van? Hij rijdt auto - dat heeft hij altijd geloofd, dat hij nog eens auto zou rijden en nu is het gebeurd.... Hij is nu reiziger in electrische

apparaten voor een grote firma in Utrecht. Hoe hij daar zo gauw aan komt? Ja, dat heeft hij aan zijn praten te danken. Maar nu kan hij 's Zondags niet meer komen, want hij woont nu in Utrecht. Hij moest naar Zwolle met zijn wagen en toen is hij even doorgereden. Hoeveel moet hij nu per week betalen? Niets? - Nou, dan zal hij elke week twee gulden sturen, afgesproken. Hij drinkt koffie mee, maakt een ritje met de kinderen en laat het gezin in diepe bewondering achter.

Hoe is het mogelijk? Een ander zoekt zich gek naar werk en Arie komt er tussen, grijpt het een na het ander, proeft er van en gooit het weg voor iets beters. Drie weken stuurt hij twee gulden, dan horen ze niets meer van hem. Maar midden Maart, daar staat hij weer op de drempel met zijn brede lach, terwijl het gezin aan tafel zit. Wil hij mee-eten? Nee, nee, hij heeft al in een hotel gegeten. Hij heeft geen tijd ook, zijn compagnon staat te wachten op de weg. Zijn compagnon, die meneer met die prachtige open auto? Ja, dat wil zeggen, zijn toekomstige compagnon. Daar gaat hij nu mee naar Groningen, om er een hotelbedrijf over te nemen. Een hotelbedrijf, heeft hij dan geld? Nee, maar zijn compagnon heeft het geld en *hij* kan praten.

En nu moet hij weer weg, hij wou ze alleen maar groeten en dit vertellen. Hij wenkt Bartje mee naar buiten en vraagt om tien gulden, hij zit even verlegen en binnen een paar dagen is het weerom. Bartje begrijpt, van dien meneer daar op de weg hangt zijn toekomst af, nu kan hij zich niet laten kennen aan een paar centen. Goed, Bartje haalt het geld, het is zijn laatste tientje, maar Arie frommelt het maar slordig in zijn vestzak.

‘Bonjour broeder,’ zegt hij, ‘hartelijk dank.’

Hij doet drie stappen, dan keert hij zich om. O ja, die heilige in Hunzeloo, daar zouden ze samen naar toe, maar daar kan nu voorlopig niets van komen natuurlijk. Enfin, Arie gelooft het wel, hoor! Laten er dan maar twee Christenen bestaan in de wereld.

Twee?

‘Ja, die in Hunzeloo en Barteid Bartels. Nou, bonjour!’ Arie verdwijnt lachend en met grote haast.

Maar daar komt Berend het huis uithollen met zijn tas. Gauw Berend, de auto bromt al! Roepen, schreeuwen, - hij haalt het nog. Berend komt hijgend weerom.

‘Nou moe j' toch es heuren, wat die malle Arie zee,’ vertelt hij. Hij zee: ‘Dat is een zoontje van mijn ouden schoolkameraad, daarom noemt hij mij bij de naam.’ Wat een leugenbuul, hè? Vader was toch Arie's kameraad niet?’....

Het wordt een voorjaar met verrassingen. Het lijkt er op, dat Bartje nu tòch het geluk eens mee zal krijgen.

Piet Doeks komt eind Maart uit de dienst en zal terug naar zijn baas in Hunzeloo, maar Rikie wil met hem mee, die kan hem geen dag meer missen. Ja, dan moet ze boerenmeid worden - iets anders is daar niet. Goed, dat kan Rikie niet schelen, ze trekken er samen op af, om wat te zoeken, - ze komen weer thuis, bij wien heeft Rikie zich verhuurd? Bij niemand minder dan Arend-Jan Offers. Waar had ze beter kunnen wezen?

Een paar dagen later komt Gert aanwaaien. Die is nou getrouwd en heeft een keuterboerderijtje ergens achter Beulinge. Maar nou moet hij een knechtje hebben. Kan hij Egbert niet krijgen? Die Gert is het huis ook totaal ontgroeid, Egbert vertrekt al over een maand met den meester naar Groningen. Jan kan hij krijgen, die loopt weer zonder. Nee, dikke Jan niet, die is hem te lui en die eet te veel. Maar Berend, komt Berend niet van school? Berend wil niet bij Gert, hij zit de halve tijd bij Wapse op de boerderij en die heeft hem al beloofd, dat hij daar mag komen als hulpje. Hendrik van moeder Geesse dan? Goed, daar zal Gert een flinke knecht aan hebben. Afgesproken is 't.

Voor de groote verrassing echter zorgt moeder Geesse zelf en daarvan weet Bartje eerst niet, of het een goede of een slechte is. Moeder Geesse heeft weer trouwplannen; er is toch ook geen pot zo scheef, of er past wel een deksel op. Geertje, die halve dagen

thuis is, heeft het het eerst in de gaten: er komt geregeld een oud turfschippertje aan de deur, wanneer Bartje naar den boer is. Dan wordt zij uitgestuurd om een boodschap en toen zij eens, een eindje van huis, expres terugkeerde, voor de vorm om nog wat te vragen, stonden Geesse en het schippertje mekaar te zoenen in 't achterhuis. ‘Hij moest op de tenen staan om er bij te komen,’ lacht Geertje. Heeft Bartje nog niets gemerkt aan Geesse? Ze loopt te zingen als een jonge meid, ze staat soms te denken voor de spiegel, ze loopt 's middags om drie uur al in haar goeie jurk, in de hoop, dat het schippertje komt en haar oude jute schort heeft ze bij de vodden gegooid.

Ja, Bartje merkt het nu ook. Geesse heeft het zwaar te pakken. Maar het past hem niet, om daar iets van te zeggen. Hij wacht, tot zij er zelf over begint en heeft veel zorgen, hoe het nu straks zal gaan met het gezin.

Lang hoeft hij niet te wachten. Op een Zondagmiddag, zonder dat over iets gesproken is, komt de turfschipper op bezoek. Een net mannetje is het, met gouden ringen in de oren en grijzende haren, die krullen om de rand van zijn pet. Hij zit de hele middag met kleine Appie op zijn knie, vertelt van zijn reizen en kijkt moeder Geesse na met iets warms in zijn ogen, wanneer ze met haar zware stap en een hoge kleur door de kamer gaat. Hij zal verliefd zijn op haar kracht, zij kan hem een scheepsjagerspaard uitsparen. Geesse zal zijn schip wel slepen, waar hij het hebben wil.

's Avonds verschijnen Harm en Lammechien en schijnen niet verwonderd, dat de schipper er nog zit. De kinderen worden naar bed gejaagd; nu moet er eens gepraat worden. Veel valt er niet meer te bespreken, want het blijkt al spoedig, dat Geesse achter Bartje's rug met Harm en Lammechien alle problemen heeft opgelost. Kleine Albert zal mee op het schip, daar is de schipper zo gek mee, alsof het zijn eigen kind was. Berend komt bij Wapse, - Geertje, Wubbechien en Grietien kunnen bij Harm en Lammechien in. In de Lange Jammer? - Nee, de Lange Jammer willen

Harm en Lammechien wel eens uit, ze wilden in dit huis trekken. Als Bartje nu eens weer een stee zocht als boerenknecht en Harm kwam dan in zijn plaats bij Wapse....

Waarom zal Bartje zich beledigd tonen? Waarom zal hij zich verzetten, nu hij van zijn plaats gedrongen wordt? Heeft hij in deze jaren niet dikwijls een groot verlangen naar de vrijheid moeten onderdrukken? - Het heeft nog heel wat voeten in de aarde, eer alles met de voogden geregeld is, maar het gebeurt alles, zoals afgesproken is. Wapse neemt Harm en Berend aan. Geesse trouwt en trekt een schip van veertig ton de wijde wereld in. Bartje vindt nog juist op tijd een stee als boerenknecht bij Jan Luchies in 't Wittelter-veld. Daar zit hij tussen al zijn broers en zusters in en kan er nog wat oog op houden. Harm zal zijn kippen verzorgen tegen de helft van de winst en met Bartje samen zal hij Egbert onderhouden.

Dit is vreemd in het leven: dat men zich het meest hecht aan hen, voor wie men zich de grootste offers heeft getroost. Bartje heeft moeite, om zich goed te houden, wanneer hij de laatste April zijn spullenzak weer van de zolder haalt, de versleten kleren er in pakt en het schamele boeltje op zijn fiets laadt. De kleine meisjes staan er bij te huilen.

Maar als hij op die mooie voorjaarsavond door het stille Wittelter-veld rijdt, dan moet hij plotseling van zijn fiets. Dan moet hij zich rollen door de hei als een hond, die pas van de ketting is gekomen. Daarna staat hij diep ademend rond te zien, in een overweldigend gevoel van vreugde, omdat hij nu weer vrij is en nog een kans heeft in het leven, om zijn geluk te veroveren. Hij zal die kans benutten, dat neemt hij zich voor, dat zweert hij zichzelf. Als het enigszins mogelijk is, zal hij terugeisen van het leven, wat het hem in deze zorgelijke jaren heeft ontroofd. En intussen koerst hij, in de laatste rode glans van de avondzon, langs een wir-war van veldpaadjes, op het eenzame spul van Jan Luchies aan.

[XVII]

Bartje heeft zich gewassen op de pompstraat, komt met een gezicht, dat gloeit van zeep en zonnebrand, de kamer in en is daar steunend bezig, om zijn Zondagse pak aan te trekken. Dat geeft een feestelijk gevoel zo midden in de week. Dan draait hij nog wat heen en weer voor de spiegel en gluurt naar Jan Luchies, die bij de tafel zijn pijp zit te stoppen. Begrijpt die nou, dat een fatsoenlijke boer over de brug moet komen, als het hooi in de schuur is gebracht?....

Jan Luchies blijft maar stil zitten roken. Daarom kamt Bartje zijn haar nog eens over. 't Is gek, die kuif van hem, die wordt hoe langer hoe witter en weerbarstiger. Of het komt, doordat die nou zo afsteekt bij zijn rood-verbrande kop? Hij begint te vervellen tot in zijn nek. En nu ziet hij ook, dat zijn lis boven de jas zit. Hij probeert die er in te stoppen, maar hij kan er niet meer bij, - zijn armen zijn te stijf en te pijnlijk van het grasmaaien: vijftienduizend slagen op een dag. Daarom doet Jaantien, de boerin, het. Zij haalt ook de borstel nog eens over zijn rug. Hij is hier als kind in huis.

‘Ga j' alleen naar joen vrienden?’ vraagt de boer nu. ‘Of wô j' ook nog even op 't heuifeest kieken, jong?’

Zo, hangt daar de fooi van af. Dan zal Bartje hem niet wijzer maken dan nodig is.

‘Dat moe 'k nog es zien, jong,’ zegt Bartje.

Maar hij weet het best. Wat kan hem het hooifeest in Hunzeloo schelen? Hij heeft zijn zuster Rikie reeds Zondag de boodschap meegegeven, dat hij vandaag bij Arend-Jan zou komen en hij heeft als een kleine jongen de dagen en uren geteld tot deze vrije avond.

Vier weken lang is hij weinig meer dan een slaaf van Jan Luchies geweest, 's Morgens in de schemer stond hij al in 't lage hooiland bij de beek en zwaaide de zeis door het vochtige gras. 's Avonds, als het grote licht weg was, zat hij nog achter de vlierstruik op het erf te knikkebollen boven het haarspit. Dan lag hij zes uur lang meer dood dan levend in de bedstee, - de volgende morgen, als de zon over de einder naar hem loerde, lag naast hem in het wijde veld het versgemaaide gras al weer te dampen en hij zelf dampte evengoed. Waar heeft hij het ooit in deze tijd zo zwaar gehad als bij Jan Luchies, den veeboer? En nog zal die vrek geen cent laten vallen, die hem niet uit de vingers gewrongen wordt.

Wacht even, nou zal 't toch wezen. Bartje is klaar om weg te gaan, maar hij treuzelt nog wat met zijn schoenveters. Want Jan Luchies is opgestaan en heeft de grote glanzende deuren van het kabinet zwaarmoedig neuriënd opengezwaaid. Daarachter staat hij nu wat te zoeken. Daar rinkelt wat. Jan Luchies zit bij zijn geldzak.

De klank van het zilver maakt Bartje mededeelzaam.

‘'t Is best mogelijk, da 'k toch ook nog wel even op 't heuifeest ga kieken,’ zucht Bartje, alsof dat nog zwaarder dan grasmaaien is. ‘Ie zult daar best in Hunzeloo nog een ouwe vlam hebben ook,’ informeert Jaantien.

Daar lacht Bartje om. Dat ontkent hij. Hij zou niet weten, wie dat wezen moest, zegt hij beslist. Maar hij heeft toch zeker teveel zeep gebruikt vanavond, zijn kop gloeit als een oven. Laat hij liever de gedachten bij Jan Luchies houden. Die legt aarzelend en met een pijnlijk gezicht twee guldens op de tafelrand. Bij de derde aarzelt hij langer. Dan probeert hij die stiekum in zijn broekzak te smokkelen.

‘Een fikse jongkerel, die misschien met een meid uut zal, moet wat in de buus hebben,’ zegt hij royaal.

‘Wel bedankt,’ knikt Bartje. ‘Maar die derde mag ie mij d'r ook wel bijgeven.’

‘Nou, nou!’ roept Jaantien, wat verontwaardigd.

Maar de boer durft zich toch aan een gulden niet te laten kennen. ‘Daar dan,’ zegt hij berustend. ‘Ie hebt hem ook wel verdiend.’ En dan strelen Bartje's vingers het zilver als straks die van Jan.

Nu heeft hij ook haast om weg te komen. Hij brengt zijn fiets uit de schuur en trekt er zich moeizaam op. De boer en zijn vrouw zien het aan voor de deur.

‘'t Is morgen vroeg dag, jong!’ roept Jan hem nog na.

‘Komt in orde, jong!’ antwoordt Bartje.

Hij rijdt langs de kaalgeschoren graslanden als een generaal na de overwinning langs het slagveld. Hij streelt het land met zijn blikken, het is zulke lekkere grond. Daar kan een goeie boer mee doen, wat hij wil. Als hij zelf zulke grond krijgt in de toekomst.... En dan zit hij meteen weer te rekenen. Dat is tegenwoordig slim met Bartje: zijn gedachten spelen altijd met getallen, met geld. Iedere dag berekent hij, wat Harm kan overhouden aan de kippen, wat Egbert nodig zal hebben, wat er in zijn geldzak zal wezen aan 't eind van het jaar. Voor een deel heeft hij dat overgehouden uit de zware jaren bij moeder Geesse, maar het is verergerd bij Jan Luchies. Het wordt veroorzaakt door de droom, die opnieuw is gaan groeien, nadat hij vrij man is geworden.

Bartje bouwt weer in verbeelding aan het huis van zijn toekomst. Schuchter, schrikkerig is hij begonnen, tegen zijn wil bijna. Zijn verstand, na een tweevoudige ontnuchtering, wou niet goed meer mee en waarschuwde telkens: ‘Pas maar op, het breekt joe misschien toch bij de handen weer af.’ Maar zijn hart wou niet luisteren, dat zag weer een kans en het bouwde koppig voort op de brokstukken uit het verleden. Toch gaf hij zich gewonnen en bleef alleen maar waken, dat het nuchter gebeurde, in koele berekening, dat geen steen werd ingemetseld, waarvan hij niet zeker kon zijn.

En nu is hij dan op weg naar Hunzeloo, om er met Arend-Jan over te spreken. Hij moet iemand hebben, met wien hij er over spreken kan. Nu, op deze milde zoele avond, zweeft het beeld van zijn toekomstig geluk met hem mee over de hei. Heel be-

scheiden is het slechts, maar schoon en begeerlijk, aanlokkelijk door de zekerheid, dat het verwerkelijkt kan worden, als hij zijn hoofd slechts koel zal houden. Een klein huisje aan de rand van een bos of in de luwte van wat hakhout, een hut bijna, - wat doet het er toe, als die maar bewoonbaar is.... Daarachter het voornaamste: zijn hokken, - de oude, die bij Harm staan en de nieuwe, die hij kopen zal, - zijn kippengedoe, dat hem mogelijk zal maken, om eigen baas te zijn. O, het zal hard werken worden, om dat voor elkaar te krijgen, daar zal weer iedere cent voor moeten worden omgekeerd, - maar dat heeft hij er graag voor over. Zijn pijp heeft hij er al voor weggeborgen, dat scheelt hem minstens tien gulden in 't jaar. En nu ziet hij zich-zelf, terwijl hij loopt met de voerbak, terwijl hij werkt op zijn land, terwijl hij kisten vol eieren meegeeft aan den vrachtrijder. Een vrouw wil daar soms ook bij te pas komen, een jonge vrouw met warme grijze ogen en een frisse rode mond.... Harmke Geerts?

'Ja,' zegt zijn hart.

Maar zijn nuchter verstand wil daar niet van weten. Zij past niet in zijn plan, - zij zal er geen cent voor meebrengen, zij zou alleen maar geld kosten en hem misschien aflokken van de rechte weg naar zijn doel, die hij vastberaden heeft ingeslagen. Er is niets, dat hem bindt aan Harmke Geerts. Die kus?.... Die kwam van haar, die heeft hij niet beantwoord. Er wordt zoveel gekust.... Die dwaze belofte van jaren her, die zij toen zelf heeft uitgelokt, daaraan kan hij zich toch niet gebonden voelen? Die zal zij nu ook zelf wel vergeten wezen. En mocht het niet zo zijn, - wel, hij heeft immers geen tijd genoemd, waarop hij bij haar terug zou komen? - Dit moet voor hem vaststaan: hij bouwt eerst alleen het nest; als dat klaar is, wie weet, of er dan nog niet een vogeltje in komt.

Dat is zo zijn gewone redenering, die hij zich de laatste maanden heeft eigen gemaakt. Maar vanavond valt het hem moeilijker dan anders, om daar vrede mee te hebben. Komt het, doordat hij op weg is naar Hunzeloo? Hij heeft er moeite mee, om Harmke

Geerts uit zijn gedachten weg te dringen. Maar het lukt hem. Hij rekent en denkt, hij spant zich in, tot hij zich-zelf weer ziet staan tussen zijn kippentroep, tot hij alles heeft afbetaald en geheel zelfstandig is. En dan knikt Bartje uit de droom voldaan den echten Bartje toe.

'Kiek nou es, het wark van mien handen,' zegt hij.

Maar de echte Bartje koerst nog steeds langs een chaos van smalle kromme veldpaadjes en gaat met een nijdige ruk verzitten, omdat twee heldere meisjesogen hem toch weer tegenlachen. En dat gaat dan niet goed, in die mulle bocht. Hij maakt een dwaze buiteling over zijn omgeslagen stuur en komt hals over kop in de bloeiende dophei te liggen.

'Wel blinder,' hikt Bartje, 'dat is anders as tussen de kiepen'.... Hij is met een sprong overeind en kijkt verstolen rond. Gelukkig, niemand heeft het gezien, hoe hij te pas kwam. Maar waar is hij hier?.... Wel drommel, nou is hij nog misgereden ook, want hij herinnert zich niet, dat hij ooit hier geweest is. In de wijde eenzaamheid van hei en kleine berken ligt een klein huis voor de helling van een blinkende stuifheuvel, en de zon spiegelt in de ruiten, alsof daarbinnen de kamer in brand staat. Het is het best, dat hij daar maar even de weg vraagt. Wie weet, hoe lang hij anders nog loopt te zoeken....

Hij zet zijn stuur recht, hij klopt zijn broek af en nadert langzaam het huis. Er is een akker naast, met wonderlijk goede gewassen.... En twee mensen komen gebukt door de lage zijdeur naar buiten: een grote jonge kerel met de pet in de nek en een slordige vrouw, die haar handen verbergt onder een schort van grove jute. Hoe is 't in de wereld mogelijk, dat Bartje die weer het eerst ontmoet? Dat is immers Hans Donder met zijn moeder Griete Prak? Hij vermoedde het al, dat ze hier woonden, toen hij de akker zag.

Ze herkennen hem ook. Ze vloeken om het hardst van verbazing. 'As dat Bart Bartels niet is!' roepen ze. En ze schudden hem stevig de hand. O, het is hartelijk volk, die Prakken, maar hoe

dik zit het zwartsel in de rimpels van Griete's verschrompeld gezicht!

‘Ie wouden zeker ook naar 't heuifeest,’ veronderstelt Hans.

‘Nou, dâ 's aardig, dat ie Hans an komen roepen,’ zegt Griete.

Dat laat Bartje dan maar zo. Het is geen eer, om te verdwalen in een streek, waar men zoveel voetstappen heeft staan.

‘Hoe wist ie toch zo precies, dat wij hier woonden?’ vraagt Hans.

Bartje vertelt, dat hij het van Piet Doeks heeft gehoord.

‘Precies wist ik het niet,’ bekent hij. ‘Maar ie woont hier gloepens mooi en rustig. Rustig veural....’

En dan moet hij vertellen, waar hij nu zit en hoe ongelukkig zijn vader aan zijn eind is gekomen. En hij bedenkt, dat Hans er niet mooier op geworden is met dat grote litteken op zijn gezicht - het glanst als bloed in de avondzon. Wil Bartje niet binnenkomen om koffie? Anders graag, maar hij wil nou weg en Hans ook. Hans moet alleen zijn fietsbanden nog oppompen.

Er is toch geen rauwer volk dan de Prakken in 't hele landschap.

‘Hè j' wel een buusdoek, Hans?’ vraagt Griete.

‘Ja, mense,’ zegt Hans.

‘Hè j' centen?’

‘Zou ik gien centen hebben,’ vraagt Hans, ‘nou ik zes weken naar Holland weest heb te grasmaaien en tachtig gulden schoon geld overhouden heb?’

‘Hè j' 't mes?’ vraagt Griete bezorgd.

Zo, dat vraagt ze dus ook nog altijd. Dat heeft ze misschien meer dan dertig jaar geleden van haar moeder gehoord, als haar broers 's avonds op pad gingen. Griete komt het veld niet uit. De wereld verandert voor haar niet.

Ja, Hans heeft het mes ook. Ze gaan. Ze fietsen achter elkaar en zoeken het beste paadje langs een brede mulle zandweg, Hans voorop. Links en rechts glijden nu akkers voorbij, stervende rogge, koren, bloeiende aardappelvelden, een weitje tussen de boswallen. Een wulp verheft zich schreiend boven het veld, een

konijn toont een ogenblik zijn witte pluim en is verdwenen. Over het koren ligt een paarse gloed van de late zon.

Hans vertelt van Holland. Zijn zware stem klinkt ver over het stille land.

‘'t Is daarginder niks weerd veur ons soort lu,’ zegt Hans. ‘Eigen wordt men er nooit. Men kan daar niet tieren tussen al die vreemden. De boeren bent er zo trots as rammen, as men ze bij de veurnaam noemt, kieken ze lelijk. En de wichter bent allemaal dames, die kieken joe an as een schooier.’

Daar verheugt Bartje zich over, want hij heeft er bij Jan Luchies al veel strijd over gehad, of hij niet beter gedaan had, met ook naar Holland te gaan. Maar nu naderen ze Hunzeloo en hoe moet hij nu straks op de fatsoenlijkste manier van Hans Donder afkomen? Die wil hem natuurlijk mee hebben de herberg in, om op het weerzien te klinken....

Maar zie, bij de ingang van het dorp, wie staan daar al op de uitkijk?.... Dat zijn de oude kameraden, Piet Doeks en Willem Geerts, en die trekken Bartje bijna van de fiets van blijdschap. En dan hebben ze van weerskanten zoveel te vragen en te praten, daar kan Hans Donder niet op wachten.

‘Zie 'k joe straks nog?’ roept hij teleurgesteld.

‘Ga ie joen gang maar,’ antwoordt Bartje ontwijkend.

Hij loopt met de vrienden het dorp in, door de drukte van de feestgangers. Hij zet zijn fiets op hun raad voorlopig weg bij de smederij.

‘Wat hebben ze toch?’ denkt hij onder het praten door. Hij meent te voelen, dat er een geheime verstandhouding is tussen die twee. Maar hij heeft zoveel indrukken tegelijk te verwerken. Hij is weer in Hunzeloo, en daar zijn weer de bekende boerderijen, oud en doorgezakt. Daar is Keesje met zijn harmonica, die met een juichkreet op hem afspringt, en Trude dringt zich met een kind op de arm door de mensen en komt hem een hand geven, en de vrienden beijveren zich en wijzen hem telkens nog meer oude kennissen. Maar ook veel vreemde gezichten ziet Bartje, vooral

onder het jonkvolk. Veel nieuwe boerenknechten zijn hier gekomen in die jaren.

‘En daar heb ie Jan Oldenbanning met zien dochter,’ wijst Piet Doeks. Ja, daar gaat Jan Oldenbanning, wat grijzer, wat ouder dan vroeger; daar komt hij op de sjees van het ringrijden, met het mooie raspeerd er voor. Dat peerd is nog een lust voor de ogen en zijn dochter, nou, zo'n lelijk wicht is die Triene ook nog niet en ze zit maar dik in 't goud! Kijk, gouden Jan herkent Bartje nog warempel, hij groet met de zweep en Triene knikt hem lachend toe.

Maar nu moet Bartje toch aan Arend-Jan denken.... Wat deksel, hij loopt precies de verkeerde kant op, ze zijn nou al bij de wei, waar het hooifeest wordt gehouden. Daar is muziek en geschreeuw van jongens en wichter, het volk dringt om de kraampjes en host er tussendoor, de tingel-tangel van een draaimolen klinkt boven alles uit. Wat moet Bartje bij dat zotte gedoe?....

Hij blijft staan.

‘Ik wil naar Arend-Jan,’ zegt hij.

Maar de anderen slepen hem lachend mee.

‘Och kerel, dat kan toch nog wel! Wij hebben ook een betien recht op joe, Wij hebt joe in zolang niet zien.... En kiek, hier bent ook nog een paar heel goeie kennissen van joe’....

Er komen drie wichter gearmd op hen af. Twee lachende aan de kant, dat zijn Rikie en Marchien Koops. En die middenste, die ernstige, die hem stil en vragend aankijkt,.... verduid in geen einde, dat is Harmke Geerts warempel!

Bartje's hart begint er zwaar van te bonzen. Hij klemt zijn tanden opeen, hij geeft eerst Rikie en dan Marchien een hand en verwenst het ogenblik, toen hij zich door de jongens heeft laten meetronen naar hier. Maar als hij dan Harmke's hand in de zijne voelt en in haar rustige ogen ziet, dan stijgt hem toch een vreemde ontroering naar de keel.

‘Harmke,’ zegt hij hees.

‘Bart,’ zegt ze, ‘jongen.’

En dan merkt hij plotseling, dat de anderen staan te lachen en te knipogen en hij begrijpt het hele complot. Hij houdt zich maar van den domme. Veel plezier zullen ze er niet van hebben, dat neemt hij zich ernstig voor.

‘Ik moet nou dadelijk naar Arend-Jan,’ zegt hij, ‘hij zit op mij te wachten.’

Natuurlijk, de anderen lopen zover mee op. Hier, het feestterrein over, dat is de kortste weg. Zijn fiets staat daar veilig bij de smederij, die neemt hij op de terugweg wel mee.

Piet grijpt Rikie in de arm, Willem neemt zijn Marchien en daar gaan ze. Ja, dan moet hij wel met Harmke achter hen aan. En ook hij moet wel haar arm nemen om haar niet kwijt te raken in het gedrang. Op het ogenblik, dat hij daartoe besluit, voelt hij heel zeker: hij heeft de hele dag reeds geweten, dat hij haar ontmoeten zou; hij heeft het gehoopt en verwacht.

Ze hebben geen gelegenheid om te praten. Waar zijn de anderen nu? - Die gekke Piet Doeks, daar staat hij warempel bij de kop van jut in zijn handen te spuwen.

‘Vooruit Bart,’ lacht hij, ‘allemaal een keer en dan naar Arend-Jan!’

Bartje wil het niet. Hij zal niet zo mal zijn, om zich in te spannen en nog geld toe te betalen ook! Maar Piet slaat toch wel erg onhandig voor een smid en Willem maakt er nog veel minder van. Het tintelt plotseling in Bartje's spieren van lust, om hun dat te verbeteren. Is het die dolle muziek van de draaimolen, die hem zo opwindt?....

De kermisvent probeert hem de hamer op te dringen. Hij weifelt. ‘Zal ik?’ vraagt hij aan Harmke.

‘Ja,’ zegt zij vrolijk.

En dan heeft hij toch plezier van zijn dubbeltje, want zoals hij sloeg geen der anderen. Hij krijgt een grote papieren roos op zijn borst gespeld en Harmke roept bewonderend: ‘O Bart, wat bin ie stark!’....

Heeft dat niet eerder iemand gezegd?.... En toch jaagt haar stem diezelfde bewogenheid van daarstraks weer in hem omhoog. Hij zal toch ook wat voor haar kopen, het is niet iedere dag kermis. Piet Doeks en Willem dringen ook al door het volk naar de kramen.

'Wat zal 't wezen, Harmke?'

Nee, zij wil niets. Geen nogat, geen pepermunt, geen broche van een kwartje. Maar als hij aanhoudt, kiest zij bokking, daar houdt haar vader zo van.

Terwijl hij de vis laat inpakken door een zwetenden marktschreeuwer, wordt een hand zwaar op zijn schouder gelegd. Hij kijkt om. Een rood puisterig gezicht is vlak voor het zijne, jeneveradem slaat hem in het gezicht. Een vreemde boerenknecht. Daarachter grijnzen jongens van Hunzeloo.

'Wat hè j' over veur die meid?' vraagt de rooie.

Zo, dus die houden hem al in het oog. Die beschouwen hem nu als een vreemde en menen, dat het reeds voor elkaar is met Harmke? Moet Bartje hen daarover beter inlichten? Zijn oude drift laait plotseling in hem omhoog. Hij grauwt als een beer.

'Deze of die. Ie hebt het maar veur 't zeggen.'

Hij toont zijn beide harde vuisten, eerst de een, dan de ander. En terwijl ze elkaar bedremmeld staan aan te kijken, - ze zijn nog te nuchter, om toe te bijten, - neemt hij opnieuw Harmke's arm en stapt hoog opgericht weg door de dreigende troep.

Dit wordt een van de wonderlijkste avonden in Bartje's leven; een avond, waarop hij nogmaals voelt, dat een mens soms geen baas is over zich-zelf, maar voortgedreven wordt door machten, waartegen verweer onmogelijk is.

Het is misschien de ontbering, de eenzaamheid van de laatste jaren, die hem zich-zelf zo doet vergeten. Hij gaat aan Harmke's zijde door de zware schemering over de es en het is, alsof die zoele schemering ook over zijn tegenstrijdige gedachten is neergedaald. De anderen hebben hen met opzet alleen gelaten, ze

waren plotseling verdwenen, - nu is het voor zijn verantwoording, dat Harmke veilig thuiskomt. Hij kan het hun niet kwalijk meer nemen. Een vreemde zoete drang heeft hem geheel bevangen, die heeft hem schijnbaar bedwelmd. En toch beleeft hij alles in een klare bewustheid. Een patrijs roept in het koren om zijn wijfje, een roep vol heimwee en verlangen in het donkere land. De wind draagt soms een vleug muziek uit het dorp tot hen over, daar wordt het hier nog stiller en eenzamer van. En die oude vertrouwde omgeving, die geur van het zomerse land, de zachte stem van Harmke daarbij, het doet hem alles zo goed. Het is alsof dit veld hem herkent en begroet, alsof de kleine gekromde berken zich verwonderd naar hem overbuigen, alsof de wind fluistert tot het koren: ‘Kiek, daar is Bart Bartels weerom! Hij is lang weg bleven, maar hier heurt hij eigenlijk thuus’....

Het spreken schijnt ook Harmke moeite te kosten. Er vallen slechts een paar woorden, over het hooi, over het weer, over Harmke's vader, die nu weer hertrouwd is, - achter die simpele woorden tast het hart naar dat van den ander. Wat komen het hooi en het weer er op aan en het leven van andere mensen? Wat komt het er op aan, wat men zich voor enkele uren heeft voorgenomen? Ver weg, op de achtergrond van Bartje's bewustzijn, staat een klein mannetje verschrikt te wenken tussen een troep kippen: ‘Pas op, het gaat verkeerd!’.... Maar tegen zijn hand voelt hij de ronding en de warmte van een zachte meisjesarm, - daar verdoezelt alles bij. En er moet zo iets als een zesde zintuig wezen, dat geen woorden nodig heeft om elkaar te verstaan, maar waarbij het diepste verlangen van de ziel op geheimzinnige wijze overvloeit in de ziel van den ander.

Ze hijgen beiden. Ze klemmen elkaars arm steeds vaster. Zo naderen ze de plaats, waar zij hem het eerst heeft gekust. Daar laat zij plotseling het hoofd tegen zijn schouder vallen en snikt het uit: ‘O jongen, dat ie nou toch weerom bent! - Ik heb zo naar joe verlangd’....

Hij legt zijn arm troostend om haar heen.

‘Harmke,’ antwoordt hij, ‘ie waart mij geen dag uut mien hart’....

En dan vinden hun monden elkaar. Hij proeft haar tranen en is gelukkig. Want hij herinnert zich, dat dit zijn diepste begeerte is geweest, jaren geleden reeds, om een meisje in zijn armen te hebben, dat schreide van liefde en dat hij troosten mocht.

De nacht is koel, maar in het stookhok staat de kookpot, die heeft gebrand voor varkensvoer. Harmke legt een paar blokken hout op de smeulende kolen, zij haalt een bank en een melkstoeltje, - zij doet het wrakke deurtje dicht. Het oplaaiende vuur legt zijn rode schijn op haar blij gezicht, haar schaduw danst op de wand. Zij zet zich naast Bartje en leunt in zijn armen. De hond legt zich aan hun voeten en kijkt met groene, glinsterende ogen naar hen op. Het hout knapt onder de kookpot.

Heeft Bartje nu niet het geluk gevonden, waarnaar hij zo lang heeft gezocht? Is het hem niet in de schoot geworpen, wat hij meende, pas na veel zwoegen en wroeten te kunnen veroveren? In deze nacht met Harmke is hij daarvan overtuigd. Dat er nu tòch een hart is, dat bij het zijne hoort en dat niets liever wil, dan met het zijne samensmelten!.... Bartje doet, wat hij niet meer mogelijk had geacht: hij zet zijn hele hart open. Hij geeft zich weer geheel aan een ander mens, hij levert zich uit, zonder terughouding, zonder berekening en list. Zij zal daar geen misbruik van maken, zij doet immers hetzelfde.

‘Ik hield al van joe, van de eerste dag af, dâ 'k joe zag,’ bekent zij. ‘Ik heb altied an joe dacht as an mien toekomstigen man.’

‘En ik,’ zegt hij, ‘ik wist het niet. Maar toen ik het wist, toen durfde ik niet meer naar joe toe. Ie weet, wat ik beleefd hebbe met dat wicht bij Willem Boest. Ik vertrouwde geen mense meer’....

‘En nou dan?’ vraagt zij, ‘vertrouw ie mij dan wel?’

‘Joe,’ fluistert hij verrukt, ‘Harmke, ik vertrouw joe meer as mijzelf’....

Hoe lang zijn ze zo bijeen? Het is al diep in de nacht, als de hond plotseling zacht begint te grommen en roerloos te luisteren staat met de neus naar de deur.

Zijn haren rijzen overeind, het gegrom wordt steeds kwaadaardiger. Er is geschuifel van sluipende voeten om het huis, een mes wordt knerpend geslepen op de muur, een stem roept gedempt bij het stookhok: ‘Harmke, wat geeft hij? Een kan jenever of zien ribben?’

Bartje springt woedend op en tast rond naar een wapen. Maar Harmke grijpt de hond en knijpt die de bek dicht. Met de andere hand houdt zij Bartje tegen.

‘Kom ie Zundagavond weer?’ vraagt zij zacht.

‘Natuurlijk,’ zegt Bartje.

‘En dàn?’

‘Altied.’

‘Betaal dan,’ zegt zij rustig. ‘Dan hou ie de kleren heel.’ En met een vrolijk lachje: ‘Een kan jenever ben 'k joe toch wel weerd?’ De rooie steekt zijn grijnzende kop om de deur van het hok en neemt het geld in ontvangst, - het is ongeveer de fooi van Jan Luchies. Het doet toch pijn.

‘En de eerste de beste, die mij nou nog lastig valt!’ dreigt Bartje. De troep trekt lachend en schreeuwend af. Hij kan gerust zijn. Bart Bartels heeft zijn meid gekocht en betaald, dat wordt wel rondverteld.

De betovering is even verbroken. Ze gaan naar binnen en eten brood met spek bij het olielampje, bij het gegons van de vliegen en het zware ademen der slapende ouden. Maar vader Geerts wordt wakker door hun gefluister en stoot de bedsteedeur open.

‘Bart?’ vraagt hij, ‘bin ie dat, jongen?’

‘Dat bin ik, Geerts,’ antwoordt Bartje vrolijk.

‘En is 't veur mekaar met joe beiden?’

‘Ja va,’ zegt Harmke vast.

‘Kiender, kiender, ik kan joe niet zeggen, hoe bliede mij dat maakt,’ zucht de oude. ‘Wat zâ 'k nou lekker slapen!’.... En

hij trekt de bedsteedeuren beide weer dicht.

Ze maken een wandeling door de kleine hof, door de zware schemering van de zomernacht. Het wordt bijna niet meer donker in deze tijd van 't jaar. De hond volgt hen als een schaduw op de hielen.

Daarna keren ze in het stookhok weer en nu bouwt Bartje het huis van zijn toekomst voor haar ogen op. Hij breidt het nog wat uit, hij schept eigenlijk een beetje op. O, hij krijgt dat best voor elkaar, daar heeft hij niet de minste zorg over. En zij gelooft dat dadelijk, zij heeft zo'n ontroerend groot vertrouwen in wat hij kan. Het lijkt haar een prachtig plan, ze moeten nu maar gauw eens samen naar Arend-Jan, om er met hem over te spreken.

Maar een lijster begint zacht te fluiten op het dak, met zijn kop gericht naar een gele streep aan de grauwe einder.

'Het wordt dag,' zegt Harmke. 'Nou moe' j' vortgaan, Bart.' Hoe goed en zacht is haar gezicht, als van een moeder. Ze haalt een das voor hem, de nevels zijn kil. Ze neemt zijn ruw gezicht tussen haar handen en ziet hem aan.

'Veur altied?' vraagt ze.

'Veur ieuwug,' zweert Bartje.

'Veur ieuwug? - Veur ieuwug?'.... vraagt een kievit in het veld.

Als hij wegrijdt in het nuchtere eerste licht, is het, alsof hij ontwaakt uit een schone droom.

Waar de mulle zandweg stijgt naar de stuifheuvel, dicht bij het huisje van Griete Prak, ligt een fiets dwars over het pad geworpen en een man ligt er bij te snurken op de bedauwde grond. Hans Donder is stomdronken.

Bartje probeert hem wakker te krijgen en mee te loodsen. Het is niet gemakkelijk, evenmin als om wijs te worden uit zijn onzinnige praat. Maar hier komt het op neer, wat Hans zegt: Hij is niet dronken, wel hier en daarginder, wie wil dat beweren, dat hij dronken is? Hij heeft hier liggen wachten op Bart Bartels, op

dien gloeperd, dien wil hij de nek breken, omdat die met hem naar het hooifeest gegaan is en hem in de steek heeft gelaten voor een meid. En wat voor een meid? Voor Harmke Geerts, die hij ook graag had willen hebben, waar hij al vaak achteraan gelopen heeft. Die Bart Bartels moet hem altijd hebben. Jaren geleden al, toen ontroofde hij Hans een stee als boerenknecht met zien mooipraterij en nou is hij hem weer een slag voor geweest.... ‘Nee, laat mij los!’ schreeuwt Hans. ‘Ik blief op den gloeperd wachten!’....

‘Ik weet, waar hij te vinden is,’ zegt Bartje. ‘Kom maar mee.’ Dan is het goed. Hans laat zich meeslepen, beurtelings zingend en scheldend. Bartje klopt Griete wakker.

‘Laat hem maar buten, dien zoeperd!’ roept Griete, ‘dan is hij 't eerste nuchter.’

Bartje brengt hem bij de hooibult en dekt hem daar toe. Als hij verder fietst, doet het woord ‘gloeperd’ hem toch nog weer pijn, zelfs uit de mond van dien dronkaard. Het is hem nog niet uit de gedachten, als hij van kleren verwisselt op de pompstraat. Dan komt Jan Luchies steunend en rekkend de kamer uit.

‘O, bi' j' d'r al af?’ vraagt hij verwonderd.

Ja, Bartje is al wakker.

‘Goed slapen, jong?’

‘Mirakel, jong,’ bromt Bartje. Hij laadt de melkbussen op, drinkt een kom koffie en met een schelle schreeuw tegen de luie hond springt hij op de ratelende kar en rijdt de opgaande zon tegemoet.

Als hij onder de eerste koe zit, komen de getallen. Harmke heeft niets, hij heeft ook nog niet veel en er is bijna vier gulden afgegaan vannacht. Het zal nog niets meevallen met zijn berekening. Het zou niet verkeerd wezen, als hij het volgend iaar ook naar Holland ging....

En met de dagelijkse gang van het werk, dat hij geeuwend verricht, komt de twijfel Een onrust, of het zo wel gaan mocht vannacht. Een stille ergernis zelfs, dat hij zo weinig weerstand heeft

gehad en zo hard van stapel gelopen is. Wat bezielde hem toch, om zich zo gauw tegen zijn voornemen in, ja, eigenlijk tegen zijn wil in, te binden aan een wicht zonder een cent?....

Maar als hij zich die gedachte bewust wordt en aan haar blijde ogen denkt, aan zijn eed in de vroege morgen: 'Veur ieuwug!'.... dan schaamt hij zich diep.

'Gloeperd,' denkt hij. 'Heeft Hans Donder dan toch geliek?'.... En diep in zijn hart leeft het besef, dat hij zo en niet anders heeft moeten handelen, dat hij deze nacht een goed en zuiver mens is geweest. Maar als hij weer aan het huis van zijn toekomst wil bouwen, komt toch de onrust terug, dat de voltooiïng nu moeilijker zal zijn, - dat zij, Harmke, remmend daarop werken zal.

Voortaan gaat Bartje iedere Zondagavond uit vrijen naar Hunzeloo. Nog tweemaal komt hij met zonsopgang thuis, dan stelt Harmke als regel, dat hij te middernacht vertrekken moet.

Op verzoek van vader Geerts houden ze zich voorlopig aan het gebruik van de streek: ze vertonen zich bij dag niet samen op straat. Soms gaat Bartje reeds 's middags, maar dan blijft hij bij Arend-Jan tot het donker geworden is. Bij Arend-Jan is hij nog altijd graag. Daar lacht hem de welvaart tegen. Daar komt zijn ideaal steeds glanzender en klaarder voor hem staan. En later, bij Harmke, zit hij daar vurig over te redeneren.

De wonderlijke invloed van haar nabijheid! Bij haar houdt alle twijfel op. Er komt zelfs iets aantrekkelijks in de gedachte, dat alles, wat ze straks zullen hebben, door de arbeid van zijn handen gewonnen zal zijn. Hij bespreekt alles met haar en kleine dingen worden overtogen met een glans van komend geluk.

Nu stelt hij ook de tijd reeds vast, waarop hij aan de verwerkelijking van zijn droom beginnen wil. Mei over een jaar, dan moet het wezen. Dan wil hij vijfhonderd gulden gespaard hebben. Met wat hij heeft aan hokken en kippen, zal hij dan voldoende bezitten, om klein te kunnen beginnen. Misschien zal hij de eerste jaren nog eens enkele weken als los arbeider een cent bij moeten

verdienen, maar overigens zal hij zijn eigen baas wezen en niemand naar de ogen behoeven te zien. Hij zal vooruit boeren en op den duur niets minder wezen dan zijn broer Gert en dan Arie met zijn eigen hotelbedrijf.

Aan dat ideaal moet nu alles worden opgeofferd. Bartje verbrandt zijn pijp. Hij loert op iedere cent, die hij extra kan verdienen bij Jan Luchies. Hij neemt geen snoepje meer mee voor de kinderen, als hij naar Harm en Lammechien gaat. En al valt het hem hard, hij voelt zich verplicht, om zelfs Harmke teleur te stellen, wanneer hij merkt, dat die zich graag zou willen verloven met ringen en een advertentie, zoals Piet Doeks en Rikie gedaan hebben. Een advertentie is weggegooid geld - wie weten moet van hun verkering, kunnen ze 't zeggen of bij gelegenheid schrijven. En ringen is renteloos kapitaal, waarvoor hij een prachtige kunstmoeder kan hebben in zijn kippenfokkerij. Ze hebben elkaar het trouwen beloofd, is dat niet genoeg? -

Dat heeft Bartje toch wel goed gevoeld na zijn eerste nacht met Harmke: ze werkt soms remmend op zijn ijver, ze waardeert het niet genoeg, dat hij zo geweldig zijn best doet.

'Bart,' zegt zij, 'ie maakt het te slim, ie moet er het hart niet zo op zetten, jongen. Ie praat ja nergens meer over as over hokken en kiepen en geld. Er bent toch ook hogere dingen.'

En dat stemt hij dadelijk toe, die zijn er. Maar om die hogere dingen gaat het hem immers! Om zelfstandigheid, om brood voor haar en het gezin, dat zij samen later op zullen bouwen, - om het geluk, dat ze zullen genieten, als ze op hun eigen bedrijfje zitten. Een geluk, zoals Arend-Jan dat heeft.

'Maar denk ie, dat Arend-Jan er ooit zo veur schraapt heeft as ie?' vraagt zij.

'Dat dankt joe de drommel!' roept hij, een beetje uit zijn humeur door haar aanmerking. 'Arend-Jan heeft een vrouw met centen trouwd!'....

Het is er uit, vóór hij er erg in heeft. Zij buigt het hoofd en wordt stil. En dan moet hij haar wel in zijn armen nemen en het weer

goed maken. Hij heeft er niets mee bedoeld, dat gelooft zij toch wel?....

O ja, dat gelooft zij dadelijk. En toch is hun samenzijn deze avond anders dan vroeger. Alsof er iets gebroken is tussen hen, dat pas langzaam weer helen kan. En even komt de gedachte, of hij dan tòch maar toe zal geven met die ringen en die verloving. Maar hij dringt die weg. ‘De kop d'r bij nou!’ denkt hij. ‘Zij zal het later waarderen, dat ik wiezer weest hebbe. Vrouwen bent nou eenmaal zo. Die kieken niet verder as heur neuze lang is.’

Bij het afscheid neemt zij zijn hoofd in haar handen, zoals zij dat kan en ziet hem recht in de ogen.

‘Bart,’ vraagt zij, ‘zeg mij eerlijk: As ie kiezen moesten tussen mij en joen kiepen....’

En dan aarzelt hij geen seconde.

‘Hoe ku' j' 't vragen!’ roept hij. ‘Wat moest ik zonder joe beginnen?’

Maar als hij naar huis fietst en zich in verbeelding voor deze keuze stelt, dan rilt hij plotseling als van kou. Hij moet er niet aan denken. Die twee, Harmke en zijn ideaal, zijn volkomen vergroeid. Hij kan die in gedachten niet scheiden, ze horen voorgoed bij elkaar.

Het is, alsof alles hem mee moet lopen in dit jaar. Egbert werkt in de zomervacantie weer bij de boeren en hij zal zich bijna kunnen redden dit jaar, want tegen Kerstmis komt hij plotseling met twintig gulden aansjouwen, die heeft hij nog extra verdiend met kranten rondbrengen in Haren. Heeft zijn studie er niet onder geleden? - Hij heeft het beste rapport van de klas: achten en negens en een enkele tien.

‘Ik weet, hoe ie d'r veur staan,’ zegt hij met zijn schorre stem tegen Bartje. - Egbert heeft vroeg de baard in de keel. ‘Ik zal joe helpen, wat ik kan, Bart.’

Zo denken er meer over. Jan Luchies heeft het ook door, wat Bartje wil en geeft hem nogal eens gelegenheid om wat extra's te

verdienen. Harm en Lammechien hebben kosten gehad met Wubbechien, daar is de dokter een keer of wat in huis geweest, maar ze willen niet, dat Bart er ook maar iets aan meebetaalt. Hij heeft genoeg gedaan, zeggen ze, hij mag nou eens voor zichzelf zorgen. En hij beurt nog een mooie cent winst van de kippen bovendien.

Ook met Arie schijnt het goed te gaan. Die is bij Harm en Lammechien geweest met een meisje, een net eenvoudig wicht, dat een goeie invloed op hem schijnt te hebben. Met dat hotel schijnt het niets geworden te zijn, hij zit nu ergens op een kantoor. Dat regelmatige leven zal ook beter voor hem wezen, dan altijd bij de weg te zwerven.

'En die tien gulden, die hij van mij leende, heeft hij daar nog wat van zegd?' vraagt Bartje. Nee, daar heeft Arie geen woord over gerept. Bartje moet er maar eens over schrijven. Het adres is zo en zo.

Dat doet Bartje dan maar. Hij waagt er een postzegel van vijf centen aan. Een envelop krijgt hij voor niks van Jan Luchies. Maar als hij na drie weken nog geen antwoord heeft, begrijpt hij, dat hij naar zijn tien gulden kan fluiten. 't Is een strop, waar hij moeilijk overheen kan komen, want hij heeft dat geld in zijn berekeningen altijd meegeteld.

In 't voorjaar gelukte dat pas, want dan gebeurt er iets, dat die schade ruimschoots vergoedt. Hij heeft al lang zijn best gedaan, om een anderen boer te vinden, minder schriel dan Jan Luchies en wat dichter bij Hunzeloo. En nu hoort hij op een Zondagavond bij Harmke, dat Jan Oldenbanning een beroerte heeft gehad en een knecht zoekt, die met al het werk op de hoogte is en het hele bedrijf kan leiden. Daar trekt Bartje zo spoedig mogelijk op af en het blijkt, dat gouden Jan, al zit hij dan half-verlamd als een wrak bij de haard, hem en zijn goede naam als knecht bij Willem Boest nog niet vergeten is.

'Ie bent net de man, dien ik hebben moet,' praat hij met zijn scheefgezakte mond. En nog geen uur later kan Bartje, rood van

blijdschap, zich bij Harmke komen voorstellen als toekomstig bedrijfsleider van den rijksten boer in Hunzeloo tegen een loon, dat hij als knecht nog niet heeft verdiend. Nu moet het toch al raar gaan, als hij zijn ideaal niet bereiken zal.

Van die dag af trekt zijn hart nog meer naar Hunzeloo. Het enige, dat hij in Wittelte achter zal laten is zijn geld. Dat staat daar op de boerenleenbank even veilig als overal elders en hij krijgt er de ogen van Jan Oldenbanning niet over.

Eind April treft hij zijn maatregelen voor de verhuizing. Hij geeft fatsoenlijk zijn afscheid aan de boerenknechten in Wittelte, hij geeft zijn anscheid aan die in Hunzeloo. Dat kost hem telkens een knap stuk geld. Maar voor het raampje van de hooizolder in zijn nieuwe boerderij kan hij de rook uit Harmke's stookhok boven de elzen zien stijgen. Als men het goed bekijkt, is dat toch ook een paar centen waard.

[XVIII]

Nu is Bartje zo goed als de dikste boer van 't Hunzeler karspel.

Al is er dan geen cent van hem bij - Jan Oldenbanning laat alles aan hem over. Bartje regelt het werk, hij jaagt den arbeider Freerk Kruk voort en zoals hij zegt, zo gebeurt het. Hij trekt met twee oude koeien naar Asser markt en verhandelt ze - hij koopt een mooie jonge vaars weerom. Hij laat ongevraagd den veearts komen bij de zeug, als de biggen er niet af willen en verblijdt zich over de gunstige afloop der gebeurtenis, alsof het zijn eigen varken was.

Hij rijdt Jan Oldenbanning een paar maal per week in de sjees naar het kantoor van de boerenleenbank of naar de herberg voor een vergadering en, als het goed weer is, een enkele keer langs zijn akkers. Dat is alle last, die hij met hem heeft. Verder zit de oude man met zijn stok tussen de knieën bij de haard of strompelt moeizaam wat heen en weer op het erf en is blij, als hij iemand heeft, met wien hij praten kan. Hoe hulpelozer hij wordt, hoe meer hij roemt op zijn rijkdom en zijn voornaamheid en in de dagen, als hij pas heeft moeten aftreden als wethouder, worden zijn verhalen fantastisch van inhoud. Het verlies van die functie heeft hem diep gekwetst en niet minder, dat Arend-Jan Offers hem opgevolgd is. Wie diens naam waagt uit te spreken in Jans nabijheid, is nog in geen uur van hem af. Zijn geslacht, zegt hij, was het eerste, dat zich hier vestigde in deze omgeving. Het bezat oorspronkelijk alle grond tot in wijde omtrek en allen, die later kwamen, moesten pachten van de Oldenbaimings, - die waren de Oldenbannings onderworpen. Die Arend-Jan Offers, die nou zo'n groot woord heeft op de gemeenteraad, die heeft het

aan de goedheid van Jans geslacht te danken, dat hij hier boeren kan.

Dan kijkt Jan Oldenbanning zo plechtig als bij een begrafenis en zijn onderlip hangt breed naar voren als van een paard. Maar als zijn kleinzoontje kwijlend binnen komt waggelen, wordt hij onrustig en houdt het met zijn stok op een afstand. Met dat manneke valt nu eenmaal niet te pronken.

Wie knikt en toestemt, als gouden Jan aan het woord is, kan best met hem opschieten, daarom knikt Bartje altijd. Maar het lot van klein Jannegien trekt hij zich aan. Het is toch nog zo'n onaardig kereltje niet, al praat hij niet best en komt het in vele dingen wat achteraan. Het is vrolijk en aanhankelijk en dankbaar voor een vriendelijk woord. In ieder geval is het een kind en kan niet helpen, dat het zo op de wereld is gekomen. Bartje laat het dikwijls op de wagen meerijden naar het land en wanneer hij naar het dorp geweest is voor een boodschap, staat het jong hem al springend op te wachten bij het hek.

Eens neemt hij het op de arm, wanneer het huilend door zijn grootvader uit de kamer wordt gejaagd. Dan komt Triene er bij, legt een hand op zijn arm en samen troosten ze het kind.

‘Bin ie bliede, dat Bart hier komen is?’ praat zij. ‘Nou, ik ook heur! Ik bin d'r ook bliede om. Wij willen Bart niet meer missen, hè jongen?’

Het is weer de oude arbeider Freerk, die Bartje inwijdt in de geheimen van het huis, wanneer hij eenmaal zijn wantrouwen in den bedrijfsleider heeft overwonnen en begrepen heeft, dat die evengoed voor zijn recht als voor dat van den boer opkomt.

Ze zitten dan ver van huis te schuilen in een bouwvallige hut van stropakken voor een hevig onweer, dat plotseling losgebarsten is, terwijl ze samen werkten op de akker. De regen roffelt op het rotte dak boven hun hoofd, de bliksem is niet van de lucht, de donder gromt als een reusachtig roofdier, dat zich voorbereidt voor zijn sprong. Maar Freerk stoort zich niet aan het woeden der

elementen en zijn eentonige stem praat maar door. Hij zit tegen de strowand ineengedoken, hij krabt grijnzend in zijn baard; hij lijkt op een boze kabouter, zoals hij daar zit en vertelt met leedvermaak. ‘Een boer,’ zegt hij, ‘die heeft de neudige tegenslag in 't leven, net zo goed as een arbeider. Neem nou Jan Oldenbanning. Diens vrouw is vroeger schrokken veur een kalf. Dat liep bij avond tegen heur op, toen Triene op komst was, daardeur is die wat aardig. Slim is 't niet, zij doet het wark er wel om en zij praat soms ook wel verstandig, maar bij 't vallen van de blaren is 't mis met heur, dan heeft zij ene van de zeuven op de loop en de andere zesse zitten er achteraan. Daarom is er ook nog nooit een dikke boerenzeune op afkomen, zoals Jan wel wou. Zij was altied gek genoeg op kerels en zij heeft eens een schoffien verkering had met zo'n verlopen student, die was in de zomer te gast bij den dokter. De olle baas wist daar niet van, anders was dat niet gebeurd. Hij heeft zo'n student net zoveul in de reken as een schooier. Maar de vrouw leefde toen nog en die blies dat vuurtien an, die keek nogal hoog op tegen zo'n geleerdheid. In de harfst kwam ze te starven en met Midwinter, daar hâ j' dien kerel alweer. Hij wou natuurlijk achter de centen van Triene an - want al is ze niet zo lelijk, zij is toch geen vrouw veur een dokter of dominee of wie weet waar die man veur leerde. En op een goeie dag - daar stuurt hij de meid van den dokter met een brievie, hij wou meneer Oldenbanning wel eens spreken.

Goed, laat hem maar komen, zee Jan. Ik was hier toen net en maakte het hele spul mee. Wij waren net an 't mest rieden. Hij trok zich er niet anders om an, hij reed heen 't land met een volle kar, hij kwam weerom, hij reed de dam op, daar hâ j' den student al, in pontifikaal, man, met een zwarte lakense jasse en handschoenen an.

‘Ik wou u wel even spreken,’ zee hij, zo verlegen als een kiend. ‘Goed,’ zee Jan, ‘praat maar flink van joe af, jong.’

‘Moet dat hier?’ vroeg de vent.

‘Welja,’ zee Jan, ‘waarom niet jong?’ En hij bleef net zo as hij

was op de kar zitten, vet en smerig as een zwien.

‘Ik heb niet veule tied,’ zee hij nog.

Toen stak de student van wal.

‘Ik vraag u de hand van uw dochter,’ zee hij.

‘Zo,’ zee Jan.

‘Mm,’ zee hij.

‘Wat doen joen olle heer?’ vroeg Jan.

‘Die is ambtenaar,’ zee de student.

‘Mm,’ zee Jan weer, of 't hem nogal anstond.

Toen greep hij in zien blauwe kiel en daar onder, in de hemdrok, daar heeft hij zien portefullie altied zitten. Die haalde hij d'r uut en hij telde op zien knie an papiergeld zo'n dikke duzend gulden. ‘Kiek,’ zee Jan vriendelijk, ‘as ie dat ook kunt, meneer, dan moe' j' nog maar es weerkomen, dan kan 'k met joe praten. Of ie moet nog es een goeie boer zien te worden - dan is 't wat anders’....

Dat gezicht van dien student, dat was een daalder weerd, om dat te zien. Hij nam de hoed af veur Jan en hij d'r van deur. Hij heeft zich nooit meer in Hunzeloo zien laten. Maar een maand of wat na tied, daar hâ j' 't gegooi in de glazen, daar kreeg Triene een jonge zeun, die ook niet helemaal zuver was. En nou kan Jan wel wachten, tot hij een ons weegt, een jonge kerel komt daar niet meer op af, hoe graag hij het nou zou willen’....

‘Zo zit dat,’ zegt Freerk, terwijl hij zich steunend optrekt en zich gereed maakt om weer aan het werk te gaan. En in de ingang van de hut keert hij zich dan nog even om. Hij staat gebogen tegen het licht, dreigend met zijn vinger en hij lijkt nu meer dan ooit op een kabouter. ‘Maar pas ie maar op, mien jongen,’ zegt hij, ‘ik heb al lang zien, dat Triene een ogien op joe heeft. En de oude Jan mag joe ook wel!’

Dat is een grap natuurlijk, daar lachen ze hartelijk om.

Maar aan die grap loopt Bartje heel de verdere dag te denken. Die heeft gewerkt als een bliksemschicht in de schemering en

allerlei kleine gebeurtenissen uit de laatste weken scherp belicht. Het wordt hem nu pas bewust, dat Triene heel bijzonder tegen hem doet. Zij heeft een oogje op hem. De grap is ernst geworden. Weet ze niet, dat hij verkering heeft, of wil ze het niet weten? 's Morgens, als hij zich staat te wassen op de pompstraat, altijd juist dan moet zij daar ook wezen. Dan draait zij om hem heen en heeft wat te zoeken bij de melkbussen of haalt een ketel water, of wast zich ook - en altijd maakt zij het dan wel zo, dat zij hem een keer kan aanstoten met haar vlezige elleboog. Altijd is zij het, die hem de koffie brengt op het land, als hij alleen is. Dan is zij bijna niet weg te slaan en zij doet allerlei vertrouwelijke mededelingen, meestal over het geld van haar vader. Bij het eten zit ze nu naast hem aan tafel. Vroeger zat ze tegenover hem, maar ze is met kleine Jan verhuisd. ‘As die naast Bartje zit,’ zegt ze, ‘dan eet hij beter.’ En als het kind wat aardigs zegt, dan lacht zij Bartje toe en zet haar kousevoet op de zijne. Even later schept zij de dikste melkvellen in zijn kom. Zij neemt de ham en snijdt nog wat bij op zijn brood. De oude Jan zit er bij en ziet of hoort schijnbaar niets. Maar als Bartje de ogen opslaat naar Janke, de meid, dan kijkt die als betrapt naar haar handen en er trilt een zweem van een lachje in haar mondhoeken.

Dat alles wordt lastiger bij de dag en Bartje weet niet goed, hoe hij er mee aan moet. Die begeerte in Triene's lichtblauwe ogen, haar pogingen om met hem te stoeien, het is alles duidelijk genoeg. Maar kan hij ronduit zeggen: ‘Hou er mee op, ik hebbe verkering?’ Ze zou het recht hebben, om hem te vragen: ‘Man, wat verbeel ie joe wel?’.... Hij zou er zijn werk om kunnen verliezen. Het beste is nog maar, om te blijven doen, alsof hij niets merkt. Zij is nu eenmaal niet wijzer en wanneer al haar gedoe vergeefs is, zal zij er vanzelf wel mee ophouden.

Met Harmke praat hij er ook maar niet over. Zij zou er zich misschien aan ergeren en zich zorgen maken voor niets. Bovendien spreekt hij haar weinig in deze drukke weken. Alleen de Zondagavond, zoals gewoonlijk, brengt hij bij haar door en als hij met

haar in het stookhok zit, dan denkt hij niet meer aan die malligheid van Triene Oldenbanning. Dan bouwen ze samen aan het huis van hun toekomst.

Maar dat wil in deze dagen niet meer zo goed als vroeger. Het geld bij gouden Jan en Bartje's spaarduitjes, - de bedragen, waar Triene over praat of het niets is en zijn geknoei en geschraap voor een paar centen, het is toch wel een schrijnend verschil! Het kan hem soms wat bitter maken, als hij dat in gedachten vergelijkt en de glans van zijn ideaal bijna wegnemen. Harmke merkt dat wel, - wat merkt Harmke niet? Maar zij houdt zijn lusteloosheid voor iets anders. Zij meent, dat hij de moed laat zinken, dat het sparen hem nu toch eindelijk te veel wordt en zij schijnt dat niet erg te vinden. Hij moet ook niet zo alles op alles zetten, zegt zij. Ze kunnen straks toch best wat kleiner beginnen? En hij moet ook weer gaan roken, ze weet, dat hij zo gek is op een goeie pijp tabak. Hij verdient in dit jaar meer dan hij verwacht had, - waarom heeft hij dat extra geld nu dadelijk weer ingelast bij zijn plan?

Maar dan keert zich zijn bitterheid tegen haar.

'Zo zullen wij er wel komen,' verwijt hij, 'as ie nou al zo beginnen! As wij helemaal zelfstandig willen worden, dan mag er de eerste tien jaar geen cent over de balk gegooid worden.'

'Denk ie dan, dat het geld ons gelukkig moet maken?' vraagt zij, verdrietig.

En dan hebben ze weer hun oude geschilpunt. Het enige punt, waar ze het nooit helemaal over eens kunnen worden. En na zo'n gesprek neemt hij zich steeds koppiger voor om vol te houden en haar te bewijzen, dat het mogelijk is, wat hij zich als ideaal heeft gesteld. Want soms schijnt zij daar toch aan te twijfelen.

Intussen houdt Triene maar niet op met haar aanvallen en uit alles blijkt, dat haar streven dieper gaat dan een voorbijgaande malligheid.

Op een avond door de week moet Bartje er op uit naar Harm en

Lammechien. Daar is weer een kleine gekomen en Rikie is hem komen waarschuwen, dat het met Lammechien niet goed schijnt te gaan.

Als hij gereed staat om te vertrekken, komt Triene hem verrassen met een karbies vol versterkende middelen. Metworsten en ham, een pot honing, wat heeft zij er al niet ingestopt? Twee rijksdaalders laat zij in zijn jaszak glijden.

'Geef joen zuster dat van mij,' zegt zij warm. 'En wens heur van harte beterschap. Ik weet, wat het is, om er zo te liggen.'

En als hij haar bedankt, een weinig ontroerd door haar hartelijkheid, vraagt zij ook nog: 'Kom ie niet te late weerom? Dan wacht ik op joe.'

Zij legt weer zo vertrouwelijk lachend de hand op zijn arm. Mooie gave tanden heeft Triene wel, blanker nog dan Harmke en een zware gouden broche heeft zij voor. Maar de list loert weer in haar mat-blauwe ogen, - die list maakt hem bang.

'Dat moe' j' veural niet doen,' zegt hij beslist. 'Het kan wel twaalf uur worden. Laat de deur maar open, dan vind ik het wel.'

Maar hij is er zeker van, dat zij wachten zal. Hij zit aan haar te denken bij het bed van Lammechien.

'Het wordt te bar,' denkt hij. 'Het wordt toch tied, dat ik heur eens goed laat voelen, dat ik er niet langer van gediend ben'.... En als hij dan naar Lammechien kijkt, die met een kleur van blijdschap ligt om de inhoud van de karbies, komt de oude bitterheid weer even boven. Hier ligt zijn zuster, zij heeft te hard moeten sjouwen de laatste tijd, heeft de dokter gezegd, daarom is ze nu zo zwak. Maar de eieren gingen tot nog toe allemaal de deur uit, Harm spaart en knoeit al net zo hard als hij. Nu hij eenmaal de Lange Jammer uit is, heeft hij van het werk en van zijn kippen zijn hartstocht gemaakt en verwaarloost er zelfs zijn vrouw om. En daarginds ligt het geld te roesten in 't kabinet.... Het is al na middernacht, als hij in Hunzeloo komt, maar in de kamer brandt nog licht. Daarom sluipt hij als een dief het huis

binnen en kleedt zich op zijn kamertje in het donker uit. Juist is hij klaar, dan hoort hij Triene in de schuur. Zij komt met de stallantaarn in de hand de ladder op.

‘Bart, bi' j' al in huus?’ vraagt zij voor een kier van de deur.

Bartje snurkt.

Dan hoort hij haar teruggaan en de grendel op de buitendeur doen.

‘Maar hoe is dat nou?’ ligt hij onrustig te prakkezeren. ‘Jan Oldenbanning is toch niet gek? Die heeft daar toch ook de lucht wel van?’....

Hoe het ook zij, nu heeft zij een goeie leer gehad. Als deze wenk niet duidelijk genoeg was, heeft zij dubbel vel voor de kop.

Dat schijnt Triene werkelijk te hebben, - het lijkt wel, alsof zij niet te beledigen is. Over haar vergeefs wachten praat zij niet, zij toont zich zelfs niet teleurgesteld. En iedere dag is er nu wat: er ligt 's avonds een veger aan het voeteneind van zijn bed, zijn klompen staan vol water gegoten, als hij er in stapt, de mouwen van zijn jas zijn dichtgebonden. Het is duidelijke taal, die Triene spreekt en het worden moeilijke dagen voor Bartje. Hij zwaait nu hier de zeis door het gras als het vorig jaar bij Jan Luchies - hij zoekt niet het beste werk voor zichzelf uit - en meer dan ooit ziet hij overal getallen geschreven staan. Vieftienduzend slagen op een dag, twaalfhonderd in 't uur, meer as honderd veur ene loezige cent....

En dan weer: met de rente mee driehonderd zes en twintig gulden op de spaarbank, twaalf gulden, die Harmke bewaart, drie gulden en een kwartje en zes centen in de buul.... of binnen 't er zeuven?.... Over de viefhonderd komt hij van 't jaar toch niet, want hij is ook nodig an een nieuw pak toe. En daar moet dan het huisraad af - zo armoedig als het kan en van wat er over is moet hij zijn hokken kopen en zijn kippen en beginnen met schuld....

En dan te bedenken - neen, Bartje wil het niet bedenken - maar op het rhythme van de zeis gaan de gedachten toch hun

gang, - als hem dat nou een jaar geleden eens aangeboden was, voor hij bij Harmke kwam: een flinke boerderij met best oud land, met koeien en peerden en goed gerei - met een geldbuul als geen tweede in wijde omtrek en een spaarbankboekje van wie weet hoeveel....

Een mens loopt zijn geluk toch altijd vooruit - wie maar wacht op het leven, die krijgt zijn kans.... Met Triene zou hij wel vree gehouden hebben - dat wicht is zo goed als een schaap - die zou zich niet bemoeien met de boerderij. En de jongen, dat zou best meevallen en anders waren daar ja wel inrichtingen voor.... O ja, daar was best een stee voor te vinden.... Wat behoeft men zich te ontzeggen, als men het geld er voor heeft? - De oude zou het wel zo lang niet meer maken - dan was hij, Bartje, hier de baas, geheel en al.... Dan zou hij - ja, wat zou hij dan gedaan hebben? Het kan toch geen kwaad om te bedenken, wat hij dan doen zou, als het nou eens anders gelopen was? Dan zou hij al het land weer terugnemen, dat nou verhuurd is door oude Jan, omdat hij er geen tijd voor had en dat stuk groenland van den mulder, dat er zo lelijk tussen ligt, dat kocht hij er ook bij. Een paar bunder heide liet hij nog ontginnen, met fikse bemesting heeft men daar allicht goede vruchten op - wie kan dat beter weten dan hij?.... De stallen, ja, die moesten dan ook een beurt hebben, - die moesten gemoderniseerd worden - de koestal vooral.... Daar moest hij toch nog eens studie van maken, hoe dat het best voor mekaar te brengen was....

O, hij zou niet zo bang wezen, om het geld te laten rollen als Jan Oldenbanning, hij zou er ook meer goed mee doen. Hij zou Harm en Lammechien er bovenop helpen en Egbert zijn krantenloop besparen.... Freerk Kruk zou hij naar huis sturen met een pensioentje, waar hij van rondkomen kon. En de kerk in Noord- Zande, die zo nodig verbouwd moet worden en waar het geld haast niet voor te krijgen is - nou, wat zou het hem kunnen schelen, als hij er zo bij zat? Hij liet een kerk zetten, die klonk als een klok....

En dan schrikt hij plotseling op door het goede gezicht van Harmke, door haar ernstige ogen, die hem verwijtend aanstaren. Hij vloekt van ergernis. Dat gebeurt hem meer de laatste tijd, dat hij vloekt, - waar haalt hij het vandaan? - Maar is het niet om te vloeken, dat hij hier in gedachten een grote modelboerderij staat te bouwen en in verbeelding met de sjees langs grote landerijen rijdt, terwijl hij zo'n goed lief wicht heeft als zij is?....

In stilte vraagt hij haar om vergeving. Hij wil aan geld niet meer denken, hij richt zijn gedachten op hun beider toekomst.

Maar hij kan de weg niet meer vinden naar de vroegere vrede, de oude geestdrift is hij kwijt. Het huis van hun toekomst leek hem eens een paleis, nu is het een armzalige hut geworden, waar armoede en een slavenleven wachten. Ja, een slavenleven, wat is het anders? - Zijn vader en ouwe Freerk, ze hadden toch voor een deel gelijk met hun schelden op het leven van een boerenarbeider. Heeft hij het niet aan den lijve gevoeld in de jaren, toen hij bij moeder Geesse was? En met de kleine boertjes is het niet beter....

Terwijl hij nog met dit stuk grasland bezig is, brengt Triene hem de koffie. - Kleine Jan speelt in de droge sloot met een paar stenen en het haarspit. Freerk is ergens anders.

Ze gaat bij hem zitten in de schaduw van de boswal, schenkt voor hem in en blijft wachten. Ze heeft zich mooi gemaakt - midden op de dag al; misschien voor hem? Een blauwe zijden blouse heeft zij aangetrokken en de gouden broche zit er weer op. Zweetdroppels blinken op haar gezicht, die veegt zij weg met haar mouw.

'Eigenaardig is zij toch,' stelt Bartje vast. Hij ligt voorover bij zijn kommetje en kauwt peinzend op een grasspriet. De koelte van de grond is een weldaad voor zijn verhitte lijf. Een broeiende hitte drukt zwaar op de landen. Onweerswolken stapelen zich op aan de einder en een dun rookzuiltje gaat daarvoor als een wimpeltje omhoog. Een groet van Harmke.

‘Wat zie ie d'r verhit uut,’ klaagt Triene, ‘Het vel verbrandt joe an de kop.’

‘Ja,’ zegt hij droog, ‘bij 't grasmaaien wil 't luie zweet er wel uut.’

‘Maar dat werk hoef ie toch niet te doen,’ berispt zij. ‘Daar is de arbeider toch goed veur. Laat Freerk het toch doen.’

‘Die maait een ander stuk,’ zegt hij kort. Ja, hij zal zich door haar laten voorschrijven, hoe hij het werk verdelen moet. ‘Dan moe' j' d'r maar veur nood een arbeider bij nemen,’ beslist zij. ‘Ie bent nou zoveul als boer moe' j' maar rekenen.’

Daar zwijgt hij op. Zoveel als boer.... En het volgend jaar?.... ‘Heur ie mij niet?’ vraagt zij, en stoot hem aan met haar voet.

‘Schenk mij nog maar es in,’ ontwijkt hij

Dat doet zij maar slordig. De koffie gulpt door het gras.

‘Hoe is 't met Harmke Geerts?’ vraagt zij plotseling en zij duwt kleine Jan, die op haar afgedrenteld is, opzij.

‘Goed,’ zegt Bartje. Zo, nou begint ze dus met zwaar geschut. Het geeft een welkome afleiding, dat Jannegien op zijn rug klimt. ‘Hort, hort!’ roept het kereltje en Bartje laat hem rijden, dat hij giert van het lachen.

‘Ze zeggen, dat het dik an is,’ praat Triene.

Bartje kijkt, spelend met het kind, naar het wenkende rookzuiltje. Hij loert ook even naar Triene. En hij hobbelt maar. Zoals ze daar zit, is zij toch lang niet lelijk. En achter haar staat het bruine raspaard, vet en glanzend, zich te schurken tegen de hekpaal. Moet hij haar alles aan de neus hangen? Dan is het onmogelijk, om hier langer in dienst te zijn....

‘Is dat zo?’ dringt zij aan.

‘Waarom zou 't niet zo wezen?’ tracht hij te ontwijken.

‘Omdat het geen wicht veur joe is,’ komt zij plotseling los met een vuur, dat hij niet van haar verwacht had. ‘Ie bent veul te flink veur een arbeiderswicht, dat zegt mien va ook. Ie kunt best wat anders kriegen’....

Dat zegt mien va ook.... Het streelt hem toch. Te goed voor

een arbeiderswicht, dat is mogelijk. Te goed voor Harmke?.... En dat laat hij zich zeggen?....

‘Nou, waarom zeg ie nou niks?’ vraagt ze.

‘Hou d'r over op,’ zegt hij nors. En dan springt hij haastig overeind, om weer aan het werk te gaan. Jan rolt met een schreeuw van zijn rug. Hij had het hele kind vergeten. Maar Triene schijnt het hem niet kwalijk te nemen.

Hij gaat weer aan het werk, onrustig, verbitterd. Het gras moet het ontgelden. Twee uur eerder dan Inj 's morgens berekend heeft, ligt het groenland gemaaid.

Gouden Jan komt in de koelte van de avond naderbij strompelen, als Bartje vermoeid zijn zeis schoonmaakt en knikt bewonderend.

‘Dat ligt er mooi bij,’ prijst hij. ‘Kerel, Bart, dat had geen ene as ik joe kunnen verbeteren, toen ik nog in mien goeie dagen was’.... Het is de hoogste lof, die hij geven kan.

Ze kuieren samen naar huis. Jan praat over de boerderij als tegen een vriend, als tegen een zoon. Klein Jannegien zit te kraaien op Bartje's schouders en Triene staat lachend op het erf.

En even moet Bartje zich bezinnen. Het lijkt, alsof alles reeds voor elkaar en hij een dikke boer geworden is.

[XIX]

Die avond, als ze in de grote kamer aan de maaltijd zitten, daar loopt een meneer voor het raam langs. Een meneer met een grijze flaphoed - het lijkt Arie wel. Die heeft zeker aan de voordeur tevergeefs naar een bel gezocht en is nou op zoek naar een andere ingang. En als Janke, de meid, haar mond heeft volgepropt, om daarna langzaam naar de pompstraat te sloffen, - zie, daar staat die meneer al op de drempel en komt buigend met zijn hoed in de hand de kamer in.

'Goedenavond dames en heren,' zegt Arie, zo plechtig en gewild vrolijk als de omroeper voor de radio, 'ik mag zeker wel even binnen komen, hè? Ik ben een broer - eh - van mijn broer zal 'k maar zeggen' - en hij maakt een handbeweging naar Bartje.

En dan gaat hij rond en geeft allen een hand - voor Triene maakt hij zelfs een buiging. Zij schijnt dat wel prettig te vinden, ze kleurt er van en nodigt hem dadelijk uit om mee te eten. Hij krijgt een plaats naast Jan Oldenbanning.

Maar er is wat met Arie, dat heeft Bartje al gezien, toen hij nog geen tien seconden in de kamer was. Er is iets triestigs in zijn houding en er lopen vreemde trekkingen door zijn bleek gezicht. Het lijkt er veel op, alsof hij het koud heeft of niet goed is. Hij praat met Jan Oldenbanning - hij moet vertellen, waar hij woont. In Groningen, meneer Oldenbanning. Zo, en wat doet hij daar voor de kost? Ja, hij is nu vertegenwoordiger voor een grote meelfabriek - hij reist met de auto het land door, maar nu heeft hij een paar dagen vacantie. Zo, en komt hij dan nu op de billewagen hier naar toe? - 'U zegt?' vraagt Arie. Of hij te voet hier naar toe komt van Groningen af? - O juist, bedoelt meneer

Oldenbanning dat? Neen, hij is gelogeerd bij zijn zuster en hij houdt veel van wandelen, hij moet het ook veel doen op dokters-advies - het wandelt heerlijk op een zomeravond. En onder 't spreken gaan zijn ogen telkens naar Bartje, die zwijgend eet.

Iets schichtigs is er in die ogen, iets schrikkerigs - als van een konijn, dat in de strik zit, denkt Bartje. Het is hem om geld te doen, weet hij ineens. ‘Maar 't is een knappe kerel, die een cent van mij los kriegt,’ neemt hij zich ook voor. En na het eten glipt hij snel naar zijn kamertje en ledigt zijn geldbuul grotendeels in zijn kastje. Jan Oldenbanning houdt Arie wel zo lang aan de praat - die is zeer met hem ingenomen. Hij heeft juist zijn sigaren uit de pronkkamer gehaald en laat Arie opsteken, als Bartje weer binnenkomt.

‘Dat doet mij goed,’ zegt hij, ‘dat het den broer van onzen Bart zo goed gaat in 't leven.’ En daar knikt Bartje dadelijk op. Ja, dat doet hem ook goed.

‘Dat is een hele rust, als men over zijn familie geen zorgen hoeft te hebben,’ zegt hij geestdriftig. En zie nou die hulpeloze blik van Arie en hoe hij zijn zuchten verbijt. Hij kauwt ook meer op zijn sigaar, dan dat hij die rookt - hij moet deze keer wel slim in de benauwdheid zitten.

Bartje kan dat rustig aanzien en is in zijn hart al zo nijdig als een spin, dat die opschepper, die avonturier, aan zijn zuurverdiende geld wil. Altijd als Arie zich vertoont, is het om geld begonnen. Kijk hem nou zitten rijden en loeren naar de klok. Bartje zal tonen, dat hij hem doorziet.

‘Hou joe gemak maar,’ zegt Bartje vriendelijk. ‘Wij kriegen eerst nog koffie - dan breng ik joe meteen een einde op streek.’ O ja, koffie! Triene loopt al met de ketel. Driemaal schenkt ze Arie weer in, hoe beslist hij ook bedankt. Het schemert al, wanneer ze samen de grote voortuin doorlopen naar de weg. Daar reeds kan Arie niet langer wachten. Hij grijpt Bartje's hand.

‘Bartje,’ kermt hij.

‘Hou je bek,’ zegt Bartje ruw, want op de berm bij het inrijhek

zitten nog jongens - die nemen hen nieuwsgierig op. Ze tikken aan hun pet voor Arie, ze kijken hem zeker voor een burgemeester of een dominee an. Is 't niet om te lachen? Die burgemeester loopt te schooien om het geld van een boerenknecht, die in zijn vuile werkpak en op klompen naast hem sloft. Daar begint hij al. Hij snuift, alsof hij zijn tranen in moet houden.

'Broer, ik heb er toch zo naar verlangd, om je te spreken.... Ik heb'....

'Zo,' zegt Bartje droog, 'kom ie mij die tien gulden weerombrengen, jongen?'

Maar dat schijnt Arie niet eens te horen. 'O Bartje, help mij toch!' jammert hij. En dan komt zijn verhaal, met handenwringen en zuchten. Een verward verhaal is het, met veel er in dat Bartje niet duidelijk is - Arie stottert soms ook weer zo verschrikkelijk. Maar zoveel begrijpt hij wel - het is erger dan hij gedacht heeft. Arie heeft zijn handen weer niet thuis kunnen houden. Hij heeft nou goed werk, maar daarvóór heeft hij maandenlang zonder gelopen en toen de grote meneer gespeeld om een meisje te winnen, waar hij toen pas mee in kennis gekomen was. Hij heeft meer dan driehonderd gulden schulden gemaakt voor dat meisje. Nou moesten die schulden betaald worden, ze zaten hem achter de broek, - hij wist niemand, bij wien hij om hulp kon komen en zijn meisje mocht het ook niet weten natuurlijk. Toen knoeide hij met de leveranties - hij hield geld achter, dat hij af moest dragen, daar betaalde hij zijn schulden van.

'Heb ik het joe niet veurspeld, dat het zo met joe gaan zou?' vraagt Bartje.

O ja, dat stemt Arie toe onder tranen. Bartje had gelijk. Bartje heeft altijd gelijk. Nou ziet hij het in en hij zal zich beteren - het zal nooit weer gebeuren, als Bartje hem nog deze keer helpt. Want nou zijn ze er achter gekomen, wat hij gedaan heeft, de procuratiehouder weet het en die wil hem nog sparen. Als hij voor eind van de week - en dat is nog drie dagen - het bedrag kan aanzuiveren, zal die de hele zaak stilhouden. Anders wordt de direc-

teur op de hoogte gebracht en die spaart hem niet meer, - daar heeft Arie al eens eerder wat mee gehad, dan draait hij achter de tralies. En wat het ergste van alles is - dan is het natuurlijk uit met zijn meisje, want ze is van goede familie. En hij kàn haar niet missen, hij kan zonder haar niet meer leven, daar! En ach, ze zouden zich juist de volgende week gaan verloven.... Nou hangt zijn hele levensgeluk van Bartje af....

En als Arie dat gezegd heeft, barst hij uit in gehuil en hij huilt nog net als vroeger - als hij op zijn ziel kreeg van vader of als hij niet uit zijn woorden kon komen. Ja, bij moeders graf, daar huilde hij ook zo rauw. Maar nu is hij een grote kerel, een meneer, hij trekt een zijden doekje uit zijn borstzak en houdt dat voor zijn ogen. Nu trekt er iets schrijnends door Bartje's borst, hij keert zich om en staart zuchtend over het donkere veld, waarachter de maan bijna vol op de einder staat in een krans van kleine zilveren wolken. Het belooft goed weer te worden - nog twee dagen zo en het laatste koren zit in de schuur.... Maar is het nu nodig, om dien wanhopigen Arie voor de kop te stoten? Het kan toch ook anders?....

Bartje trekt zijn geldzakje tevoorschijn en rammelt er mee voor Arie's oor.

‘Hier,’ zegt hij, ‘zestien centen, dâ's alles, wâ 'k in de buul hebbe. Hoe kan ik joe nou helpen, man? Ik beur ja pas over maanden mien loon’....

Arie probeert weer zijn hand te grijpen.

‘Bartje,’ zegt hij treurig, ‘ik kan mij voorstellen, dat je het zegt en ik neem het je ook niet kwalijk natuurlijk. Maar ik weet, dat je meer dan driehonderd gulden op de spaarbank hebt.’

‘Wie heeft dat zegd?’ vraagt Bartje verschrikt.

Dat hebben Harm en Lammechien gezegd. Daar is Arie al geweest en die willen hem helpen met alles, wat ze hebben. Veertig gulden hebben ze en als Bartje hem nou driehonderd leent - dat wil hij toch wel - hij is altijd de beste geweest van 't hele gezin....

Die laatste opmerking maakt Bartje woest. Hij lacht, schril en smalend.

‘Ja, de beste weest!.... En wie was het, die mij daarom gek verklaarde, omdat ik mien veurdeel niet zocht? Wie was dat, hè Arie?.... Maar nou is 't uut en waar ik zo lang voor krom legen hebbe, dat laat ik joe d'r niet deur brengen met de een of andere meid. Ik ken joe, mien jongen, in joen hart zou ie mij nog weer veur gek verklaren. Weet ie, wâ'k nog liever dee?.... Ik sloeg joe nog net zo lief hier dwars over de weg.’

En hij houdt voet bij stuk. Arie smeekt en jammert, hij slaat zich op de borst - hij zweert, dat hij dankbaar wezen zal. Hij laat een portret van zijn meisje zien bij het licht van een bevende lucifer. Hij vindt in zijn wanhoop plotseling zijn Drents terug. ‘Zij kan wat van mij maken,’ snikt Arie, ‘ik ga al geregeld met heur naar de k-k-karke toe - maar â'k heur niet meer hebbe, bin 'k veurgoed verloren’....

Bartje geeft er niet eens antwoord op. Zijn broer gaat hem hoe langer hoe meer tegenstaan. Zijn broer - is dat zijn broer, die zich op de knieën in het zand laat vallen en huilend zijn benen omklemt? Hij buigt zich over hem heen en duwt hem weg, hij walgt van het kappersluchtje, dat in zijn neus komt.

‘Schiet op,’ zegt hij, als tegen een hond. ‘Ik heb er genoeg van.’ ‘Dan maak ik mij van kant!’ snikt Arie. ‘Ik heb het mij dadelijk voorgenomen, als niemand mij helpt - dan heeft het leven voor mij geen waarde meer’....

‘Dat heb ik meer heurd,’ zegt Bartje. ‘Die dat zegt, die doet het niet.’

Arie schijnt zich plotseling te beheersen.

‘O,’ zegt hij, ‘juist, denk je er zo over?’.... Hij zucht nog een keer - hij strijkt langs zijn ogen, hij klopt zijn knieën schoon.

‘Nou,’ zegt hij, onnatuurlijk kalm, ‘dan groet ik je, - broeder,.... voor het laatst. Dan weet ik, wat mij te doen staat’.... Hij geeft Bartje een klamme hand. Hij lacht zelfs een beetje. Een

zielig lachje is dat, als van een veroordeelde. Dan verdwijnt hij in het donker.

Dat lachje achtervolgt Bartje nog, als hij reeds weer bij de boerderij gekomen is. Dat belet hem, om zich zo boos te maken als hij zijn wil over het ongehoord brutale voorstel van Arie. Het is al laat, misschien wel middernacht en Jan is al lang naar bed, maar Triene staat nog geeuwend op de pompstraat, zo dicht voor de deur, dat hij haar moet aanraken, om haar voorbij te gaan. Hij zet haar rustig bij een arm opzij en ontwijkt haar. Vanaf de ladder voor zijn kamertje beantwoordt hij kort haar vragen. Is zijn broer weg? Ja. Wil hij nog koffie? Nee. Ze is nog zo lekker warm - die koffie. Nee - toch maar niet. Een aardige kerel is zijn broer. Ja. Een flinke jongen. Buitengewoon. Nou en wel te rusten dan. En hij kleedt zich haastig uit en ligt op zijn bed te staren. Het is raar in de wereld. De ene mens doet twee uur lang zijn best, om je van je geld af te helpen, de andere dringt zich met al haar geld aan je op. En aan beide is een steekje los natuurlijk - maar wat maken ze 't je moeilijk!....

Het is smoorheet in het kamertje en pas na een half uur merkt hij, dat het raam dicht zit. Hij staat op en gooit het open. De maan staat al boven het berkenbos. Hoe stil en koel is de nacht. Hoe wit is de slapende wereld, als van zilver. De hele weg is van zilver - je hebt de guldens maar voor het oprapen. Een velduil lacht er smalend om - oe-iet! - en schiet vlak langs het venster voorbij. Een hond slaat aan bij de buren. En over het zilveren grint is plotseling geknerp van voetstappen, van een man, die op zijn tenen loopt. Daar staat Arie onder zijn venster en roept gedempt zijn naam.

Verduid nog an toe, die schooier. Nou zal 't gejammer van voren af aan beginnen. Nou denkt hij zijn zin te krijgen, met midden in de nacht de boel op stelten te zetten.

Bartje schiet haastig in zijn broek en sluipt op blote voeten naar beneden. Maar als hij de deur zacht heeft geopend, staat daar een heel stille, rustige Arie, die bescheiden fluistert, dat hij nog één

gunst komt vragen. Hij wil nog graag een brief schrijven en of hij dat hier even kan doen. Hij kent hier niemand anders.

Nou, dat kan natuurlijk. Bartje neemt hem mee naar zijn kamertje en knipt het licht aan. Hij geeft hem een stoel aan zijn tafeltje en een schriftblaadje, iets anders heeft hij niet - hij schrijft nooit brieven. Een envelop, heeft hij die ook?.... Nee natuurlijk niet, wie niet schrijft heeft ook geen enveloppen. Of ja, hier ligt er een, van zo'n reclameding voor veevoederkoeken. O, die is al goed.

Arie schrijft. Hij heeft een vulpen. Meneer heeft een prachtige vulpen, maar hij helpt graag een boerenknecht van zijn spaarcenten af. Is 't licht niet goed genoeg, hij knippert zo met zijn ogen. Wat is hij grauw in zijn gezicht, - het is net, of hij sinds vanavond vermagerd is. Zijn hand beeft, maar hij schijnt aardig goed te weten, wat hij schrijven moet. Een keer zit hij een poos met het hoofd in zijn handen, dan komt er iets als een snik en hij schrijft weer door. Zo - nou de envelop. Arie staat op.

‘Heb je een postzegel? Die kan ik je nog betalen.’

‘Nee.’

‘Post dan morgen deze brief voor mij. Hier ligt een stuiver.’

‘Ja, 't is goed.’

‘Beloof het mij, Bartje.’

‘Doe niet zo gek. Ik heb het toch beloofd. En praat wat zachter asjeblieft.’

Nog altijd wacht Bartje op een nieuwe knieval. Het is niet prettig, dat die uitblijft - waarom eigenlijk niet? Arie gaat op zijn tenen over de deel en over de pompstraat, hij verdwijnt zonder een woord. Geen hand, geen groet - ook al goed. Bartje sluit de deur - opent die toch weer en kijkt zijn broer na. Daar gaat Arie in de klare zomernacht. Hij strompelt als een dronken vent - en hij gaat de verkeerde kant op. Naar de kant van Battelte gaat hij. Bartje luistert naar het wegstervend geslof van zijn voeten en dan knijpt hem tòch even de onrust de keel bijna dicht. Heeft hij zo mogen handelen? Maar hij weet zich zelf al gauw te bewijzen, dat hij niet anders kon. Hij had er immers geen cent van teruggezien.

Nooit heeft Arie weer afgegeven, wat hij eens in zijn vingers had, zo was hij als kind al. Nee, Bartje kon niet anders, ook tegenover Harmke niet. Hij zou niet meer bij haar aan durven komen, als hij zijn geld kwijt was.

Hij gaat naar boven. Het licht brandt nog. Daar ligt de brief met een stuiver er op. Beneden de gulden is Arie zo eerlijk als goud. Mej. Tini van der Ham - Buitensingel, Groningen. Zo heet ze dus! Tini van der Ham. Buitensingel, het klinkt niet slecht, je zou zo op de klank af zeggen, dat daar geld zit. Waarom schrijft Arie hier vandaan? Hij kon het toch morgen ook ergens doen? En wat schrijft een meneer als Arie aan zijn meisje?

Bartje houdt de envelop tegen 't licht. Niets te zien. Hij peutert aan de overslag - die zit al een beetje los - de lijm is slecht. Dan legt hij de brief neer, doet het licht uit en kruipt in bed. Maar een kwartier later - als hij bijna tegen de slaap aan is, gebeurt er iets vreemds. Het is alsof het bed onder hem begint te golven, alsof het hem er uit wil gooien. Hij springt hijgend van benauwdheid overeind, knipt het licht weer aan en scheurt de brief open.

Allerliefste. Dit zijn de laatste letters, die je van mij onder de ogen zult krijgen. Als je dit leest, ben ik niet meer voor je te bereiken en je zult mij nooit meer zien. Wees niet bedroefd, het is beter zo. Ik heb je altijd bedrogen, omdat ik zoveel van je hield. Ik was niet, waarvoor ik mij uitgaf. Ik ben een dief en een oplichter. Tot mijn een-en-twintigste jaar ben ik in een opvoedings- gesticht geweest en nu zou ik in de gevangenis moeten. Daarom is het beter - (hier is een halve regel doorgeschrapt) dat je mij nooit meer ziet. Vaarwel, wees heel gelukkig. Ik zal tot mijn laatste ademtocht aan je denken. Harry.

Die brief leest Bartje twee-, driemaal. Er trekt een waas voor zijn ogen. Dit is geen comedie. Comedie is alleen de naam, - hij heeft zich Harry laten noemen, de opschepper. Maar die brief moet echt zijn. Hoe was Arie vroeger? Wat hij zei, dat voerde hij uit - hij deinsde voor weinig terug. Hij liep daarstraks weg als een oude man en hij ging de verkeerde kant op. Vanavond vroeg

hij: ‘Waar gaat die weg naar toe?’ - O, die gaat over 't kanaal naar Battelte.... Nu kan hij daar al wel wezen bij 't kanaal. Nu, in deze lichte klare nacht verdrinkt zich Arie misschien.... Opeens weet Bartje niet, hoe snel hij de deur uit moet komen. Voor meer dan een broek aan te trekken gunt hij zich geen tijd. In zijn hemd, met blote voeten in de klompen, suist hij even later op zijn fiets door het slapende dorp. Hij rijdt, alsof het om zijn eigen leven gaat. Hij weet het plotseling, hij zal geen rustig ogenblik meer kunnen hebben, als Arie zich verdrinkt. Het wordt onder het rijden een benauwing, dat hij te laat zal komen en hij kan wel huilen van dankbaarheid, dat hij bij de brug komt en een donkere gestalte over de leuning ziet gebogen. Zijn rem giert door de nacht. ‘Arie!’ roept hij bewogen. Geen antwoord. Arie hangt over de leuning, of hij slaapt of reeds dood is. Bartje grijpt hem bevend bij de schouder en trekt hem terug. Arie is blootshoofds. Zijn gezicht is een witte vlek in de nacht. Hij loopt wankelend de brug af, dan rechtsom het kanaal langs. Maar Bartje heeft reeds zijn fiets tussen hem en het water geschoven en loopt rillend mee. ‘Arie, wat bin ie van plan?’ vraagt hij. Zwijgen. Is het mogelijk, dat iemand, die eenmaal tot de dood heeft besloten, die daar vrede mee heeft gekregen, het leven niet meer in wil? Of heeft hij geen macht meer, om terug te gaan, wanneer hij eenmaal begonnen is, zich geheel aan die vreselijke daad over te geven? Opeens benauwt Bartje de angst, dat hij tòch te laat is - dat hij Arie niet meer terug zal kunnen houden - met geen enkel middel - dat die tot de dood is gedoemd. ‘Arie,’ schreeuwt hij rauw, ‘ik kom joe helpen!’ Nog geen antwoord. ‘Arie, ie kunt het geld kriegen. Driehonderd gulden. Het staat op de spaarbank in Wittelte - Arie, heur nou toch!’ Hij schuift de fiets voor zijn broer. Hij legt hem de handen op de

schouders. Daar schijnt Arie van te ontwaken. ‘Meen ie het?’ vraagt hij dof. ‘Ja natuurlijk, kom mee. Waar is joen hoed?’ - ‘Weet ik niet.’ Ze gaan terug. Op de brug blijft Arie staan en strijkt met de hand langs zijn voorhoofd. Bartje sleurt hem mee de weg op naar Hunzeloo. Daar begint Arie gelukkig wat beter te lopen. Bij de boerderij is hij zich-zelf weer geheel meester, hij kan zachter het huis binnensluipen dan Bartje op zijn klompen. Maar in het kamertje zit hij als gebroken met het hoofd in zijn handen. ‘Hoe moeten wij daar nou mee an?’ vraagt Bartje rillend. ‘As ik joe 't boekie meegeef - kun ie daar dan centen op kriegen?’ ‘Schrijf maar een machtiging,’ antwoordt Arie. ‘Hoe is dat?’ ‘Schrijf maar op. Ik zeg je voor.’ En daar zit Bartje dan te schrijven op dezelfde plaats, waar Arie een goed uur geleden zat en zijn hand beeft evengoed en hij heeft ook een ogenblik, dat hij haast niet verder kan. Maar hij beheerst zich. Hij bijt zijn tanden opeen. Hij zet zelfs de dikke streep onder zijn handtekening, die hij van Jan Oldenbanning heeft afgekeken. En pas, als hij zijn beduimelde boekje in Arie's blanke handen ziet - dan pas dringt het schrijnend tot hem door, dat dit werkelijkheid is, dat hij het nu toch van Arie verloren heeft. En dan zijn er twee kleine dingen, die hem bijna buiten zichzelf van woede maken. Het eerste is, dat Arie de opengescheurde brief rustig opvouwt en in zijn binnenzak stopt. Het tweede: dat hij zijn jas afborstelt en een pluisje van zijn mouw knijpt. Vóór Arie daarmee klaar is, heeft hij hem bij de kraag en sleept hem naar de ladder. ‘En nou d'r uut,’ zegt hij, ‘en anders sla ik je d'r uut.’ En die hele nacht kan hij het raadsel niet oplossen, waarom hij daar niet reeds bij het kanaal Arie zo lang geslagen heeft, tot hij aan geen zelfmoord meer denken durfde.

[XX]

En het leven gaat door, of er niets is gebeurd. Als het nog donker is jubelen de vogels in een dom verlangen naar de dag, zonder te weten, wat die brengen zal. De koeien bulken in de wei, om van hun melk verlost te worden. Jan Oldenbanning zit bij de tafel en laat grinnikend zijn lip hangen - hij strompelt naar de pronkkamer en rammelt met zijn geld. Triene vleit en lonkt, zij schuift wat dichterbij, een felle begeerte fonkelt in haar ogen. Janke heeft nooit de slaap goed uit. Freerk Kruk komt aansloffen met de regelmaat van een machine en begint als een machine zijn werk. Koeien en mensen, ze hebben allen dezelfde verveelde gezichten en ze herkauwen steeds, het voer en het leven. Maar Bartje staat daar tussen en kijkt rond om zich te bezinnen en weet niet meer wat hij moet, nu hem weer alles is ontvallen, waar hij zijn hoop op stelde - nu hem voor de derde maal zijn plannen bij de handen zijn afgeknapt. Van voren af aan beginnen? - Hij heeft er de moed niet toe. Hij heeft zelfs geen lust om de mogelijkheid daarvan te overdenken. Hij doet als altijd zijn werk - dat werk moet toch gebeuren. Hij bepraat met Freerk, wat er te doen valt - hij grinnikt om een grap van Jan Oldenbanning. Waarom zal hij niet grinniken? - Verandert er iets, of men kermt of lacht? Wie voor het ongeluk geboren is, komt toch in de misère; of hij zich weert of niet, het leven stoort zich daar niet aan. En is het niet om te grinniken, dat men een broer heeft, die zó handig zijn kromme haken van vingers achter een andermans geld weet te slaan?.... Zelfs het spaarbankboekje heeft hij niet teruggestuurd, zoals hij beloofd had - het was zeker niet meer

nodig, hij zal best een middel geweten hebben, om het helemaal leeg te plunderen. De centen, waar Bartje voor gezwoegd heeft, waar Bartje de hitte en de kou voor heeft verdragen - daar wandelt hij nou mee op de singel, daar speelt hij mooi weer mee in Groningen. ‘Laten we ons nu gaan verloven, schat! Laten we nu de ringen gaan kopen’.... ‘O Harry, heb je zoveel geld?’ ‘Ja Tineke, ik heb geld genoeg, - wie praten kan heeft geld genoeg in de wereld. Kom, wij zullen het laten rollen. Ik ben niet als mijn broer - die heeft zijn meisje een ring geweigerd, het begrootte hem van het geld - zo'n gek is die broer van mij, die komt nooit verder in de wereld. En hij liet zijn pijp staan om het geld, hij verbrandde zijn pijp, om maar geld te hebben.... Hier schat, rook je ook? Een fijne cigaret kan er nu wel af.... Geld moet rollen in de wereld’.... Is het niet om te schateren? Zo grappig is nou het leven. Zo geestig straft het degenen, die niet tevreden zijn met wat het geeft. En zo belachelijk eenvoudig is dat alles. Dezelfde problemen, waar men als kind mee zat, daar zit men ook als groot mens nog op te staren. Maar dan vindt men de oplossing: ze komen voort uit je eigen karakter - uit je eigen domme gedrag. Met hem, Bartje, was het zo, dat hij altijd wat bijzonders wou, dat hij nooit tevreden was met wat een ander kreeg en altijd tegen de stroom oproeide. Als de anderen bruine bonen zouden eten, dan schooide hij om een prakkie - en als hij 't niet kreeg, dan werd hij wild, dan sloeg hij in drift om zich heen en werd de deur uitgegooid. Zo was 't voor bijna twintig jaar. En nu? Een andere boerenknecht wordt boerenarbeider - maar hij, nee, hij vond zich-zelf daar nog te goed voor, hij had weer wat bijzonders, hij wou een kippenfokkerijtje. Hij schooide, hij zwoegde, hij bad voor zijn kippenfokkerijtje. Zal hij nou weer schelden en tieren, nou hem dat is ontgaan? - Zoveel heeft hij toch geleerd - zo gek is

hij niet meer. Is 't niet het beste om er maar om te lachen? En om nu het vechten maar op te geven en zich mee te laten drijven met de stroom?.... Wat kan 't schelen, waar men terecht komt?.... Tenslotte moet men toch overal eten, wat de pot opschept. Het draait altijd weer op bruine bonen uit, al heeft men ook nog zo vurig op een prakkie gehoopt....

Ondertussen doen de handen hun werk. Ze laden het geurende hooi op de wagens. Ze besturen de paarden en rijden het naar de schuur. De zon gloeit als een oven, de wereld staat in brand. Het zweet vloeit in de ogen - het hooi wordt met zweet vermengd. Dat duurt tot na de middag, dan barst het onweer los - kort en hevig, maar de regen blijft stromen. Bartje kan het bij de mensen niet uithouden, hij gooit een kunstmestzak over zijn hoofd en zoekt werk in de hof. Hij zal de stokbonen aanbinden, dat moet nodig gebeuren, die gekke wilde ranken groeien alle kanten uit. Hij maakt ze los, met voorzichtige handen, van hun eigengekozen steunpunt - van een onkruidplant, van een heester, van elkaar - en dwingt ze aan de stok, waar ze horen. Is er een Landman, die zo de levens der mensen leidt en richt op het door Hem gekozen doel?.... Bartje weet het niet meer. Voor enkele dagen wist hij het nog, vandaag niet meer. Maar zijn hart zegt ja. Is dat ook niet om te lachen?.... Altijd zegt zo'n hart ja, als het om God gaat. Nooit laat het los, wat het in de jeugd heeft geleerd. Maar datzelfde hart verlangde naar de droom van het kippenfokkerijtje. En datzelfde dwaze hart zei *ja* bij 't kanaal: Ja, ik zal joe helpen - hier is mien geld. Men kan zich niet storen aan wat het hart zegt. Het is een raadsel als het leven zelf. Bartje weet geen raad meer met zijn hart. Hij staat te staren in de regen. Boven de elzebosjes in de verte gaat soms een wit rookwolkje aarzelend omhoog - niet ver, dan wordt het neergeslagen. Daar zou hij naar toe willen en hij durft niet meer. Hij gaat naar binnen, om te eten. Hij komt op de pompstraat,

daar is klein Jannegien - die grijpt hem vast. En Triene is er, die legt de hand op zijn arm. ‘Ie kiekt zo somber,’ zegt zij. ‘Wat scheelt joe toch?’.... Hij laat zien, dat hij nog lachen kan, hij schatert en springt met klein Jannegien, maar zij gelooft hem niet. ‘Is 't soms uut met eh.... joen meid?’.... Hij snauwt haar af. ‘Schei nou toch eindelijk eens uut over mien meid.’ Maar zij stoort zich niet aan zijn ongeduldige toon. ‘Het kan nooit wat worden met joe beiden,’ zegt ze beslist. ‘Daar zit geen toekomst in.’ En daar knikt hij dan toch op. Daar heeft ze gelijk in. Het kan nooit wat worden, er zit geen toekomst meer in.... Hij zucht. Hij zit aan tafel en voelt haar warme blikken - haar been, dat vrijmoediger het zijne zoekt. Ze wacht hem op de pompstraat, maar hij ontwijkt haar nog. Hij dwaalt het veld in, waar na de regen zwaar de nevels hangen en voelt zich slap en ellendig. Hij heeft geen stuur meer. Hij ziet geen doel meer. De toekomst?.... De toekomst is een en al mistroostigheid.... ‘Bartje, het gaat verkeerd,’ denkt hij. Verkeerd? - Dat men eet, wat men voorgezet krijgt? - Dat men niet meer aanloopt achter een dwaas verlangen, dat toch niet wordt vervuld? -

‘Bartje, ie moet bidden,’ zegt een stem binnen in hem. Hij kan niet bidden. Het bidden staat hem tegen. Moet hij vragen, of hij zijn geld terug mag krijgen? Of om een gehoorzaam arbeider te mogen worden, een machine als Freerk Kruk? Het zal hem niet veel helpen.... Hoe kan hij bidden met een hart vol bitterheid?....

‘Ga naar Harmke,’ zegt dat bittere hart. Hij staat en tuurt naar de kant, waar zij wonen moet. Hij zucht. Vanmiddag wenkte daar nog een rookwolkje. Nu is de nevel te zwaar geworden. Wat moet hij nog bij Harmke? Een schooier, een kerel zonder een cent kan ze altijd nog wel krijgen, daar hoeft ze niet eens een complot voor op touw te zetten.... Moet hij voor haar op zijn knieën

vallen en bekennen, dat zijn plan niet deugde, dat zij toch altijd gelijk heeft gehad?.... Moet hij zich door haar laten troosten? - Hij heeft immers geen troost nodig, hij kan om alles lachen!.... Is het niet beter, dat hij zich wreekt op het leven? En is dàt niet de schoonste wraak, dat hij toegrijpt en in bezit neemt, wat hem nu al wekenlang sarrend wordt voorgehouden?....

Hij dwaalt met zijn gedachten rond in de mist, tot het donker wordt, dan gaat hij aarzelend op huis aan. Als hij zijn klompen schoonstampt, hoort hij binnen zacht een deur gaan.

Hij is niet verwonderd, als hij in de duistere schuur plotseling Triene's armen om zich heen voelt. Haar vader vindt het goed, fluistert ze hem toe. Ze heeft het alles al met hem overlegd. De oude man is blij, als hij haar goed verzorgd weet.

Maar in die nacht is het opnieuw, alsof het bed hem uit wil werpen - alsof alles zich verzet tegen het verraad, dat hij bezig is te plegen. Hij kan er niet tegen redeneren, zijn dwaze hart is sterker. Hij telt de rijkdommen van Triene op om het te overtuigen - hij zet al haar bezittingen naast elkaar in zijn verbeelding, maar Harmke's ogen glanzen bedroefd daarboven.

Wanhopig staat hij op en sluipt in de nacht door de stal. De maan is door de nevels gebroken. Het stille witte licht komt zweven door de half-ronde raampjes en blinkt op de dijen van het werkpaard, dat wat kramp heeft en daarom hier alleen in de stal staat. Het schuifelt verliefd achteruit, om door Bartje gestreeld te worden. Hij gaat naar buiten, hij loopt in zijn hemd langs de rogge, hij laat de natte aren strelen langs zijn blote arm. Mooie grote aren zijn het - een zee van ruisend koren ligt voor hem in de nacht, het belooft veel. - Hij staat daarna bij het hek van het weiland, de koeien komen en likken zijn handen, het raspaard komt hinnikend aandraven en wrijft de slanke kop tegen zijn schouder. De nevels trekken op, de maan glanst over het land, over de oude goede zwaar bemeste grond, waar Bartje van houdt, die hij in twee maanden heel lief gekregen heeft.

Het is alles zo nabij. Hij heeft het, als hij ja zegt, al zegt zijn hart

ook neen. Ieder mens krijgt eens zijn kans in 't leven. Hier heeft hij de zijne. Geen boerenknecht heeft ooit zo'n kans gehad!.... En plotseling breidt hij zijn armen uit, drukt de warme paardekop tegen zijn borst en een siddering van vreugde vaart door hem heen, dat hij, Bartje Bartels, dit alles het zijne mag noemen.

Nog eenmaal ontmoet hij Harmke Geerts in de tijd, dat hij verkering met Triene heeft. Dat gebeurt bij 't begin van de nieuwe week, op een ruwe winderige dag, nadat hij haar 's Zondagsavonds vergeefs heeft laten wachten.

Hij heeft met Freerk een sloot geschoond naast de boerderij, nu is hij bezig, om de grasvilten op de kar te laden. Dan komt zij over het groenland op hem toe.

Het is Bartje, alsof hij geheel verstijft, hij kan een wijle geen vinger verroeren. Op dat ogenblik vervloekt hij zich-zelf om zijn verraad. Gebogen op zijn mestvork wacht hij haar oordeel af.

Maar er is een listige stem binnenin hem, die praat overredend op hem in. Die zegt, dat hij niet meer terug kan en dat hij door moet gaan met zijn werk, alsof er geen bijzonders gebeurt. En Bartje verbaast zich over zich-zelf, want hij kan dat doen. Hij werpt zich wild op de vork en scheurt in de zware grasplaggen, maar een waas trekt voor zijn ogen en hij voelt, dat zij bij hem staat en naar hem ziet.

Dan lijkt het, alsof een ander voor hem handelt; hij zelf zou dat niet zo kunnen, want hij veracht er zich diep om. Hij laat minachtend zijn onderlip hangen, zoals Jan Oldenbanning dat gewoon is en kijkt dan op.

'Hé,' zegt hij verwonderd, 'bin ie daar, Harmke Geerts. Wat wou ie nou nog, wicht?'....

Maar de laatste woorden zijn bijna onverstaanbaar, want als hij haar bleek gezicht ziet, beginnen zijn stem en zijn handen te beven. Ze zegt nog niets, ze ziet hem alleen maar aan. Haar borst gaat snel op en neer, haar lippen openen zich, alsof zij spreken

wil, maar zij sluit ze weer en haar ogen schieten vol tranen.

Dan behoeft zij niets meer te zeggen. Dat, deze ogen, deze hijgende borst, er is geen feller aanklacht tegen Bartje. Maar als hij zich in grote verwarring afwendt en naar woorden zoekt, die alles moeten verklaren en weer goed moeten maken, dan ziet hij langs de kar op de dijen van zijn paarden, dikke glanzende dijen en gespierde poten. Dan hoort hij ook de koeien, die loeien in de verte, want het is haast melktijd. En Triene staat bij de staldeur tussen tweehonderd kippen met de voerbak.

Dan bijt hij zijn tanden op elkaar en er komt geen woord over zijn lippen. Harmke is trouwens al weggegaan. Ze loopt het groenland af naar de weg op haar versleten tripklompen.

Hij leunt versuft tegen de kar en kijkt haar na. Ze loopt immers verkeerd, zó komt ze niet bij 't hek. Roept hij nu nòg niet?.... ‘Harmke!’ schreeuwt zijn hart. ‘Harmke, mien wicht, mien alles!’.... Is het mogelijk, dat ze dàt niet hoort?....

‘As ze maar vast blieft zitten met heur kleren an 't prikkeldraad,’ denkt hij. ‘Dan ga 'k er heen, om heur te helpen.’

En zie, die wens wordt vervuld. Zij tilt haar rok wel hoog op en stapt er over met haar slanke benen, - zij denkt er zeker niet meer aan, dat hij nog kan staan kijken - maar de wind waait die rok weer tegen het draad. Zij zit vast. Hij stormt opeens vooruit. ‘Harmke, wacht!’ roept hij.

Op die roep kijkt zij om. En als zij hem komen ziet, neemt zij haar rok in beide handen en zij scheurt zich los, dat de flarden aan het draad hangen. Rechtop, fier gaat zij de weg langs naar het dorp. Hij staat beteuterd in de wei en ziet haar na. Hij veegt zich met de rug van zijn hand het zweet van zijn voorhoofd. Dan keert hij terug en werpt zich met wanhopige kracht op zijn werk. Even later slaat hij de bruine, die niet stil kan staan van de vliegen, in drift met de mestvork voor de kop, hetzelfde paard, dat hij omarmd heeft in de nacht.

‘Zo hè j' Harmke nou ook veur de kop slagen,’ denkt hij dan.

Na deze dag is alles bedorven. Voor de rijkdommen van Jan

Oldenbanning zweeft het beeld van Harmke Geerts; haar fiere gebaar bij de wei herhaalt zich telkens weer en scheurt alle voldaanheid uit zijn hart. Wanneer hij Triene bezig ziet bij het huis met haar plompe bewegingen, dan ziet hij in verbeelding Harmke er naast, zoals ze van hem heenging voor het laatst. Hoe trots en slank liep ze weg in haar gescheurde jurk, als een vorstin.... Dat zal zijn straf zijn, hij weet het nu, dat hij dàt nooit meer geheel vergeten kan, dat hij haar goed gelaat dag en nacht voor ogen zal moeten hebben.... Hij heeft soms moeite, om Triene behoorlijk te antwoorden op haar alledaags gepraat. En wanneer hij zich een omarming moet laten welgevallen, dan zien de grijze, betraande ogen van Harmke hem daarbij aan....

Nu schijnt ook heel het dorp het te weten, wat hij gedaan heeft. Hij merkt het aan het volk bij de weg, wanneer hij met Jan Oldenbanning naast zich in de sjees naar de boerenleenbank rijdt. De gezichten worden strak als maskers, zodra ze de sjees worden toegekeerd - in die maskers fonkelen spottend de ogen. Hij ziet een paar mannen op een erf staan, die wanen zich onbespied, die wijzen naar hem en lachen. En overal, waar hij langs rijdt, gaan de gordijntjes opzij en vertonen zich loerende gezichten achter de ramen: Bart Bartels gaat er langs met zijn schoonvader!....

Ha, dat doet hem goed, dat ze spotten en dat ze lachen!.... Nu hij toch niet meer terug kan, nu is het hem een lust, een diepe voldoening, om ze te kunnen weerstaan, om ze te tarten en uit te lachen! Hij waagt de strijd tegen het hele dorp desnoods. Hij richt zich op in de sjees, hij neemt de teugels vaster. Hier rijdt hij, wie doet hem wat? - Daar staat Piet Doeks voor de smederij. ‘Ha Piet, hoe gaat het jongen?’.... Piet Doeks staart hem aan als een vreemde en keert zich zonder groeten om. Prachtig is dat! Piet kent hem niet meer. Zijn beste vriend, zijn toekomstige zwager kent hem niet meer. Hij lacht er om. En hij wil er een grap over maken tegen Jan Oldenbanning, maar die zit naast hem te suffen en heeft niets gemerkt. Hij zet hem af bij den kassier en zit met een sprong weer in de sjees. Hij neemt de teugels

hoog. Hij rijdt het paard in zijn mooiste draf naar huis, als op een concours en knalt met de zweep, als hij mensen ziet komen.

Zo rijdt hij ook terug het dorp in, om Jan te halen tegen de avond. Hij maakt dan zelfs een omweg langs de wei van Wietse Proem, waar de jongens staan te kijken naar het opbouwen van kramen en draaimolens voor het hooifeest. De rooie knecht van Wietse staat vooraan, dezelfde, die het hem lastig maakte, een jaar geleden nu. Die steekt zijn vuist op, als hij Bartje ziet.

'Gloeperd!' schreeuwt hij. 'Minne hond!'....

Maar Bartje knikt hem grinnikend toe.

Dan vliegt er een steen uit de troep, die suist langs Bartje's hoofd en slaat een stuk schil van een jonge lindeboom. Daar bedankt hij voor. Hij steekt er jolig zijn zweep voor op. En als hij den ouden boer heeft ingeladen, dan volgt hij weer dezelfde weg. Dan houdt hij zelfs het paard even in, vlak voor de jongens en springt van zijn plaats, om iets aan het hoofdstel te veranderen. Zijn ogen zijn daarbij vast op de jongens gericht. Maar ze zwijgen nu allen. Ze wijken zelfs iets terug, als hij langs hen gaat. Is het zijn uitdagende houding, die hen in hun schulp doet kruipen? Of is het het gezag van Jan Oldenbanning? -

[XXI]

De volgende dag is het hooifeest. De draaimolen jankt en tingelt in de verte, in de warme zomerdag en Bartje hunkert er naar, om uit te rijden, maar Jan Oldenbanning maakt geen aanstalten, die heeft een slechte dag. 's Middags gaat Triene even met klein Jannegien naar de kramen en komt reeds na een uur huilend weerom. Bartje z'n zuster Rikie heeft zo lelijk tegen haar gedaan, vertelt ze. Die heeft haar gezegd, dat zij Bart weer vrij moet laten, omdat hij van een ander is, omdat zij geen recht op hem heeft. Dat eigenwijze wicht, wat verbeeldt zij zich wel?.... En al de andere wichter, die er bij waren, die keken zo lelijk, alsof ze heel wat misdreven had. En de mensen, die haar tegen kwamen, die groetten haar voor een deel niet meer, maar als ze omkeek, stonden ze over haar te smoezen en haar na te wijzen.

Ja, daar kan Bartje nu moeilijk om lachen, nu ook zij haar deel krijgt van de ontevredenheid en de spot van het dorp. Hij doet het wel om haar te troosten, - hij sust haar als een kind, hij klopt haar op de schouder, alsof het niets te betekenen heeft, wat er gebeurd is, - hij stoeit met klein Jannegien, totdat ook zij weer kan lachen, - maar in stilte loopt hij te schelden op de dorpelingen. De lafaards, laat ze bij hem komen, als ze wat willen, hij zal ze voortaan te woord staan, zoals ze verdienen.

En iedere dag is er nu wat. De volgende morgen moet Janke met water en zeep het hele huis rond, want op alle deuren en blinden staat met krijt de naam van Harmke Geerts geschreven; dat hebben zeker opgeschoten jongens gedaan in de nacht van het feest. 's Middags, daar komt klein Keesje met zijn harmonica het erf opslenteren, die speelde bij de buren het Wilhelmus, maar hier:

‘O, Japie is getrouwd’. En als Janke hem zijn cent heeft gegeven, loopt hij haar voorbij over de pompstraat en steekt zijn grijnzende kop om de hoek van de kamerdeur.

‘Bart!’ roept hij, ‘as ie straks soms nog een schatbewaarder moet hebben?.... Ie hebt an mij geen slechte, want als ik er nog eens van deur ga met de buit, mien signalement is makkelijk genoeg!’... Dan springt Bartje driftig op, want dat durft dat gedrocht hem toeschreeuwen, waar Jan Oldenbanning en Triene bij zitten. Hij grijpt het ventje bij de kraag en sleept hem met zijn harmonica naar buiten. ‘D'r uut, verdulde bochel en doe nog es een stap over de drempel!’.... En dan staat dat vervloekte kereltje daarbuiten nog te lachen en roept voor het raam: ‘Ben 'k nou ook bochel veur joe, Bart? Dat hè j' vroeger nooit tegen mij zegd. Ie gaat er toch niet op veuruut as boer!’....

Die avond - weer wat nieuws. Daar loopt ouwe Freerk in de schuur om Bartje heen te draaien als een duif, die zijn ei niet kwijt kan en als hij zeker weet, dat er niemand in de buurt is, dan neemt hij hem apart.

‘Jongen, Bart,’ zegt hij, ‘ik moet toch es met joe praten. Wij bent samen bij Willem Boest en Annechien weest en ik heb joe verteld van heur trouwen, zoals dat met een leugen begon, dat weet ie nog wel, hè?’....

‘Ja,’ zegt Bartje kort, ‘en wat zou dat, Freerk Kruk?’

‘Nou,’ zegt de oude man schuchter, ‘en nou wil ie ook met een leugen beginnen?’....

‘Leg uut,’ gebiedt Bartje nog korter.

‘Dat zal ik doen,’ zegt Freerk. ‘Kiek es, d'r bent arbeiders en d'r bent boeren. Dat is van 't begin van de wereld zo weest en zo zal 't wel altied blieven. Waar of niet?’

‘Nee,’ zegt Bartje, ‘dat liekt nergens op. Maar ga maar deur.’

‘Kiek,’ teemt Freerk, ‘en as nou een arbeidersjongen een arbeiderswicht in de steek laat, een flink en zuver wicht, waar hij het trouwen mee klaar had en as hij dan....’

‘Ho,’ grauwt Bartje. ‘Geen woord meer. Nou zal ik joe ook

eens zo'n verhaaltje vertellen, Freerk Kruk. D'r bent arbeiders en d'r bent arbeiders. Het ene soort, dat doet zien wark naar behoren en is zien loon weerd. Maar het tweede soort, dat verdient zien loon niet half en bemoeit zich toch met zaken, die hun niet het minste angaan. Bij dat soort heur ie. En nou wou 'k joe één ding zeggen, Freerk, wij bent altied goeie vrienden weest en dat kunnen wij blieven, maar de eerste de beste keer, dat ie weer een woord hierover zeggen, dan schop ik joe de laan uut!'....

'De.... de laan uut?' stamelt de oude man. 'En wat zou Jan Oldenbanning daarvan zeggen?'....

'Jan Oldenbanning vindt alles goed, wat ik doe,' troeft Bartje.

'Begrepen, Freerk Kruk?'....

Ja, Freerk heeft het begrepen, hij zwijgt al. Hij knipoogt een beetje schrikkerig, als Bartje hem even later over iets aanspreekt en hij tikt zelfs aan zijn pet, als hij weggaat. Maar dan is ook zijn gezicht een masker geworden en in zijn ogen tintelt iets anders dan onderdanigheid. Dat kan Bartje tòch niet goed hebben. En als hij Freerk 's Zaterdags zijn loon uitbetaalt, dan geeft hij hem een gulden extra uit zijn eigen buul.

'Omdâ 'k van de weke vergeten hebbe, dâ 'k een oude man veur mij hadde,' zegt hij. En hij wil Freerk goedig toelachen. Maar het wordt een verdrietig lachje, want de arbeider tikt weer aan zijn pet en hij bedankt zo vreselijk nederig, alsof hij Jan Oldenbanning zelf voor zich had.

Dan komt de Zondag en dat wordt Bartje's slechtste dag. Hij is niet naar de kerk gegaan. Om Harmke niet te kwetsen, heeft hij gedacht. Zij moet er eerst maar wat overheen zijn, voor zij hem weer ziet. Nu loopt hij heel de morgen met zijn ziel onder de arm door het huis en weet met zichzelf en met zijn geweten geen raad. Maar tegen de middag, dan staat hij voor de kier van de deur op de pompstraat, om het kerkvolk naar huis te zien gaan en voelt zich eenzaam en ellendig.

Daar komen ze, Piet Doeks en Rikie, stijf gearmd, die storen zich

aan geen mensen. Piet Doeks kijkt op noch om, maar Rikie gluurt achter zijn brede rug langs naar het huis; - gelukkig, die blijft niet kwaad op de duur. Daar komt ook het andere kerkvolk, kalm en waardig, met zijn Zondagse stap, maar er is bijna geen hoofd, dat geen gebaar maakt naar het huis en nooit hadden ze zoveel te praten.

En daar gaat Harmke. Zie, daar gaat Harmke. Alleen, met haar kerkboek in de arm, loopt ze tussen de mensen.... Recht en fier, zoals ze van hem heenging op het land, zo gaat ze nu het huis voorbij. Nooit heeft hij geweten, dat zo fier en mooi zijn meisje was!.... En plotseling slaat hij zijn hoofd tegen de deurpost van wroeging, hij moet op zijn tanden bijten, om het niet uit te schreeuwen van ellende.

'Gloeperd!' zegt hij. 'Minne hond!'....

En terwijl hij met zijn hoofd in de hand staat tegen de deur, denkt hij ook nog: ''t Is goed, dat ze joe niet kregen heeft. Die is een andere vent weerd, beter as ie'....

Dan schrikt hij plotseling op van geluiden in het grint. Daar komt een man op het huis af - die zet zijn fiets tegen de muur. Wie is het? - Het is Arend-Jan. Een benauwende angst slaat Bartje plotseling om het hart. Want dat is de enige man, dien hij nu niet in de ogen kan zien.... Hij weet nog met een sprong de schuurdeur te bereiken. Hij zoekt in vertwijfeling rond, waar hij zich bergen zal voor de ogen van Arend-Jan. Dan klimt hij als een kat tegen het hooi op en legt zich daarboven met bonzend hart neer. 'Flauwerd,' denkt hij, 'lafaard'....

Maar hij kan niet anders. Hij heeft pijn in zijn buik van benauwdheid, als hij er aan denkt, dat Arend-Jan hem hier vinden zal.... Hij luistert. Arend-Jan komt met Triene de schuur in. 'Hij was hier net nog,' zegt Triene, 'ik begriepe niet, waar hij zo gauw bleven kan wezen. Ba-art!'....

Bartje zwijgt. Hij houdt zijn adem in. Het zweet is hem aan alle kanten uitgebroken.

‘Ba-art!’.... Nog een keer. O, die stommerd. Laat ze hem dan toch afpoeieren....

‘Hij is zeker het land oplopen,’ zegt Triene. ‘Op 't huussien zit hij toch ook niet, geleuf ik.... Bi' j' op 't huussien, Bart?.... Nee, zie j' wel? Moest ie hem had hebben, Arend-Jan?’....

‘Ja,’ zegt Arend-Jan. ‘Ik moet hem hebben en zo gauw mogelijk.’ Het klinkt dreigend.

‘Kan ik de boodschap niet overbrengen?’ vraagt Triene. ‘Hij en ik, dat is nou toch hetzelfde.’

‘Dat weet ik,’ zegt de stem van Arend-Jan. Wat een mooie rustige stem heeft die man toch.... ‘Nou, zeg hem dan maar, dat hij één Corinthen dartien nog eens over moet lezen. Ku' j' 't onthouden? Eén Corinthen dartien; Corinthen, dat is een boek uut de biebel, dat wee' j' wel, hè? En zeg hem d'r dan bij, dat ik op hem wacht. Dat ik hem één dag geve, om bij mij te komen. Vóór morgenavond verwacht ik hem’....

Ze gaan pratend de schuur uit. De deur slaat dicht. Maar nog lang, nadat het geknerp van de fietsbanden in het grint verstorven is, ligt Bartje op het hooi.

‘Eén Corinthen dartien,’ denkt hij, ‘dat is het hoofdstuk van de liefde.... Hij heeft goed praten, die Arend-Jan. Wat moet ik weten van liefde?.... De liefde in mien hart moet dood. Anders kan ik hier niet leven.... Ik ben geen liefde meer weerd’....

Hij sluipt voorzichtig de achterdeur uit en met een wijde boog over het land nadert hij van de weg af het huis. Triene staat al aan de deur op de uitkijk.

‘Bi' j' 't land op weest?’ vraagt ze. Ja, hij knikt, hij komt er net vandaan.

Zodra het om iets anders dan om de boerderij gaat, valt het op, dat Triene niet helemaal zuiver is.

‘Arend-Jan is hier veur joe weest,’ vertelt ze. ‘Ie moesten dat toch nou es uutlezen, dat boek van krenten dartien, tenminste zo nuumde hij het. En hij had het natuurlijk weer over de biebel ook, daar is 't Arend-Jan veur. Breng het hem maar weeromme, Bart,

hij zit er slim om verlegen, hij kan 't niet langer as nog éne dag missen.'

'Zo,' knikt hij, 'nou dan zal ik 't hem wel gauw es weeromme moeten brengen.'

En hij denkt: 'Och, arme stakker, moet ik met joe het leven deur? - Waar heb ik mien verstand toch had?'....

Hij doet het niet, hij leest het niet! Zodra hij naar de bijbel kijkt, heeft hij hetzelfde benauwde gevoel, als toen hij Arend-Jan zag komen. Maar hij heeft dat hoofdstuk zo vaak gehoord en gelezen, die hele middag zingt het in zijn hoofd.

Al ware het, dat ik de talen der mensen en der engelen sprak en de liefde niet had, zo ware ik een klinkend metaal of luidende schel geworden....

En al ware het, dat ik de grootste boerderij van de wereld had en de mooiste veestapel van 't hele land - en al ware het, dat ik alle Drentse heide liet ontginnen en een oogst zag groeien als goud zo rijk en had de liefde niet, zo had ik niets.

En al ware het, dat ik al mijn broers en zusters steunde en een nieuwe kerk in Noord-Zande liet bouwen en had de liefde niet, zo zou het mij geen nuttigheid geven.

De liefde is eerlijk, zij is openhartig, de liefde is niet op geld belust, zij handelt niet lichtvaardig, zij verraadt niemand.

Zij kruipt niet weg in het hooi, maar zij durft ieder recht in de ogen te zien, zij durft schuld te bekennen, zij durft altijd weer terug, als er iets verkeerd is gedaan.... Want de liefde is niet voor een jaar, zij is voor eeuwig.

De liefde vergaat nimmermeer - o neen, zij vergaat nimmermeer - hoe kan de liefde tot God en tot Harmke vergaan?.... Hoe kan ik zonder die twee leven?....

Toen ik een kind was, sprak ik als een kind en deed ik als een kind, toen maakte ik ongelukken, wanneer ik iets moest missen, waarop ik al mijn zinnen had gezet.... En nu, nu ik een man

geworden ben, heb ik nu nòg niet afgelegd, hetgeen eens kinds was?

Dan wordt het avond, hij heft zijn ogen op en kijkt rond, ja, het is avond, de zon is gedaald. Waar is hij? Hij heeft met het hoofd in zijn handen zitten denken achter een hoop takkebossen in de hof. Hoe hij hier gekomen is, hij weet het niet meer. Het laatst sprak hij Triene, die zee, dat hij naar Arend-Jan moest.... Is hij hier dan heel de middag geweest? - Hij heeft misschien zitten slapen. En hij heeft gehuild ook, zijn vingers zijn nat.

Maar nou moet hij toch nodig melken. Hoor.... Freerk is al bezig met de emmers in de wei. En dat doet hij dan. Hij gaat bij Freerk zitten melken en daarna gaat hij met Freerk voeren en als hij tot zichzelf komt, zie, daar staat hij al weer met het hoofd in zijn handen te denken bij het varkenshok....

Dan komt Freerk achter hem staan en legt een hand op zijn schouder.

‘Bart,’ zegt hij, ‘ik mocht joe wel geern wat zeggen’....

‘Wat is 't?’ vraagt hij, zonder op te kijken.

‘Maar ie moet er niet kwaad om worden, want ik doe 't uut goederbesten, Bart.’

‘Ga joen gang maar.’

‘Nou,’ zegt Freerk, ‘ie moet niet denken, dat ie doen kunt, wâ j' wilt, jong. Van de weke, na 't heuifeest, toen bent de Hunzeler jongens op pad weest hier naar toe, om joe op de wagen te zetten en naar Harmke te brengen, net zoas ze veur een jaar of wat in Battelte met dien jongen van Jans Hidding daan hebben. Het was joen geluk, dat Harmke ze zelf tegenkwam en ze weeromme stuurd heeft. En het is, dat ze zelf ook een anderen jongen bij zich had - anders was dat het wicht ook nog niet lukt’....

Bartje keert zich plotseling naar hem om.

‘Een andere jongen,’ vraagt hij. ‘Wie was die andere jongen?’.... Zijn stem slaat over van opwinding.

En het antwoord is een slag met de mestvork voor hem.

‘Die was d'r gisteravond alweer,’ zegt Freerk, ‘en vroeger heeft hij ook al eens achter heur anlopen. Ie moogt hem wel kennen, hij komt daar ergens uut het Hunzeler veld vandaan. Hans Donder nuumt ze hem.’

Bartje helpt het voeren nog gedaan. Hij gaat ook nog mee naar buiten, om de kalveren te verzorgen. Het schemert dan al.

‘Veur ieuwug?.... Veur ieuwug?’ roept een kievit in het veld. Dat komt daar uit de buurt bij Harmke vandaan.

Dan gaat hij naar zijn kamertje boven de stal en begint zijn bezittingen in de zak te pakken. Er is een cadeau van Triene bij, een zilveren tabaksdoos met haar naam erin, die gooit hij rinkelend over de vloer. Hij vervloekt het ding. Hij weet, dat hij zelf waard is, om vervloekt te worden. Hij ziet Harmke met Hans in het stookhok, zijn handen, die haar liefkozen, zijn dronkemansadem in haar gezicht. O Heer, hoe diep moet dat arme wicht het zich aangetrokken hebben, als ze zóver heeft kunnen komen....

Hij gooit de deur naar de kamer open. De oude Jan en Triene zitten bij de tafel. Vaag tekenen zich hun gestalten af in de schemering tegen het lichte raam.

‘Ik ga vort!’ schreeuwt hij schor.

‘Vort?’ roept Triene en komt overeind. ‘Vort, Bart?’

‘Ja vort!’ roept hij. ‘Veur ieuwug. En ie moet mij veul vergeven, allebeide, maar ik heb mien geluk vortgooid veur geld!’.... Hij keert zich om. Hij slingert de zak op zijn rug, grijpt zijn fiets en beent het erf af. Triene staat aan de deur en roept hem na, maar hij antwoordt niet.

Voor de boerderij, in de sloot en op de berm, zit een troep jongens. Een dreigend gemompel gaat op, als ze hem herkennen.

Hij vraagt, of ze Hans Donder gezien hebben.

‘Nee,’ zegt één van hen stug. De anderen zwijgen, maar de troep volgt hem op een afstand het hele dorp door en groeit steeds meer aan.

Daar ligt het huis van Harmke in het donker. De hond ligt op de dam en gromt, maar als hij Bartje herkent, springt hij blij tegen hem op. Het is hem een kleine troost en een gunstig teken. Hij gooit zijn fiets tegen de heg en stapt het erfje op.

Bij het stookhok staan twee donkere gestalten.

'Harmke!' roept Bartje. Het klinkt als een kreet.

Er komt geen antwoord van Harmke.

'Wat moe j' van Harmke?' vraagt Hans Donder.

'Ik vraag naar Harmke,' zegt Bartje.

'Ie kunt mij kriegen,' antwoordt Hans.

'Geern!' zegt Bartje grimmig. 'Wacht maar even.'

En plotseling, daar is de stem van Harmke.

'Wat is er, Bart?' vraagt zij.

'Harmke,' zegt Bartje met hartstocht, 'ik ben joe niet meer weerd, maar ik kan niet leven zonder joe. Wil ie mij nog hebben, ik heb de hele boel in de steek laten veur joe'....

'Ja Bart!' zegt Harmke vast. Zij jubelt het bijna.

Hans Donder vloekt, alsof de wereld in elkaar moet. Hij staat met een sprong voor Bartje, zijn mes flikkert in het zwakke licht, dat door de blinden valt, het litteken ziet Bartje glanzen.

Maar Bartje lacht. Nu kan hij lachen. Hij lacht om het mes, hij lacht om boerderijen en grond, om geld en goed, om dood en leven. Een vrij mens is hij eindelijk. Groot en krachtig voelt hij zich worden, in staat om de hele wereld te overwinnen. Hij voelt warm bloed vloeien langs zijn arm, hij hoort Harmke gillen, een hond blaft als een razende. Dan slaat hij toe, of hij de zeis hanteert.

Het is genoeg. Harmke hangt aan zijn hals. De Hunzeler jongens komen dichterbij en slepen den verslagen Hans Donder de weg op. Daar rossen ze hem nog eens af. Eén komt terug, om Bartje lang en bewogen de hand te schudden. Het is de rooie.

'Nou moe' j' nog een keer tracteren!' roept hij.

'Asjeblieft,' belooft Bartje, 'op de brulloft, heur! Ie koomt maar met joen allen. Wat er is, dat zullen wij delen.'

En gehoor gevend aan een plotselinge opwelling, roept hij ze nog na: ‘Maar binnen drie weken is 't bruiloft, heur!’....

‘Jongen, stil,’ zegt Harmke verschrikt.

De ouden zijn uit bed gekomen en moeten nu eerst worden gerustgesteld. Als ze Bartje zien, doen ze, alsof ze hem nooit gemist hebben. Harmke verbindt zijn arm, zo goed en zo kwaad als zij dat kan, het is gelukkig maar een onschuldige vleeswond. Dan neemt zij hem mee naar het stookhok. Eén melkstoeltje is genoeg voor hen beiden.

‘O jongen,’ zegt zij, terwijl ze hem in haar armen neemt, ‘as ie vanavond niet kommen waren’....

‘Stil,’ zegt hij, ‘niet meer over praten, Harmke’....

Neen, dat wil zij ook niet. Maar ze kan het nog haast niet geloven, dat ze hem nu weer terug heeft. Ze kan haar geluk niet op. ‘Ik heb joe nog niks verteld,’ zegt hij verwonderd, ‘en is 't nou toch al weer helemaal goed tussen ons? Binnen wij nou veur altied van mekaar?’

‘Veur ieuwug,’ fluistert zij.

‘En as ik nou eens haast geen cent meer in mien buul hebbe?’

‘Al was ie zo arm as een luus,’ lacht ze.

‘En as ik nou toch es wou trouwen, Harmke?’

‘Meen ie dat?’ vraagt zij verwonderd.

‘Ja,’ zegt hij, ‘dat meen ik. Ik moet nou trouwen, want ik kan onmogelijk weer van voren af aan beginnen te potten en te schrapen. As 't nou weer helemaal goed is tussen ons, Harmke, toon mij dat dan. Laat dàt dan nou mien wraak op het leven mogen wezen, dat ik nou zo gauw mogelijk met joe trouwen mag. Zeg het, Harmke, veur dâ 'k joe meer vertel.’

Ze knuffelt zich tegen hem aan.

‘Wil ie met mij trouwen Harmke, mien wicht?’

‘Al was 't morgen,’ zegt zij vast.

Dan vertelt hij haar alles, wat er gebeurd is. Ze hebben er de halve nacht stof van praten over. Om het geld treurt zij niet, na alles, wat er gebeurd is, maar of het Arie helpen zal, weet zij ook niet.

Dat betwijfelt ze zelfs.

‘En toch mos ie het kwiet,’ meent ze. ‘Weet ie, hoe ik het zie, Bart? Het is God, die joe losscheurd heeft van joen geld en joe helemaal an mij geven heeft.’

‘Ja,’ zegt hij, ‘zó zal 't dan toch wel zitten. Ik was ook zo'n wilde rank, die zich iedere keer weer vastklemde aan een verkeerde steun. Met geweld heeft Hij mij losscheurd’....

Het is morgen, vóór ze het weten. Als de zon opkomt, neemt Bartje afscheid.

‘Ik ga nou naar Harm en Lammechien,’ zegt hij. ‘En vandage aan de dag ga 'k op zoek naar een woning en naar wark. En as ik die beide vonden hebbe’....

‘Dan trouwen wij,’ belooft zij. ‘Al hebben wij ook maar een tafel en twee stoelen.’

‘En een bed!’ zegt hij lachend.

Ja, een bed hoort er ook bij.

‘En vanavond kom ik joe halen,’ spreekt hij nog af. ‘Dan gaan wij samen naar Arend-Jan.’

[XXII]

En die Maandagavond, stijf gearmd, daar komen ze het paadje op naar de boerderij van Arend-Jan. Ze hebben alleen maar aandacht voor elkaar; pas, als ze vlak bij het huis zijn, zien ze, dat Arend-Jan al lachend met zijn vrouw op de uitkijk staat. Die brede lach van Arend-Jan, daar gaat de zon van schijnen. Hij heeft natuurlijk alles al gehoord. Het nieuws van Bart en Harmke, dat is het hele dorp doorgevlogen vandaag.

‘Daar bin 'k dan,’ zegt Bartje, tòch een beetje verlegen.

‘Mooi,’ lacht Arend-Jan. ‘Maar ie hoeft mij niks meer te vertellen, mien jongen. Kerel, kerel, het was net, of één Corinthen dartien d'r an kwam stappen.’

Ze gaan lachende naar binnen. De koffie geurt in de trekpot. De kinderen slapen al. Rikie is met Piet Doeks op stap, die hebben ze straks onderweg al ontmoet. Harmke krijgt een plaats voor het raam en ze zit daar zo geheimzinnig te lachen. Arend-Jan en zijn vrouw weten eerst niet, wat ze er aan hebben. Er ligt ook zo'n bijzondere glans op haar gezicht en ze speelt maar met haar handen, ze kijkt maar naar haar handen - ze houdt die ene hand zo opvallend op de ander. Daar blinkt iets aan die hand....

‘Wat drommel, zij heeft de trouwring an!’ roept Arend-Jan.

Ja, en Bart ook. Bartje heeft vandaag in Assen ringen gekocht. Hij had een meevallertje; bij Harm en Lammechien lag zijn spaarbankboekje, dat had Arie daar in bewaring gegeven. Daar stond nog zes en twintig gulden en een dubbeltje op. Van zijn laatste geld heeft Bartje ringen gekocht. Om zich te wreken, deed hij dat ook. Het was een zoete wraak.

Marie en Harmke vergelijken haar ringen. Bartje vertelt aan

Arend-Jan, wat hij met Arie heeft gehad. Dat hij nou zo goed als lut is en dat ze toch van de weke gaan aantekenen. Daar schrikt Arend-Jan even van.

‘Toch geen moeten?’ vraagt hij.

Dat vroegen Harmke's ouders ook. Dat zullen de mensen ook wel denken. Laat ze denken, wat ze willen. Bartje en Harmke storen zich aan geen mensen meer. Ze kunnen elkaar recht en eerlijk in de ogen kijken, maar ze moeten tòch trouwen. Ze kunnen geen dag langer wachten dan nodig is.

‘En heb ie al weer wark?’ vraagt Arend-Jan.

Ja, hij heeft werk. Als los boerenarbeider in de korenoogst. Morgen kan hij beginnen.

‘En een woning?’

Bartje kijkt Harmke aan. Die knipoogt hem toe.

‘Een prachtige woning,’ zegt zij. ‘Met dartien kamers. Maar wij gebruken d'r maar één van.... En voorname buren kriegen wij. Aan de ene kante een scherenslieper. En an de andere zied.... O nee, wij wonen an 't eind, hè Bart?’

‘Ja, gelukkig an 't eind. Maar naast den scherenslieper woont een snibbige ouwe wedevrouw, die van de diakenen moet leven. En daarnaast - een arbeider, as ik 't wel hebbe, En dan, een voddekerel’....

‘De Lange Jammer toch niet?’ roept Marie.

Ja, de Lange Jammer. De kamer van Opoe Tjobbe, daar trekken ze in, waar later oude Berend, de arbeider van Wapse heeft gehuisd. Er was niet anders vrij. En hoe lang ze er zullen zitten - dat is een andere vraag.

De vrouw van Arend-Jan zet er haar koffiepot voor neer en zit medelijdend haar hoofd te schudden. Zij kent de Lange Jammer. ‘Was dat nou nodig?’ vraagt ze. ‘Mag ie dat Harmke nou andoen, Bart?’

Maar Harmke lacht er om. ‘Ik doe het hem an!’ roept ze. ‘Bart wou het eerst niet, maar ik heb het deurzet. Ik moet ook trouwen, net zo goed as hij!’....

En Arend-Jan slaat Bartje geestdriftig op de schouder en zegt: ‘Kerel, Bart, nou geleuf ik, dâ j' een kerel wordt, zoas ik joe geern wil hebben. Dit is mij een teken, dat ie van joen geld en joen eerzucht bent verlost.’

‘Ja,’ zegt Bartje, ‘daar ben 'k af, geleuf ik. Alleen wou 'k nou wel graag honderd gulden van joe lenen, want ik wou die ouwe kamer toch wel wat opknappen, veur wij d'r intrekken. Meubels bent er nog over van mien ouders, maar ook niet genoeg.’

Honderd gulden kan hij krijgen en meer ook wel. Arend-Jan zal ze morgen dadelijk van de spaarbank halen.

‘En wat bent nou joen plannen veur de toekomst, jongen?’ vraagt hij.

Die heeft Bartje niet.

‘Veul van Harmke houden,’ zegt hij. ‘En een eerlijk leven leiden. Anders veurlopig niet.’

‘Maar ie moet toch een richtsnoer hebben,’ zegt Arend-Jan. Ja, een richtsnoer. Wat zal Bartje daarvan zeggen? - Hij weet het wel, maar hij durft de Naam van God haast niet meer op de lippen te nemen.

‘Ik durf geen dikke woorden meer gebruken,’ zegt hij, ‘daar heb ik geen recht meer veur. Ik heb nou een keer of wat een ideaal nastreef d en 't is aldeur niks worden of op ongelukken uutlopen. Kiek, Arend-Jan, nou heb ik zo'n vermoeden, dat er maar één ideaal is, dat weerd is om veur te leven en dat is die Liefde van één Corinthen dartien. En dan geleuf ik, dat er maar éne zuvere levenshouding is en dat is, dunkt mij, het streven naar.... hoe zal ik het zeggen? - naar volkomen waarachtigheid. Begriep ie mij, Arend-Jan? Daarom wil ik an geen toekomst meer denken veurlopig - anders zet ik mij toch weer op verkeerde steunpunten vast’....

‘Zoek eerst het koninkrijk Gods’....

‘Ja,’ antwoordt Bartje, ‘ik geleuve, dâ 'k dat bedoel’....

‘En alle dingen zullen U toegeworpen worden,’ vervolgt Arend-Jan plechtig.

‘Wie weet,’ zegt Bartje, ‘maar ik reken nergens meer op. Ik wil leven bij de dag’....

Arend-Jan legt hem bewogen de hand op de schouder.

‘Jongen,’ zegt hij, ‘dan geleuf ik, dat ie 't geluk nou vinden zullen. Ie hebt het altied in de verte zocht en as ie 't griepen wilden, dan was 't weer weg, maar het ligt veel dichterbij, as ie dacht hebben. En in de Lange Jammer is 't net zo goed te vinden als overal elders.’

‘Daar ben 'k van overtuugd,’ knikt Bartje. ‘Anders ging ik er niet naar toe.’

En zie, nog geen drie weken later, daar gaan ze nu samen de weg langs, Barteid Bartels en Harmke Geerts, als getrouwde lui, bij de laatste glans van de avondzon. Hij met een kruiwagen, volgeladen met Harmke's bezittingen, zij met de geit, die Bartje heeft verdiend door eerder te trouwen dan zijn vrienden, zó zijn ze aan 't eind van de trouwdag op weg naar hun woning.

O jongen, en 't is zo'n mooie grote witte geit! Wat hebben die Piet Doeks en die Willem zich goed gehouden met hun huwelijkscadeau!

Maar zij niet alleen, - het hele dorp, wat heeft het ze veel goedheid en vriendschap geschonken. Zelfs Freerk kwam aandragen met een cadeautje, een koperen tabaksdoos - die heeft Harmke al dadelijk ingepikt voor lepeldoosje. Freerk bracht ook nog twee maanden loon mee van Jan Oldenbanning. Zestig gulden, waar ze niet op gerekend hadden, dat kwam goed te pas, want de bruiloft, die ze wel geven moesten, die kostte ook centen. Maar de tijding, dat Jan alweer een goeie knecht gevonden had, ergens uit Groningerland, en ditmaal een niet-verloofde, dat was ook een hele gerustheid. Van Arie was er een brief en van zijn meisje ook - wie weet, of dat nog niet goed kan gaan. En och, die Egbert, die had het zo te kwaad. ‘Het is mien schuld, dat ie in de Lange Jammer moeten,’ verweet hij zich. ‘Maar ik zal het eens alles vergoeden, reken daar maar op.’ En hij liet een boekje zien, daar

had hij al zijn schulden in aangetekend, met al een dikke rente er bij. Maar later zat hij een beetje te vrijen met Willemien, het jongere zusje van Harmke. Het zit er al jong bij hem in. Als hij klaar is voor onderwijzer, zal hij wel haast moeten sparen ook, wie weet!

Het was een mooie bruiloft, daar zijn ze 't over eens. Klein Keesje was er met de harmonica en Arend-Jan had de leiding.

De dominee kwam ook nog even en bracht de trouwbijbel, met de trouwtekst voorin geschreven, die ligt nu bovenop de spullen in de kruiwagen.

'Zoek eerst het Koninkrijk Gods', dat was zijn trouwtekst, die zal Arend-Jan hem wel ingefluisterd hebben.

De zon staat op de horizont. Een warme gloed ligt op de velden; de leuningen van het bruggetje over de Hunze, dat ze langzaam naderen, hebben gouden randen.

Dat bruggetje, hoeveel jaren is dat nu geleden, dat Bartje daar voor 't eerst alleen overtrok op zijn weg naar Hunzeloo? - Als Jacob ging hij toen de wereld in, met niets dan een stok en een bundeltje kleren - en met zijn slimmigheid. Nou keert hij terug, niet met twee legers, slechts met een vrouw en een geit, maar hij heeft toch ook zijn Pniël gehad. Hij waagt het nu alleen met God, zonder angst, zonder zorg voor de toekomst.

Het bruggetje is hetzelfde gebleven, het is alleen nog bouwvalliger geworden. Tussen de planken glinstert rood het water in de avondzon. Maar het beekje, wat is daar nu mee gaande? Dat is niet meer hetzelfde. Daar is men mee aan het werk getogen; men is begonnen om de bochten af te snijden, om het recht door het land te doen gaan.... Dat kleine beekje, dat was een gloepertien, dat overstroomde soms plotseling het land, dat maakte ongelukken, als het water zich ophoopte in voorjaar en herfst.

Bartje heeft al zijn aandacht bij dat werk, terwijl hij met de rammelende kruiwagen over het brugje gaat. Recht door het land, recht op zijn doel af, dat is hem naar de zin.... Maar dan staat hij met een schok stil en kijkt achterom, want nou heeft hij

plotseling zijn vrouw verloren. Waar blijft ze?.... Och heden, daar staat ze te trekken tegen de geit. Die heeft zich schrap gezet voor een brede reet tussen de planken en staart naar het bloedrode glinsterende water en wil geen stap meer doen. Die zal zich liever laten smoren dan een stap op het brugje te doen.

Bartje strijkt nadenkend met de hand langs zijn voorhoofd, terwijl hij naderkomt.

'Wat drommel, Harmke,' vraagt hij, 'hebben wij dat samen al niet eerder beleefd?'

'Ja zeker,' lacht zij, 'de eerste keer, dat wij mekaar zagen. Pluk maar gauw weer een grasspriet!'

Maar nu heeft Bartje die niet meer nodig. Hij neemt de sik in zijn armen en draagt haar zo over het brugje. Het dier snuffelt verwonderd aan zijn gezicht.

'Ik zou er haast jaloers van worden,' lacht Harmke.

'Stil maar,' belooft Bartje, 'ie kriegt vandage joen beurt nog wel. Joe draag ik over de drempel.'

Zij legt haar hand op de zijne, terwijl ze verder lopen, met de andere leidt zij de geit. Zo gaan ze nu samen het leven in, de handen ineen. Zo zal zij zegenen zijn werk met haar goedheid en haar liefde en intussen ook zelf haar deel er aan dragen.

Door de stille schemering van de zomeravond trekken ze samen, met hun geit en hun kruiwagen, het geluk in de Lange Jammer tegemoet.

Oorlogswinter.

Hooghalen.